ANALYSIS LOGICA

LIBRI S. LUCÆ QUI INSCRIBITUR ACTA APOSTOLORUM.

UNA CUM SCHOLIIS ET OBſervationibus locorum doctrinæ.

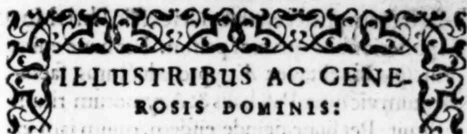
Authore

M. JOHANNE PISCATORE, SACRARUM literarum in illuſtri ſchola Naſſovica-Sigenenſi Profeſſore.

LONDINI,
Excudebat Felix Kingſtonus.

cIↄ. Iↄ. xcVII.

ILLUSTRIBUS AC GENEROSIS DOMINIS:

DOMINO PHILIPPO-LUDOVICO COMITI IN HANAW ET RIENECK, DOMINO IN MINTZENBERG, &c.

&

DOMINO WOLFGANGO-ERNESTO AB ISEMBURG, COMITI IN BÛDINGEN, &c.

Gratiam & pacem à Deo Patre per Dominum nostrum Jesum Christum.

Llustres ac generosi domini. Quum ad gloriam Dei in hoc mundo illustrandam & hominum salutem promovendam plurimum faciat recta atque legitima constitutio Religionis: jure laudantur illi magistratus, qui hanc ante omnia sibi curæ esse patiuntur; quippe quum hoc ipsum officium eorũ postulet, quúmque Deus jam olim operâ illorum ad hanc rem sit usus. Etenim in populo Israëlitico, quem sibi ut peculiarem elegerat, religionem & cultum sui publicum constituit per Mosen, quem eundem populo illi ducem ac

veluti regem præfecerat: ut videre eſt in libris Mo-
ſis poſterioribus quatuor paſſim. Per hunc enim
Exod. 12. principio Iſraëlitas ex Ægypto educturus, ſacra-
& 13. mentum victimæ Paſchalis & Azymorum ritum
inſtituit. Per hunc deinde eiſdem, quum jam ex
Exod. 19. Ægypto educti ad montem Sinai perveniſſent,
ſignificavit ſe fedus cum eis renovare, eos ſibi le-
gibus obſtringere, obſervanteſq; amore proſequi
velle, & annuentibus triduum ad ſe ſanctifican-
Exo. 21. dos atque comparandos indixit. Huic poſtremó
& dein- leges varias, quas populo proponeret, tum civiles
ceps. ſive politicas, tum Ceremoniales ſive Eccleſia-
Levitico ſticas, tum etiam morales ad pleniorem Decalogi
toto. Nu declarationem pertinentes, tradidit. Quas ipſas le-
mero- ges idē Moſes pauló ante mortē ſuam, quū Iſraë-
rum bo- litas jam ad fines terræ promiſſæ perduxiſſet, dili-
na par e. gēter apud eos repetivit & explicavit, ad earúmq;
Deut. 4. obſequiū ipſos exhortatus eſt. Atq; in illis ipſis le-
& dein- gem expreſſam regi futuro tulit de legibus divi-
ceps. nis obſervandis, ac proinde de religione divinitus
D ut. 17. inſtituta conſervanda ac tuenda. Quum inſide-
v. 18. 19. bit, inquit, ſolio regni ſui, deſcribito ſibi exēplum
& 20. hujus legis in libro ex eo, qui erit in conſpectu ſa-
cerdotum Leviticorum: & eſto penes eum, & le-
gito in eo omnibus diebus vitæ ſuæ: ut diſcat ti-
mere Jehovam Deum ſuum, obſervare omnia
verba hujus legis & ſtatuta iſta, faciendo ea: ut ne
efferatur animus ejus præ fratribus ſuis, néve rece-
dat ab hoc præcepto dextrorſum aut ſiniſtror-
ſum: ut prolonget dies in regno ſuo, ipſe & filii e-
jus, in medio Iſraëlis. Tum idem Moſes, quum

ſibi

ſibi paulo póſt moriendum eſſe cognoviſſet: Joſuam ſucceſſorem, Dei juſſu, illis præfecit, Legem deſcriptam ſacerdotibus & magiſtratibus tradidit, ac ſeptimo quoque anno publicé legi juſſit. Deinde Moſe mortuo, Deus ipſe quoque Joſuam alloquutus, obſervantiam Legis iiſdem penè verbis, quibus jam antea regi futuro id præceptum erat, ei commendavit. Confirmare, inquit, & fortis eſto valde, ut cum obſervãtia facias prorſus ſecundúm legem illam, quam tibi præcepit Moſes ſervus meus: ne recede ab eo dextrorſum aut ſiniſtrorſum: ut ſecunderis, quocunque iveris. Ne diſcedito liber iſte legis ex ore tuo: ſed meditator in eo interdiu & noctu: ut cum obſervantia facias omnino ut ſcriptum eſt in eo. Tunc enim proſperaberis in viis tuis, & tunc ſecundaberis.

Deut. 31.

Joſ. 1. v. 7. & 8.

Et ſané huic Dei mandato non ſolúm Joſua, ſed & poſt illum alii plurimi populi Dei principes obedìverunt: ſive Religionem legitimé conſtitutam tuendo, ſive collapſam inſtaurando. Nam Joſua quidem mox poſt Jordanem trajectum ac populum Dei in terrã promiſſam introductũ, ſpeciali Dei mandato monitus, interruptum circũciſionis uſum Gilgale inſtauravit, ibidémq; pręſtituto tẽpore paſcha celebravit. Deinde penitius in terram ingreſſus, altare ex Legis præſcripto ad ſacrificandũ Jehovæ Deo Iſraëlis in monte Ebalis exſtruxit, Decalogũ lapidibus inſculpſit, & benedictiones ac maledictiones Legi annexas pronuntiari curavit. Poſtremó idẽ morti vicinus, omnes Iſraëlitarũ Seniores (ii autem erant magiſtratus &

Joſ. 5.

Joſ 8. v. 30. & deinceps.

Joſ. 23.

judices)

judices) convocavit, & officii illos sui fideliter admonuit, expresse exhortans, ut observarent & facerent quicquid scriptum est in libro legis Mosis:
Ibid.v.7 ne recederent ab eo dextrorsum aut sinistrorsum.
Post mortem veró Iosuæ, temporibus Judicum,
Jud. 6. ver. 25. & seq. quum Deus Gideonem ad Israëlitas á direptionibus Midjanitarum liberandos vocaret: initium ille á reformatione religionis fecit: dum altari Baâlis diruto; & luco, qui juxta illud erat, succiso; altare extruxit Jehovæ, eiq; holocaustum obtulit. Similiter Judicum postremus Samuel, quum
1.Sam 7 Israëlitæ propter graves oppressiones, quas á Philistæis ferre cogebantur, miseré lamentarentur: ille cœtu totius populi convocato, ante omnia ad emendationem religionis jamdiu corruptæ exhortatus est, ut scilicet auferrent deos alienigenarum ac nominatim Baalimos & Aschtharothas, & Jehovam colerent solum. quod etiam ab eis impetravit, & altare Jehovæ extruxit. Nec minorem cultus Dei recté constituendi curam postea
2.Sam.6 gesserunt pii Reges: inter quos primus David initio statim regni sui, posteaquam Philistæos, qui jamdiu temporibus Saulis populum Dei graviter afflixerant, subegisset: nihil prius habuit, quám ut arcam Dei in civitatem suam deduceret: in cujus deportatione ipsemet omnibus viribus ex summa lætitia coram Jehova saltavit, suúmq; hoc factum contra exprobrantem uxorem gravi-
2.Sam.7 ter defendit. Deinde quum Dominus ei quietem dedisset circumquaq; ab omnibus hostibus ejus: consilium de ædificando templo cepit, illúdque cum

cum Nathane Propheta communicavit: indignū scilicet ratus, se quidem habitare in domo cedrina, arcam veró Dei habitare inter aulæa, in tabernaculo nimirum quod ei in civitate sua tetenderat. Quod sanctum Davidis consilium Nathan primúm quidem approbavit, postea veró Dei jussu ei declaravit, id ex vocatione ipsius non esse: interim veró filium ei promisit, qui consilium illud fideliter exsequuturus esset. Et sané ita evenit. Nam natus est ei postea ex Bathsabea Salomon, 1 Reg. 6. & 7. & 8
qui templum Deo sumtuosissimum ædificavit, operibus pretiosissimis atque magnificentissimis exornavit; res á Davide patre consecratas, puta argentum & aurum & vasa, in thesauris illius reposuit: arcam Zijone in adytum, tabernaculum veró & vasa sacra Gibeone in thesaurum templi intulit: ubi quum Deus præsentiæ suæ signum aspectabile edidisset, ipse uná cum populo ei benedixit, conceptisq; precibus sacrificavit, domū Dei (id est, templum) consecravit, festum tabernaculorum celebravit, ac postremó populum ad pietatem hortatus dimisit. Quin etiam holocausta & eucharistica sacrificia super altare, quod Jehovæ exstruxerat, obtulit, & suffitum in eo quod erat coram Jehova (id est, in thymiaterio, quod ante velum adyti collocatum erat) adoleri curavit. Obtulit autem quod quibusque temporibus statutum erat á Mose: quibusque sabbathis & noviluniis statisque temporibus ter quotannis: in festo scilicet azymorum, & in festo hebdomadū, & in festo tabernaculorum. Constituit etiam se- 2. Chro. 8.

 cundúm

cundúm rationem á Davide patre institutám distributiones sacerdotum in ministerio eorum, & Levitarum in custodiis ipsorum, ad laudandum & ministrandum coram sacerdotibus, ad quodq; officium diurnum die suo: Janitores quoque per distributiones eorum in unamquamque portam.

1.Reg.11. Veruntamen idem ille Salomon in senectute sua multarum exterarum fœminarum consortio corruptus, in idololatriam lapsus est: adeó ut excelsa ædificârit Camoso idolo Moabitarum & Molecho idolo Ammonitarum, deniq; omnibus idolis uxorum suarum alienigenarum. Resipuisse veró tandem videtur, & cultum Dei instauravisse: id quod colligitur tum ex libro Ecclesiastæ, quem ab illo admodum sene scriptū esse apparet; tum

2. Chro. 11.17. ex verbis Chronicorum de filio & successore ipsius Roboamo: qui dicitur triennio ambulavisse

2. Chro. 12 1. in via Davidis & Salomonis. Illo veró triennio elapso legem Jehovæ reliquit: unde subditi ejus

1.Reg.14 23. exstruxerunt sibi excelsa & statuas ac lucos: super

1.Reg.15 3. omnem collem altum, & sub omni arbore virente. Tum Abija quoq; filius & successor Roboami

Ibid v.12 in omnibus peccatis patris sui ambulavit. Asa veró successor & filius Abijæ, fecit quod rectum erat in oculis Jehovæ, sicut David pater ipsius. Itaque omnes deos stercoreos, quos fecerant majores ipsius, amovit. Quin etiam ipsam aviam suam Maacham amovit, ne esset augusta, eó quód fecerat horrendam statuam cum luco: statuámque illam succidit & combussit. Excelsa tamen non prorsus amovit. Atque illius vestigiis institit Josa-

phat

phat filius: qui quidem singularem in legitimo Dei cultu conservando curam adhibuit. Etenim tertio regni sui anno præfectos & Levitas & sacerdotes in universum regnum dimisit: qui omnes civitates obeundo, populum ex libro Legis Jehovæ de officio ipsius docuerũt. Unde Jehova metum omnibus vicinis regnis ac populis incussit, ut cõtra Josaphatum bellum gerere non auderent. Postea sub regibus nonnullis cultu Dei iterum corrupto, tãdem Joas parricidio quod Atalja mater in proprios filios exercuerat, ereptus, & á Jojada sacerdote educatus, templum Dei instaurari jussit. Ejus vestigiis institit filius Amazias, itémque nepos Azarias, qui aliâs Ussias: nec non pronepos Jotham. Hiskias veró (qui vulgó Ezechias) cultum Dei sub patre ipsius Achaso corruptum quám diligentissimé instauravit: quemadmodum libro Chronicorum secundo per tota tria capita copiosé narratur. Summa est, quód rex constitutus illico Dei cultum restituerit: sacerdotibus sanctificationem ipsorum templíq; purgationem imperarit: ínque eo deinde cum populo per Sacerdotes & Levitas multas oblationes magna cum lætitia obtulerit. Item quód Judæis Pascha indixerit. Et denique quód Sacerdotes ac Levitas in suis muneribus & distributionibus restituerit, déque cibario eorum prospexerit, revocata primitiarum decimarúmque lege. Similem huic zelum ostendit illius pronepos Josias. Is enim cultum Dei, sub Manasse avo & Amone patre fœdissimé corruptum, fidelissimé restituit. Ac primó

1.Reg.22 43.
2.Chro. 17 v.7. & seq.
2.Reg.11 & 12.
2.Reg 14 3.& c.15 v.3.& 34
2.Reg 18
2 Chro. 29.& 30 & 31.

2.Reg. 22. & 23. 2. Caro. 34. & 35. primó summum sacerdotem Hilkijam ad templū instaurandum ursit: deinde libro Legis authentico reperto, legi illum sibi curavit: ejúsq; lectione perculsus, Deum consuluit: tum fedus, adjuncto sibi populo, cum Deo renovavit, templum & regnum ab idololatria repurgavit, idololatriæ authores castigavit, pascha ex Dei instituto cum summa solennitate celebravit.

Atque hæc pro religione acta á piis regibus. Insecutis veró temporibus, quum sequentes reges idololatriam revocassent, nec ab illa se revocari per prophetas passi essent, ac proinde tandem tribus Judæ in Babylonicum exilium esset abducta: elapsis septuaginta exilii annis, quum Cyrus, Babyloniæ regno occupato, Judæis in patriam revertendi templúmque reædificandi potestatem

Esdr. 3. concessisset: Serubbabel populi princeps, cum magna populi parte reversus, itémq; Josua princeps ordinis Levitici, adhibitis cognatis suis, exstruxerunt altare Dei Israëlis: eóque in sede sua statuto, obtulerunt in eo holocausta Jehovæ, unoquoque mané & vespere: itē celebrarunt festum tabernaculorum, sicut præscriptum erat. Item holocaustum juge & in noviluniis & in omnibus statis feriis Jehovæ res sacras. Postea templi reædificationem alacriter aggressi, nova illius fun-

Ibid. ca. 4. v. 24. damenta, jubilante populo, jecerunt. In quo quidem exstruendo quum per annos circiter quadraginta unum ab hostibus suis impediti essent:

Ibid. ca. 5. & 6. tandem tamen de divina voluntate per prophetas moniti, opus diu intermissum resumserunt, &

quamvis

quamvis invitis atque reluctantibus inimicis feliciter absolverunt & consecrarunt, legitimúmq; Dei cultum restituerunt. Non multis veró annis póst, quum Nehemias nuntium de muro Hierosolymæ nondum instaurato accepisset: venia á rege Artaxerxe Mnemone impetrata, in patriam profectus, murum urbis impedimentis gravissimis superatis instauravit: eóque exædificato, officia domus Dei recognovit, tabernaculorum festum summo studio ac religione celebrari curavit; ordinibus Israëlitarum omnibus author fuit, ut fedus cum Deo renovantes, sese ad Legis & cultus ipsius observationem obstringerent. Postremó quum ad regem reversus, post aliquot annos Hierosolymam rediisset; instrumenta cujusdam Tobiæ domestica ex atrio templi ejecit, & instrumenta sacra illuc retulit: Levitas quin etiam & Musicos, qui in suum quisq; agrum diffugerant, in stationem suam restituit, quæstores fidos super thesauros templi collocavit: denique sabbathi vastationem multiplicẽ gravissimé correxit. Hæc sunt præclarissima variorum populi Dei magistratuũ pro legitimo Dei cultu suscepta acta: quibus similia quum & vos (illustres ac generosi domini) in ecclesiis vestris reformandis nuper fecisse constet: gratulor vobis pietatem hanc, vósque cohortor, ut, si quid in hoc sancto opere adhuc restat, constanter id perficere studeatis. Idque eó magis, quód Deus talibus magistratibus & successum & omne benedictionis genus promisit. Sic enim inter alia affatus est olim Josuam:

In libro Nehemia.

Quem-

Jos 1. v.5.& 8. „ Quemadmodum fui cum Mose, ita ero tecum :
„ *Non deseram te, neque derelinquam te.* Et quum
„ illum ad observantiam Legis suæ cohortatus es-
„ set, subjunxit, *Tunc* enim *prosperaberis* in viis tuis,
„ & tunc *secundaberis.* Ita quum Salomon guber-
nacula regni capessens, sapientiam gubernandi á
Deo petivisset : responsum hoc amplissimarum
1.Reg. 3.v.11. 12.13. & 14. „ promissionum accepit : Eó quód petiisti rem i-
„ stam, & non petiisti tibi dies multos, neq; petiisti
„ tibi divitias, neq; petiisti vitam inimicorum tuo-
„ rum : Sed petiisti tibi discretionem ad intelligen-
„ dum judicium : ecce facio secundúm sermonem
„ tuum : ecce do tibi animum sapientem, & intelli-
„ gentem, adeó ut par non fuerit tibi ante te, & post
„ te non surrecturus sit par tibi. Insuper etiam quod
„ non petiisti, do tibi, tum divitias, tum gloriam : a-
„ deó ut non sit par tibi ullus inter reges omnibus
„ diebus tuis. Quod si ambulaveris in viis meis, ob-
„ servando statuta mea & præcepta mea, quemad-
„ modum ambulavit David pater tuus ; etiam pro-
„ longabo dies tuos.

Et sané Deus successum in religione constitu-
enda cæterisq; negotiis administrandis, tum istis,
tum aliis plurimis populi sui principibus præsti-
Josu.10. & 11. & 12.& 14. &c. tit. Sic enim Josuæ adfuit, ut devictis hostibus,
populum Israeliticum in terram promissam in-
troduxerit, illamq; inter eos distribuerit. Sic Da-
2.Sam.7. 1. vidi ab omnibus ipsius inimicis circumquaque
quietem dedit. Sic Salomoni dominatum dedit
in omnia regna inde á flumine Euphrate ad terrã
1.Reg.4. v.21. usque Philistæorum, & usque ad terminum Æ-
gyptiorum :

gyptiorum: ita ut illi munera ei offerrent ac servirent omnibus diebus vitæ ejus. Dedit quoque Ibid.v.25
ei pacem ab omnibus lateribus circumquaque: adeó vt sederēt Jehuda & Israël securé, unusquisque sub vite sua & sub ficu sua, á Dane Bersebabum usque, omnibus diebus Salomonis. Tum Ibid.v.
splendorem quoq; domesticum ei concessit ma- 22.& deinseps.
gnificentissimum: sicut in historia Regum populi Israëlitici per partes narratur. Præterea (quod longé majus est) indidit Deus sapientiam Salo- Vers.29. & 30. &
moni, quanta est arena in littore maris: adeó ut 31. & 34.
sapientiâ omnes Orientales & Ægyptios, & populares quoque suos antecelleret, noménq; ejus in omnes circumquaque gentes pervaderet, multique ex omnibus populis ad audiendam ejus sapientiam advenirent. Sic quia Josaphat require- 2. Chron.
bat Deum patris sui, & in præceptis eius ambula- 17.v.4.& seq.
bat: ideo confirmavit Jehova regnum in manu ejus: ita ut ei omnes Judæi darent munera, ipséq; inde & divitiis & gloria admodum augeretur. Sic Ezechiam ab obsidione formidabilissima Assyriorum potentissimé magnificentissiméque liberavit, strage longé maxima per angelum in castris 2.Reg. 19.35.
illorum edita, centum scilicet octoginta quinque millibus una nocte percussis. Cæterúm Serubbabelis & Nehemiæ piis in restituendo legitimo Dei cultu conatibus ita favit, ut ille quidem altare Esd.3.& 6.
& templum, iste veró sanctæ urbis murum reædi- Nehe.2.
ficarit. & 4.

Etsi autem vobis (illustres ac generosi domini) nondum ex voto omnia in suscepta apud vos re-

ligionis reformatione succedunt, sed multæ adhuc perturbationes intercurrunt: non tamẽ spem abijcere oportet: sed potiús constanter officium faciendum, Deo fidendum, Deus orandus, atque gratiæ ei pro felici illo initio, pro salutari illa & amabili verbi divini luce, ceremoniarumque puritate agendæ. Quippe placet divinæ sapientiæ non uno momento nos plené beare, sed per gradus suas nobis benedictiones dispensare: ut illæ tanto pluris á nobis fiant, minús vilescant, gratiori animo usurpentur: ne maturiore successu (ut homines sumus) inflemur, prudentiam nostram exosculemur aut commendemus, atq; ita Deum omnis boni datorem debita laude spoliemus. Domini, qui bonum jubet, opus est, idem promovere. Qui jubet, is etiam juvat: nostrum est jubenti obsequi, déque ipsius auxilio optimam spem alere. Quando & quantum laboribus nostris benedicere ipsum expediat, ipse omnium optimé novit. Quin etiam ob oculos hic ponenda exempla piorum principum: qui ipsi quoque mundi odia & injurias propter divini cultus repurgationem experti sunt, sustinuerunt & divina ope superarũt.
Jud.6 v. 30.& 31. Gideonem, quum altare Baalis diruisset, lucúmq; adjunctum succidisset: cives ejus ad necem sibi dedi á patre illius postularunt: sed frustrá. Josa-
2.Chro. 17.6. phat reformatione cultus Dei suscepta, excelsa & lucos ex Jehuda prorsus abolere conatus est: to-
Ibid. ca. 19.v.4. tóq; regno visitato, subditos ad Jehovam Deum patrum ipsorum revocavit: veruntamen ut excelsa prorsus amoverentur, obtinere non potuit: eó
quód

quód populus animum suum adhuc non compa- Ibid.ca. 20.v.33.
raverant erga Deum patrum suorum. Serubbabel vix jecerat templi reædificandi fundamenta, & ecce hostes Judæorum astu structuram illius co- Esdr.4.
nati sunt impedire, offerendo illis suam in ædificando operam; sed fraudulento consilio; ut illis intermisti, operantes inter sese committerent, & ita opus interverterent. Quúmque á Serubbabele cæterísque primoribus repulsam passi essent: impedimenta quæcunque poterant objecerunt; & tandem reges duos, Xerxem & Artaxerxem Longimanum, contra Judæos inflammantes, interdictum exstruendi templi obtinuerunt: quod deinde armis tutati sunt: adeó ut templi exstructio per annos circiter quadraginta sit impedita. Idipsum Nehemias quoque in instauranda urbe expertus est. Etenim hostes Judæorum quum cœp- Nehe.4.
tam urbis instaurationem (quam primúm ludificabantur) succedere intelligerent, contra illos cõspiraverunt, ut Hierosolymam oppugnarent, aut saltem impedimentum instaurationi illius afferrent. Sed frustrá. Nehemias enim conspiratione eorum intellecta, Deum precatus est, & disciplinã militarem instituit. Ita divinitus hostium conatus irriti facti, ipsúmq; instaurationis opus processit.

Inprimis veró hîc considerandum, Satanam potissimúm in Novo Testamento, ubi doctrina cælestis de salute nostra clariús patefacta est, omni conatu jam inde á principio sese illi opponere solitum esse. Testatur hoc historia Evangelica: ubi legimus, quomodo Scribæ & Pharisæi do-

ctrinam

ctrinam ipſius Chriſti, ſummi illius Prophetæ, &
Apoſtoli atque Pontificis profeſſionis noſtræ, re-
jecerint: atque inſuper atrociſſimis eum convi-
ciis proſciderint, appellantes eum hominem eda-
Matt.11. cem & vini potorem, publicanorum amicum &
19. Joha. 8. peccatorum, item Samaritanum; imó dicentes
48. eum habere dæmonium: deniq; quomodo iidem
Matt.26 v.64.65. uná cum ſacerdotibus illum propter veritatis con-
& 66. feſſionem tanquam blaſphemum morte cõdem-
Luc.23. v.2.& 5. narint, ac poſtea tanquam ſeductorem populi &
Matt.27 ſeditioſum apud Pilatum accuſarint, & ad cru-
v.22. & 23. cem poſtularint, nec anté quieverint quám in
crucem ſublatum viderint. Teſtatur id ipſum hic
liber, cujus analyſin ad vos mitto: Acta inquam
Apoſtolorum. Apoſtoli poſt Domini in cælum
Act.4.v. aſcenſionem, Hieroſolymæ, ut juſſi erant, Evan-
18. gelium prædicare cœperunt: ſed hoc eis mox á
Cap.5.v. magiſtratu interdictum fuit. Quod interdictum
40. quum illi eſſent tranſgreſſi, ut qui ſcirent Deo
potiús obediendũ quám hominibus: virgis prop-
Cap.6. terea cæſi ſunt. Non longé póſt vir Apoſtolicus
& 7. Stephanus, unus é ſeptem primó creatis diaconis,
vir plenus fide ac Spiritu ſancto, propter defenſio-
nem doctrinæ Apoſtolicæ de Chriſto, per furio-
Cap.8. ſum impetum lapidatus eſt. Per quod ipſum tem-
pus perſecutio magna adverſus Eccleſiam, quæ
Hieroſolymis erat, orta eſt: ita ut omnes diffuge-
rent, præter Apoſtolos. Saulus verò vaſtabat Ec-
cleſiam, intrans in ſingulas domos: & trahens vi-
Cap.9. ros ac mulieres, tradebat eos carceri. Neque con-
tentus ita graſſari Hieroſolymis, ſpirans minas ac
cædem

cædem adversus discipulos Domini, Pontificem max. adiit: & epistolas ab eo Damascum ad synagogas petivit: ut si quos invenisset hujus sectæ, tum viros tum mulieres, eos vinctos Hierosolymam duceret. Neq; sic diabolus conquievit: sed quum Ecclesiam nihilominus crescere & Apostolos in Evangelio prædicando pergere videret, excitavit regem Herodem: qui nonnullos ex Ecclesia malé accipere aggressus, Jacobum fratrē Johannis gladio interemit: Petrum veró in carcerem conjecit, eodem supplicio (nisi Deus mirabiliter eum eripuisset) affecturus. Atq; sic Ecclesiæ novi Testamenti primúm nascenti in Judæa sese opposuit Satan: idem veró & postea apud Gentes quoque fecit. Quum enim Saulus ad Christum conversus & ad Apostolatum vocatus, jussu Spiritus sancti, unâ cum Barnaba, ab Ecclesia Antiochena in Græciam ad Evangelium prædicandum dimissus esset: & in insula Papho sermonem Dei Sergio Paulo proconsuli annuntiaret: obstitit ei magus quidam pseudopropheta, quia apud proconsulem degebat: sed cum magno suo malo obstitit, subito scotomate per Pauli (qui hoc nomen tunc recens acceperat) imprecationem percussus. Deinde quum venissent Antiochiam Pisidiæ, sermonémque Dei in synagoga annuntiassent, & mediocrem numerum ad fidem Christi adduxissent: Judæi invidiâ repleti, Paulo contradixerunt, doctrinámque ejus blasphemârunt; & denique persecutione adversus ipsum & Barnabam excitatâ, finibus suis

Cap. 12.

Cap. 13.

Cap.14. eos ejecerunt. Ad eundem modum exceperunt eos Judæi qui erant in urbe Iconio: imó deteriús. Nam consilio capto de illis lapidandis, quum ipsi re intellectâ Lystram persugissent: insecuti eos, Lystrenses commoverunt, ut Paulum lapidarent & extra urbem traherent, existimantes mortuum
Cap.15. esse. Nec solúm crudelitate persecutionis Evangelii cursum impedire conatus est Satan: verúm etiam falsa doctrina sinceritatem illius corrumpere tentavit. Excitavit enim Pseudapostolos quosdam, qui Hierosolymis Antiochiam sese conferentes, docebant: Christianos non posse æternam salutem consequi, nisi ritu Mosis circumciderentur. Unde orta seditione ac disceptatione non exigua Paulo ac Barnabæ adversus illos: ex decreto Ecclesiæ tum illi tum alii quidam ad Apostolos ac presbyteros Hierosolymam missi sunt, percontaturi de hac quæstione. Postea
Cap.16. quum Paulus allecto Sila venisset Philippos Macedoniæ urbem, ibíque spiritum Pythonis ex ancillula quadam ejecisset: domini illius, videntes abiisse spem quæstus sui, prehensum Paulum & Silam traxerunt in forum ad magistratus: &
„ offerentes eos præfectis, dixerunt: Homines isti
„ conturbant civitatem nostram quum sint Ju-
„ dæi: & annuntiant ritus quos non licet nobis
„ suscipere neque usurpare; quum simus Romani.
Inde factum, ut turba adversus eos insurrexerit: & præfecti diruptis eorum vestibus, virgis eos cædi jusserint, atque insuper multis plagis impositis, in carcerem conjecerint. Similia deinde eis

evenerunt Thessalonicæ. Quum enim Paulus in Cap.17.
Synagoga Christum prædicasset: & nonnulli Judæorum assensi, sese ei & Silæ consociassent: & insuper religiosorum Græcorum multitudo magna; mulieresque primariæ non paucæ: Judæi qui increduli erant, invidiâ commoti, assumtis quibusdam circumforaneis, viris sceleratis, ac turba coacta, perturbarunt urbem: & adorti domum Jasonis, studuerunt eos ad populum adducere. Sed quum non invenissent eos, traxerunt Jasonem & quosdam fratres ad præfectos urbis, clamantes: Hi sunt qui orbis terrarum statum subvertunt, & hîc quoque adsunt: Quos excepit Jason: qui omnes contra decreta Cæsaris faciunt: regem alium dicentes esse, nempe Jesum. Deinde iidem Thessalonicenses Judæi, ut cognoverunt, Berœæ quoque á Paulo sermonem Dei annuntiatum esse: venerunt etiam illuc, turbámq; concitarunt. Postea quum Paulus degeret Corinthi: Cap.18.
Judæi proconsule Achaiæ Gallione, concorditer in illum insurrexerunt, & ad tribunal adductum, his verbis accusarunt: Iste (inquiebant) persuadet hominibus colere Deum contra legē. Veruntamē nihil ista accusatione profecerunt. Ephesi veró, in celeberrima illa Asiæ urbe, quum degeret Cap.19.
Paulus, & multos tum Judæos tum Græcos ad fidem Christi adduxisset: tumultus non parvus á Demetrio quodam, signatore argenti, qui faciebat tēpla Dianæ argētea, excitatus est contra Paulum: quū videret quæstū suum per doctrinā illius perire. Re enim apud opifices quibus ille quæstū

præbebat, propositâ: tantopere eos commovit, ut pleni excandescentiâ exclamarent, Magna
„ Diana Ephesiorum, idque ad duas circiter horas: ac vix tandem á scriba sedarentur. Et quanquam nihil mali tunc Paulo ab Ephesiis evênit: tamen
Cap.21. postea quum Hierosolymam rediisset: quidam Judæi ex Asia, quum eum in templo conspicati essent, totam turbam concitarunt, & manus in eum injecerunt, clamantes: Viri Israëlitæ, succurrite:
„ Hic est homo ille, qui adversus populum &
„ legem & locum hunc omnes ubique docet: at-
„ que adeó Græcos introduxit in templum, & pol-
„ luit sanctum locum istum. Quo clamore quum commota esset urbs tota, & factus populi concursus: Paulum prehensum é templo traxerunt, verberarunt, & denique trucidare conati sunt. Sed ille á tribuno ereptus, & in vincula conjectus, tandem Romam (quó appellaverat ad Cæsarem)
Cap.ult. deductus est. Quó quum pervenisset, & primis Judæorum ad se vocatis, vinculorum suorum
„ causam exposuisset: tum illi, velimus, inquiebant,
„ audire quæ sentias. nam de secta ista (Christia-
„ nismum intelligebant) notum est nobis, ubique
„ ei contradici.

Ex his quæ ex præsente Actorum Apostolorum libro recitavi, abundé perspicitur, nihil novi esse, quód ob doctrinam Euangelii tumultus oriuntur. Quapropter si hodie idem experiamur: ne moveamur tanquã re nova & insolita: néve propterea vel de veritate doctrinæ cælestis dubitemus; vel de officio nostro in illa propaganda remittamus.

mittamus. Sed id unum agamus, ut cum religionis veræ professione & propagatione vitam sanctam & religioni illi conformem ducamus. Odia imperitorum patienter feramus, lucrifacere illos Christo fidelibus monitis & sapiente institutione studeamus: conscientiâ officii facti nos erigamus & consolemur; eventum Deo committamus, nec dubitemus illum & nobis & aliis electis salutarem fore. Quod ut & vobis (illustres ac generosi domini) & omnibus aliis piis magistratibus, qui veram religionem vero zelo tueri & ad posteros propagare student, Deus opt. max. largiatur, toto pectore exopto. Sigenæ, 18. Junii. 1597.

Vestrar. Generositatum

Observantissimus

Johannes Piscator.

mittamus. Sed id unum agamus, ut cum religionis verae professione & propagatione vitam sanctam & religioni illi conformem ducamus. Odia imperitorum patienter feramus, lucrifacere illos Christo fidelibus monitis & sapiente institutione studeamus: conscientiae officio ac nos erigamus & consolemur; eventum Deo committamus, nec dubitemus illum & nobis & aliis electis salutarem fore. Quod ut & vobis (illustres ac generosi domini) & omnibus aliis piis magistratibus, qui veram religionem vero zelo tueri & ad posteros propagare student, Deus opt. max. largiatur, toto pectore exopto. Sigenae, 18. Junii. 1597.

Vestrar. Generositatum

Observantissimus

Johannes Piscator.

ANALYSIS LOGICA LIBRI S. LUCÆ, QUI INSCRIbitur Acta Apostolorum.

Argumentum Libri.

Narratur in hoc libro, quid Apostoli tum universi, tum in specie Petrus, Johannes, Jacobus & Paulus: ac præter illos alii quidam sancti viri; ut nominatim Stephanus diaconus, Philippus Evangelista & Barnabas comes Pauli, egerint ac perpessi sint propter Christum & Ecclesiam, inde ab ascensione illius.

Primùm autem narrantur ea, quæ illi egerunt ac perpessi sunt Hierosolymis inde á Domini ascensione usque ad Ecclesiæ per eos collectæ persecutionem atque dispersionem, á principio libri usque ad capitis 8. V. 4.

Deinde quæ Samariæ, cap. 8. á V. 5. & deinceps.

Tum quæ Damasci, Lyddæ & Joppæ, cap. 9.

Postea quæ Cæsareæ, cap. 10. & 11.

Tum rursus quæ Hierosolymæ, cap. 12.

Postremó quæ variis in locis egit ac perpessus est Paulus, á cap. 13. usque ad finem libri. Ubi tamen inseritur actio omnium Apostolorum communis, videlicet concilium habitum Hierosolymæ, cap. 15.

ANALYSIS CAP. I.

Argumentum.

Præter transitionem, quæ continetur tribus primis versibus, duæ sunt hujus capitis partes: videlicet historia ascensionis Domini, á V. 4. usque ad 15. & cooptatio Matthiæ in numerũ Apostolorum, á V. 15. usq; ad finem.

Primum quidem librum confeci, Theophile, de omnibus quæ cœpit Jesus & facere & docere,

2 *Ad eum usque diem quo quum mandata dedisset Apo-*

 stolis

stolis per Spiritum sanctum, quos elegerat, sursum receptus est.

3 *Quibus etiam sese, postquam passus fuit, exhibuit vivum multis indubitatis signis, per dies quadraginta conspectus ab eis, & dicens quæ ad regnum Dei* spectant.

Transitio ab Evangelio Lucæ ad hunc librum: constans sola repetitione. Hæc repetitio illustratur antithesi terminorum, id est principii & finis historiæ in Evangelio Lucæ propositæ. Principium seu terminus á quo, indicatur ℣.1. Finis seu terminus ad quem, indicatur ℣.2. Tum tempus fini proximum illustratur commemoratione generali factorum & dictorum Domini, & speciali numeri indicatione, ℣.3.

PARS PRIMA.

Historia ascensionis Domini.

4 *Et cum illis conveniens, denuntiavit eis ne abscederent Hierosolymis, sed ut exspectarent promissionem Patris, Quam* inquit *audistis ex me.*

5 *Nam Johannes quidem baptizavit aqua; vos autem baptizabimini Spiritu sancto post dies hosce non multos.*

6 *Illi igitur quum convenissent, interrogarunt eum, dicentes; Domine, num hoc tempore restitues regnum Israëli?*

7 *Dixit autem ad illos, Non est vestrum nosse tempora sive opportunitates, quas Pater in sua ipsius potestate posuit.*

8 *Sed recipietis virtutem Spiritus sancti, postquam supervenerit in vos: eritisq; mihi testes & Hierosolymæ, & in tota Judæa, Samariaq;, & usque ad ultimas terras.*

9 *Et quum hæc dixisset, aspicientibus ipsis elevatus est: & nubes susceptum eum abstulit ab oculis eorum.*

10 *Et quum essent intentis in cælum oculis eo proficiscente; ecce, viri duo astiterunt illis albo vestitu:*

11 *Qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid statis intuentes in cælum? hic Jesus qui sursum receptus est á vobis in cælum, ita veniet quemadmodum conspexistis eum proficiscentem in cælum.*

12 *Tunc reversi sunt Hierosolymam á monte qui vocatur Oliveti, qui est prope Hierosolymam, distans itinere Sabbathi.*

13 Et

13 *Et quum introiissent, ascenderunt in cœnaculum, ubi commorabantur & Petrus & Jacobus, & Johannes & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Jacobus* filius *Alphæi & Simon Zelotes, & Judas Jacobi* frater.

14 *Hi omnes perdurabant concorditer in oratione & deprecatione, cum uxoribus & Maria matre Jesu, & cum ipsius fratribus.*

Ascensionis historia tria membra continet: quorum primum est præparatio ad illam, á ℣.4. usque ad 9. alterum ipsa forma, ℣.9. tertium eventa, á ℣.10. usque ad 15. Præparavit Dominus Apostolos ad spectandum ascensionem suam duobus modis: primúm congregando eos in montem Oliveti, deinde dando certa mandata ac promissa. Mandata fuerunt duo: unum, ut exspectarent Hierosolymæ missionem Spiritus sancti, ℣.4. alterum, ut essent sibi testes per prædicationem Evangelii, ℣.8. Promissa fuerunt item duo: unum, quód accepturi essent paucis póst diebus Spiritum sanctum, ℣.5. & 8. alterum, quód virtute Spiritus S. freti de ipso sint testaturi, ℣.8.

Promissionem priorem primúm amplificat collatione temporis præteriti, quo eandem illis fecerat, ℣.4. Deinde illustrat antithesi baptismi Johannis, eâdemque operâ similitudine baptismi, ℣.5. Tum etiam á circumstantia temporis, quód promissio illa non multo póst implenda sit, ibid. Præterea antithesi reprehensionis, quâ reprehédit Apostolorum curiositatem in cognoscendo tempore inceptionis regni Christi, ℣.7. Quæ reprehensio illustratur é sua occasione, videlicet interrogatione discipulorum, ℣.6. Posteriorem promissionem, simúlque mandatum, amplificat commemoratione subjectorum locorum, ubi Apostoli Evangelium sint prædicaturi, ℣.8.

Forma ascensionis illustratur ex adjuncto testimonio aspectus discipulorum: & é subjecto vehiculo nubis.

Eventa, alia ex aliis consecuta, narrantur tria. Primum est apparitio duorum angelorum, qui jusserunt discipulos abire; & simul testati sunt, Jesum aliquandò eodem modo rediturum, ℣.10. & 11. Alterum est abitus discipulorum: ubi simul describitur locus unde Dominus ascenderat,

derat, ℣. 12. Tertium est commeratio in urbe & exspectatio missionis Spiritus sancti, ℣. 13. & 14. ubi simul narratur ex quibus & qualibus personis cœtus ille constiterit.

PARS SECUNDA.

Cooptatio Matthiæ in numerum Apostolorum.

15 *Et per eos dies quum exsurrexisset Petrus in medio discipulorum, dixit, (erat autem turba capitum eodem* loci *quasi centum viginti.)*

16 *Viri fratres, oportuit impleri Scripturam hanc, quam prædixit Spiritus sanctus per os Davidis de Juda, qui fuit dux viæ iis qui comprehenderunt Jesum:*

17 *Annumerabatur enim nobiscum, & sortitus erat sortem ministerii hujus.*

18 *Is igitur acquisivit agrum ex mercede injustitiæ: & præcipitatus crepuit medius, & effusa sunt omnia viscera ejus.*

19 *Innotuitq; omnibus habitantibus Hierosolymæ: adeò ut vocetur ager ille propriâ ipsorum linguâ, Akeldama, hoc est, ager sanguinis.*

20 *Scriptum est enim in libro Psalmorum, Fiat commoratio ejus deserta, & non sit qui habitet in ea. Et, Episcopatum ejus accipiat alius.*

21 *Oportet igitur ex iis viris qui nobiscum convenerunt toto tempore quo Dominus Jesus versatus est inter nos,*

22 *Exorsus à baptismo Johannis, ad eum usque diem quo sursum receptus est à nobis, unum fieri nobiscum testem resurrectionis ejus.*

23 *Statuerunt igitur duos, Josephum qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Justus, & Matthiam.*

24 *Et precantes dixerunt; Tu Domine, qui corda omnium nosti, ostende utrum elegeris ex his duobus,*

25 *Ut accipiat sortem ministerii hujus & Apostolatus, à quo aberravit Judas, ut abiret in locum suum.*

26 *Jecerunt igitur sortes eorũ: & cecidit sors super Matthiam; qui communibus calculis allectus est cum undecim Apostolis.*

Cooptatio

Cooptatio Matthiæ in collegium Apostolorum declaratur primùm expositione causæ impulsivæ, usque ad ℣. 23. deinde expositione formæ seu modi agendi, reliquis versibus. Causa quæ Apostolos impulit ut novum Apostolum sibi cooptarent, fuit sermo Petri: quo docuit id fieri oportere. Sermonis hujus narratio illustratur primùm indicatione temporis, quando illum habuit, ℣.15. nempe per eos dies quibus Apostoli Hierosolymis exspectarunt missionem Spiritus sancti. Deinde indicatione numeri auditorum ad quos sermonem habuit, ibidem. Cæterùm propositum suum demonstrat Petrus testimoniis Scripturæ: quibus ostendit, oportuisse Dominum ab uno ex Apostolis prodi; & illum oportuisse mortem sibi consciscere, atque ita Apostolatu excidere: & denique oportere in locum illius surrogari alium. Testimonium de proditione Judæ citatur generaliter ex libro Psalmorum: illud autem in specie citatur á Iohanne cap.13.℣. 18.ex Psalmo 41.℣.10. Testimonium veró de morte Judæ proditoris unum quidem innuitur mentione agri ex mercede injustitiæ acquisiti: quod citatur exprelsé á Matthæo cap.27.℣.9. & 10.ex Zach.11.℣.13. Aliud veró citatur expresé ex Psal.69.℣.26. Postremó testimonium de Judæ successore citatur expresé ex Psal.109.℣.8. Ex quibus Petrus propositum suum concludit, ℣.21. & 22. simúlque designat ex quo numero novus Apostolus sit eligendus.

Cooptationis forma posita fuit partim in electione, partim in sortitione. Primúm enim elegerunt duos, quos ambos ad Apostolatum idoneos judicabant, ℣.23. Deinde electionem specialem permiserunt Deo, ut qui intelligerent, Apostolos oportere immediaté á Deo vocatos esse: itaque sortem super duos illos jecerunt, ℣.26. Hæc sortitio amplificatur ab adjunctis precibus, ℣.24. & 25. Postremó narratur eventus, in fine ℣.26.

SCHOLIA IN CAP. I.

1 *Primum quidem librum confeci.* τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην. Ad verb. *Primum quidem sermonem feci.* Intelligi

git autem historiam suam Evangelicam. *De omnibus quæ cœpit.* περὶ πάντων ὧν ἤρξατο. Pro, περὶ πάντων ἐκείνων ἃ ἤρξατο, de omnibus illis quæ cœpit. Græcismus.

2 *Ad eum usque diem quo quum mandata dedisset.* ἄχρι ἧς ἡμέρας ἀνελήφθη. Pro, ἄχρι ἐκείνης ἡμέρας ᾗ ἀνελήφθη. Græcismus, qualis modó. *Sursum receptus est.* ἀνελήφθη. Nempe in cælum: ut Marc. ult. ℣. penult.

3 *Exhibuit.* παρέστησεν. Græco verbo respondet Germanicum darstellen. *Multis.* ἐν πολλοῖς. Ad verb. *In multis.* Pro, διὰ πολλῶν. Hebraismus. *Indubitatis signis.* τεκμηρίοις. τεκμήριον á nomine τέκμαρ, id est, finis: quód afferat controversiæ finem: Arist. lib. 1. Rhet. Ea autem signa fuerunt, quód præbuit se eis probé conspiciendū & palpandum, quód cum eis edit, deniq; quód familiariter cum eis collocutus est: ut videre est Luc. ult. & Johan. 20. & 21. *Quæ ad regnum Dei spectant.* τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. Subaudi λεκτέα: id est, ea quæ sunt vel erant de regno Dei dicenda.

4 *Ne abscederent.* μὴ χωρίζεσθαι. Ad verb. *Ne separarentur:* vel potiús reciprocé, *Ne se separarent. Promissionem.* τὴν ἐπαγγελίαν. Id est, rem promissam; videlicet S. S. ut declaratur vers. seq. Metonymia adjuncti. *Audistis.* ἠκούσατε. Nempe Johan. 14. 15. & 16. capitib. & Luc. ult. vers. 49.

5 *Spiritu sancto.* ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Ad verb. *In Spiritu sancto.* Pro, διὰ πνεύματος ἁγίου, vel πνεύματι ἁγίῳ. Hebraismus. *Post dies hosce non multos.* οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. *Non post multos hos dies.* Trajectio verborum.

6 *Restitues.* ἀποκαθιστάνεις. Ad verb. *Restituis.* Enallage temporis. *Regnum.* τὴν βασιλείαν. Articulus respicit promissionem á Deo factam per Prophetas: qualis citatur infrá cap. 15. ℣. 16. *Israëli.* τῷ Ἰσραήλ. Populo Israëlitico, posteris Israëlis sive Jacobi. Metonymia efficientis.

8 *Usq; ad ultimas terras.* ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ad verb. *Usq; ad extremū terræ.* Id est, extremam partem. ἐσχάτου, scil. μέρους.

9 *Susceptum eum abstulit ab oculis.* ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν. Ad verb. *Suscepit eum ab oculis.* Ellipsis Hebraica. Pro, ὑπέλαβεν καὶ ἀφεῖλε.

10 *Viri.* ἄνδρες. Id est, Angeli specie virorum. Sicut Gen. 8. *Albo vestitu.* ἐν ἐσθῆτι λευκῇ. Sic post Domini resurrectionem,

surrectionem. Matth. ult. ℣. 3. Marc. ult. ℣. 5. Johan. 20. 12.

11 *Quid.* τί. Pro, διατί, Propter quid. Cur.

12 *Distans.* ἔχον. Pro, ἀπέχον. *Itinere.* ὁδὸν. Pro κατ᾽ ὁδὸν. Ellipsis. *Itinere sabbathi.* ὁδὸν σαββάτου. Id est, quantum conficere in sabbatho licebat Judæis: nempe circiter duo millia passuum minorum, id est, circiter milliare unum: ut docet Tremellius in hunc locum ad paraphrasin Syriacam, quæ reddidit verba illa, *Fere septem stadiis*. Sed quî convenit hoc cum narratione Lucę in historia Evangelica cap. ult. ℣. 50. & 51. quód Jesus in cælum ascenderit prope Bethaniam: quæ teste Johanne cap. 11. ℣. 18. stadiis fere quindecim, id est, milliaribus circiter duobus ab Hierosolyma aberat? Nempe montis Oliveti extrema seu radices ab Hierosolyma aberant stadiis fere septem: at Bethania in illo monte sita erat retró, ita ut quindecim fere milliaribus ab Hierosolyma distaret.

14 *Deprecatione.* δεήσει. A verbo δέομαι, quod proprié significat Egeo: unde ἐνδεής, egenus: deinde precor, per metonymiam efficientis. nam egestas preces parit. *Fratribus.* ἀδελφοῖς. Id est, cognatis. Synecdoche speciei.

15 *Per eos dies.* ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις. Id est, quodam dierum illorum. Synecdoche integri. *Capitum.* ὀνομάτων. Ad verb. *Nominum* Id est, hominum. In Græco est metonymia adjuncti: in Latino, synecdoche membri.

17 *Sortitus erat.* ἔλαχε. Sorte acceperat. Sorte autem, id est, providentiâ Dei. Metonymia subjecti. nam sors providentiâ Dei gubernatur. *Sortem ministerii.* τὸ κλῆρον τῆς διακονίας. Id est, ministerium tanquam sortem, id est, rem quæ sorte obvenit. *Ministerii hujus.* τῆς διακονίας ταύτης. Nempe prædicandi Evangelium apud quosvis, seu fungendi apostolatu.

18 *Acquisivit.* ἐκτήσατο. Id est, occasionem dedit Judæis ut illi acquirerent, mercede scilicet illâ eis redditâ. Metonymia effecti. *Mercede.* μισθοῦ. Triginta scil. argenteis nummis, Matth. 26 15. *Injustitiæ.* τῆς ἀδικίας, Id est, injusti facinoris, nempe proditionis Jesu.

19 *Akeldama.* Ἀκελδαμά. Voces Syriacæ duæ sunt, חקל דמא. Hakél demá.

20 *Fiat*

20 *Fiat commoratio ejus, &c.* γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ, &c. Verba Psalmi sic habent: *Sit castellum eorum desolatum, in tentoriis eorum ne sit habitator.* Quibus verbis Christus (qui in illo Psalmo sub Davidis tanquam typi persona loquens introducitur) judicium Dei imprecatur persecutoribus suis, in quorum numero & Judas. Ad quem Petrus imprecationem istam mutatione numeri speciatim accommodat. *Episcopatum.* ἐπισκοπήν. Quasi dicas, inspectionem. Hebraicé פקודה pekudáh, id est curatio, vel potiús officium cujus curatio alicui commissa est. In Psalmo David istud inter alia imprecatur uni ex persecutoribus suis: sed sub Davidis tanquam typi persona idem imprecatur Christus Judæ proditori.

21 *Versatus est.* εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθε. Ad verb. *Ingressus & egressus est.* Phrasis Hebraica. Id est, munere publico (nempe docendi) inter nos functus est. Sicut optimé exponit D. Beza ex Deut. 31. 1. & 2. Paralip. 1. 10.

22 *A baptismo Johannis.* ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου. Id est, ab eo tempore quo baptizatus fuit á Johanne: ut liquet ex Matth. 3. & 4. & Luc. 4. *Quo.* ἧς. Pro, ἐκείνης ᾗ. Græcismus. *Sursum receptus est.* ἀνελήφθη. Videlicet in cælum: ut suprá ℣. 11.

24 *Ostende utrum elegeris ex his duobus.* ἀνάδειξον ἐκ τούτων τῶν δύο ἕνα ὃν ἐξελέξω. Ad verb. *Ostende ex his duobus unum quem elegisti.*

25 *Ut accipiat.* λαβεῖν. Pro, τοῦ λαβεῖν Scil. ἕνεκα. Vel ὥστε λαβεῖν. Pendet hoc verbum á verbo præcedente ἐξελέξω. *Sortem ministerii hujus.* τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης. Ut suprá ℣. 17. Et apostolatus. καὶ ἀποστολῆς. Epexegesis. *Aberravit.* παρέβη. Ad verb. *Transgressus est.* *Ut abiret.* πορευθῆναι. Pro. τοῦ πορευθῆναι, scil. ἕνεκα. Ellipsis, qualis modó. Est autem hoc referendum non ad consilium propositúmve Judæ, sed Dei. Confer infrá 2. 23. Est igitur hîc altera ellipsis, nempe verborum ὃ γέγονε, *Quod factum est.* Similia exempla vide Matth. 2. ℣. 15. & 23. *In locum suum.* εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον Suum: id est, sibi destinatum á Deo, nempe gehennam. unde Judas á Christo nominatus fuit filius perditionis, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, id est, perditioni destinatus.

26 *Sortes*

26 *Sortes eorum.* κλήρους αὐτῶν. Id eſt, quibus alter ipſorum eligendus erat in Apoſtolum.

OBSERVATIONES EX CAP. I.

Ex ℣.3. Notetur teſtimonium pro articulo fidei, *Reſurrexit á mortuis.* Simul etiam ex aliis Scripturæ locis notentur reſurrectionis Chriſti fructus qui inde ad nos redundant: ut quód confirmat fidem noſtram, quód parta nobis ſit remiſsio peccatorum per mortem ipſius, Rom. 4.℣.ult. 1.Cor.15.℣.17. Item, quód excitat nos ad vitam novam, id eſt, ſanctam: quatenus nimirum fidem remiſsionis peccatorum in nobis confirmat, Rom. 6. ℣.4.& cap.8.℣.11. Adhæc quód gignit in nobis ſpem, quód & nos ad ſimilem vitam atque gloriam reſurrecturi ſimus, 1.Cor.15.per totum. διδ.

Ex ℣. 5. Sicut Chriſtus in die Pentecoſtes baptizavit Apoſtolos Spiritu ſancto, quantum ad donum linguarum & prophetandi (hoc eſt, divinis verbis myſteria regni Dei enuntiandi) ita baptizat omnes electos Spiritu ſancto, quantum ad donum fidei & ſanctificationis. Et illius beneficii divinum teſtimonium eſt baptiſmus aquæ á Chriſto inſtitutus, & á Johanne primúm adminiſtratus. διδ.

Ex ℣.6.&7. Abſtinendum eſt á curioſis quæſtionibus, ac nominatim á quæſtione de tempore quo Chriſtus venturus eſt ad communicandum electis regnum gloriæ. Confer Matth.24.℣.36. παιδ.

Ex ℣.9.10.&11. Notentur teſtimonia pro articulo fidei, *Aſcendit in cœlum.* Et ſimul ex aliis Scripturæ locis notentur fructus aſcenſionis illius: ut quód per eam confirmamur in fide remiſsionis peccatorum partæ per ſanguinem ipſius, Heb 9.℣.12. ac proinde devicti peccati ac mortis, á quibus captivi tenebamur, Epheſ.4.℣.8. Item quód per eam confirmamur in ſpe vitæ æternæ in cœlo fruendæ, Rom.10.℣.6. Epheſ.2 ℣.6. διδ.

Ex ℣.14. Spiritus ſancti gratia aſsiduis precibus á Deo petenda eſt. Idque eó magis, quód Chriſtus illam promiſit. Vide Luc.11.℣.13. παιδ.

Ex

διδ. Ex ℣.16.& fine ℣.25. Etsi reprobi suis sceleribus exitium sibi accersunt, ut liquet in Juda: tamen totum illud accidit ex decreto & gubernatione Dei, Deo interim sancto ac justo permanente. Confer infrá cap.2.℣.23. & cap 4.℣.27.& 28. Usus hujus doctrinæ est, ut in sancta Dei voluntate acquiescamus,& judicia ipsius adoremus. Confer Johan.6.℣.36. & 37. Matth.11.℣.25.& 26. & Rom.11.℣.33.

ἐλ. Ex ℣.21.& 22.Hinc Pontificii primatum Petri astruere conantur:quia Petrus hanc Scripturam de novo Apostolo deligendo & solus exposuerit inter collegas, & indefinitum Dei mandatum solus definierit. At hinc non sequitur, Petrum primas inter Apostolos tenuisse: quia utrumq; illud etiã minimus Apostolorũ facere poterat.

διδ. Ex ℣.24 & sequentibus. Doctrina Apostolorum est αὐτόπιστος, quia ipsi immediaté á Deo vocati & ad docendum missi sunt.

παιδ. Ex iisdem versibus. Sortes adhibendæ sunt in rebus magni momenti: quia per eas exploratur arcana Dei voluntas. Quare qui sortes adhibent in rebus ludicris, ut
ἐπ. hodie usitatum est in olla quam denominant á Fortuna, illi sanctum Dei nomen in vanum usurpant.

ANALYSIS CAP. II.

ARGUMENTUM.

Quatuor hic narrantur. Primúm missio Spiritus sancti in Apostolos, usque ad ℣.14 Deinde concio Petri die Pentecostes habita ad Judæos Hierosolymis congregatos, á ℣.14.usque ad ℣.37. Tum effectum concionis illius, á ℣.32.usq; ad ℣.42. Postremó conversatio & status novæ illius Apostolicæ Ecclesiæ, á ℣.42.usq; ad finem capitis.

PARS PRIMA.

Missio Spiritus sancti in Apostolos.

QUum autem advenisset dies Pentecostes, erant omnes concorditer eodem loci.

2 *Tum extitit repente é cælo sonitus tanquam ruentis flatus violenti,qui replevit totam domum ubi erant sedentes.*

3 *Et conspectæ sunt eis dispertitæ linguæ instar ignis, consediṱ; ille super unumquemq; eorum.*

4 *Repleti sunt autem omnes Spiritu sancto, cæperuntq; loqui aliis linguis,prout Spiritus ille dabat eis eloqui.*

5 *Erant veró Hierosolymis commorantes Judæi viri religiosi,ex omni natione eorum qui sub cælo* sunt.

6 *Orto autem hoc sonitu convênit multitudo, & confusa fuit,quód audiret unusquisque propriâ linguâ suâ eos loquentes.*

7 *Obstupescebant autem omnes ac mirabantur, dicentes alii ad alios, Nonne ecce omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt?*

8 *Quomodo igitur nos audimus* eos *sua quisque linguâ in qua nati sumus?*

9 *Parthi & Medi & Elamitæ & qui incolimus Mesopotamiam,Iudæamq; & Cappadociam,Pontum & Asiam,*

10 *Phrygiam & Pamphyliam, Ægyptum & partes Libyæ quæ est secundúm Cyrenen,& advenæ Romani,tum Judæi tum proselyti,*

11 *Cretes & Arabes, audimus eos loquentes nostris linguis magnifica Dei* facta.

12 *Obstupescebant autem omnes,& hæsitabant,dicentes alius ad alium, Quid hoc sibi vult?*

13 *Alii veró cavillantes dicebant, Vino dulci pleni sunt isti.*

Missio Spiritus sancti in Apostolos declaratur primúm ab adjuncto tempore seu á circumstantia temporis, ℣.1. Deinde á causa procatarctica,ibid. Tum á forma, ℣.2. & 3. Forma autem illa consistebat in adjunctis signis sive symbolis, per quæ Spiritus sanctus præsentiam & operationem suam testatus fuit. Illa signa fuerunt duo, ventus & ignis. Ventus declaratur partim ex adjuncto tempore, quód extiterit repenté: partim ex motu suo seu effectis: quæ narrantur duo: videlicet vehemens sonitus, & repletio dómus. Ignis declaratur partim ex adjuncta figura,quód habuerit figuram linguarum dissectarum: partim

 tim

tim ex motu suo, quód sederit super Apostolos. Postremó narrantur effecta: ac primúm quæ extiterunt in Apostolis, ℣.4. deinde quæ in auditoribus eorum, versibus reliquis. Effecta in Apostolis fuerunt effecta per se, eáq; duo: facultas loquendi novis linguis, & loquutio ipsa, ℣.4. Effecta in auditoribus fuerunt effecta per accidens, id est, eventa: quæ pro diversitate auditorum diversa fuerunt. Auditorum enim alii fuerunt pii: hi rem istam admirati sunt, ℣.7. & deinceps: alii impii, hi Apostolos irriserunt & calumniati sunt, ℣.13. Prius genus auditorum amplificatur ab adjuncta varietate nationum, ex quibus constabat, ℣.5.9.10.& 11. Cæterúm his præmittuntur communia utrísque effecta duo: concursus & confusio, ℣.6. Locus etiam rei gestæ exprimitur, ℣.5.

PARS SECUNDA.

Concio Petri in die Pentecostes.

14 *Petrus autem quum constitisset cum* Undecim, *sustulit vocem suam, & affatus est eos* dicens; *Viri* Judæi, *& quotquot commoramini Hierosolymis, hoc vobis notum esto, & auribus percipite verba mea.*

15 *Non enim, ut vos existimatis, isti ebrii sunt, quum sit hora diei tertia:*

16 *Sed hoc illud est quod dictum est per Prophetam* Joë*lem:*

17 *Et erit ultimis temporibus, (dicit Deus) effundam ex Spiritu meo super quamvis carnem: & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ, & juvenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt.*

18 *Et quidem super servos meos & super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.*

19 *Et edam miracula in cælo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem & ignem & vaporem fumi.*

20 *Sol convertetur in tenebras, & luna in sanguinem, priusquam veniat dies ille Domini magnus & illustris.*

21 *Et futurum est ut quicunque invocaverit nomen Domini, servetur.*

22 *Viri*

22 *Viri Israëlitæ, audite sermones istos: Jesum illum Nazarenum, virum á Deo approbatum apud vos præstantibus factis & miraculis & signis quæ edidit per eum Deus in medio vestri, sicut & ipsi nostis,*

23 *Hunc* inquam *definito illo consilio & præstituto Dei deditum quum accepissetis, manibus sceleratis* cruci *affixum interemistis.*

24 *Quem Deus excitavit, solutis doloribus mortis, eó quód fieri non poterat ut ipse ab ea retineretur.*

25 *David enim dicit de eo, Prospiciebam Dominum coram me semper: quoniam est mihi ad dexteram, ne concutiar.*

26 *Propterea oblectatum est cor meum, & exultavit lingua mea: atque adeó caro mea commorabitur cum spe:*

27 *Quoniam non derelinques animam meam in sepulchro, nec sines Sanctum illum tuum videre corruptionem.*

28 *Notas mihi fecisti vias vitæ: replebis me jucunditate* quæ est *cum facie tua.*

29 *Viri fratres, licet liberé dicere apud vos de patriarcha Davide, eum & obiisse & sepultum esse, & monimentum ejus esse apud nos ad hunc usque diem.*

30 *Propheta igitur quum esset, & sciret Deum jurejurando sibi iurasse, fore, ut ex fructu lumbi ipsius, quod ad carnem attinet, Christũ excitaret,* quem *collocaret super ejus throno:*

31 *Præscius loquutus est de resurrectione Christi, non derelictam esse in sepulchro animam ejus, neque carnem ejus vidisse corruptionem.*

32 *Hunc* Jesum *excitavit Deus: cujus* rei *omnes nos sumus testes.*

33 *Itaque ad dextram Dei exaltatus, & promissum Spiritum sanctum adeptus á patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis.*

34 *Neque enim David ascendit in cælos: sed dicit ipse, Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam,*

35 *Usquedum ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

36 *Certó sciat ergo tota domus Israëlis, quód Deus hunc fecerit Dominum & Christum: hunc* inquam Jesum *quem vos crucifixistis.*

Hic ſermo Petri conſtat prooemio & contentione. Procemium continet προσφώνησιν, & petitionem audientiæ ſeu attentionis, ỹ.14. Contentio conſtat refutatione calumniæ illorum irriſorum, ỹ.15. & confirmatione veritatis, ỹ.16. & deinceps. Refutatio ducitur á circumſtantia temporis. Veritas quam proponit, quinque pronuntiatis conſtat. 1. Apoſtolos loqui ex inſtinctu Spiritus ſancti. 2. Jeſum, quem nuper crucifixerant, reſurrexiſſe á mortuis. 3. Eundem aſcendiſſe in cælum & conſediſſe ad dexteram Dei. 4. Eundem effudiſſe Spiritum ſanctum in Apoſtolos. 5. Poſtremó eundem eſſe Chriſtum.

Primum pronuntiatum illuſtrat collatione vaticinii Joëlis, ỹ.17.18.19.20.21. Secundum pronuntiatum demonſtrat teſtimonio Davidis: quod oſtendit non poſſe de ipſo Davide intelligi, & inde infert intelligendum eſſe de Chriſto. Demonſtratio ſic habet. Is qui loquitur in Pſalmo, non fuit ſenſurus corruptionem in ſepulchro, ut ex verbis Pſalmi patet. Atqui David corruptionem in ſepulchro ſenſit. David igitur non eſt is qui loquitur in Pſalmo. Reſtat igitur, illum eſſe Chriſtum: quum certum ſit, Dauidem de Chriſto prophetaſſe: quum & propheta fuerit, & promiſsionem de Chriſto ex ſe orituro acceperit. Tertium pronuntiatum demonſtrat alio teſtimonio Davidis Pſal. 110. Quartum & quintum pronuntiatum ex demonſtratis infert.

Cæterúm de Jeſu verba facturus, commendat illum ab effectis ſeu factis: eámque commendationem confirmat teſtimonio conſcientiæ auditorum, ỹ.22. Deinde occurrit ſcandalo crucis ſeu ſupplicii, quo affectus erat, commemorando ſupremum illius authorem, & interim excuſationem adimendo cauſis ſecundis, ỹ.23.

PARS TERTIA.

Effecta concionis Petri.

37 His *autem auditis, compuncti ſunt corde, & dixerunt ad Petrum ac reliquos Apoſtolos, Quid faciemus, viri fratres?*

38 *Petrus*

38 *Petrus autem ait ad eos, Resipiscite, & baptizetur unusquisque vestrûm in nomen Jesu Christi in remissionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus sancti.*

39 *Vestra enim est hæc promissio, & liberorum vestrorum, & omnium qui longè sunt, quoscunque videlicet advocaverit Dominus Deus noster.*

40 *Aliisq; sermonibus plurimis obtestabatur, & exhortabatur* eos, *dicens, Servamini ex natione ista prava.*

41 *Qui ergo libenter receperunt sermonem ejus, baptizati sunt: & additæ sunt* Ecclesiæ *die illo animæ quasi ter mille.*

Effecta sive eventa concionis Petri, quorum alia ex aliis consequuta sunt, narrantur quatuor. Primúm auditores cōpuncti sunt corde: id est, doluerunt animis quód crucifixissent Christum, ℣.37. Deinde petiverunt á Petro cæteri{s}que Apostolis consilium: quid scilicet sibi faciendum esset ut sceleris istius veniam consequerentur, ibid. Tum Petrus consilium eis impertivit, ℣.38.39.&.40. Partes illius consilii sunt quatuor. 1. Ut resipiscant: id est, concipiant serium propositum atque ardens studium serviendi Deo seu pié vivendi. 2. Ut credant in Jesum Christum, quód habeant remissionem peccatorum per illum. 3. Ut fidem hanc per susceptionem Baptismi profiteantur. 4. Ut separent se á natione ista prava, hostium scilicet Jesu, sacerdotū, scribarum & Pharisæorum. Tres partes priores confirmat ab effectu utili, videlicet donatione Spiritus sancti, ℣.31. quam ipsam confirmat testimonio promissionis Dei, ℣.39. nempe illius ex Joële in principio concionis recitatæ. Quam amplificat distributione eorum ad quos pertineat: quos distribuit in Judæos & Gentes: quas circumscribit ex adjunctis adhærentibus, quód scil. longé sint á populo Dei, & quód ad illum sint aggregandæ, ℣.eod.

Postremum eventum fuit, quód multi ex illis consilio Petri morem gesserunt, ac proinde baptizati, sese illis adjunxerunt, ℣.41.

PARS QUARTA.

Converſatio & ſtatus novæ Eccleſiæ.

42 *Erantq́, perdurantes in doctrina Apoſtolorum & communicatione, & fractione panis, & precibus.*

43 *Obortus eſt autem omnibus timor: multaq́; miracula & ſigna per Apoſtolos fiebant.*

44 *Omnes autem qui credebant, erant eódem* loci, *& habebant omnia communia.*

45 *Et poſſeſſiones ac facultates vendebant, & diſpertiebant ea omnibus, prout cuique opus erat.*

46 *Et quotidie perdurantes concorditer in templo, ac frangentes domatim panem, capiebant cibum cum exultatione & ſimplicitate cordis:*

47 *Laudantes Deum, & habentes gratiam apud totum populum. Dominus autem addebat quotidie Eccleſiæ qui ſalvi fierent.*

Hîc narratur converſatio & ſtatus novæ illius Apoſtolicæ Eccleſiæ. Ad converſationem quod attinet: commemorantur primúm actiones quatuor laudabiles, ℣.42. Deinde una ex illis, videlicet communicatio bonorum, ſpecialiús declaratur, ℣.44.45.& 46. Ad ſtatum quod attinet: Primúm fuerunt omnibus terrori, propter miracula Apoſtolorum, ℣.43. Deinde fuerunt in gratia apud populum, ℣.47. Poſtremó aucti ſunt numero quotidie, ibid.

SCHOLIA IN CAP. II.

1 *Quum autem advenißet dies Pentecoſtes,* καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς. Ad verb. *Et in complendo diem* (id eſt, *dum compleretur dies*) *Pentecoſtes.* Id eſt, ipſo die Pentecoſtes, ſeu quum jam ageretur dies quinquageſimus á paſchate. Capitur autem hîc nomen πεντηκοστὴ ſubſtantivé ad ſignificandum certum feſtum; quum revera ſit nomen adjectivum, ad quod ſubaudiri oportet nomen ἡμέρα. Intelligitur enim dies quinquageſimus á Paſchate: qui apud Judæos feſtus erat, propterea quód in

in illo data esset Lex: ut videre est Exod. 19. si illius capitis versus 1. & 11. inter se conferantur. Nominatur & festum hebdomadum, Exod. 34.22. quia exactis inde à Paschate septem hebdomadibus celebrabatur, Deut. 16. ℣. 9. & 10. *Omnes.* ἅπαντες. Videlicet Apostoli, ex collatione ℣. ult cap. præced. & ℣. 4. 14. & 15. infrà.

3 *Conspectæ sunt eis.* ὤφθησαν αὐτοῖς. Sic malo quàm, *Visæ sunt eis:* propter ambiguitatem verbi *videri*, quod sic constructum interdum significat non aspectionem oculorum, sed opinationem mentis. *Eis* autem, id est, ab eis. αὐτοῖς, pro ὑπ' αὐτῶν. Græcismus. Hoc est, Ipsi viderunt seu conspexerunt: nempe alii super capita aliorum, ut declarant verba sequentia. *Instar ignis.* ὡσεὶ πυρός. Id est, linguæ illæ erant quasi igneæ. Genitivus materiæ. *Considitq;.* ἐκάθισέ τε. Sive ignis ille, id est, linguæ illæ igneæ: sive Spiritus sanctus, cujus fit mentio versu sequente. Spiritus sanctus autem consedit, id est, linguæ illæ igneæ quę erant signum præsentiæ singularis Spiritus sancti. Metonymia subjecti.

4 *Omnes.* ἅπαντες. Scil. Apostoli, ex collatione ℣. 14. & 15. infrà. Quare inepti sunt Papistæ, qui B. Virginem in medio Apostolorum pingunt descendente Spiritu sancto. Nec rectè illud defenditur ex eo, quód ℣. 1. dicitur, omnes fuisse pariter in eodem loco. Nam ibi de solis Apostolis sermo est, ut anté ostendi: licet interim non negetur, Mariam quoque & alios cum Apostolis tunc congregatos fuisse. Sané si in cæteros quoque Spiritus sanctus tum illapsus esset, illi quoque aliis linguis magnalia Dei essent eloquuti: quum ad hoc ipsum datus illis fuerit Spiritus sanctus. At istud Lucas de solis Apostolis narrat, ℣. 14. & 15.

5 *Eorum qui sub cælo sunt.* τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν. Subaudi ἐθνῶν.

6 *Hoc sonitu.* τῆς φωνῆς ταύτης. Ad verb. *Voce hac*, Synecdoche speciei καταχρηστική, Hebræis usitata.

10 *Proselyti,* προσήλυτοι. Sic dicebantur gentiles qui sese Judæis aggregarant, eorúmque religionem amplexi erant. Vide Matth. 23. 15.

12 *Quid hoc sibi vult.* τί ἂν θέλοι τοῦτο εἶναι. Ad verb. *Quid velit hoc esse?*

14 *Cum Undecim.* σὺν τοῖς ἕνδεκα. Scil. Apostolis, collegis suis. *Auribus percipite.* ἐνωτίσασθε. Verbum ἐνωτίζεσθαι sonat quasi dicas *Inaurire*, id est, in aures recipere: ex præpositione ἐν & nomine οὖς, ὠτός. Videtur factum ad exprimendum Hebraicum הַאֲזִין heësín.

15 *Tertia.* τρίτη. Scil. ab ortu solis.

17 *Erit.* ἔσται. Id est, Fiet, γενήσεται. *Ultimis temporibus.* ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. Ad verb. *In ultimis diebus.* Synecdoche speciei Hebraica. Pro hoc veritas Hebraica habet, *Postea. Dicit Deus*, λέγει ὁ Θεός. Hæc sunt verba Petri, quibus monet, quis loquatur apud Joëlem verba illa quæ recitat. *Ex spiritu meo.* ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου. Veritas Hebraica, *Spiritum meum.* Synecdoche integri. *Quamvis.* πᾶσαν. Hanc vocem hîc accipi distributivé, liquet é sequentibus. Non igitur notat singula individua, sed varia genera. *Carnem.* σάρκα. Id est, homines. Metonymia membri Hebraica. Et homines: id est, cives populi Dei. Synecdoche generis. *Prophetabunt.* προφητεύσουσιν. Id est, magnifica Dei facta magnificé ac diviné ex afflatu Spiritus sancti effabuntur. *Visiones videbunt.* ὁράσεις ὄψονται. Id est, percipient revelationes mysteriorum cælestium á S.S. Sicut olim fiebat per visiones & somnia. Synecdoche speciei. Vide Num, 12, 6.

18 *Et quidem.* καί γε. Veritas Hebraica, *Atque etiam.* Ubi *Etiam* est nota majoris. Quasi dicat, non solúm super liberas personas (quales hactenus commemoratæ sunt) effundam de spiritu meo: sed etiam, (quod magis mirabile est & majoris gratiæ opus) super personas servas. *Meos.* μου. In Hebræo pronomina illa non sunt addita. Sed Petrus addit, ut moneat: servos & ancillas Hebræorum non esse contemnendos: quia sint servi & ancillæ Dei. Hoc autem intelligendum est de piis.

19 *Miracula.* τέρατα. Signa iræ Dei contra contemtores Evangelii: qualia conspecta fuerunt sub interitum urbis Hierosolymæ. *Sanguinem & ignem, &c.* αἷμα καὶ πῦρ, &c. Cædes & incendia.

20 Sol

20 *Sol convertetur,&c.* ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται,&c.Id eſt, Tantæ calamitates prement homines, ut putaturi ſint omnia tenebris referta eſſe: neque ſolem neque lunam ampliús lucere. Metonymia efficientis hyperbolica. *Dies ille.* τὴν ἡμέραν. Nempe dies judicii. *Domini.* Κυρίου.Chriſti.

22 *Approbatum.* ἀποδεδειγμένον. *Demonſtratum.*Nempe quód eſſet is quem ſe eſſe profitebatur, videlicet Chriſtus. *Præſtantibus factis.* δυνάμεσι. Ad verb. *Potentiis.* Metonymia efficientis.

23 *Præſtituto.* προγνώσει. Præeunte decreto. Confer Rom 8.29. & 1.Petr.1.20. *Manibus ſceleratis.*διὰ χειρῶν ἀνόμων. Vel, *Manibus ſceleratorum.* Ut ſit ellipſis articuli ante ἀνόμων: Et per τοὺς ἀνόμους intelligantur milites Pilati.

24 *Excitavit.* ἀνέστησε. Nempe á mortuis. *Solutis doloribus mortis.* λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου. Seu, *dum ſolvit dolores,&c.* Id eſt, dum ſolvit mortem dolorum, per hypallagen: hoc eſt,ad quam per dolores graviſsimos adactus fuit. Cæterúm apparet Petrum hîc uſum verbis quæ exſtant Pſal.18.6.ubi in Græco habetur ὠδῖνες ᾅδου:at in Hebræo legitur חבלי שאול cheble-ſcheól, id eſt,funes ſepulchri. Interdum autem eâ voce per metaphoram dolores ſignificantur. Lucas igitur in citando ſequutus videtur verſionem Græcam tum receptam. Attamen nomen funium huc magis quadrare videtur: ut dicatur Deus ſolviſſe funes ſeu vincula mortis,quibus ſcil mors Chriſtum quaſi conſtrictum tenebat: ſicut Petrus hîc ſubjicit. *Retineretur.* κρατεῖσθαι. Nempe perpetuó,aut ſaltem diu.

25 *De eo.* εἰς αὐτόν. Ad verb. *In eum,*ſive, *ad eum,* ſcilic. reſpiciens. *Proſpiciebam* προωρώμην,&c.Totus hic locus citatur ut exſtat in verſione Græca, quæ nominatur LXX, excepta unicâ voce ᾅδου,pro qua illic legitur ᾅδην.Hîc autem veritas Hebraica habet שויתי ſchivvíthi, id eſt, poſui. Quum autem dicit Chriſtus, *Poſui Jehovam coram me:* vult dicere, ſe in anguſtiis ſuis,quas propter noſtra peccata expertus eſt,propoſuiſſe ſibi tum voluntatem Dei de paſsione ſua, tum promiſsionem de ſui conſervatione, tum veró etiam potentiam in ſe conſervando. *Ne,* ἵνα μή. Hebr. בל bal,id eſt,non.

26 *Propterea.*

26 *Propterea.* διὰ τοῦτο. Nempe propter illam Domini præſentiam, de qua modó dictum in fine verſ. 25. *Lingua mea.* ἡ γλῶσσά μου. Hebr. כבודי chebodí, id eſt, gloria mea. Metonymia ſubjecti & ſynecdoche generis: quia lingua piorum occupatur in canenda & prædicanda gloria Dei. *Caro mea.* ἡ σάρξ μου. Id eſt, corpus meum. Synecdoche membri. *Commorabitur.* κατασκηνώσει. Scil. in ſepulchro. *Cum ſpe.* ἐπ' ἐλπίδι. Scil. reſurrectionis & præſervationis ſui á putredine: ut declaratur verſu ſeq. *Non derelinques.* οὐκ ἐγκαταλείψεις. O Deus. Apoſtrophe ad Deum patrem. *Animam meam.* τὴν ψυχήν μου. Id eſt, me. Synecdoche membri Hebraica Et Me, id eſt, corpus meum. Altera ſynecdoche, ſuperiori contraria, videlicet integri. Quæ expoſitio confirmatur ex collatione membri ſequentis, ubi eandem ſententiam aliis verbis repetens ait, *Nec ſines Sanctum illum tuum ſentire corruptionem.* *In ſepulchro.* εἰς ᾅδου. Scil. οἶκον: pro, ἐν ᾅδου, ſcil. οἴκῳ: id eſt, in Plutonis ſive Orci domo. Vide ſcholia noſtra in Luc. 16. 23. Verſio Græca, εἰς ᾅδην Pro ἐν ᾅδῃ. Hebr. לשאול liſcheól. Nomine autem שאול ſcheól licet interdum locus ille damnatorum ſignificetur, qui uſitaté infernus, in ſcripturis gehenna nominatur: tamen hic, ut & alibi paſsim, ſignificatur ſepulchrum: ut ex hac ipſa citatione Petri manifeſtum eſt; ſicut etiam ex citatione Pauli infrá 13. verſ. 34. & 35. *Sines.* δώσεις. Ad verb. *Dabis.* *Sanctum illum tuum.* τὸν ὅσιόν σου. Id eſt, Me qui ſum ſanctus ille tuus. Confer. Marc. 1. 24. Hebr. חסידך haſidechá. Id eſt, *beneficum tuum.* Et certé Chriſtus eximié beneficus fuit: quanquam iſtud nomen etiam aliis ſanctis tribuatur: qui benefici ſunt ad exemplum patris ſui cæleſtis, Matth. 5. V. 44. & 45. *Videre.* ἰδεῖν. Id eſt, ſentire ſeu experiri. Synecdoche ſpeciei. Sic verſ. 31. *Corruptionem.* διαφθοράν. Id eſt, putrefactionem, Hebr. שחת ſcháhath: quo nomine etiam fovea ſignificatur, ſic dicta ab effectu, quód cadavera ibi corrumpantur ac putrefiant. Quæ ſignificatio huc minús quadrabit, ſi nomine foveæ intelligere velimus ſepulchrum. nam ſepulchrum certé vidit Chriſtus eatenus, quatenus in eo repoſitus fuit. Interim tamen non vidit illud

ratione

ratione effectus, quia non est expertus corruptionem in illo.

28 *Notas mihi fecisti vias vitæ.* ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς. Id est, Reduxisti me in vitam, eamq; longé jucundissimā. Hebraica veritas habet, *Notum mihi facies iter vitæ. Replebis me jucunditate* quæ est *cum facie tua.* πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου. Heb. *Satietas lætitiarum* est *cum facie tua.* Quod Græcé sic sonat, πλησμονὴ εὐφροσυνῶν ἐστὶ μετὰ τοῦ προσώπου σου. Id est, Ex aspectu benevoli vultus tui nascitur summa lætitia. Confer. Psal. 17. 15.

29 *Licet.* ἐξόν. Scil. ἐστί. Pro, ἔξεστι. Hebraismus. *Monimentum.* τὸ μνῆμα. Id est, Sepulchrum. *Apud nos.* ἐν ἡμῖν. Ad verb. *In nobis:* id est, inter nos.

30 *Ex fructu lumbi ipsius.* ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ. Id est, ex virgine Maria quæ suo tempore ex lumbis Davidis tanquam fructus erat proditura. Periphrasis metaphorica & synecdochica. *Carnem.* σάρκα. Id est, corpus. Synecdoche membri. *Quem collocaret.* καθίσαι. Pro, τοῦ καθίσαι. Scil. ἕνεκα: id est, collocandi gratiâ, sive ut collocaret, scilicet illum.

31 *Animam ejus.* ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. Scil. Christi. Hoc est notandum contra expositionem eorum qui in dicto illo Psalmi verba illa, *Animam meam* interpretantur per nomen Christi: quasi David Christum appellarit animam suam, id est, vitam suam. At Petrus, optimus interpres, vocabulum Animæ interpretatur de anima Christi: ac proinde docet, ibi loqui Christum: non autem Davidem sive Ecclesiam.

32 *Excitavit.* ἀνέστησεν. Scil. á mortuis.

33 *Ad dexteram Dei exaltatus.* τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς. Id est, πρὸς τὴν δεξιάν, ut alibi Scriptura loquitur. Dativus hîc eandem vim habet, quam in illo Virgiliano, It clamor cælo. Et sic quoque vertit Arabs, ut refert D. Beza. Atq; hæc expositio confirmatur ex collatione ℣. 34. *Promissum Spiritum sanctum.* τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ad verb. *Promissionem Spiritus sancti.* Nomen ἐπαγγελία accipitur pro re promissa, per metonymiam adjuncti, ut suprá cap. 1. vers. 4. Genitivus autem notat speciem, ut in illo

illo Roman.4.11. *Signum circumcisionis.* Nam si quæras, Quam rem promissam adeptus est? respondetur, Spiritum sanctum.

34 *Neque enim David ascendit in cælos.* οὐ γὰρ Δαβὶδ &c. Hîc declaratur id quod antea dixerat, Jesum esse exaltatum ad dexteram Dei. Cum ascensione enim in cælum comprehendit hîc Petrus sessionem ad dexteram Dei, per synecdochen membri: quia illa cum ista individuo nexu conjuncta fuit, & propter eam suscepta. Itaque Petrus ascensionem Christi probaturus, adducit locum Psalmi 110. qui est de sessione ejus ad dexteram Dei. *Dominus.* ὁ κύριος. Hebr. יהוה Jehováh: quo nomine Dei proprio, ac tribus personis communi, hîc intelligitur Deus Pater, per synecdochen generis. *Domino meo.* τῷ κυρίῳ μου. Heb. לאדוני ladoní. Ubi nomen אדון adón generale est, quód aliâs etiam hominibus puris tribuitur. Notatur autem eo potestas atque authoritas in subjectos. *Sede ad dexteram meam.* κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Id est, Regna tanquam proximus á me. Metaphora á consuetudine hominum: apud quos interdum filius nomine patris regnat, & in honoris atque potestatis illius testimonium ad dexteram ejus sedere solet. Confer. 1. Cor. 15.25.

36 *Domus.* οἶκος. Familia, gens, populus. Metonymia usitata.

His *autem auditis.* ἀκούσαντες δὲ. Scil. τινὲς: nempe populares qui confluxerant orto sonitu illius flatus, suprá ℣.6. Id est, aliqui ex illis. Synecdoche integri. *Compuncti sunt corde.* κατενύγησαν τῇ καρδίᾳ. Id est, senserunt acutum animi dolorem: quód nimirum Christum crucifixissent, ex collatione ℣.23. & versus proximé præcedentis. *Quid faciemus.* τί ποιήσομεν. Ut scil. á Deo consequamur remissionem tanti peccati.

38 *In nomen.* ἐπὶ τῷ ὀνόματι. Pro, εἰς τὸ ὄνομα: ut alibi Scriptura loquitur, ut Matth. ult. vers penult. Infrá 19.5. Item 1. Cor. 1.13. *In remissionem peccatorum.* εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Id est, in testimonium remissionis peccatorum: ut habeatis scil. testimonium divinum, quód Deus vobis remiserit peccata vestra propter Jesum Christum, in quem creditis.

creditis. Non autem, Ad conſequendum remiſsionem peccatorum per hoc medium ſive inſtrumentum. quia ſola fides medium illud ſive inſtrumentum eſt, quo remiſsionem peccatorum in Evangelio apprehendimus. Baptiſmus autem eſt medium ſeu inſtrumentum quo Spiritus ſanctus vtitur ad fidem confirmandam. Nec pẽdent hæc verba á verbo *Reſipiſcite* & verbo *Baptizetur* ſimul, ut quidam tradunt: ſed á ſolo verbo *Baptizetur*. Nam ſi ita eſſet: tum admittenda eſſet expoſitio illa, quam modó falſam eſſe oſtendimus. Nec veró conſequens eſt, ut ſi verba illa, *In remiſſionem peccatorum*, hîc dicto modo exponantur, propterea eodem modo exponenda ſint in verbis Domini, Hoc eſt ſanguis meus qui pro multis effunditur in remiſsionem peccatorum. Nam ſatis eſt utrobique notari finem præpoſitione εἰς: at interim certum eſt, alium eſſe finem effuſionis ſanguinis Chriſti, alium veró Baptiſmi cæterorúmq; Sacramentorum. Nam ſanguis quidem Chriſti effuſus eſt ad remiſsionem peccatorum nobis promerendam: at ſacramenta inſtituta ſunt ad meritum illud nobis teſtificandum, atq; ita fidem noſtram confirmandã. *Et accipietis*, καὶ λήψεσθε. Id eſt, Tum accipietis: quum ſcilicet fueritis baptizati. Accipietis autem ſive omnes quotquot baptizabimini: ſive aliqui ſaltem ex vobis, quorum ſcilicet operâ Deus uti volet in Evangelio annuntiando. *Donum Spiritus ſancti*, τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος. Id eſt, Spiritum ſanctum, qui eſt donum Dei, ſeu quem vobis donabit Deus. Genitivus notat ſpeciem, ſicut ſuprá ℣.33. Spiritus ſancti autem nomine intelligit Petrus donum loquendi novis linguis & prophetandi, ut apparet ex verſu ſequente.

29 *Veſtra enim eſt*. ὑμῖν γάρ ἐστιν. Ad verb. *Vobis enim eſt*. Id eſt, ad vos pertinet. *Hæc promiſſio*. ἡ ἐπαγγελία. Nempe paulo anté á me allata ex Joële, ſuprá ℣.17. & deinceps. *Qui longé ſunt*. τοῖς εἰς μακρὰν. Scil. οὖσι. Et, εἰς μακρὰν, ſubaudi ὁδόν. Quaſi dicat, Qui longâ viâ abſunt á nobis. hoc eſt, qui longé á nobis diſcrepant religione. Eſt periphraſis Gentium. Confer Epheſ. 2.17. ubi nominantur οἱ μακρὰν. Pro, οἱ κατὰ μακρὰν. Et hanc expoſitionem confirmant verba

verba sequentia, *Quoscunque advocaverit Dominus Deus noster:* id est, sancta vocatione ad nos aggregaverit. Et complementum hujus promissionis narratur infrá cap. 10 in domesticis & amicis Cornelii centurionis. Itaque etsi ipsa phrasis admittit, ut hic locus accipiatur de Judæorum illorum posteris, & exponatur, τοῖς εἰς μακρὰν, scil. ἐσομένοις, hoc est, qui longé póst futuri sunt: subaudito nomine ὁδὸν ad nomen μακρὰν: tamen rationes allatæ isti expositioni refragantur. quó accedit ratio ista omnium gravissima, quód donum linguarum & prophetandi, de quo hîc proprié sermo habetur, non diu duravit: ut hæc promissio in homines longé póst futuros competere non possit.

40 *Plurimis.* πλείοσι. Ad verb. *Pluribus.* Comparativus pro superlativo, ut 1.Cor.13.13. Videtur tamen hic propria significatio retineri posse. *Ex natione ista prava.* ἀπὸ τῆς γενεᾶς &c. Scribas & Pharisæos intelligit, ac omnino hostes Domini Jesu.

41 *Ecclesiæ.* Hoc supplementum sumtum est ex ℣.ult. infrá. *Animæ.* ψυχαί. Id est, homines. Synecdoche membri Hebraica.

42 *In doctrina Apostolorum.* τῇ διδαχῇ, &c. Scil. quotidie audienda ex ore ipsorum, & meditanda. *Communicatione.* τῇ κοινωνίᾳ. Scil. facultatum: ut declaratur vers. 44. & 45. *Fractione panis.* τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου. Id est, celebratione cœnæ Domini. Synecdoche membri: qualis infrá 20.7. Quod ipsum clara paraphrasi expressit Syrus, vertens, *In fractione Eucharistiæ.* ubi per nomen Græcum εὐχαριστίας intelligit panem illum sacrum qui in Eucharistia seu cœna Domini adhibetur.

43 *Omnibus.* πάσῃ ψυχῇ. Ad verb. *Omni animæ.* Id est, omni homini. Synecdoche membri, qualis paulo anté ℣.41. Et, Omni homini, scil. degenti Hierosolymis, nec aggregato ad istum cœtum. Synecdoche generis.

46 *Frangentes &c.* κλῶντές τε &c. Nempe divites frangebant (id est distribuebant atque communicabant) panem pauperibus. Quo sensu dictum est illud, Frange esurienti panem tuum, Esa.58.7.

OBSERVATIONES EX CAP. II.

Ex quatuor primis versibus. Considerandum hîc est, cur Spiritus sanctus missus sit in Apostolos in die Pentecostes: deinde cur se patefecerit per talia symbola, ventum scil. vehementem & linguas igneas dissectas. Ac primùm ad circumstantiam temporis quod attinet, per mẽtionem diei Pentecostes videtur nobis in memoriam revocari promulgatio Legis quæ olim die illo facta erat in monte Sinai, Exod. 19. & 20. Placuit igitur Deo eodem die promulgare Evangelium: ut sciret populus Dei, Jesum illum Nazarenum esse prophetam illum Deut. 18. promissum per Mosen, qui ab omnibus sit audiendus, loquens per Apostolos suos & alios doctores quos missurus erat. Deinde ad symbolum vẽti quod attinet, eo monemur, Spiritum sanctum per prædicationem Evangelii afflare corda electorum, excitando ea ad actiones Deo placentes: ac inprimis ad confessionem veritatis cælestis, non obstante ulla persequutione. Sicut ventus vehemens non patitur se impediri aut retineri, quó minús perrumpat ac penetret: adeó ut etiam robustas sæpe arbores radicitus evellat. Et ita Christus per Evangelii prædicationem dominatur in medio inimicorum suorum: ut jussus est á Patre Psal. 110.

Porró quod attinet ad linguas igneas dissectas: monemur Spiritum sanctum per linguas doctorum Evangelii instar ignis corda auditorum illuminare cognitione Dei, & accendere dilectione tum Dei tum proximi; idque in linguis seu dialectis variis, ac proinde corda electorum in populis variis.

Ex ℣. 5. & sequentibus usque ad 14. Quum mirificis Dei operibus movemur & in admirationẽ rapimur cum timore Dei conjunctam, acceptum id feramus gratiæ ipsius: quum á natura æqué mali ac perversi omnes simus. Quum veró videmus, alios opera Dei & doctrinam cælestẽ irridere & calumniari: ne propterea perturbemur, quum videamus sanctos Apostolos idem expertos esse.

Ex

διδ. Ex ℣.14.& sequentibus usque ad 37. id est, ex concione Petri, notetur demonstratio veritatis fidei Christianæ, quód scil. Jesus ille Nazarenus in quem credimus, sit Christus: quia ea perfecit quæ Scripturæ sacræ de Christo prædixerunt: puta, resurrexit á mortuis, ascendit in cælum, consedit ad dexteram Dei, misit Spiritum sanctum in Apostolos.

διδ. Ex ℣.23. Impiorum scelera pendent á decreto Dei: quia Deus decrevit permittere Satanæ, ut eos ad scelera impellat. Interim veró Deus manet sanctus, & illi nullam merentur excusationem: quippe quum nec Deus malitiam illis instillet, nec illi respiciant ad voluntatem Dei, sed ad explendum libidines suas, idque contra expressa interdicta Dei. Confer infrá cap.4.℣.27.& 28.

ἐλεγ. Ex ℣.27. *Non derelinques animam meam in sepulchro.* Falsó ex his verbis statuunt Pontificii, animam Christi descendisse (motu scil. locali seu mutatione loci) in infernum, locum scil. damnatorum. quia vox שאול schéól, qua hîc utitur David, non significat hîc infernum, id est locum damnatorum qui aliâs dicitur gehenna: sed sepulchrum. Et nomine animæ per synecdochen Hebraicam significatur totus homo: ac rursus per alteram synecdochen corpus hominis. Hæc expositio confirmatur partim ex collatione membri sequētis, ubi more prophetico eadem sententia aliis verbis repetitur, his scilicet: *Nec dabis sanctum tuum,* sive (ut in Hebræo habetur) *beneficum tuum, videre corruptionem.* unde perspicitur æquipollere hîc ista duo, *Animam meam* & *Beneficum tuum:* itemque ista, *Derelinqui in schéól,* & *Videre corruptionem.* Deinde idem confirmatur ex præsente allegatione Petri: qui totum illud dictum ad nihil aliud probandum citat, quàm quód Christus á mortuis resurrexerit: ut planum est ex ℣.24. & deinceps. nam ℣.24. proponit hanc sententiam, *Quem* (scil. Jesum Nazarenum) *Deus excitavit, solutis doloribus mortis* &c. Deinde ℣.25 annectit probationem his verbis, *David enim dicit de eo* &c ubi inter alia hoc ipsum dictum recitat. Item ℣.31. expresse dicit, *Davidem* in illis verbis *loquutum esse de resurrectione Christi.*

Ex

Ex ℣.33.& 34. Quum Christus ideo ascenderit in cælum, ut sederet ad dexteram Dei: falsum igitur docent qui dicunt, illum ad dexteram Dei consedisse in utero matris. At sessionem ascensioni successisse, ex pluribus Scripturæ locis liquet: ut Roman.8.34. Heb.1.3.& cap. 10.℣.12. ἐλ.

Ex ℣.37. Electi de peccatis suis ex verbo Dei admoniti, compunguntur corde, & Deo reconciliari desiderant, & modum reconciliationis ex Dei verbo cognoscere expetunt. Usus hujus doctrinæ duplex est: unus, ut verbum Dei sedulò audiamus spe tanti fructus: alter, ut quum effecta illa in nobis senserimus, argumentum habeamus nostræ electionis. διδ. παιδ. παρ.

Ex ℣.38. Ad consequendum á Deo remissionem peccatorum opus est resipiscentia & fide in Christum: ut qui omnibus resipiscentibus & in ipsum credentibus remissionem peccatorum sua morte impetrarit: ut passim Scriptura docet. διδ.

Ex eodem versu. Baptismus est divinum testimonium, credentibus in Christum remissa esse peccata propter mortem illius. διδ.

Ex ℣.40. Quibus salus sua cordi est, segregent sese á falsis doctoribus: quales hodie sunt inprimis Jesuitæ, natio veré prava & contorta. Confer Psal.1.℣.1. παιδ.

Ex ℣.41. Etsi non omnes qui sermonem Evangelii audiunt, per illum convertuntur: tamen quoties Deo visum est, magnus audientium numerus convertitur: atque adeó subinde aliqui convertuntur. Confer infrá ℣.ult. & cap.4.℣.4.& cap.5.℣.14. διδ.

Ex ℣.42. Notentur hîc veræ Ecclesiæ signa quatuor, eademq; officia verorum Ecclesiæ civium: videlicet doctrinæ Apostolicæ prædicatio & auscultatio, communicatio facultatum cum fratribus egenis, legitima administratio Sacramentorum, & communes preces. διδ. παιδ.

Ex ℣.43. Dominus, quoties expedit, hostium Ecclesiæ rabiem frænat, ut Ecclesia plantari & recreari possit. B.* διδ. παρ.

* Id est, Beza. Sic deinceps

Ex ℣.44 & 45. Errant Anabaptistæ, qui ex isto exem- ἐλεγ.

plo communionis bonorum regulam faciunt: quum illa nemini ab Apostolis fuerit præcepta, sed liberé á ditioribus suscepta. Confer infrá cap. 5. ℣. 4.

ANALYSIS CAP. III.

ARGUMENTUM.

Narratur quomodo Petrus & Johannes sanaverint claudum: usque ad ℣. 12. deinde quomodo Petrus eâ occasione prædicaverit Christum, á ℣. 12. usque ad finem. Ita sunt duæ partes.

PARS PRIMA.

Sanatio claudi per Petrum & Johannem.

Cæterúm Petrus & Johannes simul ascendebant in templum, sub horam precationis, nempe *nonam:*

2 *Quidam autem vir claudus ab utero matris suæ, portabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicitur Speciosa, ut peteret eleemosynam ab iis qui ingrediebantur in templum.*

3 *Is quum vidisset Petrum ac Johannem ingressuros in templum, rogavit ut eleemosynam acciperet.*

4 *Intentis autem in eum oculis Petrus cum Johanne, dixit; Aspice ad nos.*

5 *Ille igitur attendebat eos, sperans se aliquid ab eis accepturum.*

6 *Petrus autem dixit, Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do; In nomine Jesu Christi Nazareni surge & ambula.*

7 *Et prehensâ manu ejus dexterâ, erexit* eum: *illico verò confirmati sunt pedes ipsius ac malleoli.*

8 *Et exsiliens stetit, & ambulavit, & ingressus est cum eis in templum, ambulans & saliens, & laudans Deum.*

9 *Viditq; eum totus populus ambulantem & laudantem Deum:*

10 *Et eum agnoverunt illum esse qui ad* petendam *eleemosynam*

mosynam sedebat ad Speciosam portam templi: & impleti sunt pavore & stupore super eo quod ei contigerat.

11 *Quum autem claudus ille qui sanatus fuerat, teneret Petrum & Johannem, cucurrit totus populus ad eos in porticum quæ appellatur Solomonis, expavefactus.*

Narratio sanati claudi constat ex quatuor principalibus membris: videlicet occasione, causis instrumentalibus, forma, & eventis. Occasionem huic sanationi præbuit partim actio Petri & Johannis, partim actiones claudi. Actio illorum fuit, quód simul ascenderunt in templum, ℣.1. Hæc actio illustratur ab adjuncto tempore, quód ascenderint sub horam precationis, nempe nonam. Ubi simul notatur finis: quód scil. ascenderint precandi causâ. Actiones claudi fuerunt duæ: una, quód curavit se deportari & poni ad portam templi quæ dicebatur Speciosa, ℣.2. Hæc actio illustratur á fine qui erat, petere eleemosynam ab iis qui ingrediebantur in templum. Atque ita simul indicatur locus ubi ille sanatus fuit. Adhæc morbus claudi amplificatur á causa procreante, quód claudus fuerit á natura, quippe ab utero matris: itemque ab adjuncta duratione, quód claudus fuerit per omnem vitam, quippe ab utero matris. Altera claudi actio fuit, quód petivit á Petro & Johanne eleemosynam, ℣.3. Atq; hæc de occasione.

Causæ instrumentales, id est, actiones ad hanc sanationem adhibitæ, narrantur quinque: quarum aliæ fuerunt Petri & Johannis, aliæ claudi. Primúm Petrus cum Johanne intendit in claudum oculos, ℣.4. ut nimirum intuitu illius afficerentur ad impetrãdum ei arcanis precibus sanationem á Domino. Secundó Petrus jussit illum ipsos aspicere, ibid. Ut nimirum eum erigeret in spem beneficii ab ipsis accipiendi. Tertió claudus eos attendit, ℣.5. Hæc actio illustratur ab adjuncta spe accipiẽdi ab illis eleemosynam. Quartó Petrus jussit claudum surgere & ambulare in nomine Jesu Christi, eâdemque operâ sanationem illi promisit, ℣.6. Hæc promissio illustratur antithesi diversorum, quód non sit daturus illi argentum vel aurum. Cujus beneficii omissionem excu-

ſat commemoratione cauſæ corrumpentis, videlicet inopiæ ſuæ. Quintó & postremó Petrus prehenſâ claudi manu dextera, erexit eum, ℣.7.

Forma ſanationis hujus miraculoſæ fuit, quód illico confirmati ſunt claudi pedes ac malleoli: quúm primúm ſcilicet ille fidem adhibuit promiſsioni per Petrum factæ, ut colligitur tum ex cohærentia ſententiarum, tum ex ℣. 16. infrá. Miraculi ergo ratio fuit in ſubita illa confirmatione virium claudi per potentiam Dei.

Eventa distribuuntur é perſonis, tanquam ſubjectis recipientibus. Alia enim evenerunt in ipſo claudo ſanato, alia in populo. In claudo evenerunt hæc quinque. 1. Exſiliit. 2. Stetit. 3. Ambulavit. 4. Saliit. 5. Laudavit Deum.

Ambulatio illuſtratur partim ex adjunctis comitibus, Petro ſcilic. & Johanne: partim é ſubjecto loco, videlicet templo. Eventa in populo iterum distribuuntur é populi membris, in ea ſcil. quæ evenerunt in populo jam tum præſente, ℣.9. & 10. & in ea quæ evenerunt in populo tum abſente, verſ.11. Utrique pavore & ſtupore repleti ſunt: illi quidem adducti conſpectu claudi ſanati, iſti veró accurrentes ad illum videndum, ſimulque Petrum & Johannem.

PARS SECUNDA.

Concio Petri.

12 *Quo viſo Petrus reſpondit populo; Viri Iſraëlitæ, quid miramini ſuper hoc? aut quid intentos oculos in nos habetis, quaſi propriâ vi aut pietate effecerimus ut hic ambulet?*

13 *Deus ille Abrahami & Iſaaci & Jacobi, Deus inquam Patrum noſtrorum glorificavit Filium ſuum Jeſum, quem vos tradidiſtis & abnegaſtis in conſpectu Pilati, quum ille judicaſſet eſſe dimittendum.*

14 *Vos autem ſanctum illum & juſtum abnegaſtis, & poſtulaſtis homicidam condonari vobis:*

15 *Ducem autem vitæ trucidaſtis, quem Deus excitavit é mortuis: cuius rei nos teſtes ſumus.*

16 *Et*

16 *Et per fidem in nomen ipsius, hunc quem conspicitis ac nostis, confirmavit nomen ipsius: fides inquam quæ per ipsum* est, *dedit isti integritatem hanc coram omnibus vobis.*

17 *Sed nunc, fratres, scio vos per ignorantiam* ista *fecisse, sicut & primores vestros.*

18 *Deus autem quæ prænuntiaverat per os omnium prophetarum suorum, Christum passurum, ita implevit.*

19 *Resipiscite igitur, & convertite* vos, *ut deleantur peccata vestra: postquam venerint tempora refrigerationis á conspectu Domini,*

20 *Et miserit prænuntiatum vobis Jesum Christum:*

21 *Quem oportet quidem ut cælum capiat, usque ad tempora restitutionis omnium quæ loquutus est Deus per os omnium sanctorum suorum á seculo Prophetarum.*

22 *Moses etenim ad Patres dixit; Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me: audietis eum in omnibus quæ loquutus fuerit vobis.*

23 *Futurum est autem ut quisquis non audierit Prophetam illum, disperdatur é populo.*

24 *Sed & omnes Prophetæ á Samuele & iis qui deinceps* fuerunt, *quotquot loquuti sunt, etiam prænuntiarūt dies istos.*

25 *Vos estis filii Prophetarum & pacti quod pepigit Deus erga patres nostros, dicens ad Abrahamum, Et per semen tuum benedictionem consequentur omnes familiæ terræ.*

26 *Vobis primúm Deus excitatum Filium suum Jesum misit, qui benediceret vobis, unoquoque sese avertente á pravitatibus suis.*

Concionis hujus quinque sunt partes. Primó reprehendit falsam populi opinionem de miraculi per se & Johannem facti causis procreātibus, ℣.12. Secundó indicat authorem verum, ℣.13.& 16. Tertió reprehendit populum quód Jesum crucifixissent, ℣.13.14.& 15. Quartó eos contra istius sceleris cōscientiam consolatur, ℣.17.&.18. Quintó hortatur eos ad pœnitentiam & fidem in Christum, ℣.19.& deinceps.

Quod ad primum, negat se & Johannem propria vi aut pietate miraculum illud effecisse. Quod ad secundum, affirmat authorem illius miraculi esse Deum & Fi-

lium Dei Jesum. Ubi Deum describit ex effectis, videlicet patefactionibus antiquis erga patres. Simulque finem miraculi indicat: ut scil. Jesum glorificaret, demonstrando nimirum deitatem illius & majestatem cælestem. Deinde ℣.16. idem repetit, & simul causam sine qua non, cõmemorat, videlicet fidem istius claudi quam habuit promissioni sibi factæ in nomine Jesu. Quod ad tertium, crucifixionem Domini amplificat antithesibus quatuor. 1. Vos Jesum tradidistis Pilato crucifigendum & eum coram illo abnegastis: at Pilatus judicavit eum absolvendum, ℣.13. 2. Vos Jesum abnegastis: attamē ille fuit sanctus & justus, ℣.14. 3. Postulastis vobis donari homicidam, videlicet Barabbam: at Jesum, principem vitæ, trucidastis, ℣.14. & 15. 4. Vos Jesum trucidastis: at Deus excitavit eum á mortuis. Quod ad quartum, consolatur eos duobus argumentis: primúm á causa impulsiva, videlicet ignorantia ipsorum, ℣.17. deinde ab eventu utili, videlicet impletione scripturarũ prophetantium de Christo: cujus evētus causam efficientem per se simul indicat, nempe Deum, ℣.18. Quod ad quintum, ad pœnitentiã & fidem eos hortatur ab effectis utilibus, videlicet remissione peccatorum & vita æterna, per Jesum Christum ipsis donanda, ℣.19. Ubi vitam æternam seu gaudia cælestia nominat tempora refrigerationis: & donationem illius declarat á circumstantia temporis futuri, nempe adventus Christi ad judicium, ℣.20. Quem ipsum adventum amplificat antithesi status præsentis, quód scil. interim dum adveniet, eum oporteat cælo capi, ℣.21. Ubi diem judicii vocat tempora restitutionis omnium. Ejusq; adventum confirmat testimonio generali prophetarum. Deinde adducit testimonium speciale Mosis, ℣.22. & 23. Ubi ex mentione exitii quod manet contemtores Christi, relinquitur intelligenda salus credentium in illum, ex natura contrariorum. Tum repetit testimonium generale, ℣.24. Postea aliud institutæ hortationis argumentum affert, quod sumtum est á causa impulsiva, quód scil. ipsi sint filii prophetarum & pacti quod pepigit Deus erga patres. Docet igitur ut credant promissionibus Pro-

phetarum

phetarum de Christo, in pacto seu sedere illo comprehēsis. Postremó adhuc unum argumentum addit, quod & ipsum á causa impulsiva sumtum est, videlicet quod Deus ipsos hoc honore afficiat, ut eis primúm excitaret & mitteret Christum, in principio ℣.26. Ubi repetit duo argumenta prima, quæ sumta sunt ab effectis utilibus: quæ comprehendit nomine benedictionis: & addit tertium, videlicet renovationem Spiritus sancti, qua avertantur á pravitatibus seu sceleribus suis.

SCHOLIA IN CAP. III.

1 *Nonam.* τὴν ἐννάτην. Scil. ab ortu solis á qua incipiebat vespera, & ante occasum solis offerebatur juge sacrificium vespertinum.

6 *In nomine.* ἐν τῷ ὀνόματι. Id est, Ex mandato. Hoc autem mandatum includebat promissionem valetudinis eo ipso momento dandæ isti claudo, si crederet. Dicit enim postea Petrus, datam ei integritatem per fidem in nomen Christi.

7 *Confirmati sunt.* ἐστερεώθησαν. Ad verb. *Consolidati sunt.* *Pedes.* αἱ βάσεις. Ad verb. *Gressus.* Metonymia effecti.

11 *Teneret.* κρατοῦντος. Eis adhæreret, non passus se ab eis divelli: sed eos sectatus ut benefactores suos. *Expavefactus.* ἔκθαμβοι. Ad verb. *Expavefacti.* Scilicet populares. Convenit cum nomine λαὸς non voce, sed sensu. Synesis.

12 *Vi.* δυνάμει. *Pietate.* εὐσεβείᾳ. Quæ impetraverimus á Deo ac meriti simus ut in nostram gratiam sanaret istum.

13 *Glorificavit.* ἐδόξασε. Id est á mortuis excitatum in summam gloriam cælestem evexit, ita ut ille per ministerium nostrum nunc edat talia miracula. *Filium.* τὸν παῖδα. Vel, *puerum.* ut infrá 4. ℣.25. Id est, ministrum seu servum. Confer Esa 53.11. *Tradidistis.* παρεδώκατε. Pilato, crucifigendum. *Abnegastis.* ἠρνήσασθε. Negastis, illum esse regem vestrum, scilicet Christum.

14 *Homicidam.* ἄνδρα φονέα. Ad verb. *Occisorem.* Nempe

 Barabbam.

Barabbam. *Condonari.* χαρισθῆναι. In gratiam vestram dimitti,& à merito supplicio liberari: postulato interim Jesu innocente ad crucem.

15 *Ducem.* ἀρχηγὸν. Id est,authorem. *Vitæ.* τῆς ζωῆς. Scil. æternæ.

16 *Per ipsum.* δι' ἀυτῦ. Videtur hîc idem significare quod ἐν ἀυτῷ vel εἰς ἀυτὸν, id est,*in eo* vel *in eum*. Syrus בדה debéh: quod exponi potest tum ἡ δι ἀυτῦ,tum ἡ ἐν ἀυτῷ. Et Petrus Syriacé loquens illa voce haud dubié usus fuit.

19 *Ut deleantur peccata vestra.* εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι, &c. Id est,ut deletis seu remissis peccatis vestris recipiamini in cælum ad fruendum æternis gaudiis. Synecdoche membri. *Postquam.* ὅπως ἂν. Pro, ἐπειδὰν. Vide annotationes D. Bezæ. *Refrigerationis.* ἀναψύξεως. Recreationis piorum qui in hoc mundo variis calamitatibus & persecutionibus subjecti sunt. *Miserit.* ἀποστείλῃ. Nempe denuó, in secundo adventu.

21 *Quem oportet quidem ut cælum capiat.* ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι. Id est,δεῖ ἵνα ὁ οὐρανὸς δέξηται αὐτὸν,τὸν χριστὸν:Oportet ut cælum capiat ipsum,népe Christum.Inversio constructionis in relativo pronomine,Petro usitata Sic 1.Pet.3. 21. ὃ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα. Sensus est,Baptisma correspondens conservationi Noë in aqua, nunc servat nos.Sic 2.Pet.1.19. ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες.Sentétia est.Recté facitis quód attenditis sermoni illi Prophetico. Et hanc syntaxin confirmat nativa significatio verbi δέχεσθαι: quod significat recipere in se vel ad se. Unde apté dicitur,Cælum δέχεται, recipit Christum, nempe in se, ut locus rem locatam: non autem apté diceretur, Christus δέχεται cælum. Cæterúm calumniantur qui verbum illud *Capere* exponunt per *Concludere tanquam in carcere*. Nam verbo illo boni authores utuntur, de libera sive commoratione sive habitatione loquentes.ut Terent.Heautont. act.2. scen.3. ubi Syrus de adventante mulierum turba loquens ait. *Dii boni, quid turbæ est? ædes nostræ vix capient scio.* Sic Cic. Offic. lib. 1. ubi de societatis humanæ gradibus differens, inter alia sic ait: *Sequuntur fratrum conjunctiones,póst consobrinorum,sobrinorúmque: qui quum*

unà

unâ domo jam capi non possint, in alias domos tanquam in colonias exeunt. *Usque ad tempora restitutionis omnium.* ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων. Id est, usque ad diem judicii universalis, quo omnia restituentur in integrum quæ nunc propter peccatum vanitati subjecta sunt. Confer. Rom. 8. vers. 20. & 21. *Quæ loquutus est.* ὧν ἐλάλησεν. Pro ἐκείνων ἃ. vel οὓς ἐλάλησεν: prout relativum refertur vel ad proximum nomen πάντων, vel ad remotius χρόνων. *A seculo.* ἀπ' αἰῶνος. Pro, τῶν ἀπ' αἰῶνος, scil. γεγονότων: id est, qui á seculo fuerunt. Ut sit ellipsis gemina. Vel, ἀπ' αἰῶνος regitur á verbo ἐλάλησεν, loquutus est: & tum vertendum, *Quæ á seculo loquutus est per os omnium sanctorum suorum Prophetarum.* ἀπ' αἰῶνος autem, hîc valet, inde ab origine mundi, ut Johan. 9. ℣. 32. Ex illis Prophetis fuit Enoch, de quo in epistola Judæ ℣. 14.

22 *Dixit.* εἶπεν. Scil. Deut. 18. ℣. 15. *Prophetam.* ὅτι προφήτην. Conjunctio ὅτι servit mimesi. Prophetam autem, id est, doctorem eximium extra ordinem á Deo missum. *Sicut me.* ὡς ἐμέ. Talem qualis sum ego, seu similem mihi: nempe excellentem sapientiâ doctrinæ cælestis, & magnitudine miraculorum, & insuper mediatorem inter Deum & populum Dei. *Audietis eum.* αὐτοῦ ἀκούσεσθε. Id est, auditote eum. Enallage Hebraica. Hoc est, obeditote ei. Synecdoche membri. Sic versu sequente.

23 *Futurum est autẽ ut disperdatur.* ἔσται δὲ, ἐξολοθρευθήσεται. Ad verb. *Erit autem, disperdetur.* Appositio Hebraica: qua verbo generali apponitur speciale cum illo conveniens in numero & persona. *Quisquis.* πᾶσα ψυχὴ ἥτις. Ad verb. *Omnis anima quæ.* Id est, Omnis homo qui. Synecdoche membri Hebraica. *Disperdatur é populo.* ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ. Apud Mosen habetur, *Ego reposcam* (seu *requiram*) *ab illo.* hoc est, puniam illum.

24 *Et iis qui deinceps fuerũt.* καὶ τῶν καθεξῆς. Scil. γεγονότων.

25 *Pacti quod pepigit.* διαθήκης ἧς διέθετο. Pro, διαθήκης ἐκείνης ἣν διέθετο. *Dicens.* λέγων. Scil. Gen. 22. 18. Nam hic potiùs locus citari videtur quàm ille Gen. 12. ℣. 3. Quippe in quo non habetur, *In semine tuo:* sed, *In te.* *Per semen tuũ.* τῷ σπέρματί σου. Id est, διὰ τοῦ σπέρματός σου. Videtur autem hic legendum,

legendum, ἐν τῷ σπέρματί σου. Nam ſic legitur loco citato. *Familiæ.* αἱ πατριαὶ. Apud Moſen Gen.22. ℣.18. habetur, *Gentes.* Sed nomen πατριαὶ pro illo repoſitum eſt ex Gen.12.℣.3.

26 *Excitatum miſit.* ἀναστήσας ἀπέστειλεν. Id eſt, Excitavit & miſit. *Excitavit* autem,id eſt, exhibuit & in lucem produxit. Sic infrá cap.13.℣.22.& 23.& 32. *Filium.* τὸν παῖδα. Vel, *Puerum.* ut ſuprá ℣.13. *Unoquoq; ſeſe avertente.* ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκαστον. Vel, *Convertendo unumquemque veſtrûm.* Ita ut hæc actio ad Chriſtum referatur.

OBSERVATIONES EX CAP. III.

διδ. παιδ. Ex ℣.1. Etſi vtile eſt certas horas in Eccleſiis Chriſtianis quotidie conſtitutas eſſe,quibus populus Chriſtianus ad audiendum Dei verbum & preces communes conveniat: ſicut olim ex Dei mãdato populus Iſraëliticus quotidie bis conveniebat, mane ſcil.& veſperi tempore jugis ſacrificii,de quo Exod.29.℣.38.& deinceps. tamẽ iſtiuſmodi horarum obſervatio vacare debet opinione neceſſitatis & cultus divini: quum non ſit in N. T. á Deo præcepta.

διδ. παιδ. Ex ℣.2.& deinceps. Conſiderandus eſt finis hujus miraculi,ſanati ſcil. claudi per Petrum. Is fuit,ut hoc modo obſignaretur ipſius cæterorumque Apoſtolorum doctrina. Quare doctrinam Apoſtolorum pro certa & indubitata amplecti debemus.

διδ. Ex ℣.6. Sicut ex verbis Petri dicentis claudo,*Surge & ambula,* falsó colligeretur, illum vires jam tum habuiſſe ad ſurgendum & ambulandum: ita ex mandatis divinis ad nos in verbo pronuntiatis falsó colligunt nonnulli, nos jam antea vires habere ad illa exſequendum.Deinde ſicut Chriſtus, dum Petrus in nomine ejus claudum ſurgere & ambulare juſſit, hoc ipſo mandato (quatenus illud promiſsionem includebat) & fidem futuræ per ipſum ſanationis in claudo effecit, & vires ſurgendi atq; ambulandi ei infudit: ita idem Chriſtus, dum per miniſtros verbi ad pœnitentiam & fidem hortatur peccatores, &

pœnitentibus atque credentibus gratiam ſuam promittit, hoc ipſo vires illis (dummodo ex numero electorum ſint) infundit, quibus & reſipiſcant & in ipſum credant.

Ex ℣.8.&9. Exemplo illius claudi, beneficio aliquo á Deo affecti, gratis animis bonitatem ejus laudemus atq; celebremus. παιδ.

Ex ℣.10. Exemplo illius populi, mirifica Dei opera admiremur, & ad finem eorum attendamus: qui eſt ut confirmemur in fide doctrinæ cæleſtis per ſervos Dei, per quos illa opera Deus edidit, traditæ. παιδ.

Ex ℣.12. Miracula quæ Apoſtoli fecerunt, nec propriâ potentiâ fecerunt: nec ſuâ pietate apud Deum promeriti ſunt, ut per ipſos illa faceret. διδ.

Ex ℣.14. Notandum teſtimonium de ſanctitate Chriſti. Et ſimul notanda illius cauſa finalis. Ea autem fuit, ut Chriſtus pro nobis eſſe poſſet ſanctus ſacerdos & ſancta victima ad expiandum noſtra peccata. Vide Heb.7.26. *Talis nos decebat pontifex, pius ſive ſanctus, ὅσιος* &c. Item 1.Petr.1.18. & 19. *Redemti eſtis pretioſo ſanguine Chriſti, tanquam agni immaculati & incontaminati.* Et cap.3.℣.18. *Chriſtus ſemel pro peccatis paſſus fuit, juſtus pro injuſtis.* διδ.

Ex ℣.15. Notandum teſtimonium de merito & efficacia Chriſti. Nominatur enim dux vitæ, utriuſque reſpectu: quippe qui & morte ſua vitam nobis eſt promeritus, & Spiritu ſuo nos vivificat per fidem, atque etiam ſanctificat ad vitam & gloriam cæleſtem. διδ.

Ex ℣.16. Sicut claudus ille per fidem in nomen Chriſti, ſanitatem corporis adeptus eſt, quatenus nimirum credidit promiſsioni ſanationis nomine Chriſti á Petro ſibi factæ: ita nos per fidem in nomen Chriſti conſequimur ſalutem animæ, quatenus credimus promiſsioni remiſsionis peccatorum quæ nomine Chriſti á miniſtris verbi nobis proponitur. διδ.

Ex ℣.17. *Scio vos per ignorantiam iſta feciſſe, ſicut & primores veſtros.* Quæri poteſt, quomodo conveniat hoc pronuntiatum, quantum quidem ad primores Judæorum attinet, cum pronuntiatis Chriſti, quibus exprobravit Phariſæis nonnullis, quód blaſphement Spiritum ſanctum, ἀπ. λύσ.

ſanctum, Matth.12.℣.31.& 32. Item quód ſi cæci eſſent, non haberent peccatum, Joh.9.℣.41.cap.15.℣.22. & 24. Dicendum, Petrum hoc loco non intelligere primores omnes, ſed aliquos: indefinité autem loqui, ut eó plures, ſpe veniæ propoſitâ, lucrifaciat.

ἀπ. λύσ. Ex eod.verſu. Quæri poteſt & hoc, an illi tantúm ſpem veniæ habere poſsint, qui peccant ex ignorantia? hoc enim per tacitam antitheſin innuere videntur verba Petri. quaſi diceret: Quód ſi non per ignorantiam occidiſſetis Chriſtum, ſed contra conſcientiam: non eſſet vobis ſpes veniæ reliqua. Reſpondeo: Petrus hoc loco peccatum ex ignorantia admiſſum non opponit cuilibet peccato contra conſcientiam, ſed tantúm peccato in Spiritum ſanctum. Non poterat utiq; ignorare quiſquam Judæorum, quód non eſſet occidendus homo ſanctus & juſtus, qualem Jeſum eſſe ſciebant: & ita eo occidendo contra conſcientiam peccabant omnes: ſed aliqui tantúm ex ipſis erant qui in animis ſuis convicti erant, Jeſum eſſe doctorem á Deo miſſum, ac proinde doctrinam ejus eſſe verã: & tamen eum tanquam ſeductorem accuſabant & tanquam blaſphemum morte damnabant. Hi peccabant in Spiritum ſanctum, & his nulla relicta erat veniæ ſpes.

διδ. Ex ℣.18. Mirabilis eſt Dei ſapientia & bonitas: qui malis hominum volũtatibus & actionibus utitur ad bonum: quemadmodum apparet in paſsione Chriſti.

διδ. Ex ℣.19. Quos per gratiam Dei peccatorum admiſſorum pœnitet, & remiſsionem eorum deſiderant, & in

παρ. Chriſtum credunt: illi ſciant, & remiſsionem peccatorum & vitam æternam ſibi á Deo promiſſam eſſe, certoque præſtari.

ἐλ. Ex ℣.21. *Quem oportet quidem ut cœlum capiat* &c. Recté ex his verbis colligitur, corpus Chriſti non eſſe hodie in terris, ac proinde nec in pane cœnę Dominicæ, & quidem in ſingulis cruſtulis quas hoſtias in Papatu nominant. Quum enim Chriſtus hodie corpore ſuo ſit in cælo, ibique manſurus ſit uſque ad diem judicii univerſalis, teſte Petro: quúmque habeat corpus verum, quippe nobis ſimilis factus per omnia, excepto peccato: & veró nullum

verum corpus simul esse posſit in pluribus locis: ſequitur certé, corpus Christi non esse hodie in terris, ac per conſequens nec in tot mille hoſtiis.

Ex ℣.22.& 23. Notetur teſtimonium de munere prophetico Christi. Porró quum Chriſtus nobis á patre ordinatus ſit in prophetam citra exceptionem audiendum: ſeduló doctrinam ejus cognoſcamus, & obſervemus. διδ. παιδ.

ANALYSIS CAP. IIII.

ARGUMENTUM.

Hic primúm narrantur eventa concionis Petri ſuperiore capite recitatæ, ac inter illa inprimis actio judicialis contra Petrum & Johannem á primoribus populi inſtituta, uſque ad ℣.23. Deinde recitatur precatio credentium pro Apoſtolis, á ℣.23. uſq; ad ℣.32. Poſtremó commemoratur credentium converſatio & ſtatus, á verſ.32. uſque ad finem.

PARS PRIMA.

Actio judicialis contra Petrum & Johannem.

Loquentibus autem ipſis ad populum, ſupervenerunt Sacerdotes & præfectus templo & Sadducæi :

2 *Moleſté ferentes quód docerent populum, & annuntiarent in nomine Jeſu reſurrectionem ex mortuis.*

3 *Et injecerunt eis manus, proſueruntq; eos in cuſtodiam in poſterum* diem. *Nam erat jam veſpera.*

4 *Multi veró eorum qui audierant ſermonem, crediderunt : & factus eſt numerus virorum quaſi quinquies mille.*

5 *Factum eſt autem poſtero* die *ut cogerentur primores eorum & ſeniores & Scribæ* qui erant *Hieroſolymis:*

6 *Et Annas Pontifex maximus, & Cajaphas &* Johannes *& Alexander, & quotquot erant ex genere Pontificio.*

7 *Quum igitur ſtatuiſſent eos in medio, percontati ſunt, Qua potentia aut quo nomine vos hoc feciſtis ?*

8 *Tunc Petrus repletus Spiritu sancto, dixit eis; Primores populi & seniores Israëlis,*

9 *Quandoquidem de nobis hodie quæstio habetur super beneficio in hominem ægrotum* collato, *quomodo* videlicet *iste servatus sit:*

10 *Notum sit omnibus vobis & toti populo Israëlis, per nomen Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus excitavit á mortuis, per hoc* inquam *istum adstare in vestro conspectu sanum.*

11 *Hic est lapis ille pro nihilo habitus á vobis ædificantibus, qui factus est caput anguli:*

12 *Nec est in alio quoquam salus, nec enim aliud nomen est sub cælo quod datum sit inter homines, per quod oporteat nos servari.*

13 *Conspectâ veró Petri in dicendo libertate & Johannis, compertoq́ homines esse illiteratos & idiotas, admirabantur, & agnoscebant eos cum Jesu fuisse.*

14 *Illum veró videntes stantem cum eis qui sanatus fuerat, nihil poterant contradicere.*

15 *Jussis autem ipsis extra concilium abire, conferebant inter se,*

16 *Dicentes, Quid faciemus hominibus istis? nam conspicuum signum editum esse per eos, manifestum est omnibus habitantibus Hierosolymæ, nec possumus negare:*

17 *Sed ne* id *ampliùs serpat in populum, minaciter interminemur eis ne posthac ulli hominum loquantur in nomine isto.*

18 *Itaque vocatis ipsis, denuntiarunt ne omnino loquerentur vel docerent in nomine Jesu.*

19 *Petrus autem & Johannes respondentes, dixerunt eis; An justum sit apud Deum, vobis potiùs auscultare quàm Deo, judicate.*

20 *Non enim possumus nos quæ vidimus & audivimus, non loqui.*

21 *Illi veró, non invenientes quomodo punirent eos, additis minis eos dimiserunt, propter populum; quia omnes glorificabant Deum super eo quod factum fuerat.*

22 *Annorum enim erat ampliús quadraginta homo ille in quo editum fuerat signum istud sanationis.*

Eventa

Eventa concionis Petri quæ actionem illam judicialem præcesserunt, sunt ista. 1. Primores populi supervenerunt. 2. Molesté tulerunt, quód Petrus & Johannes docerent. Cujus indignationis causa exprimitur, videlicet quód docerent resurrectionem ex mortuis per Jesum. 3. Posuerunt eos in custodiam. 4. Multi eorum qui sermonem Petri & Johannis audierunt, crediderunt. Hæc multitudo credentium illustratur indicatione speciali, quód fuerint circiter bis mille: id quod significatur ex effectu, quia per illorum accessionem numerus credentium effectus est quasi quinquies mille: qui antea erat tantúm ter mille, suprá 2.41. Quanquam fieri potest ut interim plures accesserint: ut videtur posse colligi ex capitis secundi versu ultimo. Nisi dicamus, illic contineri sententiam generalem quę deinceps per exempla declaretur: é quibus exemplis hoc primum est, hæc inquam accessio credentium facta per sermonem illum Petri qui recitatur capite tertio. Atque ista quatuor eventa actionem judicialem præcesserunt: quæ fuit eventum quintum: & describitur á ℣.5. & deinceps. Actio illa describitur primúm á circumstantia temporis, quód suscepta fit postridie quám Petrus & Johannes in custodiam fuerant positi, ℣.5. Deinde ab enumeratione actorum eorundemque judicum: quæ enumeratio partim est generum, id est ordinum é quibus judicium sive concilium illud constabat, ℣.5 partim specierum sive personarum singularium, ℣.6. Tum narratur quæstio Petro & Johanni proposita: ℣.7. cujus scopus est, accusare illos seditionis, quippe quód docuissent in templo & claudum sanassent absque potestate sibi ab ipsis, tanquam magistratibus & gubernatoribus populi Dei, concessa. Quartó recitatur respōsio Petri: cujus summa est, quód ista fecerint ex potestate sibi data á Jesu Nazareno: quodq; ille resurrexerit á mortuis, & sit Christus. Hæc responsio primúm amplificatur á causa procreante, videlicet Spiritu sancto: quo Petrus fuit repletus, ℣.8. Deinde partem illam sermonis qua affirmat Petrus, Jesum esse Christum: confirmat vaticinio Psal. 118. quod in Jesu sit impletū. Demōstratio sic habet:

Lapis

*Lapis ille cujus fit mentio Psal.*118.*est Christus.*
Atqui Jesus Nazarenus quem vos crucifixistis, est ille lapis. Ergo &c.

Tum amplificat istius pronuntiati consequens adhibita definitione, ℣.12. quód scil. Christum esse nihil aliud sit, quám hominibus esse authorem salutis, eúmque unicum. Atque hoc quartum istius actionis membrum est. Quintó narrantur istius responsionis eventa partim in actoribus, partim in reis. 1. Admirati sunt actores Petri & Johannis in dicendo libertatem: cujus admirationis caussa per se exprimitur, quód noverant esse homines illiteratos & idiotas, ℣.13. 2. Non ausi sunt cõtradicere. Cujus metus caussa per se exprimitur, præsentia claudi sanati, ℣.14. 3. Decretum fecerunt de interdicenda illis annuntiatione nominis Jesu, ℣.15.16.& 17. Hoc decretũ amplificatur primúm tacita antithesi & negatione decreti durioris, nẽpe de afficiendis illis supplicio capitis: quæ negatio innuitur cõmemoratione caussæ corrũpentis, quód non poterant negare, manifestum signum sive miraculũ per illos esse editum. Deinde amplificatur decretum illud á fine: ne scil. notitia Jesu ampliús serpat in populũ: ubi relinquitur intelligendus finis alter, isq; principalis: ne scil. ipsi confunderentur, quód Christum, principem vitæ, crucifixissent. 4 Decretum illis proponunt, ℣.18. 5. Petrus & Johannes contrá protestati sunt, profitẽtes se nolle decreto isti obedire. Hæc protestatio confirmatur á caussis impulsivis duabus, videlicet mandato Dei contrario, ℣.19 & conscientia veritatis, ℣.20. 6. Cum minis eos dimiserunt. Quæ dimissio primúm amplificatur ab adjuncta cupiditate puniendi: deinde declaratur é caussa impulsiva, videlicet metu populi, ℣.21. Qui ipse metus é sua caussa declaratur: quód videlicet populus Deum laudaret propter miraculum per Petrum & Johannem editum: ibid. Quod ipsum miraculum amplificatur ab adjuncta sanati ætate, ℣.21. quæ ætas speciem habet caussæ corrumpentis: quasi scil. fieri non potuerit ut illi integritas virium daretur propter diuturnam morbi durationem, unde radices egerat & habitum contraxerat.

PARS

PARS SECUNDA.

Precatio Ecclesiæ pro Apostolis.

23 *Dimissi autem illi venerunt ad suos, & annuntiaverunt quæ principes Sacerdotum & seniores ipsis dixerant.*

24 *Isti veró, quum* hæc *audissent, concorditer sustulerunt vocem ad Deum, dixeruntq;, Domine, tu* es *Deus ille qui fecisti cælum ac terram, mare, & omnia quæ in eis sunt:*

25 *Qui per os Davidis pueri tui dixisti, Cur fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?*

26 *Adstiterunt reges terræ, & principes coacti sunt eódem* loci *adversus Dominum, & Christum ejus.*

27 *Congregati enim fuerunt veré adversus sanctum Filium tuum Jesum quem unxisti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & populis Israëlis:*

28 *Ut facerent quæcunque manus tua & consilium tuum priús definierat ut fierent.*

29 *Nunc igitur Domine intuere in minas eorum, & da servis tuis ut cum omni libertate loquantur sermonem tuum,*

30 *Manu tua á te extensa ad sanandum,* atque *signa & miracula edantur per nomen sancti Filii tui Jesu.*

31 *Quum autem precati essent, concussus est locus in quo erant congregati: & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquuti sunt sermonem Dei cum libertate.*

Narrationis hujus membra principalia sunt tria. Primúm enim narratur causa hujus precationis impulsiva, ℣.23. Deinde recitatur precatio ipsa, ℣.24. & deinceps. Postremó narrantur illius eventa, ℣.31. Causa impulsiva fuit relatio interdicti, de quo suprá ℣.17. Precatio ipsa amplificatur ab adjuncta concordia precantium, atque adeó á precantium multitudine, quód videlicet credentes omnes precati sint, in principio ℣.24. Partes sunt tres; procemium ℣.24. Narratio, á ℣.25. usq; ad ℣.29. & Peroratio, ℣.29. & 30. In procemio laudant Deum ab opere creationis, ad confirmandum suam fidem consideratione omnipotentiæ Dei. Narratio continet hostilia facta hostium Jesu erga illum: & amplificatur collatione prophe-

tiæ Davidis Psal.2. adhibita ad consolandum sese contra injurias Domino Jesu illatas, consideratione voluntatis ac providentiæ Dei, ut apparet ex ℣.8. Peroratio continet petitionem triplicem, ut patet. Atque hæc de ipsa precatione. Eventa narrantur tria, ut patet in ℣.31.

PARS TERTIA.

Conversatio credentium.

32 *Multitudinis autem eorum qui crediderant, erat cor & anima una: nec quisquam aliquid eorum quæ habebat, suum esse dicebat, sed erant eis omnia communia.*

33 *Et Apostoli magna potentia edebant testimonium resurrectionis Domini* Jesu *: & gratia magna erat super eos omnes.*

34 *Nullus enim erat egens inter eos. quotquot enim erant possessores agrorum aut domorum, vendentes adferebant pretia eorum quæ vendita fuerant:*

35 *Et deponebant ad pedes Apostolorum. distribuebatur autem* hoc *singulis prout cuique opus erat.*

36 J*oses ergo qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est, si interpreteris, filius consolationis) Levites, Cyprius genere,*

37 *Quum haberet agrum, vendidit eum, & attulit pecuniam, deposuitq́; ad pedes Apostolorum.*

Narrationis hujus summa est, quód conversatio credentium fuerit amica & benefica: quódque Apostoli strenué prædicarint Christum: & denique quód magna omnium fuerit gratia & authoritas apud populum. Beneficentia autem quam divites erga egenos exercuerunt, illustratur facto speciali, ℣.34.& 35. Cujus facti exemplum speciale subjicitur versib. duob. ultimis.

SCHOLIA IN CAP. IIII.

3 *In posterum diem.* εἰς τὴν αὔριον. Scil. ἡμέραν.

4 *Sermonem.* τὸν λόγον. Nempe Petri, suprá cap.3.℣.12. & sequentibus. Itaque articulus est ἀναφορικός. *Et factus est.*

est. καὶ ἐγενήθη. Id est, Et ita factus est, καὶ ἐγενήθη nempe per accessionem illorum qui secunda illa concione Petri ad fidem fuerant adducti. Etenim verbis illis notatur πόρισμα seu corollarium, quo significatur quid ex eo evenerit, quód tum quoque multi crediderunt; nempe ut numerus credentium in magnam summam excreverit, & feré duplo auctus fuerit. Quod si de illis loqueretur Lucas qui tum crediderunt, dixisset, ὡσεὶ ἦσαν ὡσεὶ χιλιάδες πέντε. Qui erant circiter quinque millia. *Virorum.* τῶν ἀνδρῶν. Nempe illorum qui adhærebant Apostolis. *Quasi quinquies mille.* ὡσεὶ χιλιάδες πέντε. Quum antea essent quasi ter mille, suprá 2. 41.

5 *Postero die.* ἐπὶ τὴν αὔριον. Scil. ἡμέραν. Pro, ἐν τῇ αὔριον. *Ut cogerentur.* συναχθῆναι Seu, *congregarentur.* *Qui erant Hierosolymis.* εἰς Ἱερουσαλήμ. Pro, οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ. Scil. ὄντες. Ellipsis articuli, & enallage præpositionis Hebraica. His enim verbis distinguuntur Scribæ Hierosolymitani á cæteris qui extra urbem in aliis oppidis degebant.

7 *Eos.* αὐτούς. Petrum & Johannem. *Qua potentia.* ἐν ποίᾳ δυνάμει. Ad verb. *In quali potentia.* Præpositio redundat ex Hebraismo: & ποίᾳ ponitur pro τίνι per Græcismum. Sententia est, Cujus potentiâ fecistis hoc? *Quo nomine.* ἐν ποίῳ ὀνόματι. Ad verb. *In quali nomine.* Hebraismus & Græcismus, qualis modó antecessit. Sensus est, Cujus nomine seu mandato? *Hoc.* τοῦτο. Sanationem claudi, suprá cap. 3.

9 *Quandoquidem.* εἰ. Vel, *Siquidem.* Pro ἐπεὶ vel ἐπειδή. *De nobis quæstio habetur.* ἡμεῖς ἀνακρινόμεθα. Ad verb. *Nos judicamur.* *Quomodo.* ἐν τίνι. Vel, *Per quem.* Pro, διὰ τίνος; *Servatus sit.* σέσωσται. Sanatus. Synecdoche generis.

10 *Per nomen &c* ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι. Hæc verba pendent á verbo παρέστηκεν, *adstare*, in fine versus.

11 *Hic.* οὗτος. Jesus Nazarenus. *Qui factus est caput.* ὁ γενόμενος εἰς κεφαλήν. Ad verb. *Qui factus est in caput*: id est, ut fit caput anguli.

12 *In alio.* ἐν ἄλλῳ. Id est, Per alium. *Aliud nomen.* ὄνομα ἕτερον. Id est, alius, Metonymia adjuncti. *Per quod.* ἐν ᾧ. Ad verb. *In quo.*

17 *Minaciter interminemur.* ἀπειλῇ ἀπειλησώμεθα. Ad verb. *Minis minemur.* Pleonasmus Hebraicus, sed emphaticus; pro, Gravissimè minemur.

21 *Quomodo.* πῶς. Qua specie recti, quove prætextu juris.

22 *Signum.* τὸ σημεῖον. Miraculum.

24 *Illi verò.* οἱ δὲ. Pro, αὐτοὶ δὲ. *Tu es Deus.* σὺ ὁ Θεὸς. Scil. εἶ. Ellipsis Hebraica.

25 *Pueri tui.* τοῦ παιδός σου. Id est, servi tui. Sic suprà cap. 3. ℣. 13. & 16. Hebraismus. Sic Josua, quamvis ætate vir, vocatur puer Mosis. Est synecdoche generis: quia pueri inprimis adhibentur ad serviendum. *Cur.* ἱνατί. Ad verb. *Ut quid.* Sic Græci interpretes passim in Psalmis expresserunt vocem Hebraicam למה lamah: id est, Ad quid, vel, propter quid. εἰς τί, vel διατί.

27 *Coacti sunt.* συνήχθησαν. Vel, *Congregati sunt. Filium.* παῖδα. Vel, puerum. Sic paulo pòst ℣. 30. Confer suprà cap. 3. ℣. 13. *Unxisti.* ἔχρισας. Scil. Spiritu sancto ad serviendum tibi in munere Prophetico, sacerdotali & regio.

28 *Ut facerent &c.* ποιῆσαι. Pro, τοῦ ποιῆσαι. Scil. ἵνα. *Quæcunque manus tua &c.* ὅσα ἡ χείρ σου. Confer suprà cap. 1. ℣ 25.

32 *Cor.* ἡ καρδία. Scil. μία. unum. Per ὑπόζευγμα.

33 *Potentia.* δυνάμει. Scil. persuadendi.

OBSERVATIONES EX CAP. IIII.

πιφ. Ex ℣. 1. & sequentibus. Contra persecutionem qua hodie multi, qui principem in Ecclesia locum tenent, tum prælati Ecclesiastici, tum magistratus politici, nos propter Evangelii professionem variis modis persequuntur: consolemur nos exemplo Apostolorum, quibus idem á prælatis & magistratibus Hierosolymitanis evênit.

πα. δ. Ex ℣. 8. & sequentibus. Quoties de factis nostris aut religione nostra ab illis qui rerum potiuntur, interrogamur: debemus exemplo Petri ingenuam confessionem edere. Confer 1. Petr. 3. 15. Matth. 10. ℣. 32. & 33.

Ex ℣.8. ex verbis, *Tunc Petrus repletus Spiritu sancto.* πις.
Quum nobis edenda est fidei nostræ confeśsio corā principibus & magnatibus quos scimus illi adversari: bono animo simus, sperantes nos Spiritu sancto repletum iri ad veritatem cælestem recté exponendam & ex verbo Dei demonstrandam. Hoc enim promisit Christus omnibus confessoribus suis, Luc.21.℣.15.

Ex ℣.11. Christus est fundamentum Ecclesiæ: super quod per fidem ædificari oportet quotquot salutem æternam adepturi sunt. Confer Ephes.2.℣.20.& seq. 1.Pet. 2.℣.4.& seq. διδ.

Ex ℣.12. Solus Christus est author salutis æternæ, quo ad meritum. Nam ipse solus illam nobis est promeritus morte sua: quatenus per illam abolevit peccata nostra, Heb.9.26. atque ita nos sanctificavit, Heb.10.℣.10.12.14. Deoque nos reconciliavit, Rom.5.℣.10. & maledictione á nobis sublata benedictionem nobis attulit, Gal.3.℣.13. & 14. & denique libertatem ingrediendi in cælum contulit, Heb.10.℣.19. Quo ad efficaciam veró, illa communis est Christo cum Deo Patre & Spiritu sancto. Hunc enim ipse mittit á Patre in corda electorum, ut in illis per Evangelii prædicationem efficiat fidem qua meritum ipsius amplectantur sibíque applicent, & studium bonorum operum per quod tanquam viam in cælum ambulent. Facessant ergo hinc merita hominum, quæ fingunt in Papatu: nec non commentitia media meriti Christi applicandi; ut sunt celebrationes missarum, indulgentiæ, opus (ut vocant) operatum in perceptione Baptismi & Cœnæ Domini. διδ. ἐλ.

Ex ℣.13.& sequentibus. Qui odium veritatis cælestis, ambitione & avaritia ducti, semel conceperunt: illi etiamsi ita fuerint in animis suis convicti, ut contradicere veritatis confessoribus nō posśint, tamen quoad possunt, cursum illius impedire, eamque opprimere & æterno silentio sepelire conantur. Caveamus igitur ambitionem & avaritiam, & oremus Deum ut corda nostra flectat in veritatis verbo suo patefactæ amorem. διδ. παιδ.

Ex ℣.19. & 20. Si superiores aliquid nobis mandent, παιδ.

 quod

quod pugnat cum mandato Dei, non debemus eis obedire. Confer infrá 5.29. Matth.10.37.& 22,21.

διδ. Ex ℣.21. Deus quoties visum est, cohibet furorem hostium Evangelii, ne quantum vellent, sævire in confessores illius possint. Hoc confessoribus solatium afferre
παρ. debet.

παιδ. Ex ℣.24 & sequentibus, Minis hostium Evangelii opponere debemus meditationem omnipotentiæ ac pro-
παρ. videntiæ Dei, & preces ut nobis det constantiam in veritate confitenda.

διδ. Ex ℣.31. Deus preces ex fide profectas & ad gloriam ipsius directas exaudit.

παιδ. Ex ℣.32.& sequentibus. Christianos decet de facultatibus suis fratribus egenis communicare, ne quid eis ad
ἐλεγχ. vitam sustentandam desit. Interim errant Anabaptistæ, qui communionem bonorum qua nihil cuiquam proprium relinquatur, á singulis postulant. Neque enim talis communio á primis illis Christianis fuit observata: & illa quam observarunt, bonorum suorum communicatio, nemini fuit præcepta, sed liberé ab illis observata: ut liquet ex verbis Petri cap.5.℣.4.

ANALYSIS CAP. V.

ARGUMENTUM.

Tria narrantur. Primúm quomodo Deus puniverit hypocrisin Ananiæ & Sapphiræ, usque ad ℣.12. Deinde quis fuerit Ecclesiæ status, á ℣.12. usque ad 17. Postremó quomodo primores populi seu magistratus Hierosolymitani novam persecutionem susceperint adversus Apostolos, á ℣.17. usque ad finem.

PARS PRIMA.

Hypocrisis Ananiæ & Sapphiræ, punita.

VIr autem quidam nomine Ananias, cum Sapphira uxore sua vendidit possessionem:

2 *Et intervertit* aliquid *ex pretio, conscia etiam uxore sua: allatámque partem aliquam ad pedes Apostolorum deposuit.*

3 *Dixit autem Petrus; Anania, cur implevit Satanas cor tuum ut falleres Spiritum sanctum, & intervertères ex pretio istius prædii?*

4 *Nonne prorsus manebat tibi, & venundatum in tua erat potestate? quid* erat *cur induceres in animum rem istam? non es mentitus hominibus, sed* Deo.

5 *Audiens autem Ananias hos sermones, cecidit, & exanimatus est. Et obortus est timor magnus omnibus qui hæc audiebant.*

6 *Surgentes autem juvenes corripuerunt eum, elatúmque sepelierunt.*

7 *Intercessit autem ferme horarum trium intervallum, quum uxor quoque ipsius, nesciens quod factum fuerat, ingressa est.*

8 *Dixit autem ei Petrus; Dic mihi, num tanti prædium vendidistis? Ipsa veró dixit; Etiam, tanti.*

9 *Petrus autem dixit ei, Quid* est *cur convenerit inter vos ut tentaretis Spiritum Domini? ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum, ad ostium* adsunt, *& efferent te.*

10 *Illico veró cecidit ad pedes ejus, & exanimata est: ingressi autem juvenes invenerunt eam mortuam, & elatam sepelierunt juxta virum suum.*

11 *Et obortus est timor magnus toti Ecclesiæ, & omnibus qui hæc audiebant.*

Narrationis hujus partes principales sunt tres. Primúm hypocrisis Ananiæ & Sapphiræ exponitur, ℣.1.& 2. Deinde Ananias á Petro punitur, ℣.3.& deinceps. Postremó punitur & Sapphira, á ℣.7. usque ad 12. Hypocrisis seu factum hypocriticum fuit, quód partem de pretio possessionis á se venditæ deposuerunt ad pedes Apostolorum, interim præ se ferentes, se deponere totum. Putarunt igitur se fallere Apostolos, & quantum in ipsis fuit, fefellerunt: & quæsiverunt gloriam beneficentiæ erga pauperes, & diffisi fuerunt providentiæ Dei: quasi ortâ persecutione ac dispersione discipulorum, fame sibi per-

eundum esset, nisi partem aliquam pretii penes se clam reservassent. Punitio fuit, quód Petrus Ananiam occidit sua reprehensione. Reprehensio amplificatur primúm á causa efficiente principali illius hypocriseos, quæ fuit Satanas implens cor Ananiæ: id est, incitans animum illius ad ambitionem, ℣.3. Deinde á remotione causæ impulsivæ probabilis: quód non fuerit ei ab Apostolis mandatum ut venderet prædium suum, pretiúmve illius deponeret, ℣.4. Tum additur amplificatio ab objecto mendacii Ananiæ, id est personæ cui mentitus erat, per antithesin disparatorum, ubi ait, *Non es mentitus hominibus, sed Deo*. ibid. Cædes fuit miraculosa: quia statim auditâ reprehensione Petri, concidit Ananias & animam efflavit, ℣.5. Hæc punitio illustratur ab eventis duobus, videlicet timore qui inde obortus fuit omnibus qui hæc audiebant, ibid. & sepultura Ananiæ, ℣.6. Reprehensio ac punitio Sapphiræ illustratur primúm ab adjuncto tempore, quód acciderit trium fermè horarum intervallo post maritum interfectum, ℣.7. Deinde ab occasione, videlicet adventu ipsius in cœtum discipulorum: qui adventus illustratur remotione causæ corrumpentis quód videlicet nescierit quod factum fuerat de marito, ibid. Tum illustratur ipsa reprehensio á causa impulsiva, quód videlicet Sapphira mentita fuit Petro de pretio illo agri venditi: quód mendacium declaratur ex occasione, videlicet interrogatione Petri, ℣.8. Præterea reprehensio declaratur ab objecto mendacii Sapphiræ, quód videlicet tentarit Spiritum Domini. Item á modo agendi, quód inter ipsam & maritum de isto mendacio convenerit, atque adeó quód ex proposito & deliberato consilio mentiti sint Apostolis, ℣.9. Tum additur denuntiatio pœnæ divinæ imminentis, ibid. Cædes Sapphiræ similiter ut Ananiæ, fuit miraculosa, ℣.10. Postremó narrantur eventa duo: sepultura Sapphiræ, ibidem: & timor inde obortus, ℣.11.

PARS SECUNDA.

Status Ecclesiæ.

12 *Per manus autem Apostolorum edebantur signa & miracula multa in populo: (& erant concorditer omnes in porticu Solomonis.*

13 *Ceterorum autem nemo audebat se ipsis adjungere; sed magnificabat eos populus.*

14 *Imò verò adjiciebantur qui crederent Domino, multitudines virorum simul ac mulierum.)*

15 *Adeò ut in plateas efferrent ægrotos, & ponerent in lectis ac grabatis, ut venientis Petri vel umbra inumbraret aliquem eorum.*

16 *Conveniebat autem etiam vulgus vicinarum urbium Hierosolymam, ferentes ægrotos ac vexatos á spiritibus impuris: qui sanabantur omnes.*

Status Ecclesiæ narratur gloriosus. Gloriæ illius partes narrantur quinque. 1.Miracula Apostolorum, Ecclesiæ illius præfectorum, ℣.12.item 15.& 16. 2.Frequentia congregatorum in sacro cœtu, ℣.12. 3.Terror injectus reliquis, ne auderent sese ipsis aggregare, ℣.13. 4.Prædicatio populi, ibid. 5.Incrementum seu accessio quotidiana discipulorum, ℣.14. Miracula narrantur primùm generaliter, ℣.12. Deinde specialiter, ℣.15.& 16. Specialis illa narratio illustratur distributione ex objectis, id est personis in quibus illa fuerunt edita. Quæ personæ discernuntur é subjectis locis: Aliæ enim degebant in ipsa urbe, ℣.15. aliæ extra urbem, ℣.16. Utrumque genus personarum illustratur ex adjuncto studio amicorum opem illis ferentium & miraculosæ sanationi Apostolorum eos offerentium. Ac priores quidem elati fuerunt in plateas: posteriores in urbem illati. Præterea priorum sanatio illustratur ex modo agendi, videlicet inumbratione á Petro transeunte.

PARS

PARS TERTIA.

Persecutio Apostolorum nova.

17 *Exsurgens autem Pontifex maximus, & omnes qui cum eo erant (qua est secta Sadducæorum) repleti sunt invidia:*

18 *Et injecerunt manus in Apostolos, posueruntq; eos in custodia publica.*

19 *Sed Angelus Domini per noctem aperuit fores carceris: eductisq; illis, dixit,*

20 *Ite, & consistentes loquimini populo in templo omnia verba vitæ hujus.*

21 Illi *veró quum* hæc *audissent, introierunt sub diluculum in templum, & docebant. Adveniens autem Pontifex maximus, & qui cum eo* erant, *convocaverunt concilium & universum senatum filiorum Israëlis: miseruntq; in carcerem ut illi adducerentur.*

22 *Quum autem venissent ministri, non invenerunt eos in carcere:* quod *reversi annuntiaverunt,*

23 *Dicentes, Carcerem quidem invenimus clausum quàm tutissimé, & custodes extrá stantes ante fores: quum aperuissemus autem, neminem intus invenimus.*

24 *Ut veró audierunt hos sermones & Pontifex maximus & præfectus templo, principesq; Sacerdotum, ambigebant de illis quónam hoc evasurum esset.*

25 *Adveniens autem quidam nuntiavit eis; Ecce viri quos conjeceratis in carcerem, stant in templo, & docent populum.*

26 *Tunc præfectus abiens cum ministris, adduxit eos, non* tamen *per vim. (timebant enim populum ne lapidarentur.)*

27 *Adductos autem eos statuerunt in concilio: & interrogavit eos Pontifex maximus,*

28 *Dicens, Nonne etiam atque etiam denuntiavimus vobis ne doceretis in nomine isto? & ecce, replevistis Hierosolymam doctrina vestra, & vultis super nos inducere sanguinem hominis istius.*

29 *Respondens autem Petrus & Apostoli, dixerunt; Obedire*

bedire oportet Deo potiùs quàm hominibus.

30 *Deus Patrum nostrorum excitavit Jesum, quem vos interfecistis suspensum in ligno.*

31 *Hunc Deus* in *ducem & servatorē exaltavit dexterâ suâ, ut det resipiscentiam Israëli & remissionem peccatorum.*

32 *Et nos sumus ei testes rerum istarum: atque etiam Spiritus sanctus, quem dedit Deus iis qui obediunt ipsi.*

33 *At illi* his *auditis frendebant, & consilium inibant eos interimendi.*

34 *Surgens autem in concilio quidam Pharisæus, nomine Gamaliel, Legis doctor, quem totus populus in pretio habebat, jussit ut paulisper abducerent foras Apostolos:*

35 *Et dixit illis; Viri Israëlitæ, attendite vobis ipsis quod ad istos homines* attinet, *quid facturi sitis.*

36 *Nam ante hec tempora exortus est Theudas, dicens se aliquem esse, cui adhæsit numerus virorum circiter quadringentorum: qui interemtus est, & omnes qui assensi sunt ei, dissoluti sunt, & ad nihilum redacti.*

37 *Post hunc exortus est Judas ille Galilæus temporibus descriptionis, & avertit populum multum post se: etiam ille periit, & omnes qui assensi fuerant ei dispersi sunt.*

38 *Nunc itaque dico vobis, abstinete ab hominibus istis, & sinite eos: quoniam si est ex hominibus consilium sive opus hoc, dissolvetur.*

39 *Sin ex Deo est, non potestis dissolvere;* & videte *ne etiam cum Deo pugnare comperiamini.*

40 *Paruerunt autem ei: & quum advocassent Apostolos, cæsis denuntiarunt ne loquerentur in nomine Jesu: & dimiserunt eos.*

41 *Ipsi ergo á conspectu concilii abierunt gaudentes, quód digni habiti essent qui pro nomine Jesu contumeliâ afficerentur.*

42 *Et quotidie in templo & domi non cessabant docere & evangelizare Jesum Christum.*

Persecutio hæc Apostolorum declaratur ex causa impulsiva, & partibus, & partium eventis. Causa impulsiva fuit invidia persequentium, ℣.17. Partes persecutionis fuerunt duæ. Prior, quód Apostoli conjecti fuerunt in carcerem,

carcerem, ℣.18. Posterior, quód flagellati sunt, ℣.40. Eventa incarcerationis commemorantur septendecim.

1 Apostoli é carcere educti sunt per angelum, ℣.19.

2 Jussi sunt docere in templo, ℣.20.

3 Docuerunt in templo, ℣.21.

4 Jussi sunt é carcere adduci in concilium, ℣.21.

5 Non sunt in carcere inventi, ℣.22.

6 Inopinatus ille eventus annuntiatus est cócilio, ℣.23.

7 Nuntio illo obstupefactum est concilium, ℣.24.

8 Obstupefactis annuntiatum est, Apostolos docere in templo, ℣.25.

9 Inde adducti sunt Apostoli in concilium, ℣.26.

10 Objurgati sunt á Pontifice max. propter transgressionem edicti, ℣.27.28.

11 Petrus se suosque collegas defendit, eâdemque operâ prædicavit Jesum, ℣.29.30.31.32.

12 Concilium exacerbatum cœpit consultare de illorum nece, ℣.33.

13 Consilio isti intercessit Gamaliel, ℣.34.35.36.37.38.39.

14 Cæteri consilio Gamalielis paruerunt, ℣.40.

15 Curarunt Apostolos flagellari, ibid.

16 Interdixerunt eis prædicatione Iesu, ibid.

17 Dimiserunt eos, ibid.

Atque hæc de eventis incarcerationis, in quorum numero est & altera persecutionis pars, videlicet flagellatio Apostolorum. Cujus eventa deinceps narrantur duo. Primum, quód Apostoli gavisi sunt, ℣.41. alterum, quód in officio suo strenué perrexerunt, ℣.ult.

Cæterúm sermo Petri duas habet partes: defensionem & prædicationem Jesu. Defensio cóstat expositione causæ impulsivæ, in hanc sententiam. Deus nos jussit prædicare Jesum: ergó recté fecimus quód illú prædicavimus. Objectio: At nos interdiximus. Responsio: At potiús obediendum Deo quám hominibus. Hæc apologia petita est á collatione imparium. Majori major debetur obedientia, sique accidat ut non possit utriq; obediri simul, propter mandatorum scil. contrarietatem: tum obediendum majori

majori soli. Prædicatio Jesu tria membra continet, id est, de Jesu tria prædicat. 1. quód Deus illum excitârit ex mortuis, ℣.30. 2. quód eum exaltârit ad suam dexteram, ℣.31. 3. quód constituerit eum principem sui populi ac servatorem, ibid. Primum & secundum membrum amplificantur á facto contrario primorum populi: quód scil. Jesum occiderint, ídque cum ignominia. Tertium membrum declaratur ex effectis duobus, nempe duobus beneficiis Messiæ propriis & ad salutem æternam necessâriis: quæ sunt Resipiscentia & Remissio peccatorum. Huic prædicationi additur confirmatio á testimonio duplici: uno ipsorum Apostolorum, altero Spiritus sancti: quod posterius declaratur ex objecto, id est personis quibus Spiritus sanctus testimonium illud dicat, ℣.32.

Porró Gamaliel laudatur ab adjunctis duobus, videlicet professione seu genere vitæ, quód fuerit doctor Legis: & honorificâ populi de ipso opinione, quód populus eum in pretio habuerit, ℣.34. Sermo autem Gamalielis constat tribus principalibus membris: propositione, confirmatione & conclusione. Propositionis sententia est: Nolite istos homines damnare ad mortem, ℣.35. Confirmatio petita est ex eventis per disjunctionem: Quia opus hoc aut sponte dissolvetur, aut dissolvi á vobis non poterit. Approbatio per dilemma é causis procreantibus. Quia hoc opus aut est ex hominibus, & tunc sponte dissolvetur: aut ex Deo, & tunc dissolvi á vobis non poterit, ℣.38. & 39. Prior dilemmatis pars confirmatur duobus exemplis: uno Theudæ, ℣.36. altero Judæ Galilæi, ℣.37. Posterior dilemmatis pars amplificatur collatione eventi deterioris, videlicet exitio propter θεομαχίαν, ℣.39. Cæterúm conclusio inseritur in principio ℣.38.

SCHOLIA IN CAP. V.

2 *Intervertit*, ἐνοσφίσατο. Separauit clám ut sibi retineret ad suos usus.

3 *Cur implevit Satanas* &c. διατί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς &c. Id est, Cur dedisti locum Satanæ, cur cessisti tentationi ejus,

ejus, ut impleret cor tuum? Synecdoche membri. *Ut falleres Spiritum sanctum.* ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Id est, ut fallere conareris &c. *Spiritum Sanctum.* τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Id est, Nos Apostolos in quibus agit Spiritus sanctus, & quibus revelat quæ opus est ad ædificationē Ecclesiæ. Metonymia adjuncti. *Et interverteres.* καὶ νοσφίσασθαι. Id est, Intervertendo seu dum intervertisti ex pretio prædii, & interim tamen videri voluisti deponere apud nos totum.

4 *Nonne prorsus manebat tibi?* οὐχὶ μένον σοὶ ἔμενε; Ad verb. *Nonne manens tibi manebat?* Construo sic, ut μένον regatur á verbo ἔμενε, & sit geminatio verbi Hebraica ad emphasin. quasi dicat: Omnino res ita habet ut dico, licuit tibi prædium istud tuum retinere, nec vendere pretii apud nos deponendi causâ. *Venundatum.* πραθέν. Seu venditum. Scil. prædium, τὸ χωρίον. Id est, pretium prædii venditi. Metonymia efficientis, vel subjecti.

4 *Induceres in animum.* ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Ad verb. *Poneres in corde tuo.* Hebraismus. *Hominibus.* ἀνθρώποις. Nempe nobis Apostolis: ut tu quidem propositum tibi habuisti. *Deo.* τῷ Θεῷ. Nempe Spiritui sancto, qui in nobis agit, & arcana, quum opus est, nobis revelat. id quod tu non attendisti.

5 *Cecidit, & exanimatus est.* πεσὼν ἐξέψυξε. Vel, *Collapsus animam efflavit,* sive *exspiravit.*

6 *Juvenes.* οἱ νεώτεροι. Græcum Latino expressius propter articulum: quo notantur juvenes qui membra erant illius cœtus.

7 *Ingressa est.* εἰσῆλθεν. Sive in templum, sive in domum aliquam. Confer suprá 2.46.

9 *Virum.* τὸν ἄνδρα. Id est, maritū. Synecdoche generis. Sic V. seq. *Te.* σε. Scil. posteaquā collapsa fueris mortua.

16 *Ferentes.* φέροντες. Construitur cum nomine τὸ πλῆθος, *vulgus,* per synesin; quam vulgo synthesin appellant. *Sanabantur.* ἐθεραπεύοντο. Ad verb. *Curabantur.* Pro, ἰῶντο. Metonymia efficientis καταχρηστικῶς.

20 *Omnia verba vitæ hujus.* πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης. Videtur esse Hebraismus, pro, πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταῦτα, *Omnia hæc verba vitæ.* Intelliguntur autem verba

ba Evangelii,quæ ſunt verba vitæ æternæ : ut nominantur á Petro Johan.6. ℣.68. Id eſt, quæ credenti afferunt vitam æternam. Genitivus effecti.

23 *Quám tutiſſimé.* ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ. Ad verb. *In omni ſecuritate:* id eſt,cum omni ſecuritate.Hebraiſmus.

28 *Et ecce.* καὶ ἰδού. Vel, *At ecce.* Vel, *Et tamen ecce.* Nam eſt ἀντίθεσις. *Sanguinem.* τὸ αἷμα. Id eſt,pœnam ſanguinis, effuſi ſcil. á nobis. Metonymia efficientis : qualis in illo, *Sanguis ejus veniat ſuper nos & liberos noſtros.* Mat.27.25. *Hominis iſtius.* τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Scil.Jeſu Nazareni.

30 *Excitavit.* ἤγειρεν. Vocavit ad fungendum munere Chriſti. *In ligno.* ἐπὶ ξύλου.Id eſt,cruce lignea.Metonymia materiæ. Sic Deut.21.23. 1.Petr.2.24.

31 *In ducem.* ἀρχηγόν. Pro, εἰς ἀρχηγόν. Id eſt, ut ſit dux.Ellipſis præpoſitionis,qualis Rom.4.11.Accepit ſignum circumciſionis,σφραγῖδα : pro,εἰς σφραγῖδα, in ſigillum,id eſt, ut eſſet ſigillum. Confer ſuprá 2.36. Poteſt tamen & ſic verti : *Hunc Deus ut ducem & ſervatorem exaltavit ad dexteram ſuam,*ut τῇ δεξιᾷ valeat πρὸς τὴν δεξιάν,ſicut ſuprá 2. 33. *Ut det.* δοῦναι.Pro, τοῦ δοῦναι. Scil. ἔθνει. *Iſraëli.* τῷ Ἰσραήλ. Id eſt,Iſraëlitis. Metonymia efficientis.

32 *Rerum iſtarum.* τῶν ῥημάτων τούτων. Ad verb. *Verborum iſtorum.* Metonymia Hebraica.

34 *Pauliſper.* βραχύ τι. Scil.μέρος τοῦ χρόνου.Sic Heb.2.9.

37 *Temporibus.* ἐν ταῖς ἡμέραις. Ad verb. *In diebus.* Hebraiſmus.

38 *Nunc itaque.* καὶ τὰ νῦν. Pro,νῦν ἄν. Hebraiſmus.

39 Et videte *ne.* μήποτε. Pro, καὶ βλέπετε μήποτε. Ellipſis Hebraica,qualis Gen.3.22.

42 *Non ceſſabant docere &c.* οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες &c. Pro, ἐδίδασκον καὶ εὐηγγελίζοντο,Helleniſmus.

OBSERVATIONES EX CAP. V.

Ex ℣.1. & ſequentibus. Quum comperimus,cœtibus noſtris admixtos eſſe hypocritas: conſolemur nos exemplo Eccleſiæ Hieroſolymitanæ, cui idem evênit. Porró exemplis punitorum Ananiæ & Sapphiræ moniti ; hypocriſin

ejus, ut impleret cor tuum? Synecdoche membri. *Ut falleres Spiritum sanctum.* ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Id est, ut fallere conareris &c. *Spiritum Sanctum.* τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Id est, Nos Apostolos in quibus agit Spiritus sanctus, & quibus revelat quæ opus est ad ædificationē Ecclesiæ. Metonymia adjuncti. *Et interverteres.* καὶ νοσφίσασθαι. Id est, Intervertendo seu dum intervertisti ex pretio prædii, & interim tamen videri voluisti deponere apud nos totum.

4 *Nonne prorsus manebat tibi?* οὐχὶ μένον σοὶ ἔμενε; Ad verb. *Nonne manens tibi manebat?* Construo sic, ut μένον regatur á verbo ἔμενε, & sit geminatio verbi Hebraica ad emphasin. quasi dicat: Omnino res ita habet ut dico, licuit tibi prædium istud tuum retinere, nec vendere pretii apud nos deponendi causâ. *Venundatum.* πραθέν. Seu venditum. Scil. prædium, τὸ χωρίον. Id est, pretium prædii venditi. Metonymia efficientis, vel subjecti.

4 *Induceres in animum.* ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Ad verb. *Poneres in corde tuo.* Hebraismus. *Hominibus.* ἀνθρώποις. Nempe nobis Apostolis: ut tu quidem propositum tibi habuisti. *Deo.* τῷ Θεῷ. Nempe Spiritui sancto, qui in nobis agit, & arcana, quum opus est, nobis revelat. id quod tu non attendisti.

5 *Cecidit, & exanimatus est.* πεσὼν ἐξέψυξε. Vel, *Collapsus animam efflavit*, sive *exspiravit*.

6 *Juvenes.* οἱ νεώτεροι. Græcum Latino expressius propter articulum: quo notantur juvenes qui membra erant illius cœtus.

7 *Ingressa est.* εἰσῆλθεν. Sive in templum, sive in domum aliquam. Confer suprá 2.46.

9 *Virum.* τὸν ἄνδρα. Id est, maritū. Synecdoche generis. Sic ℣. seq. *Te.* σε. Scil. posteaquā collapsa fueris mortua.

16 *Ferentes.* φέροντες. Construitur cum nomine τὸ πλῆθος, *vulgus*, per synesin; quam vulgo synthesin appellant. *Sanabantur.* ἐθεραπεύοντο. Ad verb. *Curabantur.* Pro, ἰῶντο. Metonymia efficientis καταχρηστική.

20 *Omnia verba vitæ hujus.* πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης. Videtur esse Hebraismus, pro, πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταῦτα, *Omnia hæc verba vitæ.* Intelliguntur autem verba

ba Evangelii, quæ sunt verba vitæ æternæ: ut nominantur á Petro Johan. 6. ℣. 68. Id est, quæ credenti afferunt vitam æternam. Genitivus effecti.

23 *Quàm tutissimé.* ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ. Ad verb. *In omni securitate*: id est, cum omni securitate. Hebraismus.

28 *Et ecce.* καὶ ἰδού. Vel, *At ecce.* Vel, *Et tamen ecce.* Nam est ἀντίθεσις. *Sanguinem.* τὸ αἷμα. Id est, pœnam sanguinis, effusi scil. á nobis. Metonymia efficientis: qualis in illo, *Sanguis ejus veniat super nos & liberos nostros.* Mat. 27. 25. *Hominis istius.* τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Scil. Jesu Nazareni.

30 *Excitavit.* ἤγειρεν. Vocavit ad fungendum munere Christi. *In ligno.* ἐπὶ ξύλου. Id est, cruce lignea. Metonymia materiæ. Sic Deut. 21. 23. 1. Petr. 2. 24.

31 *In ducem.* ἀρχηγόν. Pro, εἰς ἀρχηγόν. Id est, ut sit dux. Ellipsis præpositionis, qualis Rom. 4. 11. Accepit signum circumcisionis, σφραγῖδα: pro, εἰς σφραγῖδα, in sigillum, id est, ut esset sigillum. Confer suprá 2. 36. Potest tamen & sic verti: *Hunc Deus ut ducem & servatorem exaltavit ad dexteram suam*, ut τῇ δεξιᾷ valeat πρὸς τὴν δεξιάν, sicut suprá 2. 33. *Ut det.* δοῦναι. Pro, τοῦ δοῦναι. Scil. ἵνα. *Israëli.* τῷ Ἰσραήλ. Id est, Israëlitis. Metonymia efficientis.

32 *Rerum istarum.* τῶν ῥημάτων τούτων. Ad verb. *Verborum istorum.* Metonymia Hebraica.

34 *Paulisper.* βραχύ τι. Scil. μέρος τοῦ χρόνου. Sic Heb. 2. 9.

37 *Temporibus.* ἐν ταῖς ἡμέραις. Ad verb. *In diebus.* Hebraismus.

38 *Nunc itaque.* καὶ τὰ νῦν. Pro, νῦν οὖν. Hebraismus.

39 Et videte *ne.* μήποτε. Pro, καὶ βλέπετε μήποτε. Ellipsis Hebraica, qualis Gen. 3. 22.

42 *Non cessabant docere &c.* οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες &c. Pro, διδάσκειν καὶ εὐαγγελίζεσθαι, Hellenismus.

OBSERVATIONES EX CAP. V.

Ex ℣. 1. & sequentibus. Quum comperimus, cœtibus nostris admixtos esse hypocritas: consolemur nos exemplo Ecclesiæ Hierosolymitanæ, cui idem evênit. Porró exemplis punitorum Ananiæ & Sapphiræ moniti, hypocrisin

pocrisin detestemur, Deúmque oremus ne illa corripiamur.

διδ. Ex ℣.13.& 14. Quoties Deo visum est, etiam inter me-
παρ. dios Evangelii hostes Ecclesiam sibi magnam colligit per prædicationem verbi. Atque ita Christus dominatur in medio inimicorum suorum, Psal. 110.

ἐνδιξ. Ex ℣.15. Hic locus nihil valet ad confirmandum superstitiosum illum contactum reliquiarum Sanctorum. Neque enim ægroti illi umbram Petri venerabantur: nec consequens est, si Deus tunc per umbram Petri (non tamen virtute illius umbræ) ægrotos voluit sanare, idem velle efficere per contactum ossium Sanctorum defunctorum. nec verbum Dei ullum ad hanc Dei voluntatem demonstrandam potest afferri: nec si posset, inde sequeretur, ossa illa esse veneranda.

παρ. Ex ℣.17.18.40.41.& 42. Si fideles ministri verbi Dei propter doctrinam Evangelii ab hostibus illius conjiciantur in carcerem & verberibus aliísve contumeliis afficiantur, consolentur se exemplo Apostolorum, quibus i-
παιδ. dem evênit. Imó exemplo illorum gaudeant: & dimissi, constanter in Evangelio docendo pergant.

διδ. Ex ℣.19. Dominus, quoties visum est, fideles suos ser-
παρ. vos per Angelos ex periculis liberat. Confer infrá cap. 12. ℣.7. & seqq.

διδ. Ex ℣.20. *Loquimini omnia verba vitæ hujus.* Quum Evangelium sit verbum vitæ, id est, per cujus prædicationem & auscultationem Deus in cordibus auditorum o-
παιδ. peratur vitam æternam: ergo studiosé illud audiamus. Confer Joh. 6.68. Rom 1.16. & infrá 26.18.

διδ. Ex ℣.21. & seq. Dominus ex alto ridet hostium suo-
παρ. rum conatus. B.

διδ. Ex ℣.26. Tyranni Deum non metuentes, coguntur servos suos metuere. B.

διδ. Ex ℣.27. & 28. Tyrannis proprium est, mandata sua pro omni ratione obtrudere. B.

παιδ. Ex ℣.29. Nulli hominum nisi secundúm Deum parendum est. B.

παιδ. Ex ℣.30 31. & 32. Veritas cælestis ingenué confiten-

da.

da est, etiamsi id ægré ferant illius hostes.

Ex ℣.31. *Ut det resipiscentiam Israëli & remissionem peccatorum.* Remissio peccatorum nemini datur nisi resipiscenti. διδ.

Ex iisdem verbis. Pœnitentia est donum Dei, nempe pœnitentia salutaris, sine qua nemini datur remissio peccatorum. διδ.

Ex ℣.32. Veritas doctrinæ de salute per Christum, duplici testimonio confirmatur: uno externo Apostolorum, altero interno Spiritus sancti. διδ.

Ex ℣.33. Hostes veritatis cælestis quum verbis refutare eam non possint, vi opprimere conantur. Confer Johan.8.℣.43.& seq. διδ.

Ex ℣.34. & sequentibus. Christus in ipsa hostium turba, quoties expedit, excitat causæ suæ patronos. B. διδ. παρ.

Ex iisdem versibus. Quæri potest, an consilium hoc Gamalielis fuerit rectum? Mihi quidem partim rectum videtur fuisse, partim non. Rectum fuit primúm ratione finis seu scopi: qui fuit ut impediret ne effunderetur sanguis innocens, quippe quum Apostolos judicaret innocentes esse. Deinde rectum fuit ratione sententiæ de merito causæ, quatenus significavit, se Apostolos pro innocentibus habere: quippe qui ea, propter quę supplicio eos afficere collegæ volebant, agerent divinitus, nempe expresso aliquo mandato Dei, aut saltem impulsu Spiritus sancti. hoc significavit quum dixit: *Videte, ne quo modo etiam cum Deo pugnare comperiamini.* Sed non fuit rectum ratione illius connexi, *Si est ex hominibus consilium sive opus hoc, dissolvetur:* quatenus voluit collegas inde colligere, non igitur esse ipsis elaborandum ut opus illud dissolvant. Nam etsi novationes humano consilio & audacia susceptæ, tandem dissolvuntur: tamen officium magistratus est operam dare ut illas compescant & prohibeant, & ejusmodi novatores pro merito puniant, sed præeunte legitima cognitione causæ. Iraque peccavit Gamaliel in defectu, quatenus & sententiam suam de innocentia Apostolorum (quam tum ex illa παῤῥησίᾳ Petri hominis illiterati, tum ex illa mirabili Apostolorum é carcere eva- ἀπλῶσ.

ſione & in docendo conſtantia ſatis videtur perſpexiſſe) non ſatis aperté eſt profeſſus, & collegas non eſt hortatus ad inquiſitionem cauſæ, ut ſcil. doctrinam Apoſtolorum diligenter cognoſcerent & ex verbo Dei judicarent; ac tum vel eam amplecterentur ſi veram comperirent: vel ſi deprehenderent falſam, Apoſtolos punirent. Animoſius in ſimili caſu egit Nicodemus: qui quum audiſſet, collegas Jeſum velle condemnare causâ non cognitâ, expreſsé eos reprehendit, inquiens: *Num lex noſtra condemnat quempiam, niſi priùs audierit ab ipſo, & cognoverit quid faciat?* Johan. 7.51.

ANALYSIS CAP. VI.

ARGUMENTUM.

Duo hîc narrantur: unum, quomodo Eccleſia Hieroſolymitana conſtituerit diaconos, id eſt, diſpenſatores pecuniæ publicæ: uſq; ad ℣. 8. alterum, quomodo Stephanus á nonnullis Judæorum doctoribus perſecutionē paſſus ſit.

PARS PRIMA.

Diaconorum creatio.

CÆterùm per eos dies quum multiplicarentur diſcipuli, ortum eſt murmur Græcorum adverſus Hebræos, quód ipſorum viduæ deſpicerentur in miniſterio quotidiano.

2 *Itaque duodecim illi, advocata multitudine diſcipulorum, dixerunt, Non eſt æquum nos derelicto ſermone Dei, miniſtrare menſis.*

3 *Diſpicite ergo, fratres, ex vobis viros ſeptem, idoneo teſtimonio ornatos, plenos Spiritu ſancto & ſapientia, quos præficiamus huic negotio:*

4 *Nos veró in precibus & adminiſtratione Sermonis perdurabimus.*

5 *Placuit autem hæc oratio toti multitudini: & elegerunt Stephanum, virum plenum fide ac Spiritu ſancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem & Timonem, &*

Parmenan

Parmenan & Nicolaum proselytum Antiochensem.

6 Quos statuerunt in conspectu Apostolorum: qui quum precati essent, imposuerunt eis manus.

7 Itaque sermo Dei crescebat, & valde multiplicabatur numerus discipulorum Hierosolymis: multaq; turba Sacerdotum auscultabant fidei.

Narratio de cõstitutione diaconorum tria principalia membra continet: causam impulsivam, formam seu modum agendi, & eventa. Causa impulsiva fuit suasio Apostolorum, ŷ.2.3.& 4 Hæc suasio illustratur é sua causa impulsiva, videlicet murmure Græcorum, ŷ.1. Finis igitur seu scopus suasionis fuit, ut murmur illud tollerent & concordiam discipulorum foverent. Suasio confirmatur á fine, ut scilicet Apostoli possint vacare prædicationi Evangelii, ŷ.2. & 4. Illustratur autem á diaconorum eligendorum adjunctis tribus: numero, honesta existimatione, & donis Spiritus sancti, ŷ.3. Forma seu modus agendi, duobus constat membris: electione, ŷ.4. & confirmatione seu comprobatione, ŷ.6. Electio illustratur enumeratione delectorum. Confirmatio declaratur é membris duobus, videlicet precibus Apostolorum & impositione manuum. Eventa narrantur duo: incrementum prædicationis Evangelii, & incrementum discipulorum: quod posterius illustratur indicatione speciei eximiæ, videlicet Sacerdotum: quæ ipsa indicatio amplificatur ab adjuncto numero, quód fuerit turba multa.

PARS SECUNDA.

Stephani persecutio.

8 Stephanus veró plenus fide ac potentia, edebat miracula & signa magna in populo.

9 Exorti sunt autem quidam é synagoga quæ dicitur Libertinorum, & Cyrenæorum, & Alexandrinorum, & eorum qui sunt ex Cilicia & Asia disputantes cum Stephano.

10 Sed non potuerunt resistere sapientiæ & Spiritui per quem loquebatur.

11 *Tunc subjecerunt quosdam qui dicerent, se audivisse eum loquentem verba blasphema in Mosen & Deum.*

12 *Commoveruntq; plebem & seniores & Scribas: & eum adorti, correptum adduxerunt in concilium.*

13 *Satueruntq, falsos testes qui dicerent, Homo iste non cessat loqui verba blasphema adversus locum hunc sanctum & Legem.*

14 *Audivimus enim eum quum diceret,* Jesum *istum Nazarenum destructurum hunc locum, & mutaturum ritus quos tradidit nobis Moses.*

15 *Tunc intentis in eum oculis, omnes qui sedebant in concilio, viderunt faciem ejus quasi faciem Angeli.*

Persecutionis Stephani narratio quatuor membra continet: occasionem, causam impulsivam, formam seu modum agendi, & eventum. Occasionem huic persecutioni præbuit altercatio quorundam doctorum cum Stephano: qui distribuuntur in quinque classes é locis ubi degebant, ℣.9. Ipsa autem altercatio illustratur é causa impulsiva, videlicet miraculis Stephani, ℣.8. Quæ causa fuit procatarctica: antecedens autem fuit adversatiorum Stephani invidia.

Causa impulsiva persecutionis fuit confusio illorum per Stephanum: quem non poterant disputando vincere, sed ab ipso vincebantur: Cujus rei causa procreans simul indicatur, videlicet Spiritus sanctus, ℣.10. Forma persecutionis quatuor partibus constat. Primúm subjecerunt contra Stephanum falsos testes, ℣.11. Deinde cōcitarunt contra eum plebem & seniores & Scribas, ℣.12. Tum hostiliter eum adorti, corripuerunt & in concilium adduxerunt, ibid. Postremó per falsos suos testes illum blasphemiæ crimine accusarunt, ℣.13.& 14. Criminationis syllogysmus est.

Qui dicit, locum hunc destructum & ritus Mosaicos abrogatum iri, is blasphemat.
At Stephanus id dixit.
Igitur blasphemavit.

Propositio omissa est. Conclusio præcedit, ℣.13. Assumtio sequitur, ℣.14. Sed propositio est falsa. & nititur falsâ

falsâ opinione Judæorum illius temporis de perpetua templi & cultus Mosaici duratione,& quasi Deus templo & ritibus Mosaicis delectetur per se. Assumtio veró incerta est: attamen verisimilis,aut certé possibilis. Eventum istius criminationis fuit constans & imperterritus Stephani animus,qui ex ipso vultu elucebat,℣.15.

SCHOLIA IN CAP. VI.

1 *Græcorum.* τῶν ἑλληνιςῶν. Id est, proselytorum qui ex Græcis oriundi, religionem Hebræorum jam antea fuerant amplexi. *Despicerentur.* παρεθεωροῦντο. Id est, negligerentur. *In ministerio quotidiano.* ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ. Id est, in distributione rerum ad victum necessariarum,ut percipitur ex fine versus sequentis. Synecdoche generis.

3 *Quos præficiamus huic negotio.* οὓς καταςήσωμεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης. Ad verb. *Quos constituamus super hac necessitate.*

5 *Placuit toti multitudini.* ἤρεσεν ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους. Ad verb. *Placuit coram omni multitudine.* Hebraismus.

7 *Turba auscultabant.* ὄχλος ὑπήκουον. Synesis,quæ vulgó synthesis,qualis in illo,*Turba ruunt. Fidei.* τῇ πίςει. Id est, Evangelio quod est doctrina fidei seu fide apprehendēda. Metonymia adjuncti. Sic Gal.1.23. Confer etiã Rom.1.5.

9 *Libertinorum.* Λιβερτίνων. Obscura est vocis hujus ratio. Quidam judicant esse Latinam: alii ex Ægyptiaca Lubratenu corruptam. Vide Bezam in hunc locum, & Fran. Junium in paraphrasi Syriaca. *Disputantes.* συζητοῦντες. Vel,*disquirentes.* Verbum Græcum significat proprié unâ cum alio quærere seu inquirere veritatem,per familiare scilicet colloquium. Quanquam istis Stephani collocutoribus non veritatis inquisitio,sed oppressio proposita fuit.

10 *Sed.* καὶ Copulativa pro adversativa. *Per quem.* ᾧ. Pro, δι' οὗ.

13 *Non cessat loqui.* οὐ παύεται λαλῶν. Pro, λαλεῖν. Græcismus.

15 *Quasi faciem Angeli.* ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου. Resplendentem scilicet seu radiantem. Argumentum animi sibi bene conscii & Spiritu sancto pleni.

OBSERVATIONES EX CAP. VI.

παρ. Ex V.1. Si pii diaconi, qui bona Ecclesię fidei suæ commissa, fideliter administrant, experiātur aliquorum murmur, quasi non haberent æquam ipsorum rationem: consolentur se exemplo Apostolorum quibus idem evênit.

παιδ. Ex V.2. Diversa sunt (anthoribus Apostolis) nec temeré conjungenda, docendi verbi & administrandi ærarii
ἐκδίκ. Ecclesiastici munera. B. Quód autem diaconi ab Apostolis instituti fuerint ad sacræ quoque mensæ & (ut Papistæ loquuntur) altaris ministerium, necnon ad Evangelii prædicationem: ex hoc loco demonstrari non potest. Videntur quidem Apostoli usi operâ tum illorum, tum aliorum quorundam, in Evangelio prædicando (ut videtur colligi posse ex cap. 8. V. 1. 4. & 5.) sed quód ad hoc ipsum eos ordinarint, quum eos ordinarunt in diaconos, quodq; proinde hæc fuerit diaconatus illorum pars, id veró neque ex hoc loco, nec aliunde probari potest.

παιδ. Ex V.3.5.&6. Diaconi á cœtu fidelium eligendi; á pastoribus veró si idonei comperiantur, ordinandi sunt.

παιδ. Ex V.3. In diaconis eligendis tum honestas ac probitas, tum sapientia ad id munus necessaria, spectanda est. Confer 1. Tim. 3. V. 8. & deinceps.

διδ. Ex V.7. Quum ministri Ecclesiæ strenué officium faciunt, Deus laboribus illorum abundé benedicit. Cujus
παιδ. benedictionis spe ministros ad sedulitatem in officio suo administrando excitari docet. Nec tamen animis defetisci eos decet, si non semper ex voto habeant compositos auditores.

διδ. Ex V.9. & 10. Vera sapientia (nempe quam Spiritus sanctus ex verbo Dei suggerit) omnia adversariorum sophismata convincit ac confundit. Ergo verbum Dei dies
παιδ. noctésque meditemur, & suggeri illud nobis á Spiritu sancto petamus, quoties cum adversariis veritatis congrediendum

grediendum erit: nec nobis ab illorum sophismatis metuamus.

Ex ℣.11.& sequentibus. Hostes veritatis,quum veritatem argumentis refutare non possunt, ad manifestas calumnias & falsas criminationes convertuntur, ut ita veritatis confessores opprimant aut é medio tollant. Ita tanquam filii diaboli, mendacium stabiliunt homicidio. Confer Johan.8.℣.40.& deinceps. διδ.

Ex ℣.15. Bona conscientia martyrum etiam ex facie ipsorum elucet. διδ.

ANALYSIS CAP. VII.

ARGUMENTUM.

Hîc recitatur oratio Stephani ad concilium Hierosolymitanum,unâ cum reliqua ejus persecutione, videlicet lapidatione. Sunt autem tria principalia hujus capitis membra: Causa orationis Stephani impulsiva,oratio ipsa,& orationis eventa.

PARS PRIMA.

Causa impulsiva orationis Stephani.

D*Ixit autem Pontifex maximus, Num igitur hæc ita habent?*

Causa impulsiva fuit interrogatio Pontificis maximi: quæ habuit vim mandati, ut Stephanus ad objecta crimina (de quibus capite præcedente) responderet.

PARS SECUNDA.

Oratio Stephani.

2 *Ipse veró dixit, Viri fratres & patres, audite, Deus ille gloriæ visus est patri nostro Abrahæ quum esset in Mesopotamia, prinsquam habitaret in Charrhan:*

3 *Et dixit ei, Exi é terra tua,& ex cognatione tua,& veni in terram quam ostendero tibi.*

4 *Tunc exiit è terra Chaldæorum, & habitavit in Charrhan, Et illinc, postquam mortuus est pater ejus, transtulit eum in terram hanc in qua nunc vos habitatis.*

5 *Nec dedit ei possessionem in ea, ne vestigium quidem pedis: quamvis pollicitus esset se illam daturum ei obtinendam, & semini ejus post eum, quum non haberet prolem.*

6 *Loquutus autem est ita Deus, Quòd futurum esset semen ejus inquilinum in terra aliena, quodq; servituti subjecturi essent illud & malè accepturi annos quadringentos.*

7 *Sed gentem cui servierint puniam ego, dixit Deus: & post hæc exibunt, & servient mihi in loco isto.*

8 *Deditq; ei fedus Circuncisionis: & ita* Abraham *genuit Isaac, & circuncidit eum die octavo: Isaac autem* genuit Jacob, *&* Jacob *duodecim patriarchas.*

9 *Patriarchæ verò invidiâ moti* Josephum *vendiderunt* abducendum *in Ægyptum, sed erat Deus cum eo.*

10 *Et eruit eum ex omnibus ipsius afflictionibus, deditq; ei gratiam & sapientiam coram Pharaone rege Ægypti; qui constituit eum præfectum Ægypto & toti domui suæ.*

11 *Venit autem fames in universam terram Ægypti & Chanaan, & afflictio magna: & non inveniebant cibos Patres nostri.*

12 *Quum audisset autem* Jacob *esse triticum in Ægypto, misit Patres nostros primùm.*

13 *Et in secunda* profectione *agnitus est* Joseph *á fratribus suis, & innotuit Pharaoni genus* Josephi.

14 *Missis autem* nuntiis Joseph *accersivit patrem suum* Jacob, *omnémque cognationem suam, capitum septuagintaquinque.*

15 *Descendit ergo* Jacob *in Ægyptum: obiitq; ipse & patres nostri.*

16 *Et translati sunt in Sichem, & positi in sepulchro quod emit Abraham pretio argenti á filiis Emmor* patris *Sichem.*

17 *Quum autem appropinquaret tempus promissionis quã juraverat Deus Abrahæ, crevit populus & multiplicatus est in Ægypto,*

18 U*sque quó exortus est alius rex qui non noverat Josephum,*

19 *Hic*

19 *Hic astuté premens genus nostrum, malé accepit patres nostros,* adeó *ut exponerent infantes suos ne sobolescerent.*

20 *Quo tempore natus est Moses, qui fuit divinitus venustus; & nutritus fuit tres menses in domo patris sui.*

21 *Expositum autem illum sustulit filia Pharaonis, & nutrivit eum sibi pro filio.*

22 *Et eruditus est Moses omni sapientia Ægyptiorum: erátque potens dictis & factis.*

23 *Ut veró expletum est ei quadraginta annorum tempus, subiit in cor ejus ut inviseret fratres suos filios Israël.*

24 *Et quum vidisset quendam injuria affici, tutatus est, & percusso Ægyptio, vindicavit eum qui opprimebatur.*

25 *Existimabat autem fratres suos intelligere, Deum per manum ipsius dare eis salutem. At illi non intellexerunt.*

26 *Porró sequenti die visus est ipsis pugnantibus, & compulit eos in pacem, dicens, Viri, fratres estis vos: cur alii alios injuria afficitis?*

27 *Is autem qui injuria afficiebat proximum, repulit eum, dicens, Quis te constituit principem & judicem super nos?*

28 *Num tu me vis interimere, quemadmodum interemisti heri Ægyptium?*

29 *Ob hunc autem sermonem Moses fugit, & factus est advena in terra Madiam, ubi genuit duos filios.*

30 *Expletis veró annis quadraginta, visus est ei in deserto montis Sina Angelus Domini in flammeo igne rubi.*

31 *Moses autem ut conspexit, admiratus est visum: & quum accederet ad considerandum, exstitit ad eum vox Domini,* dicentis,

32 *Ego* sum *Deus ille patrum tuorum, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus* Jacob. *Tremefactus autem Moses non audebat considerare.*

33 *Dixit autem ei Dominus, Solve soleas pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est.*

34 *Vidi, vidi vexationem populi mei, qui* est *in Ægypto, & suspiria eorum audivi, & descendi ut eruam eos: nunc ergo adesdum, mittam te in Ægyptum.*

35 *Hunc Mosen quem abnegaverant, dicentes, Quis te constituit principem & judicem? hunc* inquam *Deus principem*

cipem & redemtorem misit, ductu Angeli qui visus fuerat ei in rubo.

36 *Hic eduxit illos editis miraculis & signis in terra AEgypti, & in rubro mari, & in deserto, annos quadraginta.*

37 *Hic est Moses ille qui dixit filiis Israël, Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester é fratribus vestris sicut me: eum audite.*

38 *Hic ille est qui quum cõventus ageretur in deserto, fuit cum Angelo qui loquebatur ei in monte Sina, & cum patribus nostris, quique excepit viva eloquia quæ nobis traderet.*

39 *Cui noluerunt auscultare patres nostri, sed repulerunt eum, & aversi sunt cordibus suis in AEgyptum:*

40 *Dicentes Aharoni, Fac nobis deos qui præeant nobis. Mosi enim isti qui eduxit nos é terra AEgypti, nescimus quid acciderit.*

41 *Et vitulum fecerunt per illos dies, obtuleruntq; sacrificium isti idolo, & exhilararunt sese operibus manuum suarum.*

42 *Vertit autem se Deus, & tradidit eos ut servirent exercitui cæli: sicut scriptum est in libro Prophetarum, Num victimas & oblationes obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israël?*

43 *Imó bajulastis tabernaculum Moloch, & sidus dei vestri Remphan, quas figuras fecistis ut eas adoraretis: itaque transferam vos ultra Babylonem.*

44 *Tabernaculum testimonii fuit patribus nostris in deserto, prout præceperat is qui dixerat Mosi ut faceret illud secundúm exemplar quod viderat.*

45 *Quod etiam acceptum introduxerunt patres nostri cum Jesu in possessionem Gentium, quas expulit Deus á conspectu patrum nostrorum, usque ad dies David.*

46 *Qui nactus est gratiam apud Deum, petiitq; ut compararet tabernaculum Deo Jacob.*

47 *Solomon autem ædificavit ei ædem.*

48 *Sed excelsissimus ille in manufactis templis non habitat, sicut Propheta dicit,*

49 *Cælum mihi thronus est; terra autem, scabellum pedum meorum. Quam ædem ædificabitis mihi, dicit Dominus: aut quis est locus requietis meæ?*

50 Nonne

50 *Nonne manus mea fecit hæc omnia?*

51 *Duri cervice, & incircumcisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto obnitimini, sicut patres vestri,* ita *& vos.*

52 *Quem Prophetarum non sunt persequuti patres vestri? trucidarunt, inquam, eos qui prænuntiarunt adventum justi illius, cujus nunc vos proditores & occisores fuistis.*

53 *Qui accepistis Legem per dispositionem Angelorum, nec servastis.*

Orationis hujus scopus videtur esse, ut refutet Stephanus accusationis fundamentum: nimirum opinionem qua nititur syllogismi accusatorii propositio, Quasi scil. Deus templo & ritib. Mosaicis delectetur per se, & quasi utrumque perpetuó durare velit.

Contrarium ostendit Stephanus quinq; argumentis: exemplo Abrahami, testimonio Mosis, exemplo impiorũ patrum, qui vixerunt inde á constructo tabernaculo usq; ad exstructum templum, exemplo piorum patrum qui iisdem temporibus vixerunt, & denique testimonio ipsius Dei. Ab exemplo Abrahami ratiocinatur ad hunc modum. Abraham recté Deum coluit, antequam vel templum vel tabernaculum esset exstructum, ritúsve á Mose traditi: Ergo rectus Dei cultus non est præcisé alligatus ad templum & ritus Mosaicos. Antecedens declarat narratione patefactionum Dei Abrahamo factarum, in quibus illi dedit mandata & promissiones: quorum illis Abraham obedivit, istas veró amplexus est fide, & ita Deum recté coluit. Narrat autem primúm vocationem Abrahami ex Ure Chaldæorum, ℣.2.& 3. Deinde vocationem ejus ex Harane in terram Chanaan, ℣.4. & 5. Tum promissionem de posteris Abrahæ, post aliquot secula & antecessuram servitutem in AEgypto, in terram Chanaã introducendis, ℣.6.& 7. Ad hæc institutionem Circumcisionis, ℣.8. Atque ex hac narratione pietas Abrahami elucet. Postea promissionem illam Abrahamo datam (quam narravit ℣.6. & 7.) illustrat narratione eventus, quomodo scilicet Deus illam mirabiliter impleverit: ac primúm qua occasione posteri Abrahæ habitare cœperint in AEgypto, á ℣.9. usque ad 16. Versu autem 16. commendatur

mendatur pietas Jacobi & Josephi, qui fidem suam professi sunt, dum suis mandarunt, ut ipsorum ossa deveherent in terram promissam, ibique sepelirent. Deinde narrat Stephanus, qua occasione & quám mirabiliter effectum sit ut posteri Abrahæ ex Ægypto educerentur per Mosen, á ℣.17. usque ad ℣.37. Atque ita tractatur argumentum primum.

Secundum argumentum, videlicet testimonium Mosis, ex occasione recitatur, ℣.37. Testimonio illo testatur Moses, Christum futurum prophetam, qualis sit ipse. quo significat, institurum novos ritus & legationem suam miraculis confirmaturũ. Id quod Jesus jam ipse fecerat, dum adhuc in terris degeret : & tum quotidie factitabat per Apostolos. Ergo falsó opinabantur Judæi, ritus Mosaicos ex Dei volũtate perpetuó duraturos: quum Moses præceperit ut novum illum prophetam audirent, id est, ei obedirent. Porró huic testimonio authoritatem conciliat á commercio Mosis singulari cum Deo, quo hic illum dignatus fuit: itemque á reverentia piorum patrum, qui dicta ejus tanquam dicta legati Dei excеperũt, ℣.38. Deinde per occasionem narrat factum contrarium impiorum patrum: qui Mosi auscultare noluerunt, & contra illius præceptum vitulum aureum fecerunt & adorarunt, ℣.39.40.& 41. Cujus narrationis scopus videtur esse, ut sese consoletur Stephanus contra adversariorum suorum rebellionem: quasi dicat, non debere mirum videri, si isti obedientiam detrectent prophetæ illi novo, nempe Jesu Christo: quum similiter obedientiam detractarint impii patres Mosi. Atque hæc de argumento secundo. Tertii argumenti, quod sumtum est ab exemplo impiorum patrum qui vixerunt iis temporibus quibus cultus Dei alligatus erat tabernaculo, hæc videtur esse vis. Patres illi quantumvis cultum Dei externum exercerent in tabernaculo, tamen interim Deum non recté coluerunt: quia sacrificia sua obtulerunt idolis, ℣.42.& 43. Ergo pari ratione non est satis, externum Dei cultum obire in templo; si interim cultores illi observent traditiones humanas: id quod Judæi, & maximé Pharisæi, tum temporis factitabant.

factitabant. Antecedens probatur testimonio prophetæ Amos. Hoc argumentum præcedentibus annectit ex occasione: quia mentionem fecerat similis idololatriæ veterum patrum. Jam quartum argumentum superiori annecti videtur per prolepsin. Ne enim videatur Stephanus tabernaculi usum prorsus rejicere, narrat primos patres illo recté usos, idque usque ad tempora Davidis, inclusivé scil. Vis autem argumẽti hæc est. Tabernaculi usus certo tantúm tempore durare debuit: Ergo non debet absurdum videri, si idem statuatur de duratione templi. Est enim par ratio. Tum ibi per occasionem narrat de exstructione templi: quomodo David illud exstruere cupiverit, ℣.46. Solomon autem exstruxerit, ℣.47. Et hac occasione transit ad argumentum quintum & postremum, videlicet testimonium Dei de templo: quod superioribus annectit per prolepsin. Objectio: Deus repudiato tabernaculo voluit sibi ædificari templum: Ergo magis delectatur templo: ac proinde in illo habitare perpetuó decrevit. Respondet Stephanus negando: & negationem suam cõfirmat testimonio ipsius Dei ex propheta Esaia, ℣.48.49. & 50. Postremó Stephanus ex tota illa narratione deducit reprehensionem patrum illorum qui in concilio sedebant: qua reprehendit eorum rebellionem, ut qui obnitantur Spiritui sancto, qui tum loquebatur eis per Apostolos & alios Dei servos, adeóque ipsum Stephanum, ℣. 51. Item crudelitatem eorum, per quam occiderant Jesum, ℣.52. Rebellionem amplificat antithesi circumcisionis. quasi dicat, Estis circumcisi carne: at non corde. Item exemplo simili patrum. Crudelitatem similiter amplificat exemplo simili patrum: qui pari crudelitate occiderunt prophetas. Deinde antithesi causæ corrumpentis duplicis: 1. Jesus fuit justus: & tamen eum occidistis. 2. De Jesu tanquam Christo prophetarunt sancti prophetæ: & tamen eum occidistis. Postremó á toto: Violatis legem Dei non solúm homicidiis, sed etiam in aliis partibus, ℣. 53. Hanc violationem amplificat antithesi causæ corrumpentis, qua debuerant á legis violatione deterreri: quia scilicet tradita fuit per dispositionem angelorum.

PARS TERTIA.

Eventa orationis Stephani.

54 *Audientes autem hæc, frendebant cordibus suis, & stridebant dentibus in eum.*

55 *Quum autem esset plenus Spiritu sancto, intentis in cælum oculis vidit gloriam Dei, & Jesum adstantem ad dexteram Dei:*

56 *Et ait; Ecce, conspicio cælos apertos, & Filium hominis adstantem ad dexteram Dei.*

57 *Exclamantes autem* illi *voce magna, compresserunt aures suas, & irruerunt concorditer in eum.*

58 *Et ejectum eum extra urbem lapidabant: testes autem deposuerũt pallia sua ad pedes adolescẽtis qui vocabatur Saulus.*

59 *Lapidarunt igitur Stephanum, invocantem & dicentem; Domine Jesu, suscipe spiritum meum.*

60 *Positis autem genibus, clamavit voce magna; Domine, ne statuas eis hoc peccatum. Et quum hoc dixisset, obdormivit.*

Eventa orationis Stephani, quorum alia ex aliis consecuta fuerunt, narrantur tredecim.

1 Patres illi offensi oratione Stephani, frendebant cordibus, ℣.54.

2 Stridebant dentibus, ibid.

3 Stephanus vidit gloriam Dei & Jesum stantem ad dexteram Dei, ℣.55.

4 Idipsum verbis professus est, ℣.56.

5 Patres eo audito exclamarunt, ℣.57.

6 Compresserunt aures suas, ibid.

7 Irruerunt concorditer in eum, ibid.

8 Ejecerunt eum ex urbe, ℣.58.

9 Lapidarunt eum, ibid.

10 Testes pallia sua deposuerunt ad pedes Sauli, ibid.

11 Stephanus dum lapidaretur, commendavit Domino Jesu spiritum suum, ℣.59.

12 Positis genibus oravit pro iis á quibus lapidabatur, ℣.ult.

13 Eo facto obdormivit, ibid.

SCHO-

SCHOLIA IN CAP. VII.

2 *Deus ille gloriæ.* ὁ Θεὸς τῆς δόξης. Id est, Deus ille gloriosus, seu gloria & majestate plenus. Genitivus adjuncti. Sic 1.Cor.2.8.

5 *Possessionem.* κληρονομίαν. Ad verb. *Hæreditatem.*

6 *Loquutus est.* ἐλάλησε. Scil. Gen.15.V.13. *Quód futurum esset semen ejus &c.* ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ &c. Sic verti, ut nimirum mimesis sit obliqua, omnino postulat pronomen αὐτοῦ. Pro quo si legeretur σοῦ, tum esset mimesis recta, ac tum vertendum, *Erit semen tuum inquilinum &c.* Cum quo quidem sermone meliús cohæret versus seq. Semen autem pro posteris, per metonymiam materiæ Hebraicam dicitur. *In terra aliena.* ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ. Videlicet in AEgypto. *Annos quadringentos.* ἔτη τετρακόσια. Hi anni incipiunt á nato Isaaco. Quadringenti autem & triginta anni qui narrantur Galat.3.17. incipiunt ab exitu Abrahami ex Ur Chaldæorum. Vide annotationes D.Bezæ.

7 *Sed.* καὶ. Copulativa pro adversativa, ut suprá *6.10.* *Puniam.* κρινῶ. Ad verb. *Judicabo.* Synecdoche generis. Sic 1.Cor.11.31. *Et servient mihi in loco isto.* καὶ λατρεύσουσί μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. Hæc verba non reperiuntur præcedentibus adjuncta Gen.15.sed exstant his affinia Exod.3.12.in sermone Domini ad Mosen.

8 *Ei.* αὐτῷ. Scil. Abrahamo, ex collatione versus secundi. *Fedus circumcisionis.* διαθήκην περιτομῆς. Id est, fedus gratiæ quod obsignavit ei circumcisione. Genitivus adjuncti.

9 *Sed.* καὶ. Ut V.7.

14 *Capitum.* ἐν ψυχαῖς. Ad verb. *In animabus.* Vide suprá 2.41.

16 *Translati sunt.* μετετέθησαν. Scil. οἱ πατέρες ἡμῶν, patres nostri: hoc est, duodecim patriarchæ. Id est, ossa eorum translata sunt. Synecdoche integri. Nempe unâ cum ossibus Josephi, de quibus vide Gen.ult.versib.duob. ult. & Jos.ult.vers.penult. Nam ad Jacobi ossa quod attinet, illa á Josepho translata sunt Hebronem, ibiq; sepulta in

ſpelunca Macpela, Gen. ult. ℣.13. *Quod emit Abraham.* ὃ ὠνήσατο Ἀβραάμ. Hîc manifeſtum eſt mendum in nomine Abrahami: quum certum ſit ex Gen.33.19.& Joſ.ult. ℣.32. hæc ad Jacobum pertinere. Quare probatur mihi conjectura D.Bezæ, quód nullum plané proprium nomen hîc ſcriptum fuerit, ſed ἀπὸ κοινοῦ ad verbum ὠνήσατο repetendum fuerit nomen Jacobi ex verſiculo præcedente. quod aliquis non attendens, temeré inſeruit nomen Abrahami, lapſus memoriâ hiſtoriæ, quum ſcilicet de Abrahamo quoque talis emtio ſepulchri apud Moſen narretur, nempe Gen.23.55.

17 *Tempus promiſſionis.* ὁ χρόνος τῆς ἐπαγγελίας. Quo pręſtanda erat promiſsio Abrahæ facta de educendis ex terra aliena & á ſervitute liberandis ipſius poſteris. *Quam juraverat.* ἧς ὤμοσεν. Pro, ἐκείνης ἣν ὤμοσεν. Quam juraverat, id eſt, cum juramento fecerat. Hoc autem juramentum non expreſsé narratur Gen.15. ſed ſignificatur nomine federis, ibid. ℣.18. Exprimitur autem juramentum illud Gen.22.℣.16.

20 *Divinitus.* τῷ Θεῷ. Id eſt, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, á Deo, ſingulari conſilio Dei: ut ſcilicet pulchritudine pueruli mota filia Pharaonis, illum ſibi adoptaret atque educaret.

21 *Suſtulit.* ἀνείλατο αὐτόν. Pronomen αὐτὸν redundat ex Hebraiſmo.

23 *Subiit.* ἀνέβη. *Aſcendit.* Hebraiſmus. *Fratres.* τοὺς ἀδελφούς. Populares. Synecdoche ſpeciei.

24 *Injuriâ affici.* ἀδικούμενον. Pro, ἀδικεῖσθαι. Græciſmus. *Percuſſo.* πατάξας. Id eſt, occiſo. Synecdoche generis.

25 *Dare.* ὅτι δίδωσι. Id eſt, daturum. *Dare eis ſalutem.* ὅτι δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν. Id eſt, liberaturum á ſervitute Ægyptiorum. Synecdoche generis.

29 *Ob hunc ſermonem.* ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. Ad verb. *In ſermone hoc.* Hebraiſmus.

30 *In flammeo igne.* ἐν φλογὶ πυρός. Ad verb. *In flamma ignis.* Hebraiſmus duplex. Primúm hypallage Hebraica, pro, ἐν πυρὶ φλογός, in igne flammæ: deinde ſubſtantivum nomen vice epitheti.

33 *Soleas.* τὸ ὑπόδημα. Græca appellatio á ſubligando dicta.

dicta est,& sonat subligar seu subligaculum: id est calceamentum quod subligatur pedi.

34 *Vidi,vidi.* ἰδὼν εἶδον. Vel, *Omnino vidi.* Ad verb. *Videns vidi.* Geminatio Hebraica ad emphasin.

35 *Redemtorem.* λυτρωτήν. Id est, liberatorem. Synecdoche speciei κατάχρηστική, nam λυτρωτὴς proprie dicitur, qui aliquem solvit é vinculis, expenso λύτρῳ, id est, pretio redemtionis. *Ductu.* ἐν χειρί. Ad verb. *in manu.* Id est, per manum.

36 *Hic.* οὗτος. Scil. Moses. *In terra Ægypti.* ἐν γῇ Αἰγύπτῳ. Id est, in terra seu regione illa quæ nominatur Ægyptus. Genitivus speciei.

37 *Audite.* ἀκούσεσθε. Ad verb. *Audietis.* Enallage modi Hebraica.

38 *Quum conventus ageretur.* ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ad verb. *In congregatione.* Id est, quum congregati essent filii Israël ad montem Sinai, Exod. 19. & deinceps. *Viva eloquia.* λόγια ζῶντα. Id est, vivâ voce pronuntiata & auribus accepta: non autem per ecstasin aut somnium. Confer Num. 12. ℣. 6. 7. 8. Nam ut ζῶντα hic exponatur per ζωοποιοῦντα, id est vivifica, sicut Johan. 6. 51. alienum est á natura Legis, de qua hic (saltem principaliter) sermo est.

40 *Mosi enim isti.* ὁ γὰρ Μωσῆς οὗτος. Nominativus absolute positus, more Hebræorum. quasi dicatur: Ad Mosen enim istum quod attinet &c. nescimus quid acciderit ei. *Quid acciderit.* τί γέγονεν αὐτῷ. Vel, *Quid factum sit eo.*

41 *Vitulum fecerunt.* ἐμοσχοποίησαν. Quasi dicas, *Vitulificarunt. Obtulerunt.* ἀνήγαγον. Ad verb. *Subduxerunt.* Catachresis. Pro, προσήνεγκον. *Isti idolo.* τῷ εἰδώλῳ. Nempe vitulo quem fecerant. Articulus vim habet ἀναφορικήν. *Exhilararunt sese.* εὐφραίνοντο. Nempe edendo, bibendo & ludendo: ut Moses narrat. *Operibus manuum suarum.* ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν. Id est, Vitulo illo aureo quem conflaverant per Aharonem. Periphrasis synecdochica, innuens contemtum.

42 *Vertit autem se.* ἔστρεψε δέ. Mutavit se ex benefico patre in severum judicem. *Tradidit eos.* παρέδωκεν αὐτούς. Nempe in mentem omnis judicii expertem, εἰς ἀδόκιμον

νοῦν. ut loquitur Paulus Rom. 1. 28. *Exercitui cæli.* τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ. Id eſt, ſtellis. Metaphora. *In libro Prophetarum.* ἐν βίβλῳ τῶν προφητῶν. Scil. minorum, qui in uno volumine erant deſcripti. Locus exſtat Amos 5. 25. & deinceps. *Obtuliſtis mihi.* προσηνέγκατέ μοί. Accentu expreſſo in pronomine μοί, non autem per ἔγκλισιν abjecto; propter iſtius vocis in hoc loco emphaſin. Eſt enim tacita antitheſis: quaſi dicat, Non MIHI obtuliſtis, ſed dæmonibus: ut aperté eis exprobrat Moſes Deut. 32. 17. Hanc expoſitionem confirmat collatio verſus ſequentis.

43 *Imò bajulaſtis.* καὶ ἀνελάβετε. Καὶ pro ἀλλὰ, more Hebræorum. Item ἀναλαμβάνειν, ſuſcipere ſive ſuſtollere, pro ſublatum in humeros portare ſeu bajulare, per ſynecdochen membri metonymicam Hebræis uſitatam. *Tabernaculum Moloch.* τὴν σκηνὴν τοῦ Μολόχ. Quomodo hæc verba & ſequentia varient ab Hebraica veritate, vide apud D. Bezam. *Ultra Babylonem.* ἐπέκεινα Βαβυλῶνος. Videlicet in Perſida & regionem Caſpiorum: ut docet Fr. Junius annotationibus in hunc locum Prophetæ.

44 *Tabernaculum teſtimonii.* ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου. Apud Moſen vocatur אהל מועד óhel mohéd, id eſt, tentorium condictionis, eó quód indictum eſſet Iſraëlitis ut eó convenirent conſulturi Dominum, Exod. 40. 2. collato cum Exod. 33. 7. Nomine deducto á verbo יעד jahád, quod ſignificat indicere ſive condicere. At Græci interpretes putarunt ortum á radice inuſitata עד híd, unde העיד hehíd, teſtificatus eſt.

45 *Acceptum.* διαδεξάμενοι. Quum per ſucceſsionem accepiſſent. *Cum Jeſu.* μετὰ Ἰησοῦ. Qui aliâs Joſua. *In poſſeſſionem.* ἐν τῇ κατασχέσει. Pro, εἰς τὴν κατάσχεσιν. Enallage Hebraica. Porró κατάσχεσις, detentio ſeu obtentio pro terra quæ obtinetur, per metonymiam adjuncti. quo modo & poſſeſsio apud Latinos, pro re quæ poſsidetur. *Gentium quas expulit.* τῶν ἐθνῶν ὧν ἐξῶσεν. Pro, ἐκείνων ἅ.

46 *Nactus eſt gratiam &c.* εὗρε χάριν &c. Sic Luc. 1. 30. *Compararet.* εὑρεῖν. Id eſt, ædificaret. Ad verb. *Invenire.* Hebraiſmus.

51 *Obnitimini.*

51 *Obnitimini.* ἀντιπίπτετε. Ἀντιπίπτειν est é regione sive ex adverso irruere more hostili.

52 *Justi illius.* τοῦ δικαίου. Nempe Jesu Nazareni, quem vos ut maleficum trucidastis.

53 *Legem.* τὸν νόμον. Nempe Legem Dei. Græcum expressius propter articulum. *Per dispositionem.* εἰς διαταγάς. Id est, Ministerio. Confer Gal.3.19.

55 *Gloriam Dei.* δόξαν Θεοῦ. Id est, gloriosam illam & maiestatis plenam constitutionem cæli, qui est thronus Dei.

56 *Filium hominis.* τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Jesum Christum.

59 *Spiritum.* τὸ πνεῦμα. Animam.

60 *Obdormivit.* ἐκοιμήθη. Mortuus est. Metaphora.

OBSERVATIONES EX CAP. VII.

Ex sermone Stephani primó discendum est, verum Dei cultum non consistere in observatione ceremoniarum etiam á Deo ipso præscriptarum, quasi Deus illis per se delectetur: sed in fide erga promissiones Dei, & in obedientia erga ipsius mandata, maximé moralia. Hoc docet Stephanus exemplo sanctorum patrum, ac inprimis Abrahami: ut qui Deum rectè coluit etiam ante ceremonias illas Mosaicas á Deo institutas: coluit enim eum fide & obedientia. V.4. & seq. διδ.

Deinde ex eodem sermone discendum est, Ceremonias Mosaicas non fuisse á Deo institutas ut durarent perpetuó: sed tantúm usque ad adventum Christi: quippe qui tanquam propheta eximius ac Mosi similis, novas ceremonias fuit instituturus, ipso Mose teste. V.37. διδ.

Tertió: Sicut olim gratia Dei non fuit alligata templo Solomonis: ita nec hodie alligatam esse ullis rebus externis, ac proinde nec Sacramentis, Baptismo & Cænæ Domini. V.48. διδ.

Quartó: Nihil esse novi, si etiam hodie in populo Dei seu Ecclesia visibili reperiantur homines mali, refractarii, idololatrę, persecutores deniq; piorum doctorum: quum διδ. παρ.

 tales

tales jam olim in populo Dei reperti sint, ut ex narratione Stepani patet, ℣.39.& seq. Item ℣.51.& seq.

διδ. Ex ℣.54. Satan deprehensus, apertiús furit.B.

διδ. Ex ℣.55.& 56. Quo magis supplicium sibi imminere
παρ. vident martyres, eó magis à Deo confirmantur, & eó liberiús spem suam profitentur.

διδ. Ex ℣.57.& seq. Zelus tum hypocritarum, tum etiam superstitiosorum tandem in manifestam rabiem exit.B.

διδ. Ex ℣.59.& 60. Fides & charitas veros Dei servos ad extremum usque halitum comitantur.B.

διδ. Ex ℣.59. Spiritus seu animæ piorum post discessum é corpore transferuntur in cælum.

διδ. Ex ℣.60. Mortui suo tempore evigilabunt, id est vitæ restituti excitabuntur & resurgent.

ANALYSIS CAP. VIII.

ARGUMENTUM.

De duabus præcipué rebus narratio hic continetur: primúm de Ecclesia Samaritana, usque ad ℣.26. deinde de AEthiope Eunucho ad fidem Christi adducto, reliquâ capitis parte.

PARS PRIMA.

De Ecclesia Samaritana.

Saulus autem ultró consenserat in necem ejus. Orta est veró illo die persequutio magna adversus Ecclesiam quæ erat *Hierosolymis: & omnes dispersi sunt per regiones Judeæ & Samariæ, præter Apostolos.*

2 *Comportarunt autem Stephanum viri religiosi, fecerúntque planctum magnum super eum.*

3 *Saulus veró vastabat Ecclesiam, intrans passim in domos: & trahens viros ac mulieres, tradebat* eos *in custodiam.*

4 *Illi igitur qui dispersi fuerant peragrabant* regionem, *evangelizantes sermonem.*

5 *Philippus veró quum devenisset in urbem Samariæ, prædicabat eis Christum.*

6 Atten-

6 *Attendebant autem turbæ concorditer ea quæ á Philippo dicebantur, audientes & videntes signa quæ edebat.*

7 *Spiritus enim impuri ex multis qui* eis *tenebantur, exibant, clamantes voce magna: multique paralytici & claudi sanati sunt.*

8 *Et gaudium magnum exstitit in illa urbe.*

9 *Vir autem quidam nomine Simon, antea in urbe illa exercuerat artem magicam, & gentem Samariæ obstupefecerat, dicens se esse quempiam magnum.*

10 *Quem attendebant omnes á minimo usque ad maximum, dicentes; Iste est potentia illa Dei magna.*

11 *Attendebant autem eum propterea quód multo tempore magicis artibus eos obstupefecerat.*

12 *Quum veró credidissent Philippo evangelizanti quæ ad regnum Dei & nomen Jesu Christi* pertinent, *baptizabantur tum viri tum mulieres.*

13 *Simon veró & ipse credidit: & baptizatus perdurabat apud Philippum: & conspiciens signa & virtutes magnas edi, obstupefiebat.*

14 *Quum autem audissent Apostoli qui erant Hierosolymis, Samariam recepisse sermonem Dei, miserunt ad eos Petrum ac Johannem.*

15 *Qui quum descendissent, precati sunt pro eis ut acciperent Spiritum sanctum.*

16 *(Nondum enim in quemquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantúm fuerant in nomen Domini Jesu)*

17 *Deinde imposuerunt eis manus, & receperunt* illi *Spiritum sanctum.*

18 *Quum autem conspexisset Simon, per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum sanctum; obtulit eis pecunias,*

19 *Dicens; Date etiam mihi potestatem istam, ut cuicunque imposuero manus, recipiat Spiritum sanctum.*

20 *Petrus autem dixit ei, Pecunia tua tecum pereat, qui donum Dei existimaris pecuniis acquiri.*

21 *Non est tibi pars neque sors in hoc negotio: cor enim tuum non est rectum in Dei conspectu.*

22 *Resipisce igitur ab ista malitia tua, & roga Deum, si*

forte remittatur tibi machinatio cordis tui.

23 *Video enim te in felle amarissimo & nexu injustitiæ positum.*

24 *Respondens autem Simon dixit, Deprecamini vos pro me apud Dominum, ne quid me invadat* istorum *quæ dixistis.*

25 *Illi igitur testificati, & loquuti sermonem Domini, reversi sunt Hierosolymam, & multis vicis Samaritanorum evangelizarunt.*

De Ecclesia Samaritana duo præcipué narrantur: plantatio ejus & amplificatio. Plantatio á principio capitis usque ad ℣.14. amplificatio deinceps. Plantatio illustratur primúm ex occasione seu causa procreante per accidens, quatuor primis versibus: deinde ex causis instrumentalibus, ℣.5.6.7. tum ex eventis, versibus reliquis. Occasionem huic plantationi præbuit dispersio discipulorum qui agebant Hierosolymis: quæ dispersio illustratur é causa procreante, videlicet persequutione, ℣.1. Quæ ipsa persecutio illustratur exemplo speciali unius é persecutoribus, ℣.3. Versu autem 2. inseritur narratio sepulturæ Stephani, quasi per prolepsin: quasi dicat Lucas, Etsi hostes Jesu discipulos illius valde persequebantur, tamen id illi obstare sibi non sunt passi, quo minus Stephanum tanquam condiscipulum & virum pium honesté sepelirent. Causæ instrumentales duorum sunt generum: unum agentis: is fuit Philippus, unus é septem illis diaconis de quibus suprá cap. 6. Alterum actionum: quarum aliæ fuerunt Philippi, aliæ Samaritanorum. Philippus prædicavit Christum, ℣.5. & prædicationem suam miraculis confirmavit, ℣.6. Samaritani prædicationi Philippi attenderunt, & miracula ab ipso edita viderunt, ℣.6. Eventa narrantur quatuor. Primúm gaudium magnum ortum fuit in illa urbe, ℣.8. Quod gaudium nimirum exstitit partim ac præcipué ex notitia salutis per Christum partæ: partim etiam ex sanatione ægrotorum. Deinde abjecerunt falsam opinionem de Simone mago, quasi ipse esset virtus Dei magna, ℣.10. & 12. Quæ opinio declaratur é causa procreante, videlicet professione & magicis artibus istius Simonis, quibus eos dementaverat, ℣.9.

℣.9.& 11. Tum baptizati sunt in nomen Jesu, ℣.12. Hæc actio amplificatur distributione ex adjuncto sexu: quód baptizati sint tum viri tum mulieres. Postremó ipse quoque Simon baptizatus est, professus fidem Christi, & Philippo adhærens: Quæ actio illustratur é causa procreante, videlicet conspectu miraculorum, ℣.13. Atque hæc de Ecclesiæ Samaritanæ plantatione. Amplificatio atque exornatio illius Ecclesiæ posita fuit partim in collatione doni Spiritus sancti, videlicet doni loquendi linguis: ut percipitur ex collatione similis exempli infrá cap. 10. ℣.45.& 46. partim veró in prædicatione Evangelii. Illius doni in Samaritanos collatio illustratur partim é causis instrumentalibus, partim ex eventis. Instrumentales causæ narrantur duorum generum: videlicet personæ agentes, & earum actiones. Personæ agentes fuerunt Petrus & Johannes. Horum adventus declaratur é causa impulsiva, videlicet missione collegarum: Quæ ipsa missio declaratur é sua causa impulsiva, videl. fama de plantatione Ecclesiæ Samaritanæ, ℣.14. Actiones illorũ narrantur duæ: precatio, ℣.15. & impositio manuum, ℣.17. Ipsa autem doni collatio illustratur antithesi diversorum, ℣.16. Eventa, alia ex aliis consecuta, narrantur tria. Primúm Simon magus pecuniis oblatis petivit á Petro & Johanne ut sibi darent potestatem conferendi donum Spiritus sancti, ℣.18.& 19. Deinde Petrus illum propter hypocrisin gravissimé reprehendit & ad resipiscentiam hortatus est, ℣.20.21.22.& 23. Postremó Simon illos rogavit, ut Dominum pro se orarent, ℣.24. Atque hæc de prima amplificationis Ecclesiæ Samaritanæ parte. Altera pars fuit prædicatio Evangelii per Petrum & Johannem: cui annectuntur duo eventa: unum, quód reversi sint Hierosolymam: alterum, quód multis vicis Samaritanorum evangelizarint, ℣.25.

PARS SECUNDA.

De Æthiope eunucho ad fidem Christi adducto.

26 *Angelus autem Domini loquutus est Philippo, dicens;*

 Surge.

Surge, & vade meridiem versus, ad viam quæ ab Hierosolyma descendit Gazam : quæ via est deserta.

27 *Is igitur surgens profectus est, & ecce,* occurrit ei *quidam AEthiops eunuchus, dynastes Candaces reginæ AEthiopum, qui præerat universis illius opibus ; qui venerat Hierosolymam, adoraturus:*

28 *Et revertebatur & sedebat in curru suo, legebatq; Esaiam Prophetam.*

29 *Dixit autem Spiritus Philippo ; Accede, & adjunge te ad currum istum.*

30 *Accurrens autem Philippus audivit eum legentem Esaiam prophetam, & dixit, Nempe intelligis quæ legis?*

31 *At ille ait, Qui enim possim, nisi quis mihi præierit? Et precatus est Philippum ut ascenderet, consideretq; secum.*

32 *Locus autem Scripturæ quem legebat, hic erat,* Ut *ovis ad mactationem ductus est : & ut agnus coram suo tonsore mutus, ita non aperuit os suum.*

33 *In ipsius dejectione judicium ejus sublatum est: seculum autem ejus quis enarrabit? quoniam tollitur é terra vita ejus.*

34 *Respondens autem eunuchus Philippo, dixit ;* Rogo te, *de quo propheta hoc dicit? de seipso, an de alio quopiam?*

35 *Tum Philippus aperiens os suum, & incipiens á scriptura ista, evangelizavit ei Jesum.*

36 *Quum veró pergerent in via, venerunt ad quandam aquam : tum ait eunuchus, En aquam: quid prohibet me baptizari?*

37 *Dixit veró Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Respondens autem* ille *dixit, Credo Jesum Christum esse Filium illum Dei.*

38 *Jussitq; sisti currum : ac descenderunt ambo in aquam illam, Philippus simul & eunuchus: &* ille *baptizavit eum.*

39 *Quum autem ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, nec amplius vidit eum eunuchus : pergebat enim in via sua, gaudens.*

40 *Philippus autem inventus est Azoti : & præteriens evangelizavit omnibus urbibus, usquedum veniret Cæsaream.*

Hic

Hic narratur quomodo AEthiops quidam eunuchus ad fidem Jesu adductus sit: cujus narrationis tres principales sunt partes. Primúm enim exponuntur causæ sine quibus non, seu præparatoriæ, usque ad ℣.35. deinde causæ instrumentales, ℣.35. Postremó eventa, versibus reliquis. Causæ sine quibus non, seu præparatoriæ, quarum aliæ ex aliis nexæ fuerunt, narrantur undecim. Primó Philippus ab angelo Domini jubetur ire ad viam illam qua ei occursurus erat AEthiops, ℣.26. Secundó Philippus eó proficiscitur, ℣.27. Tertió, AEthiops ei occurrit, ℣.eod. Quartó, AEthiops tum legebat locum in Propheta Esaia de passione & resurrectione Christi, ℣.28.32. & 33. Quintó, Spiritus jubet Philippum ad currum Eunuchi accedere, ℣.29. Sextó, Philippus accedit, ℣.30. Septimó audit illum legentem, ibid. Octavó, Quærit ex eo an intelligat quæ legebat, ibid. Nonó, ille negat se intelligere, ℣.31. Decimó, rogat Philippum ut currum conscendat, ibid. Undecimó, rogat eum, ut sibi locum illum Esaiæ declaret, ℣.34. Atque hæ sunt causæ sine quibus non. Instrumentales sunt duplicis generis: persona agens, & illius actio. Persona fuit Philippus: actio, prædicatio Evangelii, seu evangelizatio Jesu, ℣.35. Eventa, quorum alia ex aliis consecuta sunt, narrantur octo. Primó, Eunuchus petivit baptizari: quæ petitio illustratur indicatione occasionis, ℣.36. Secundó, Philippus id ei promisit sub conditione, ℣.37. Tertió, Eunuchus conditionem implevit, ibid. Quartó, baptizatus est: quæ actio illustratur ex modo agendi. ℣.38. Quintó, Spiritus Domini abripuit Philippum, ℣.39. Sextó, Eunuchus perrexit in itinere suo gaudens, ibid. Septimó, Philippus inventus est Azoti, ℣.ult. Octavó, Præteriens evangelizavit urbibus, donec veniret Cæsaream, ibid.

SCHOLIA IN CAP. VIII.

1 *Ultró consenseras in necem ejus.* ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ. Vel, *Approbaveras necem ejus:* vel, *acquieverat in nece ejus*, *Omnes*, πάντες. Nempe omnes doctores illius Ecclesiæ:

Ecclesiæ: quum postea ℣. 4. dicatur, illos peragrasse (nempe Judæam & Samariam, ex collatione hujus versus) & evangelizasse sermonē. Ex quorum numero fuit Philippus, unus ex diaconis, ut liquet ex ℣. seq. Et fortalsis ex eodem numero fuerunt cæteri quoque diaconi.

2 *Comportarunt.* συνεκόμισαν. Collatis operis exportarunt. *Stephanum.* τὸν Στέφανον. Corpus Stephani. Synecdoche integri.

3 *Intrans passim in domos.* κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος. Præpositio κατὰ notat distributionem, sed indefinité: ut Matt. 24.7. *Tradebat.* παρεδίδου. Scil. magistratibus Confer infrá cap. 9. ℣. 1. 2. *In custodiam* εἰς φυλακήν. Scil. abducendos, seu ut custodiæ mandarentur.

4 *Sermonem.* τὸν λόγον. Scil. Dei, ut exprimitur infrá ℣. 14. Græcum expresſius propter articulum. Synecdoche generis κατ' ἐξοχὴν: qualis Gal. 6. 6.

5 *In urbem Samariæ.* εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας. Id est, in urbem Samariam. Genitivus speciei: ut suprá cap. 7. ℣. 36. & 40.

6 *Audientes & videntes.* ἐν τῷ ἀκούειν καὶ βλέπειν. Ad verb. *In audiendo & videndo.* quod dicitur per Hebraismum, pro eo quod est, *Audiendo & videndo:* id est, dum audiebant & videbant: vel, eó quód audiebant & videbant. *Signa,* τὰ σημεῖα. Miracula. Synecdoche generis.

7 *Sanati sunt.* ἐθεραπεύθησαν. Pro, ἰάθησαν. Metonymia efficientis κατ' ἀναχώρησιν.

8 *Extitit.* ἐγένετο. Sive, *ortum est.*

10 *A minimo usque ad maximum.* ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. Ad verb. *A parvo usq; ad magnum.* Id est, tam magni quám parvi.

11 *Multo tempore.* ἱκανῷ χρόνῳ. Ad verb. *Sufficiente tempore.*

13 *Credidit.* ἐπίστευσε. Id est, professus est fidem. Metonymia subjecti. *Virtutes,* δυνάμεις. Id est, miracula. Ad verb. *potentias:* id est, opera potentiæ Dei. Metonymia efficientis. Sic 1. Cor. 12. ℣. 28. 29.

14 *Samariam.* ἡ Σαμάρεια. Id est, Samaritanos. Metonymia subjecti.

15 *Pro*

15 *Pro eis.* περὶ αὐτῶν. Pro, ὑπὲρ αὐτῶν. Nempe pro aliquibus eorum. Nam donum illud Spiritus ſancti conferebatur ad prædicandũ Evangelium, aut ſaltem ad prophetandum: quorum neutrum ſingulis Eccleſiæ membris commune erat. *Spiritum ſanctum.* πνεῦμα ἅγιον. Id eſt, dona illa ſingularia Spiritus ſancti, quæ tum ſerviebant plantationi Eccleſiarum: & cõmemorantur 1.Cor.12.℣.28.& deinceps: inprimis veró donum linguarũ & prophetandi: ut liquet ex collatione cap.10. infrá ℣.44.& ſequẽtibus, itẽ cap.19.℣.5. Metonymia efficientis. Sic deinceps.

16 *Illapſus fuerat* ἦν ἐπιπεπτωκὼς. Sic infrá 10.44. *In nomen,* εἰς τὸ ὄνομα. ut Matth.28.19. & 1.Cor.1.13. Id eſt, in hunc finem ut teſtarentur ſe credere in Dominum Jeſum: necnon in Deum Patrem & Spiritum ſanctum: qui ſimul hîc intelligendi ſunt per ſynecdochen membri. Jeſus autem nominatim exprimitur propter principatum in adminiſtrando negotio ſalutis noſtræ.

17 *Et receperunt.* καὶ ἐλάμβανον. Conjunctio καὶ connectit hîc diverſas perſonas, ut ſuprá *6.6.*

20 *Pecunia tua.* τὸ ἀργύριόν σου. Ad verb. *Argentum tuum.* Metonymia materiæ. *Tecum pereat.* σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν. Vel, *Tecum maneat in exitium.* Id eſt, Tibi maneat & tibi cedat in exitium.

21 *In hoc negotio.* ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ. Ad verb. *In ſermone hoc,* ſive *in verbo hoc,* Metonymia adjuncti Hebraica.

23 *In felle amariſſimo poſitum.* εἰς χολὴν πικρίας ὄντα. Ponitur εἰς χολὴν, pro, ἐν χολῇ, per enallagen Hebraicam. Et χολὴν πικρίας pro χολὴ πικρὰ, per ſyntaxin Hebraicam. Et ὄντα pro εἶ per Græciſmum. Hiſce autem verbis metaphoricé deſcribit malitiam Simonis, videlicet hypocriſin & ambitionem ejus: qua animus ejus veluti devinctus erat, quáque Deum graviſsimé offendebat, ut amaritudo fellis offendit hominis guſtum.

24 *Iſtorũ quæ dixiſtis.* ὧν εἰρήκατε. Pro, ἐκείνων ἃ εἰρήκατε. Græciſmus. *Dixiſtis.* εἰρήκατε. Nempe tu Petre, & tu Johannes. hinc perſpicitur, Johannem verba Petri approbaſſe.

25 *Illi igitur.* οἱ μὲν οὖν. Scil. Petrus & Joh. ſuprá ℣.14.

26 *Is igitur ſurgens.* καὶ ἀναστὰς. Hîc rurſus per conjunctionem

junctionem καὶ transitur ad aliam personam, ut suprà ℣.17.

27 *Quidam Æthiops.* ἀνὴρ αἰθίοψ. Ad verb. *Vir AEthiops.* Hebraismus. *Eunuchus dynastes.* εὐνοῦχος δυνάστης. Horum nominum prius per posterius explicatur. Nominantur enim in Scriptura eunuchi, regum & reginarum tum cubicularii, tum alii principes quorum ministerio illi in aulis suis utuntur. Vide Gen. 37. ℣. ult. & cap. 40. ℣. 1. Item Esther 4. ℣. 5. *Candaces.* Κανδάκης. Nomen hoc commune traditur fuisse reginarum AEthiopiæ: sicut Pharaonis nomen commune erat regum AEgypti. *Opibus.* τῆς γάζης. Vocem istam Persicam esse tradunt. *Venerat Hierosolymam, adoraturus.* ἐληλύθει προσκυνήσων εἰς Ἱερουσαλήμ. Vel, *Venerat, adoraturus Hierosolyme.* Et sic εἰς Ἱερουσαλὴμ positum erit pro, ἐν Ἱερουσαλήμ: quæ enallage frequentissima est. Confer infrà 24.11.

29 *Spiritus.* τὸ πνεῦμα. Sive Spiritus sanctus, intus: sive foris Angelus ille Domini de quo ℣. 26. Prius malo. *Adjunge te.* κολλήθητι. Proprié, agglutinator, sive agglutinato te. Metaphora καταχρηστική.

32 *Locus.* ἡ περιοχή. Proprié *comprehensio*: id est, pars sermonis qua continetur certum pronuntiatum certáve pronuntiata. *Coram suo tonsore.* ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτόν. Ad verb. *Coram tondente ipsum. Aperuit.* ἀνοίγει. Ad verb. *Aperit.* Pro ἀνέῳγε.

33 *In ipsius dejectione &c.* ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ &c. Hebraicus textus habet, *A coarctatione & á judicio tollitur.* Vide Fr. Junium annot. in Esaiam. *Seculum.* τὴν γενεάν. Sive *ætatem*, seu *ævum*. Id est, durationem vitæ.

35 *Aperiens os suum.* ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ. Id est, Componens se ad dicendum. Sic Matth. 5.2. *A scriptura ista.* ἀπὸ τῆς γραφῆς ταύτης. Id est, ab isto Scripturæ loco, suprá ℣. 32. Sic Johan. 19.37.

36 *Aquam.* ὕδωρ. Id est, fluvium vel amnem vel stagnum. Synecdoche generis. *Tum.* καὶ. Pro, τότε.

37 *Jesum Christum esse Filium illum Dei.* τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Ἰησοῦν χριστόν. Partes enuntiati in Græco sunt transpositæ: sed rectum ordinem indicat articulus nomini Ἰησοῦν præpositus.

39 Rapuit.

39 *Rapuit.* ἥρπασεν. Confer 1. Reg. 18. 12. & 2. Reg. 2. 16.
40 *Azoti.* εἰς Ἄζωτον. Pro, ἐν Ἀζώτῳ. *Praeteriens,* διερχόμενος. Peragrans regionem illam.

OBSERVATIONES EX CAP. VIII.

Ex ℣. 1. Pii qui hodie patiuntur persecutionem propter Evangelii doctrinam, consolentur sese exemplo Ecclesiæ Hierosolymitanæ. παρ.

Ex ℣. 2. Pii defuncti, lugendi & honestè sepeliẽdi sunt. παιδ.

Ex ℣. 4. Persecutiones, quibus Satan impedire conatur Evangelii cursum, eidem promovendo per Dei providentiam serviunt. Hoc facit ad piorum, qui persequutionem patiuntur, consolationem. διδ. παρ.

Ex ℣. 6. & 12. Miraculorum per primos Evangelii prę cones editorum usus fuit, ut auditores excitarentur ad attendendum doctrinæ ipsorum, atque ita per doctrinæ auscultationem ad fidem adducerentur. διδ.

Ex ℣. 8. Ob Dei beneficia gaudendum est, Deoq; gratiæ agendæ. παιδ.

Ex ℣. 9. & seq. Christus Satanam, quoties libuit, victum velut in triumpho ducit, iis ipsis spectantibus quos fascinavit. B. διδ.

Ex ℣. 13. collato cum 18. 19. & 23. Reproborum quoq; nonnulli per Evangelii auscultationem fidem ejus concipiunt, sed non veram illam quæ est firma de gratia Dei persuasio, sinceram Dei & proximi dilectionem ex sese pariens: sed temporariam quæ radices non agit, nec ex se parit Dei & proximi sinceram dilectionem. Confer Matth. 13. 21. διδ.

Ex ℣. 14. Pastores Ecclesiæ operam dare debent, ut quantũ vocationis ipsorum ratio patitur, vicinas quoque Ecclesias, præsertim recens plantatas, adjuvent, ut in fide cõfirmentur & in cognitione mysterii Evangelii crescãt. παιδ.

Ex ℣. 15. 16. & 17. Frustra hunc locum ad fictitium illud Confirmationis sacramentum adhiberi, ex eo judicari potest, quód tradunt, per istud sacramentum conferri augmentũ regenerationis & renovationis Spiritus sancti. ἐλεγχ.

cti. At de hac gratia Spiritus sancti nullus hîc habetur sermo, sed tantùm de dono loquẽdi novis linguis & prophetãdi: ut intelligi potest primùm ex ipsa phrasi, qua dicitur, *Spiritũ sanctum nondũ fuisse in quenquam illorũ illapsum:* qua phrasi infrà cap. 10. ℣. 44. nihil aliud significatur quàm collatio donorum modó commemoratorum, ut ibid. liquet ex collatione, ℣. 45. & 46. Deinde ex eo, quód *Simon* dicitur *conspexisse, Spiritum sanctum dari per impositionem manuum Apostolorum.* Id quod hauddubié intelligendum est, ut in loco capitis decimi modó citato, quód scil. *audierit eos loquentes linguis & magnificantes Deum.* Nam augmentum illud regenerationis quî potuit videre Simon? non certé in seipso, quum intus in corde lateat. Ergo ex effectis. At quibus? Num ex eo quód audiebat eos loqui linguis & magnificare Deum? At hæc non sunt effecta regenerationis propria: quum cadant etiam in hypocritas: ut constat ex dicto Domini Matt. 7. 21. *Multi dicent mihi in illo die, Domine domine, nonne per nomen tuum prophetavimus &c. tum profitebor eis, Nunquam novi vos, discedite à me qui operamini iniquitatem.*

δι.ϑ. Ex ℣. 18. & 19. Ambitio & avaritia hypocritas tandem é suis latebris eliciunt. B.

δ.κ. Ex ℣. 20. Simonis non Petri, sed magi, sunt successores, qui res sacras aut emunt aut vendunt. B.

πρ.κ. Ex ℣. 22. Bene de summis etiam peccatoribus sperandum: quoad ejus fieri potest. B.

πρ.κ. Ex eodem versu. Qui post professionem fidei Christianæ in manifesta peccata labuntur, á ministris verbi ad pœnitentiam exhortandi sunt, & spe veniæ erigendi.

ἑνδ.ίκ. Ex eodem versu non recté colligunt Pontificii, lapsis post baptismum secundam quasi tabulam post naufragium & proximum remedium esse pœnitentiæ actionem, id est, actum illum pœnitentialem in Papatu usitatum, quem sacramentum nominant. Neque enim hîc de tali actu loquitur Petrus, sed de vera pœnitentia quæ in corde consistit.

ἀνδίκ. Ex verbis Petri, *Si forte remittatur tibi* &c. non recté colligunt Papistæ, ne pœnitentes quidem certam spem

veniæ

veniæ concipere debere. Petrus enim istis verbis nihil aliud quám gravitatem peccati Simonis significare voluit: quasi dicat, tam grave esse ut non temere (saltem humanitus) dubitare quis possit, an veniam illius sit impetraturus. Ideó autem hanc peccati gravitatem Simoni significavit, ut illum eo magis ad veram ac seriam pœnitentiam excitaret. Aliâs idem Petrus ad alios, quos pro pœnitentibus habebat, scribens, ait, eos SCIRE, εἰδότες, quód redemti sint per Christum, 1. Pet. 1. ℣. 18. & 19.

Ex ℣. 26. & seqq. Historia eunuchi illius nos monet, Deum aliquando mirabiliter electos suos ad salvificam sui cognitionem adducere: ac inprimis tum quum illi in legenda sacra Scriptura sese exercent. Quo nomine sacræ Scripturæ lectio commendata nobis esse debet. διδ. παιδ.

Ex ℣. 36. & seqq. Adulti antequam baptizentur, suam in Christum fidem profiteri debent. παιδ.

Ex ℣. 37. Non est satis, fidem ore profiteri: sed ipsam in corde sinceram esse oportet. Confer Jac. 2. ℣. 14. & deinceps. διδ. παιδ.

Ex ℣. 39. Vera fides ex se parit gaudium: quod gaudium est initium vitæ æternæ. Vide Rom. 14. 17. διδ.

ANALYSIS CAP. IX.

ARGUMENTUM.

Quatuor in hoc capite narrantur: Conversio Sauli & vocatio ad Apostolatum, usque ad ℣. 31. Ecclesiarum in Judæa, Galilæa & Samaria status, ℣. 31. Sanatio Æneæ paralytici per Petrum in oppido Lydda, á ℣. 32. usque ad 36. & excitatio Tabithæ per Petrum in urbe Joppe, á ℣. 36. usque ad finem.

PARS PRIMA.

Conversio Sauli, & vocatio ad Apostolatum.

SAulus autem adhuc spirans minas ac cædem adversus discipulos Domini, adiit Pontificem maximum,

2 *Et petiit ab eo epistolas* perferendas *Damascum ad synagogas: ut siquos invenisset hujus secta, tum viros tum mulieres, vinctos duceret Hierosolymam.*

3 *Quum autem iter faceret, factum est ut appropinquaret Damasco: & repenté circumfulsit eum lux é cælo:*

4 *Et collapsus in terram, audivit vocem dicentem sibi; Saul, Saul, quid me persequeris?*

5 *Dixit autem, Quis es Domine? Dominus autem dixit, Ego sum Jesus quem tu persequeris. durum* fuerit *tibi contra stimulos calcitrare.*

6 Is veró *tremens & pavens dixit, Domine, quid me vis facere? Tum Dominus ad eum; Surge, & ingredere urbem, & dicetur tibi quid te oporteat facere.*

7 *Viri autem illi qui cum Saulo iter faciebant, steterunt attoniti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes.*

8 *Surrexit autem Saulus é terra: apertísque oculis suis, neminem videbat:* illi *veró manu ducentes eum introduxerunt Damascum.*

9 *Fuitque tres dies, non videns: & non comêdit, neque bibit.*

10 *Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias; ad quem dixit per visionem Dominus, Anania. Et ille ait, Ecce, ego* adsum *Domine.*

11 *Tum Dominus ad eum; Surge, & vade in vicum qui vocatur Rectus, & quære in domo Judæ Saulum* quendam *nomine, Tarsensem, ecce enim precatur.*

12 *Et vidit per visionem virum Ananiam nomine, introeuntem, & imponentem sibi manum ut visum recipiat.*

13 *Respondit autem Ananias; Domine, audivi ex multis de viro isto, quot malis affecerit sanctos tuos Hierosolymis.*

14 *Quinetiam hoc loco habet potestatem á principibus Sacerdotum, vinciendi omnes qui invocant nomen tuum.*

15 *Dixit autem ad eum Dominus, Vade: nam instrumentum electum est mihi iste, ut portet nomen meum in conspectum Gentium, & regum, & filiorum Israël.*

16 *Ego enim ostendam ei quám multa oporteat ipsum pro nomine meo pati.*

17 *Abiit igitur Ananias, & introivit domum illam, & impositis*

impositis ei manibus, dixit; Saul frater, Dominus misit me (Jesus inquam *qui conspectus est tibi in via qua veniebas) ut visum recipias, & implearis Spiritu sancto.*

18 *Statim autem deciderunt ab oculis ejus quasi squamæ, & visum recepit illico: ac surgens baptizatus est.*

19 *Cumque cepisset cibum, corroboratus est. Fuit autem Saulus cum discipulis qui erant Damasci, per dies aliquot.*

20 *Et statim in synagogis prædicavit Christum,* nempe *hunc esse Filium illum Dei.*

21 *Obstupescebant autem omnes qui eum audiebant, & dicebant; Nonne hic est qui vastavit Hierosolymis eos qui invocabant nomen istud, & huc idcirco venit ut vinctos eos adduceret ad principes Sacerdotum?*

22 *Saulus autem magis invalescebat, & confundebat Judæos qui habitabant Damasci, collatis testimoniis demonstrans, hunc esse Christum.*

23 *Expleto autem multo tempore, inierunt inter se Judæi consilium illum interimendi.*

24 *Sed intellectæ sunt Saulo insidiæ eorum. adservabant autem portas die ac nocte, ut eum interimerent.*

25 *Acceptum igitur eum discipuli nocte, per murum demiserunt, fune summissum in sporta.*

26 *Cum veró Saulus advenisset Hierosolymam, tentabat se adjungere discipulis: sed omnes timebant eum, non credentes eum esse discipulum.*

27 *Barnabas autem acceptum eum duxit ad Apostolos, & narravit eis quomodo in via vidisset Dominum, & quód loquutus esset ei, & quomodo Damasci liberé loquutus esset in nomine Jesu.*

28 *Versabatur ergo cum eis Hierosolymæ.*

29 *Et liberé in nomine Domini Jesu loquebatur & disputabat cum Græcis: illi veró conabantur eum interimere.*

30 *Quod cum cognovissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & emiserunt Tarsum.*

Tria sunt principalia hujus narrationis membra. Primúm enim narratur conversio Sauli, usque ad V.9. Deinde significatur ejusdem vocatio ad Apostolatum, vers.9. Postremó narrantur utriusque (tum conversionis inquam,

 quam,

quam, tum vocationis ad Apostolatum) euenta, versib. reliquis. Conuersionis narratio duo habet principalia membra. Primúm enim narratur causa corrumpens, ℣. 1. 2. & parte tertii. Deinde forma seu modus agendi, à ℣. 3. usque ad 9. Causa corrumpens quæ per se & naturâ suâ poterat conversionem impedire, fuit persecutio Sauli; quæ declaratur e Sauli actionibus, tum interioribus, tum exterioribus. Interior actio fuit, quód spiravit minas ac cædem adversus discipulos domini, ℣. 1. Exteriores actiones fuerunt: quód adiit Pontificem maximum, ℣. 1. & petiit ab eo epistolas Damascum ad synagogas, &c. ℣. 2. Denique quód Damascum iter fecit, ut inde Christianos vinctos adduceret, ℣. 3. Forma conversionis declaratur tum ex actionibus Domini Saulum convertentis, tum ex actionibus Sauli, tanquam actionum Domini effectis: in quibus notandi sunt certi gradus. Huic autem narrationi formæ præmittitur indicatio loci, ubi res hæc gesta fuit, videlicet in via prope Damascum, ℣. 3. Actio Domini prima fuit, quod in Saulum immisit fulgur, ℣. 3. Hinc orta fuit prima actio, vel potiús passio Saulis, quód cecidit in terram, perculsus scil. metu ex sensu maiestatis divinæ, ℣. 4. Secunda Domini actio fuit, quód Saulū allocutus est, expostulans cum eo de sui persecutione, ℣. eod. Hinc orta fuit actio Sauli secunda, qua rogavit Dominum quis esset, ℣. 5. Tertia Domini actio fuit, quod Dominus se Saulo patefecit, simúlque á persequendis discipulis suis dehortatus est, argumento ab effectu pernicioso: quod illustratur simili sub modo loquendi proverbiali, ℣. 5. Hinc nata fuit actio tertia Sauli, qua professus est se paratum esse ad capessendum Domini mandata, ℣. 6. Quarta Domini actio fuit, quód jussit Saulum ingredi urbem & ibi mandata sua exspectare, ℣. eod. Hinc exstitit actio Pauli quarta, qua mandatum Domini exsequutus fuit, ℣. 8. Cęterúm ℣. 7. inseritur illustratio præcedentium actionum ex antithesi eventuum diversorum in comitibus Pauli: quæ antithesis duorum est membrorum. Primúm enim illi steterunt: Saulus autem ceciderat. Deinde illi audiverunt tantum vocem Domini, ipsum autem non viderunt:

runt: at Saulus illum & audivit & vidit. Porrò quarta Pauli actio illustratur ex eventis: quód scil. quum ad pergendum sese compararet, subitaneo impedimento visus fuerit affectus, quia scil. oculi ejus obducti erant squamis, ut percipitur ex ℣.18. Deinde quód manu comitum suorum introductus sit Damascum. Quo ipso indicatur locus ubi facta est vocatio ejus ad Apostolatum, de qua ℣. sequente. Atque hæc de Sauli conversione: ubi notandi gradus tres. Primúm enim ferocia ejus fuit edomita cælesti illa luce, ut ad Deum audiendum sese docilem præberet. Deinde docilem sese præbuit, & fide habitâ verbis Domini, operam suam & obsequium ei obtulit. Postremó mandato illius prompté obsequutus fuit. Ex his actionibus vera Sauli fides elucet. Nam nisi credidisset, Jesum esse Christum, quem is se esse affirmaverat: nunquam illi suum obsequium ita obtulisset, nec mandato ejus obsecutus fuisset. Jam vocatio ejus ad Apostolatum significatur ℣. 9. discrté autem exponitur ℣.15. ex cujus collatione hic est interpretandus. Nam quód Saulus toto triduo videndi usu caruit, & neque edit neque bibit: argumento est, illum per id tempus occupatum fuisse interioribus visionibus per quas Dominus suam ei voluntatem patefecerat, juxta promissionem ei factam, ℣.6. Nempe quód velit ejus operâ uti in prædicando Evangelio tum apud Judæos, tum maximé apud Gentes: sicut ipse declarat Ananiæ, dicto ℣.16. Atque hæc de vocatione ad Apostolatum.

Eventa utriusque (tum conversionis, tum vocationis ad Apostolatum) narrantur deinceps viginti. Primó mittitur ad eum Ananias propter tres causas: videlicet ut ei reddat visum, ℣.17. ut eum instruat donis Spiritus sancti ad Apostolatum necessariis, ibid. & denique ut eum baptizet, ut colligitur ex ℣.18. & expressé narratur ab ipso Paulo infrá cap.22. ℣.16. Missionis autem Ananiæ narratio quatuor constat membris. Primúm indicatur missionis forma, quód scilic. mandatum acceperit per visum. ℣.10. Deinde mandatum ipsum recitatur, ℣.11. & 12. Tum excusatio Ananiæ subjicitur, ℣.13. & 14. Postremó

adjicitur mandati repetitio,& excusationis dilutio,℣.15.
& 16. Atque hoc primum eventum est. Secundó Ananias mãdatum Domini erga Saulum exsequutus fuit,℣.17.
Tertió, Saulus visum recuperavit, ℣.18. Quartó,baptizatus fuit,ibid. Quintó,cibo se refecit,℣.19. Sextó, conjunxit se discipulis Damascenis,ibid. Septimó, prædicavit Christum in synagogis urbis Damasci,℣.20. Octavó, Damasceni inde obstupuerunt, ℣.21. Nonó, Saulus disputando confudit Judæos Damascenos,℣.22. Decimó, Judæi struxerunt ei insidias,℣.23. Undecimó,Saulus insidias eorum effugit,℣.24.& 25. Duodecimó,rediit Hierosolymam, ℣.26. Decimotertió, tentavit se adjungere discipulis, ibid. Decimoquartó, non fuit admissus, ibid. Decimoquintó, per Barnabam adductus est ad Apostolos, ℣.27. Decimosextó,versatus est cum illis,℣.28. Decimoseptimó,prædicavit Christum,℣.29. Decimooctavó disceptavit cum Græcis,ibid. Decimononó,Græci conati sunt eum interimere,ibid. Vigesimó, per fratres abductus est Cæsaream,& inde emissus Tarsum.

PARS SECUNDA.

Status Ecclesiarum.

31 *Ecclesiæ igitur per totam Judæam & Galilæam & Samariam habebant pacem, & ædificabantur: & pergentes* in *timore Domini,*& *consolatione sancti Spiritus, multiplicabantur.*

Hic narratur status Ecclesiarum quæ tum erant in Judæa,& Galilæa & Samaria. Is status significatur fuisse felix. Felicitas illa declaratur per partes: quæ ita possunt distingui. Felices fuerunt Ecclesiæ illæ tum secundúm carnem seu corpus, tum secundúm spiritum seu animũ. Secundúm carnem: quia habebant pacem, id est,expertes erant persecutionis. Secundúm spiritum veró felices fuerunt, partim quia ædificabantur, partim veró quia multiplicabantur. Ædificationis vocabulo intelligitur confirmatio fidelium: multiplicationis veró nomine significatur novorum fidelium seu discipulorum accessio.

Porró ædificatio illa seu confirmatio declaratur ex membris duobus. Confirmati enim fuerunt tum in timore Domini, filiali scilicet, ex quo manat sancta obedientia erga præcepta illius: tum in fide ac spe vitæ æternæ per consolationem Spiritus sancti.

PARS TERTIA.

Sanatio Æneæ paralytici per Petrum.

32 *Factum est autem ut Petrus, dum per omnes pertransiret, deveniret etiam ad sanctos qui habitabant Lyddæ.*

33 *Reperit autem illic quendam nomine Æneam, ab annis jam octo decumbentem in grabato, qui erat paralyticus.*

34 *Et dixit ei Petrus; Ænea, sanat te Jesus Christus: surge, & sterne tibiipsi.* Is *autem statim surrexit.*

35 *Et viderunt eum omnes qui incolebant Lyddam & Sarona, qui converterunt* se *ad Dominum.*

Narratio hujus sanationis miraculosæ quinque constat membris. Primó narratur hujus miraculi edendi occasio, videlicet adventus Petri in oppidum Lyddam, ac nominatim ad hunc Æneam, ℣.32. & 33. Adventus iste illustratur é causa finali, quód videlicet ascenderit eó ad invisendum sanctos. Secundó indicatur morbi gravitas ex adjuncta duratione, ℣.33. Tertió narratur sanationis modus, quód scilicet Petrus AEneam illum sanaverit verbo seu sermone, ℣.34. Sermo autem ille duob. constat membris: promissione & mandato. Promissionis verba sunt; *Ænea, sanat te Jesus Christus.* Id est, Jamjam te sanaturus est, si credis. Mandatum est; *Surge & sterne tibi ipsi.* Quod mandatũ non poterat expedire, nisi priús sanatus fuisset. Quartó narratur miraculũ ipsum, nẽpe quód Æneas ille statim surrexerit, ℣. eod. Quintó & postremó narratur eventus, nempe conversio Lyddanorum & Saronensium, ℣.35.

PARS QUARTA.

Excitatio Tabithæ per Petrum in urbe Joppe.

36 *Joppæ veró fuit quædam discipula nomine Tabitha;*

quæ, si interpreteris, dicitur Caprea. Hæc erat dives operum bonorum & eleemosynarum quas præstabat.

37 *Factum est autem per illos dies ut ex morbo moreretur: quam quum lavissent, posuerunt in cœnaculo.*

38 *Quum autem Lydda esset prope Ioppen, discipuli, audito Petrum illic esse, duos viros miserunt ad eum, rogantes ne cunctaretur usque ad ipsos progredi.*

39 *Exsurgens igitur Petrus venit cum eis: quem, ubi adfuit, duxerunt in cœnaculum: ubi adstiterunt ei omnes viduæ flentes, & ostendentes tunicas & vestimenta quæ Dorcas faciebat quum unà cum ipsis esset.*

40 *Ejectis veró omnibus foras, Petrus positis genibus precatus est: & conversus ad corpus, dixit, Tabitha surge. Illa veró aperuit oculos suos, & viso Petro resedit.*

41 *Datâ autem ei manu* Petrus *erexit eam: & vocatis sanctis ac viduis, eam vivam repræsentavit.*

42 Id *autem innotuit per totam* Joppen, *& multi crediderunt in Dominum.*

43 *Factum est autem ut dies multos maneret* Joppa *apud Simonem quendam coriarium.*

Narratio hæc septem constat membris. Primó exponitur nomen Tabithæ, ℣. 36. Secundó ipsa á factis laudatur ibid. Tertió narratur eius mors, tanquam causa sine qua non. Mors autem illa declaratur partim é causa efficiente per se & naturali, nempe morbo: partim ex adiunctis cadaveris: quod fuit lotum & repositum in cænaculo, ℣. 37. Quartó exponitur causa impulsiva, videlicet petitio discipulorum Joppensium, ℣. 38. & 39. Petitio illa declaratur partim ex occasione, partim é membris. Occasionem petitioni præbuit præsentia Petri in loco vicino, ℣. 38. Membra petitionis fuerunt duo. Primúm enim rogarunt Petrũ ut ad se veniret, ℣. 38. deinde ut Tabitham excitaret, ℣. 39. Quæ posterior petitio nó exprimitur, sed significatur ex effectis destinatis: quæ commemorantur tria: unum, quód duxerunt eum ad cadaver Tabithæ: alterum quód ibi adstiterunt viduæ flentes: tertium, quód ostenderunt Petro opera illius artificiosa. Quintó narratur forma seu modus miraculosæ excitationis, ℣. 40. quæ constat

constat tribus membris. Primùm Petrus omnes ejecitè cœnaculo, ubi Tabithæ cadaver jacebat. Deinde positis genibus precatus est. Postremó conversus ad corpus, dixit, *Tabitha surge*. Sextó narratur miraculum ipsum his verbis: *Illa veró aperuit oculos suos*. Septimó & postremó narrantur eventa numero sex. 1. Tabitha viso Petro, resedit. 2. Petrus data ei manu, erexit eam. 3. Vocatis sanctis ac viduis, eam vivam illis stitit. 4. Miraculum hoc innotuit per totam Joppen. 5. Multi eo moti crediderunt in Dominum. 6. Petrus dies multos mansit Joppæ apud Simonem quendam coriarium.

SCHOLIA IN CAP. IX.

1 *Spirans minas ac cædem.* ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόνου. Ad verb. *Spirans minarum & cædis.* Syntaxis obscura. Videtur subaudienda præpositio ἕνεκα. quasi dicatur: Spirans, quod ad minas & cædem attinet.

2 *Hujus sectæ.* τῆς ὁδοῦ. Scil. ταύτης. Ad verb. *Hujus via* Hebraismus. Nempe religionis Christianæ.

4 *Saul.* Σαούλ. Græcum dissyllabum est, sicut & Hebræum שאול Schaúl.

5 *Durum.* σκληρόν. Difficile: Metaphora.

7 *Steterunt.* εἱστήκεισαν. *Restiterunt*, vel, *substiterunt*. Id est, non aufugerunt. nam alioquin ipsi quoque unâ cum Saulo prostrati fuerunt, infrá 26. 14. *Vocem.* τῆς φωνῆς. Nempe illius qui loquebatur cum Saulo: ut colligitur é verbis sequentibus. At infrá 22 9. Paulus ait, quód vocem illius non audierint. Hic nodus videtur ita solvendus, quód audierint confusum vocis sonum, non autem expressa verba. *Neminem.* μηδένα. Scilicet qui loqueretur cum Saulo. Synecdoche generis.

12 *Et vidit.* καὶ εἶδεν. Dubium est, continuetúrne hîc sermo Domini ad Ananiam: an veró sint hæc verba Lucæ. Prius mihi verisimilius: itaque in fine versus pro *reciperet* reposui *recipiat*.

15 *Instrumentum electum.* σκεῦος ἐκλογῆς. Ad verb. *Instrumentum electionis* Hebraismus. σκεῦος autē generalem

significationem habet, ut apud Hebræos כלי cheli: significans scilicet non solum vas seu receptaculum, sed quodvis instrumentum atque utensile.

20 *Hunc.* οὗτος Scil. Jesum Nazarenum nuper Hierosolymis crucifixum. Sic ℣.22.

23 *Multo tempore.* ἡμέραι ἱκαναί. Ad verb. *Diebus sufficientibus.* Dies pro tempore, per synecdochen Hebraicam: & ἱκανὸν pro πολὺ, per Græcismum.

26 *Sed.* καί. Copulativa pro adversativa.

27 *In nomine.* ἐν τῷ ὀνόματι. Vel, *De nomine.* Hac enim significatione interdum apud Hebræos accipitur præpositio Beth. Sic ℣.29.

28 *Versabatur cum eis.* ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος καὶ ἐκπορευόμενος. Ad verb. *Erat cum eis ingrediens & egrediens.* Hebraismus.

29 *Græcos.* ἑλληνιστάς. Qui ex Græcis seu gentibus amplexi fuerant religionem Judaicam, nondum autem Christianam.

32 *Per omnes.* διὰ πάντων. Nempe sanctos, ex collatione verborum sequentium. Synecdoche generis.

35 *Converterunt se.* ἐπέστρεψαν. Scil. moti miraculosa sanatione Æneæ per Petrum.

36 *Quas.* ὅσα. Pro, ἅς. Græcismus.

40 *Ejectis.* ἐκβαλών. Id est, exire iussis. Sic Marc.5.40.

41 *Repræsentavit.* παρέστησεν. *Coram eis stitit.*

42 *Crediderunt* ἐπίστευσαν. Moti scilicet miraculo excitatæ á mortuis Tabithæ per Petrum.

43 *Multos.* ἱκανάς. Ad verb. *Sufficientes.* Græcismus.

OBSERVATIONES EX CAP. IX.

διδ. Ex ℣.1.& seqq. In historia Sauli ad Christum conversi proponitur nobis illustre exemplum misericordiæ Dei erga peccatores. Confer 1.Tim.1.℣.15.16. Confer etiam exempla alia: ut Davidis, Petri, Mariæ Magdalenæ, latronis in cruce, item regis Manassis.

παιδ. διδ. Ex ℣.10. & seqq. Ministerium verbi Dei in pretio habendum est: quia Deo placuit illo uti ad erudiendum nos de voluntate sua.

Ex

Ex ℣.20. Exemplo Pauli monemur, quum primúm de voluntate Dei nobis constat, non esse nobis cunctandum: sed illam sine mora ac sedulò exsequendam. Confer Gal.1.℣.16.& 17. Confer etiam exemplum Abrahæ immolaturi Isaacum.Gen.22.℣.2.& 3. παιδ.

Ex ℣.22. Quum Paulus, jam Apostolus, testimonia Scripturæ adhibuerit ad demonstrandum doctrinam fidei: multo magis id ab aliis Ecclesiæ doctoribus requiritur. παιδ.

Ex ℣.23.& seqq. Quum experimur insidias nobis strui ab hostibus veritatis cælestis quam profitemur, consolemur nos exemplo Pauli, cui idem accidit: necnon liberationis qua ex istis insidiis liberatus fuit. Deus enim nos non minús liberaturus est, si ei placuerit operâ nostra diutiús uti in Ecclesia ædificanda. παρ.

Ex ℣.25. Hostium insidias vitare licet, quoad salva vocatione id fieri potest. Confer exemplum Christi Matth. 12.15. Johan.7.1.& 8.59. Item aliud exemplum Pauli, infrá ℣.30. item cap.17.℣.13.& 14. Item Pauli & Barnabæ simul, cap.14.℣.5.& 6. Confer etiam præceptum Christi Matth.10.23. διδ.

Ex ℣.26. Non temere in familiaritatem nostram admittendi, quorum fides nobis jure suspecta est. παιδ.

Ex ℣.29. Pericula ex periculis exspectanda constantibus Dei servis: sed Deus semper pro eis excubat.B. παιδ. παρ.

Ex ℣.31. Quoties Deo visum est, Ecclesiæ suæ pacem largitur, ut subinde plures erudiri & in ipsam adduci possint. διδ.

Ex ℣.32. Si ex ista visitatione Ecclesiarum rectè colligitur primatus Petri, & Papa eundem primatum jure succesionis sibi rectè usurpat: age imitetur hoc factum Petri, & ipse Ecclesias obeat ac visitet. ἐλ.

Ex ℣.33.& seqq. Quum doctrina Petri insignibus miraculis confirmata sit: non est quod de illius veritate dubitemus. Quid autem docuerit, continetur partim in hoc libro, partim in epistolis ejus. Vide suprá cap.2. ℣.22.& deinceps. Item cap.3.℣.13.& deinceps. Item cap.4.℣.8.& deinceps. Item cap.5.℣.30.& deinceps. παιδ.

ANA-

ANALYSIS CAP. X.

ARGUMENTUM.

Hic narratur, quomodo centurio quidam in urbe Cæsarea, nomine Cornelius, unà cum familia sua, ad fidem Jesu Christi per Petrum adductus sit.

Sunt autem hujus narrationis membra principalia duo. Primùm enim exponuntur causæ efficientes sermonis Petri, per quem Cornelius ad fidem Jesu adductus fuit, usque ad ℣.34. Deinde ipse sermo Petri recitatur. Ita duæ sunt capitis partes.

PARS PRIMA.

Causæ efficientes sermonis Petri apud Cornelium habiti.

Porrò quidam erat Cæsareæ, nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ vocatur Italica,

2 *Pius ac timens Deum, cum tota domo sua, qui & præstabat eleemosynas multas populo, & Deum precabatur omni tempore.*

3 Hic *vidit per visionem manifestè quasi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem ad se & dicentem sibi, Corneli.*

4 *At ille intentis oculis in eum & expavefactus dixit; Quid est Domine? Dixit autem ei; Preces tuæ & eleemosynæ tuæ, ascenderunt in memoriam coram Deo.*

5 *Nunc igitur mitte aliquos* Joppen, *& accerse Simonem qui cognominatur Petrus,*

6 *Hic diversatur apud Simonem quendam coriarium, cui est domus apud mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.*

7 *Ut autem discessit Angelus qui loquebatur Cornelio, vocavit duos ex famulis suis, & militem pium ex eis qui cum ipso assidui erant:*

8 *Et quum eis exposuisset omnia, misit eos* Joppen.

9 *Postridie verò illis iter facientibus, & appropinquantibus*

bus urbi, ascendit Petrus in tectum ut precaretur, circa horam sextam.

10 *Correptus est autem fame, voluitq; capere cibum: parantibus autem illis, incidit in eum mentis excessus.*

11 *Conspexitq; cælum apertum, ac descendens ad se vas quoddam ut linteum magnum, quatuor extremis devinctum, quod demittebatur in terram:*

12 *In quo erant quævis quadrupedia terræ, & feræ, & reptilia, & volucres cæli.*

13 *Et exstitit vox ad eum; Surge Petre, macta & vescere.*

14 *Petrus autem dixit, Nequaquam domine: nunquam enim edi quicquam commune vel impurum.*

15 *Tum vox rursus ad eum secundó, Quæ Deus purgavit, tu ne communia feceris.*

16 *Hoc autem factum est ter: & rursum receptum est vas illud in cælum.*

17 *Quum autem apud sese ambigeret Petrus, quidnam esset visio illa quam viderat; tum ecce, viri qui missi erant á Cornelio, percontati de domo Simonis, supervenerunt ad vestibulum:*

18 *Et evocato* quopiam, *percontati sunt, an Simon qui cognominaretur Petrus, illic diversaretur.*

19 *Petro veró cogitante de visione, dixit ei Spiritus; Ecce, tres viri quærunt te:*

20 *Surgens itaque descende, & nihil hæsitans proficiscere cum eis: nam ego eos misi.*

21 *Descendens ergo Petrus ad viros qui ad ipsum missi fuerant á Cornelio, dixit; Ecce, ego is sum quem quæritis: quæ causa est propter quam adestis?*

22 *Ipsi veró dixerunt, Cornelius centurio, vir justus & timens Deum, & testimonio ornatus á tota gente Judæorum, divinitus admonitus est ab Angelo sancto ut accerseret te domum suam, & abs te quædam audiret.*

23 *Intró vocatos igitur eos accepit hospitio. Postridie veró Petrus abiit cum eis, & quidam ex fratribus Joppensibus comitati sunt eum.*

24 *Et postridie introierunt Cæsaream. Cornelius autē exspectabat eos, convocatis cognatis suis & necessariis amicis.*

25 *Quum*

25 *Quum autem factum est ut introiret Petrus, occurrens ei Cornelius, & accidens ad ejus pedes, adoravit.*

26 *Petrus veró erexit eum, dicens; Surge: & ego ipse, homo sum.*

27 *Et colloquens cum eo, ingressus est, invénitq; multos qui convenerant:*

28 *Dixitq; eis; Vos scitis Judæo nefas esse adjungere se aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus, nequem communem aut impurum hominem dicerem.*

29 *Quapropter etiam sine contradictione veni accersitus. Percontor igitur quamob causam me accersiveritis.*

30 *Tum Cornelius ait, Nudius quartus usque ad hanc horam eram jejunus, & hora nona precabar domi mea: & ecce, quidam stetit coram me in veste splendida:*

31 *Dixitq;; Corneli, exaudita sunt preces tuæ, & eleemosynæ tuæ in memoriam venerunt coram Deo.*

32 *Mitte ergo Joppen; & accerse Simonem qui cognominatur Petrus: hic diversatur in ædibus Simonis coriarii apud mare: qui quum adfuerit, loquetur tibi.*

33 *Eodem igitur* momento *misi ad te: & tu bene fecisti qui adveneris. Nunc ergo omnes nos in conspectu Dei adsumus, ut audiamus omnia quæ tibi præcepta sunt á Deo.*

Causarum expositioni præmittitur descriptio personæ Cornelii, de quo hæc tota narratio principaliter est instituta. Is igitur describitur á sex rebus.

1 A loco ubi degebat: qui fuit urbs Cæsarea, ℣. 1.

2 Ab adjuncto vitæ genere: quód fuerit centurio, ibid.

3 Ab origine seu gente: quód oriundus fuerit ex gente Italica: id quod significatur ex eo, quód fuerit centurio ex cohorte quæ dicebatur Italica, ibid.

4 Ab adjuncta pietate: quód fuerit pius ac timens Dei, ℣ 2.

5 Ab adjuncta familia: quód fuerit pius cum tota domo sua, ibid.

6 A factis: quód eleemosynas multas dederit populo, quódque assidué precatus sit, ibid.

Hac personę descriptione præmissa, aggreditur Lucas exponerę

exponere causas efficientes sermonis Petri apud Cornelium habiti: ac primúm exponit causas impulsivas, videlicet petitionem Cornelii, á ℣.3. usq;ad 9. & mandatum Dei, á ℣.9 usque ad 21. Deinde causas sine quibus non, videlicet consensum Petri, á ℣.21. usque ad 24. & adventum ad Cornelium, á ℣.24. usque ad 28. Tum causam impulsivam, nempe petitionem Cornelii, repetit, á ℣.28. usque ad 34.

Petitionis Cornelii narratio prior illustratur primúm expositione causæ impulsivæ, qua scil. impulsus Cornelius, petitionem illam apud Petrum fecit, ut ad se veniret & sermonem ad se haberet: deinde expositione causæ instrumentalis. Causa impulsiva fuit mandatum divinum per angelum allatum: ubi narrantur quinque.

1 Qualiter Angelus Cornelio apparuerit, nempe vigilanti, ℣.3.

2 Quo tempore ei apparuerit, nempe circiter horam diei novam: quo scil. tempore populus Dei Hierosolymæ ad preces & ad sacrificium vespertinum conveniebat in templo: ibid. quo tempore ipse quoque Cornelius precabatur, ex collatione, ℣.30.

3 Vbi ei apparuerit Angelus, nempe domi, ipsius in conclavi ubi precabatur. Dicitur enim Angelus ingressus, eod. ℣.3.

4 Quomodo Cornelius ex Angeli conspectu fuerit affectus, & quomodo illum exceperit: nempe quód fuerit expavefactus, ℣.4. conspecto scil. splendore cælesti in Angelo: (ex collatione ℣.30.) quódque eum interrogarit, quidnam esset, hoc est, quid ille se vellet, ibid.

5 Quibus verbis Angelus mandatum Dei Cornelio proposuerit. Qui sermo continet duo membra: laudationem pietatis Cornelii, ℣.4, (qua laudatione continetur promissio novi beneficii Dei, per ratiocinationem à causa ad effectum) & mandatum de Petro accersendo ac audiendo, ℣.5. & 6.

Atque hæc de causa impulsiva, qua motus Cornelius Petrum accersivit. Causa instrumentalis fuerunt ministri, per quos illum accersivit: ubi narrantur tria.

1 Quan-

1. Quando illum accessiverit, videlicet statim post Angeli discessum, ℣.7.

2. Per quos: nempe per duos ex famulis & militem pium, ibid.

3 Quomodo: videlicet præmissa expositione apparitionis Angeli, ℣.8.

Atque hæc de priore narratione causæ impulsivæ prioris, nempe petitionis Cornelii ad Petrum. Jam ad alteram causam impulsivam sermonis Petri quod attinet, nempe mandatum Dei: illud fuit geminum. Primum propositum ei fuit in genere seu indefinité, idque per visum: alterum in specie seu definité, idque per revelationem. Quod ad visum Petro exhibitum attinet, de illo narrantur quinque.

1 Ubi hoc visum Petro oblatum sit, nempe supra domum Simonis coriarii hospitis sui, ℣.9.

2 Quid egerit Petrus, quum ei visum offerretur, nempe quód fuerit precatus, ibid.

3 Quo tempore id factum sit, nempe circa horam sextam, ibid.

4 Quid Domino præbuerit occasionem ad tale visum Petro offerendum, nempe quód ille valde esuriret, ℣.10.

5 Visum ipsum narratur. Cujus finis seu scopus erat, docere Petrum, non esse posthac vitandam conversationem cum Gentilibus: quia ex illis quoque nonnulli sint sanctificandi & ad populum Dei aggregandi, á ℣.11. usq; ad 17. Confer versum 28.

Atque hæc de mandato primo, quod fuit generale. Jam ad alterum mandatum, idque speciale, quod attinet: narratio illius membra continet duo, videlicet causas impulsivas duas & mandatum ipsum.

1 Causa una fuit, quód Petrus de visi significatione ambigeret, ℣.17.

2 Altera causa fuit, quód nuntii Cornelii jam adessent & de Petro percontarentur, ibid. & ℣.18.

3 Mandatum ipsum narratur, ℣.19. & 20.

Adhuc expositæ sunt causæ impulsivæ sermonis Petri:

tri: sequuntur causæ sine quibus non, hoc est, quæ nisi intervenissent, Petrus sermonem illum ad Cornelium non habuisset. Ejus generis causæ exponuntur duæ: consensus Petri in petitionem Cornelii & adventus ipsius ad illum.

Consensus Petri indicatur ex effectis quatuor.

1 Stitit se nuntiis á Cornelio missis, de quibus jam erat per revelationem admonitus, ℣.21.

2 Quæsivit, quid se vellent, ibid.

3 Petitione illorum auditâ, hospitio eos excepit, ℣. 22. & 23.

4 Postridie cum eis abiit: Qui abitus illustratur ab adjunctis comitibus, ℣.23.

Atque hæc de consensu Petri. Jam de adventu illius ad Cornelium narrantur quatuor.

1 Quód illum Cornelius unâ cum amicis exspectarit, ℣.24.

2 Quód advenientem adorarit, ℣.25.

3 Quód Petrus id prohibuerit, ℣.26.

4 Quód collocutus cum eo, ingressus sit, ℣.27.

Adhuc expositæ sunt causæ sermonis Petri sine quibus non: sequitur iterata narratio causæ impulsivæ, nempe petitionis Cornelii, ab ipsomet scil. Cornelio præsenti jam Petro expositæ. Ubi principaliter duo narrantur, occasio petitionis proponendę, & petitionis ipsius narratio. Occasionem Cornelio præbuit sermo Petri.

1 Quó primúm exponit causam cur non recusarit ad ipsos venire, circumcisus scil. ad incircumcisos, ℣.28.

2 Quærit quid se velint, ℣.29.

3 Cornelius causam exponit cur eum accersiverit, atque ita petit corám ut se suósque de religione magis erudiat: á ℣.30. usque ad 34.

PARS SECUNDA.

Sermo Petri ad Cornelium & amicos ejus.

34 *Tum aperuit Petrus os & dixit; Veré comperio Deum non accipere faciem.*

35 Sed

35 *Sed in quavis gente acceptum ei esse qui eum timeat, & operetur justitiam.*

36 *Quod attinet ad sermonem quem misit filiis Israël, annuntians pacem per Jesum Christum; (hic est omnium dominus.)*

37 *Vos nostis quod gestum est in tota Judæa, initio facto á Galilæa, post baptisma quod prædicavit Johannes:*

38 *Quod inquam attinet ad Jesum Nazarenum,* vos nostis *quomodo unxerit eum Deus Spiritu sancto & potẽtia; qui obambulavit beneficiis afficiens & sanans omnes sub diaboli potestatem redactos; quoniam Deus erat cum eo.*

39 *Quorum omnium quæ & in regione Judæorum & Hierosolymis fecit, nos testes sumus: quem interemerunt suspensum in ligno.*

40 *Hunc Deus excitavit tertio die, fecitque ut conspicuus fieret:*

41 *Non toti populo, sed testibus priùs designatis ab ipso:* nimirum *nobis, qui comedimus ac bibimus cum eo postea quam resurrexit á mortuis.*

42 *Præcepit autem nobis ut prædicaremus populo, ac testificaremur, ipsum esse qui definitus sit á Deo judex vivorum ac mortuorum.*

43 *Huic omnes Prophetæ testimonium dant, remissionem peccatorum accepturum per nomen ejus quemvis qui crediderit in eum.*

44 *Adhuc loquente Petro verba ista, illapsus est Spiritus sanctus in omnes qui audiebant hunc sermonem.*

45 *Fideles autem qui* erant *ex circumcisione, quotquot venerant cum Petro, obstupuerunt: quód etiam in Gentes effusum esset donum Spiritus sancti.*

46 *Audiebant enim eos loquentes linguis, ac magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus,*

47 *Num quis aquam prohibere potest quo minus baptizentur isti qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut & nos?*

48 *Jussitq; eos baptizari in nomen Domini. Tunc rogaverunt eum ut* ibi *permaneret ad dies aliquot.*

Primúm uno verbo indicatur præparatio ad hunc sermonem, ℣.34. Deinde sermo ipse recitatur, á ℣.34. usque ad

ad 44. Postremó narrantur sermonis istius eventa, ℣ 44. usque ad finem capitis.

Hic sermo Petri tribus principalibus membris constat: exordio, propositione, & confirmatione. Exordium ductum est á thesi seu sententia generali de benevolentia Dei erga pios cujusvis gentis: quæ thesis per tacitam antithesin continet ἔλεγχον falsæ opinionis de eadem re, qua opinione anteá imbutus fuerat Petrus, & adhuc illo tempore imbuti erant Judæi: quasi scil. *Deus bene vellet Judais propter gentem, quód scilicet* orti essent ex gente sancta, seu quód essent filii Abrahæ. Cæterúm thesin suam confirmat Petrus testimonio experientiæ seu exempli specialis præsentis, benevolentiæ nimirum quam Deus jam cœperat declarare & tunc declarabat erga Corneliũ & amicos illius, homines ethnicos. Est autem ista thesis exornata schemate exclamationis, quę vim habet asseverandi. Porró benevolentiam Dei erga pios declarat ex causa procreante, videlicet pace facta per Jesum Christum: quam ipsam causam confirmat testimonio doctorum Evangelii, quorum alii superioribus annis prædicaverant, alii etiam tunc prædicabant filiis Israël: qui erant Johannes Baptista, Jesus ipse, & Apostoli. Propositio est: Jesum esse Christum ac dominum omnium in ipsum credentium ex quacunque gente: in fine ℣.36. Confirmatio duo continet argumentorum genera: unum á factis, alterum á testimoniis. Facta Jesu quibus probat ipsum esse Christum, trium sunt generum. Primum genus est muneris Prophetici: quód tanquam Propheta ille á Mose promissus & Spiritu sancto ad evangelizandum unctus, docuerit in Judæa & doctrinam suam miraculis confirmarit, ℣.37.& 38. Horum factorum commemorationem confirmat testimonio duplici: uno, conscientiæ ipsórum auditorum, ubi ait, *Vos nostis*, ℣.37. altero, suo ipsius & collegarum, ℣.39. Secundum factorum genus est muneris Sacerdotalis: quæ facta significat his verbis, *Quem interemerunt suspensum in ligno*, ℣. eod. Tertium genus factorum est muneris Regii; cujusmodi facta tria commemorat, cætera autem subintelligit. Primum est, quód resurrexit

 surrexit

surrexit á mortuis, ℣. 40. & 41. Quod ipsum confirmat testimonio suo & collegarum, ut qui redivivum viderint atque adeó cum eo ederint ac biberint. Sub hoc facto simul intelligenda relinquuntur ascensio in cælum & sessio ad dexteram Dei. Alterum factum regium quod commemorat, est emissio Apostolorum ad prædicandum Evangelium, ℣. 42. Tertium factum est futura celebratio judicii universalis, quo hostes suos ad æternos cruciatus relegabit, cultores autem suos in communionem regni sui recipiet: ℣. eod. Atque hæc est probatio propositi á factis. Huic addit probationem á testimoniis Prophetarum, ℣. 43.

Atque hæc de Petri sermone. Jam ad eventa illius sermonis quod attinet, ea narrantur quatuor.

1 Spiritus sanctus illapsus est in omnes qui illum audiebant, ℣. 44. id est, infusum est eis donum loquendi linguis & prophetandi, seu sermone Prophetico celebrandi mysterium salutis: ut percipitur ex collatione ℣. 46.

2 Comites Petri obstupuerunt, ℣. 45.

3 Petrus jussit illos baptizari, ℣. 47. & 48. Hoc mandatum illustratur expositione causæ: quia acceperint Spiritum sanctum: id est, non solúm donum linguarum & prophetandi, sed etiam fidei Christianæ. Et causæ hujus expositio illustratur á pari, seu exemplo simili Petri & comitum ipsius, ubi ait, *Sicut & nos*.

4 Cornelius cum suis rogavit Petrum, ut ad dies aliquot secum perseveraret. Hic relinquuntur intelligenda eventa duo: unum, quód Cornelius & amici ejús fuerunt (ut Petrus jusserat) baptizati: quod fuit eventum ordine quartum: alterum, quód Petrus cum Cornelio & amicis ejus (sicuti rogaverant) per aliquot dies manserit: quod fuit eventum ordine sextum.

SCHOLIA IN CAP. X.

2 *Domo*. τῷ οἴκῳ. Familia. Metonymia subjecti. *Qui & præstabat &c.* ποιῶντε &c. Sic verto propter conjunctionem τε quæ é regione respondet proxime sequenti conjunctioni

junctioni καὶ. Deinde ante ὅλῳ suppleo pronomen αὐτοῦ, cum paraphraste Syro. *Omni tempore.* διὰ παντός. Scil. χρόνου.

3 *Horâ.* ὥραν. Pro, καθ' ὥραν. *Nonâ.* ἐννάτην. Scil. ab exortu solis. Id est, incipiente vespera: cui cedebant tres postremæ diei horæ ex duodecim. Et tunc offerebatur juge sacrificium, de quo Exod. 29. ℣. 41. Cum quo sacrificio conjungebantur preces. *Ad se.* πρὸς αὐτόν. Pro, πρὸς ἑαυτόν. *Sibi.* αὐτῷ. Pro, ἑαυτῷ.

4 *Expavefactus.* ἔμφοβος γενόμενος. Vel, timore repletus. *Quid est.* τί ἐστι. Sic judico hic scribendum verbum substantivum cum accentu, propter emphasin: repudiatâ enclisi. *Domine.* κύριε. Utrumque nomen primam literam habere debet cæteris similem, non autem majusculam: ne putetur significare Deum. Hebræi dicunt אדני adoní, id est, domine mi: quum viro alicui honorem habent. Pro viro enim hunc angelum aspiciebat Cornelius. *Ascenderunt in memoriam coram Deo.* ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Pro, εἰς μνημόσυνον. Est autem phrasis Hebraica: qualis, *Ascendere in cor.* Confer infrà ℣. 31.

5 *Nunc igitur.* καὶ νῦν. Hebraismus, ועתה vehattáh. *Aliquos.* ἄνδρας. Ad verb. *Viros.* Hebraismus.

9 *In tectum.* ἐπὶ τὸ δῶμα. Vide scholia nostra in Matth. 24. 7. *Ut precaretur.* προσεύξασθαι. Pro, τοῦ προσεύξασθαι Scil. ἕνεκα. *Sextam.* ἕκτην. Scilicet ab ortu solis. Id est, meridie. Confer Psal. 55. ℣. 18.

10 *Correptus est fame.* ἐγένετο πρόσπεινος. Ad verb. *Factus est famelicus.* quasi dicas, affamis. *Capere cibum.* γεύσασθαι. Ad verb. *Gustare.* Metonymia effecti destinati. nam ideò cibos gustamus, ut si sapiant, comedamus. *Mentis excessus.* ἔκστασις. Quum quis quasi extra se ipsum constituitur, ut nihil extra se positum sensu percipiat, sed mente tota convertatur in imagines intus objectas.

11 *Conspexit.* θεωρεῖ. Scil. mente. Ex collatione versus præcedẽtis. Pro, [illegible]. *Extremis.* ἀρχαῖς. Ad verb. *Initiis.*

22 *Quævis.* πάντα. Omnis generis. Sic 1. Tim. 2. 4. *Cæli.* τοῦ οὐρανοῦ. Quæ volant in cælo, scil. infimo, id est, aëre. Synecdoche generis: & genitivus subjecti.

14 *Domine.* κύριε. Ut vers.4. *Quicquam.* πᾶν. Sic πᾶσα σὰρξ, ulla caro, Rom.3.20. *Commune.* κοινόν. Hoc mox exponitur per vocabulum sequens. Opponitur autem commune sancto. Vide scholia nostra in Matth.15.11.

15 *Ne communia feceris.* μὴ κοίνου. Id est, ne communia dixeris. Sic exponitur infrá ℣.28. Tali significatione usurpantur verba הצדיק & הרשיע iustificare & improbificare, Proverb.17.15.& alibi passim. Itē μακαρίζειν, beatificare, Luc.1.48. Rom.4.℣.6.& 9.

17 *Quidnam esset.* τί ἂν εἴη. Id est, Cujus rei signum esset, seu quidnam significaret. Metonymia subjecti.

19 *De visione.* περὶ τοῦ ὁράματος. Græcum expressius propter articulum διενθυμουμένου. *Spiritus.* τὸ πνεῦμα. Nempe Spiritus sanctus.

20 *Hæsitans.* διακρινόμενος. Διακρίνεσθαι est judicio in diversas quasi partes propendêre, nunc scilicet in affirmationem, mox in negationem: & vicissim.

23 *Postridie.* τῇ ἐπαύριον. Scilicet ἡμέρᾳ. Sic versu seq.

27 *Invenitque.* καὶ εὑρίσκει. Græc. *Et invenit*, tempore præsenti. Enallage, pro, εὕρηκε.

28 *Judæo.* ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ. Ad verb. *Viro Judæo.* *Communem.* κοινὸν. Ut suprá ℣.14. *Hominem.* ἄνθρωπον. Potest in versione omitti. Nam ponitur πλεοναστικῶς.

29 *Quam ob causam.* τίνι λόγῳ. Ad verb. *Qua ratione.* Vel, *Quam ob rem.* Si nomen λόγος accipiatur per metonymiam Hebraicam.

30 *Hora nona.* τὴν ἐννάτην ὥραν. Subaudi κατά. *Quidam.* ἀνὴρ Ad verb. *Vir.* Synecdoche speciei Hebraica.

31 *In memoriam venerunt coram Deo.* ἐμνήσθησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Eadem phrasis occurrit Apoc.16.19.

33 *Eodem igitur momento.* ἐξ αὐτῆς οὖν. Scil. ὥρας. *Ut audiamus.* ἀκοῦσαι. Pro, τοῦ ἀκοῦσαι. Scil. ἕνεκα.

34 *Aperuit os.* ἀνοίξας τὸ στόμα. Ut suprá 8.35. *Veré.* ἐπ' ἀληθείας. Ad verb. *In veritate.* Periphrasis adverbii Hebraica. *Non accipere faciem.* ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης. Hujus meæ versionis rationem reddidi Rom.2.11.

35 *Quavis.* παντὶ Ut suprá ℣.12. Confirmatur autem hæc expositio ex antithesi.

36 *Quod*

36 *Quod attinet ad sermonem.* τὸν λόγον. Accusativus positus absolutè. Sic Matth. 21.42. *Pacem.* εἰρήνην. Nempe & cum Deo & inter ipsos electos homines. Confer Ephes. 2. ℣. 13. & sequentibus. *Omnium.* πάντων. Sive, omnium rerum: sive omnium hominum. Confer Rom. 3.29.

37 *Quod gestum est.* τὸ γενόμενον ῥῆμα. Ad verb. *Verbum quod factum est.* Metonymia Hebraica.

38 *Quod inquam attinet ad Jesum Nazarenum.* Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ. Iterum accusativus absolutè positus, ut suprá ℣. 36.

39 *Nos.* ἡμεῖς. Nos Apostoli. *In ligno.* ἐπὶ ξύλου. Ut suprá 5.30.

41 *Prius designatis.* προκεχειροτονημένοις. Verbum Græcum notat propié electionem per suffragia seu manuum elationem. Est igitur Metaphora καταχρηστική. *Ab ipso.* ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ad verb. *A Deo.* Antecedens repetitum loco relativi, more Hebræorum.

43 *Quemvis.* πάντα. Cujuscunque gentis sit. Confer suprá 35.

44 *Spiritus sanctus.* Id est, donum Spiritus sancti, videlicet donum loquendi linguis & prophetandi: ut declaratur duobus versibus sequentibus. Metonymia efficientis.

49 *In nomen.* ἐν τῷ ὀνόματι. Pro, εἰς τὸ ὄνομα. Enallage Hebraica. Confer suprá 8.16.

OBSERVATIONES EX CAP. X.

Ex toto capite. Historia de Cornelio & iis qui cum ipso erant, in Ecclesiam receptis, ostendit: Gentes in N.T. sine circumcisione & cæteris ceremoniis Mosaicis in Ecclesiam recipiendas esse, idque per baptismum.

Ex ℣. 4. *Preces tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo.* Deus bona opera remuneratur: & gratiam suam auget iis qui bene illâ utuntur. Interim tenēdum, ipsum bonum gratiæ usum donum Dei esse: quippe qui dat & velle & perficere. Sed quæritur hîc, quî factū sit ut preces & eleemosynę Cornelii placuerint Deo: quum ille videatur adhuc expers fuisse fidei, ut qui adhuc

 ignoraret

ignoraret Christum: sine fide autem impossibile sit placere Deo. Respondeo: Etsi Cornelius ignoravit, Christum jam venisse; & Jesum illum Nazarenum nuper Hierosolymis crucifixum, esse Christum: tamen credidit in Christum, sed tanquam venturum. Dicitur enim fuisse pius ac timens Deum, ℣.2. item testimonio ornatus á tota gente Judæorum, ℣.22. denique dicitur precatus esse horâ nonâ, quæ scil. hora precationi erat destinata apud Judæos, supra 3.1. Ex quibus omnibus colligitur, Cornelium ex auscultatione Legis & Prophetarum in Synagogis doctrinam de vero Deo & Christo percepisse, & fide apprehendisse: ex qua fide & Deum colebat assiduis precibus, & proximis egenis eleemosynas dabat ex charitate á Deo in Lege mandata. Simile pietatis exemplum proponitur in Centurione illo qui agebat Capernaümi, Mat. 8. & Luc. 7.

Ex ℣.14 & seq. *Petrus autem dixit, Nequaquam domine, nunquam enim edi quicquam commune &c.* Quum Petrum quoq; post acceptum in die Pentecostes Spiritum sanctum oportuerit in cognitione beneficii Christi proficere; quippe qui tempore hujus visionis adhuc ignoravit, leges Mosis ceremoniales abrogandas, & Gentes absque circumcisione & aliarum legalium ceremoniarum observatione populo Dei aggregandas esse: non est quód quisquam nostrûm sibi persuadeat, se perfectam illius mysterii cognitionem habere. Quare singulis ex assidua meditatione Scripturarum proficiendum est Interim electi tantâ beneficii Christi notitiâ donantur, quanta singulis ad salutem sufficit. Confer 1. Cor. 13 ℣.9. Phil. 3. ℣. 8 & sequ. 1. Pet. 1. 12.

Ex ℣.23. *Intró vocatos igitur eos accepit hospitio.* In Petro proponitur nobis exemplum hospitalitatis. Confer Hebr. 13. ℣.2.

Ex ℣.24. *Cornelius autem exspectabat eos* &c. In Cornelio proponitur nobis exemplum studii adhibendi in audiendo verbo Dei. Exspectabat ille unâ cum convocatis cognatis & amicis adventum Petri, ut ex illo audiret verbum Dei: non differebat convocationem illius cœtus donec

nec advenisset Petrus. Ita decet Christianos in cœtu Ecclesiæ audituros verbum Dei, maturé congregari,& ministrum verbi Dei exspectare.

Ex ℣.25.&26. Adoratio religiosa uni Deo convenit: civilis autem & ipsa periculosé ministris verbi tribuitur. B. Confer Apoc.19.℣.10. παιδ.

Ex ℣.30. *Nudiusquartus usque ad hanc horam eram jejunus, & hora nona precabar.* Jeiunii legitimus usus est ut serviat precibus recté concipiendis. διδ.

Ex ℣.31.& 32. Exẽplo Cornelii monemur, Deum preces ex fide profectas exaudire: ac nominatim si petamus ampliorem ipsius cognitionem. Confer Luc 11.℣.13. διδ.

Ex ℣. 34. *Veré comperio, Deum non accipere personam.* Hoc Petri pronuntiato abutuntur, qui inde inferunt, Deum ex genere humano in peccatum lapso non elegisse certos aliquos ad vitam æternam, cæteris reprobatis. Nam etsi hoc fecit Deus, ut passim Scriptura tradit: hinc tamen non sequitur, eum esse προσωποληπτην, acceptorem personarum, vel potiús acceptorem faciei. Nam προσωπολήπτης is demum dicitur qui ad benefaciendum alicui indigno movetur consideratione alicujus qualitatis illi adhærentis, quæ homini apud alios homines favorem vel authoritatem conciliare solet: cujusmodi qualitates sunt divitiæ, potentia, nobilitas, patria, formæ elegantia, & si quid est aliud hujus generis. Sic Petrus hoc loco negat, personarum acceptorem esse Deum, quia non discernat inter Judæos & Gentiles: ut consideratione gentis illis benefaciat, istos negligat. Similiter ut eligeret Deus certos ex genere humano, nullius hujusmodi qualitatis consideratione motus fuit; sed id ex liberrima sua potestate & misericordia fecit. Si quis excipiat, adhuc videri προσωποληπτην Deum, si quum omnes miseri peccatores sint, aliquibus tantúm misericordiam exhibeat, reliquos veró pro merito judicet: quum nemo dubitet, judicem illum προσωποληπτην esse, qui ex duobus reis qui in pari culpa sunt, unum ex misericordia absolvat, alterum pro ipsius merito damnet: sciendum, dissimilem esse Dei & hominis rationem. Homo enim judex tenetur judicare ἐλεγκ.

secundùm legem à Deo sibi latam, ac proinde ex merito causæ: at Deus nulli legi subjectus est, sed liberam habet agendi potestatem.

ἀπ.λύσ. Ex ℣.35. *Sed in quavis gente acceptum ei esse qui eum timeat, & operetur justitiam.* Quæri hîc potest, an conciliemus nobis amorem Dei nostrâ pietate? Hoc enim videntur significare verba Petri. Sed quomodo istud convenit cum verbis Johannis: *In hoc est charitas, non quòd nos dilexerimus Deum, sed quòd ipse dilexerit nos* &c. 1. Johan. 4.10. Item cum verbis Pauli 2. Cor. 5. ℣.18. *Hæc autem omnia sunt ex Deo qui reconciliavit nos sibi per Jesum Christum.* Respondeo. Quod ad primam conciliationem amoris Dei attinet, illa non efficitur per nostram pietatem, sed contrà pietas nostra fluit ex illa: nam quos sibi Deus ex gratuito amore conciliavit per Christum, eos etiam sanctificat per Spiritum suum: & de hac conciliatione loquuntur dicta allegata. Quod veró attinet ad amoris Dei nobis semel conciliati conservationem & incrementum, illa sané efficitur ex nostra pietate; cujus quidem radix est vera in Christum fides: & de hac loquitur hîc Petrus.

διδ. Ex ℣.36. & sequentibus. *Quod attinet ad sermonem quem misit filiis Israël* &c. Ex ista concione Petri notanda sunt præcipua capita Evangelii seu doctrinę de salute per Christum. Ea sunt, quód Christus nobis acquisiverit pacem (℣.36.) seu remissionem peccatorum (℣.43.) nempe quatenus suspensus in ligno (℣.39.) factus est pro nobis maledictio, Gal. 3.13. seu sacrificium pro peccato sive expiatorium, Rom. 8.3. Heb. 9.26. & cap. 10. ℣.12. Deinde quód resurrexerit á mortuis (℣.41.) videlicet propter justificationem nostri, Roman. 4.25. id est, ad demonstrandum quód suâ morte nobis justificationem seu remissionem peccatorum certó acquisiverit. Item quód é cælo rediturus sit ad judicandum vivos & mortuos (℣.42.) ac proinde ad plené beatos reddendos eos qui in ipsum crediderint Deoque ex illa fide serviverint: dum eos liberabit ab inhabitante peccato & castigationib. propter quotidiana peccata, & á persecutione mundi, transferendo

eos

eos glorificatos & plené sanctificatos in cælum ad fruendum æternis gaudiis & cælesti gloria. Deniq; quód hanc salutis doctrinam ipsemet annunciarit, ℣. 36: quódque Deus prædicationem ejus stabiliverit seu cófirmarit tum singulari ac divina eloquentia á Spiritu sancto dictata, tum miraculis adjunctis, ℣. 38. Et quidem miraculis officio ipsius, ac servatoris, accommodatissimis: per quæ scil. benefecit hominibus, sanando eos á variis morbis & vitiis corporis, & liberando ab inhabitatione malorum spirituum: ut ita significaret, se sanaturum quoque animas & á potestate diaboli spiritualiter liberaturum.

Ex ℣. 37. *Post baptisma quod prædicavit Johannes.* Baptismi administrationem præcedere debet prædicatio Evangelii: qua vel ipsi baptizandi, si adulti sint; vel eorum parentes ac fidejussores, si sint infantes: erudiantur admoneantúrve de salute per Christum parta omnibus in ipsum credentibus, & de ipsorum gratitudine erga Deum pro tanto beneficio. Porró quum prædicandi munus interdictum sit mulieribus: sequitur baptismi quoq; administrationem eis interdictam esse. Quorum enim est baptizare, eorundem est & prædicare. διδ. ἐλ.

Ex ℣. 43. *Huic omnes Prophetæ testimonium dant, remissionem peccatorum accepturum* &c. Quum patribus quoque in vetere Testamento æternæ salutis ratio annuntiata sit: consequens est, illorum quoque nonnullos servatos esse, idque eâdem ratione qua nos in novo Testamento servamur, nempe per fidem in Christum. Contra errorem Anabaptistarum. διδ. ἐλ.

Ex ℣. 44. & duobus sequentibus. Proponitur hîc imago operationis Spiritus sancti per prædicationem Evangelii. Nam sicut per prædicationem Petri Spiritus sanctus, quo ad donum loquēdi linguis ac prophetandi, illapsus fuit in Cornelium & illos qui cum eo congregati erant; ita idem per prædicationem cujusvis pastoris Ecclesiæ Christum annuntiantis illabitur, quoad donum fidei, charitatis & spei, in corda quorumvis electorum qui audiunt sermonem. Ergo sermo Evangelii reverenter & attenté audiendus. διδ. παιδ.

Ex

Ex ℣.47.& 48. Adulti de quibus constat ex probabilibus argumentis, quód credant in Christum, per baptismum in Ecclesiam recipiendi sunt.

ANALYSIS CAP. XI.

ARGUMENTUM.

Duo hîc narrantur: primúm, apologia Petri apud fratres Hierosolymitanos de suo ingressu ad Cornelium, usque ad ℣.19. Deinde plantatio Ecclesiarum in Phœnicia & Cypro, & maximé Antiochiæ, á ℣.19. & deinceps.

PARS PRIMA.

Apologia Petri, de suo ingressu ad Cornelium.

Audierunt autem Apostoli & fratres qui erant in Judæa, Gentes etiam recepisse sermonem Dei.

2 *Quum igitur ascendisset Petrus Hierosolymam, altercati sunt cum eo qui* erant *ex circumcisione,*

3 *Dicentes; Ad viros præputium habentes introisti, & edisti cum eis.*

4 *Exorsus autem Petrus,* omnia *exposuit eis ordine, dicens;*

5 *Ego eram in civitate Joppe precans: & visionem in mentis excessu vidi,* nempe *descendens vas quoddam, seu linteum magnum, quod quatuor extremis demittebatur é cælo; & ad me usque venit.*

6 *In quod quum intendissem oculos, consideravi, & vidi quadrupedia terræ, & feras, & reptilia, & volucres cæli.*

7 *Audivi autem etiam vocem dicentem mihi; Surge Petre, macta & vescere.*

8 *Dixi veró, Nequaquam domine: nam nihil commune aut impurum unquam introivit in os meum.*

9 *Respondit autem mihi vox secundó é cælo, Quæ Deus purgavit, tu ne communia feceris.*

10 *Idque ter factum est: & rursus omnia sursum retracta sunt in cælum.*

11 *Tum ecce, eodem momento tres viri supervenerunt in*

in ædes in quibus eram, Cæsareâ missi ad me.

12 *Dixit veró mihi Spiritus ut irem cum eis, nihil hæsitans. Venerunt autem mecum etiam sex isti fratres, & ingressi sumus domum viri illius:*

13 *Qui annuntiavit nobis quomodo vidisset Angelum domi suæ, qui adstitisset ac dixisset ipsi; Mitte aliquos Joppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus:*

14 *Qui tibi ea dicturus est per quæ serveris tu & tota domus tua.*

15 *Quum autem cœpissem loqui, illapsus est Spiritus sanctus in eos, quemadmodum & in nos in principio.*

16 *Recordatus sum veró illius dicti Domini, quum diceret; Johannes quidem baptizavit aquâ, vos veró baptizabimini Spiritu sancto.*

17 *Postquam igitur par illud donum dedit eis Deus ut & nobis, quum credidissemus in Dominum Jesum Christum; quis eram ego qui Deum possem prohibere?*

18 *His autem auditis quieverunt, & glorificaverunt Deum, dicentes, Nempe etiam Gentibus Deus resipiscentiam dedit ad vitam.*

Tria sunt principalia hujus narrationis membra. Primúm enim narratur Petri accusatio seu reprehensio, id est, qua ille fuit accusatus seu reprehensus, tribus primis versibus. Deinde ejusdem apologia, qua se ipse defendit, á ℣.4. usque ad 18. Postremó apologiæ illius eventa, ℣.18. Accusationis seu reprehensionis narratio illustratur primúm ex causis impulsivis, deinde speciali indicatione accusatorum, tum recitatione verborum formalium. Causæ impulsivæ quæ fratres illos ad reprehendendum Petrum moverunt, indicantur duæ: prior, quód audivissent, Gentes etiam recepisse sermonem Dei: id est, Cornelium cum suis á Petro institutum fuisse in doctrina Evangelii. Posterior, quód Petrus Hierosolymam rediit. Specialis indicatio fratrum illorum qui Petrum reprehenderunt, continetur his verbis, *Qui erant ex circumcisione*. Id est, qui erant Judæi, & circumcisionem urgebant in gentilib. qui Evangelium amplectebantur, Ecclesiæque sese adjungebant. Verba formalia continentur

tur ℣.3. quæ suppeditant syllogismi accusatorii assumtionem. Syllogismus autem hic est,

Judæus qui familiariter vivit cum gentilibus, peccat. quia scil. Deus tali conversatione interdixit.

Tu Petre, qui Judæus es, id fecisti.

Peccasti igitur.

Apologia Petri constat demonstratione contrarii, nempe se non peccavisse, sed recté egisse. Id quod ostendit duplici genere argumentorum. Primúm á causa impulsiva legitima, videlicet mandato Dei: deinde ex eventu fœlici, tanquam testimonio Dei factum ipsius approbantis. Mandatum Dei narrat Petrus triplex. Primúm αἰνιγματῶδες & subobscurum, visum scilic. omnis generis animalium, de quibus á Deo jussus est edere, cum hac pronuntiatione, quód nullum eorum immundum sit, sed omnia sint á Deo purgata, seu pura & munda constituta, á ℣.5. usque ad 11. Secundum mandatum fuit manifestum ac disertum: quo jussus est á Spiritu sancto ire cum nuntiis Cornelii absque ulla hæsitatione, ℣.11. & 12. Tertium mandatum etiam disertum & apertum fuit: videlicet mandatum Cornelio datum per Angelum de Petro accersendo, ℣.13. & 14. Atque hæc de mandatis. Eventus fuit illapsio Spiritus sancti in Cornelium & socios illius: quo facto Deus ipse factum Petri approbauit, ℣.15. Hunc eventum Petrus illustrat exemplo simili, ℣. eod. Istud autem ipsum exemplum illustrat á simili, videlicet á promissione collata cum eventu, ℣. 16. Et postremó ex illo eventu deducit conclusionem, nempe affirmationem suæ innocentiæ, ℣.17. amplificatam ab eventu absurdo contrarii: nempe nisi sic egisset, futurum fuisse θεομαχεῖν, ut qui Deum prohibere vellet, ne pro suo placito adsciscceret populo suo quoscunque & quocunque modo vellet. Hactenus apologia Petri: ex qua potest intelligi, propositionem syllogismi accusatorii illo tempore (sicut etiamnum hodie) fuisse falsam: etsi ante id tempus esset vera: quia Deus tunc discrimen illud inter Judæos & reliquas gẽtes volebat tollere, & circũcisione abolita gentes quoq; in societatẽ populi Dei admittere per baptismum.

Eventa

Eventa illius apologiæ narrantur duo: unum, quód accusatores Petri acquieverunt: alterum, quód Deo gratias egerunt pro conversione Cornelii & amicorum illius, ℣.18.

PARS SECUNDA.

Plantatio Ecclesiarum in Phœnicia & Cypro & Antiochia.

19 *Cæterùm qui dispersi fuerant ex afflictione orta ob Stephanum, pervenerunt usque in Phœniciam & Cyprum & Antiochiam, nemini loquentes sermonem nisi solis Judæis.*

20 *Erant autem quidam ex iis Cyprii & Cyrenenses, qui ingressi Antiochiam, loquuti sunt Græcis, evangelizantes Dominum Jesum.*

21 *Fuit autem manus Domini cum eis: multúsque numerus credidit & convertit se ad Dominum.*

22 *Pervénit autem hic rumor ad aures Ecclesiæ quæ erat Hyerosolymis: miserunt igitur Barnabam ut pergeret Antiochiam usque.*

23 *Qui quum advenisset & vidisset gratiam Dei; gavisus est, & hortatus est omnes ut proposito cordis permanerent cum Domino.*

24 *Nam erat vir bonus & plenus Spiritu sancto & fide, & adjuncta est multa turba Domino.*

25 *Abiit autem Barnabas Tarsum, ut requireret Saulum: & eum inventum duxit Antiochiam.*

26 *Factum est autem ut annum totum convenirent in Ecclesia, docerént que turbam multam, & discipuli nominarentur primùm Antiochiæ Christiani.*

27 *Per id tempus autem descenderunt Hierosolymis Prophetæ Antiochiam:*

28 *Et unus eorum surgens nomine Agabus, significavit per Spiritum, famem magnam futuram in toto terrarum orbe: quæ etiam fuit sub Claudio Cæsare.*

29 *Singuli veró discipulorum, prout cuique suppetebat, decreverunt subministrationis causâ mittere* aliquid *fratribus habitantibus in Judæa.*

30 Quod

30 *Quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manum Barnabæ & Sauli.*

Primùm de istis tribus locis narratur in communi, ℣.19. deinde de Antiochia in specie, versib. reliquis. In communi duo indicantur: authores istius plantationis, & objectum seu subjectum occupans. Authores fuerunt discipuli illi qui dispersi fuerant Hierosolymis ex oppressione orta ob Stephanum: Objectum, id est, homines in quibus plantandis & ad fidem Christi adducendis elaborarunt, fuerunt soli Judæi. Atque hæc de tribus illis locis in communi. Jam in specie de Antiochenæ Ecclesiæ plantatione narrantur octo. Primùm indicatur aliud objectum, videlicet Græci. ἑλληνιστὰς: id est proselyti é Græcis, ℣.20. Deinde successus seu felix eventus ex benedictione Domini, ℣.21. Tum adjuncta confirmatio & augmentatio per adventum Barnabæ, ℣.22.23. & 24. ubi inseritur laus Barnabæ ex adjunctis inhærentibus. Præterea confirmatio & augmentatio per Saulum simul & Barnabam, ℣.25.& 26. Adhæc adjunctum novum nomen discipulorum, in fine ℣.26. Postea adventus Prophetarum ex urbe Hierosolyma, ℣.27. Tum prophetia Agabi de fame, ℣.28. Postremó eleemosynæ collectæ ac missæ ad fratres in Judæa, ℣.29. & 30.

SCHOLIA IN CAP. XI.

2 *Qui erant ex circumcisione.* οἱ ἐκ περιτομῆς. Scilicet ὄντες. Id est, qui volebant ut gentiles qui fidem Christianam reciperent, circumciderentur.

9 *Communia feceris.* κοίνου. Vide suprá 10.15.

12 *Viri illius.* τοῦ ἀνδρός. Nempe de quo mecum expostulastis, quód ad eum introierim & eos qui cum ipso erant, suprá ℣.3. Articulus vim habet ἀναφορικήν.

14 *Per quæ.* ἐν οἷς. Pro, δι᾽ ὧν. Hebraismus: qualis in illo, *Homo qui fecerit hæc, vivet in eis.*

15 *In principio.* ἐν ἀρχῇ. Scilicet functionis nostræ Apostolicæ apud quoslibet. Nempe in die Pentecostes, supra cap. 2.

16 *Quum*

16 *Quum diceret.* ὡς ἔλεγεν. Suprá 15. *Spiritu sancto.* ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Vide suprá 1.5.

19 *Sermonem.* τὸν λόγον. Scil. Dei, τοῦ Θεοῦ: ut exprimitur suprá ℣.1. *Nisi solis.* εἰ μὴ μόνον. Vel, *Nisi solum.* Redundat autem posterior vox.

20 *Græcis.* πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς. Ut suprá 9.29.

21 *Manus.* χείρ. Id est, Potentia. Metonymia subjecti metaphorica. *Credidit & convertit se.* πιστεύσας ἐπέστρεψεν. Vel, *Fidem amplexus convertit se.*

22 *Pervenit autem hic rumor ad aures.* ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὦτα. Ad verb. *Auditus est autem hic sermo in aures.*

26 *Convenirent.* συναχθῆναι. Vel, *Congregarentur.*

27 *Per id tempus.* ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις. Ad verb. *In istis diebus.* Hebraismus.

OBSERVATIONES EX CAP. XI.

Ex ℣.1. & deinceps. Nullius pastoris Ecclesiæ tanta debet esse authoritas, ut non teneatur rationem factorum suorum reddere fratribus. διδ. παιδ.

Ex ℣.18. De veritate incomperta quærentes, placidé audiendi: sed vicissim ejusdem declarationi acquiescendum est. B. διδ.

Ex ℣.19. Quum cœtum aliquem piorum dispergi videmus, non est quód nimium perturbemur: quia per Dei providentiam fieri consuevit, ut eâ occasione doctrina cælestis latiús spargatur & plures Christo lucrifiant. παρ.

Ex ℣.20. Quum Antiochena Ecclesia per ministros extra ordinem vocatos plantata sit: non est quód in plantandis Ecclesiis semper ordinariam vocationem requiramus: dummodo qui extra ordinem vocantur, Dominum Jesum evangelizent. διδ.

Ex ℣.21. Deus piis & sanctis laboribus fidelium ministrorum verbi benedicit, ut per ipsos multi ad fidem & pietatem adducantur. Hac spe freti fideles ministri verbi, seduló in docendo & exhortando elaborent. διδ. παιδ.

Ex ℣. 22. & 23. Extraordinaria vocatio non temere damnanda est, sed prudenter ex effectis dijudicanda. διδ. παιδ.

Ex

διδ. Ex ℣.25. Nulla fuit inter Apostolos de usurpandis aut retinendis sedibus ac gradibus contentio. B.

διδ. Ex ℣.26. Quotquot sese discipulos Christi, tanquam
παιδ. summi præceptoris, esse profitentur: illos ab eodem denominari decet, non autem ab ullo homine.

διδ. Ex ℣.27. & 28. Dominus suis flagellis sic cum impiis
παρ. involvit Ecclesiam: ut tamen ei, quacunque ratione expedit, in tempore prospiciat. B.

παιδ. Ex ℣.29. & 30. Si qua Ecclesia aliam egere videt, debet ejus inopiam é suis copiis sublevare.

ANALYSIS CAP. XII.

ARGUMENTUM.

Quinque hîc narrantur. 1. Mors Jacobi fratris Johannis. 2. Petri é carcere liberatio. 3. Exitus Herodis. 4. Status Ecclesiæ Hierosolymitanæ. 5. Reditus Barnabæ & Pauli Antiochiam.

PARS PRIMA.

Mors Jacobi fratris Johannis.

Cæterùm per id tempus injecit rex Herodes manus, ut infestaret quosdam ex Ecclesia.

2 *Interemit autem Jacobum fratrem Johannis, gladio.*

De morte Jacobi duo indicantur: author & forma. Author fuit Herodes, ℣.1. Forma, fuit supplicium gladii, ℣.2. Hoc supplicium amplificatur collatione similium exemplorum, ℣.1.

PARS SECUNDA.

Liberatio Petri é carcere.

3 *Et quum vidisset* hoc *gratum esse Judæis, perrexit comprehendere etiam Petrum: (erant autem dies Azymorum.)*

4 *Quem etiam prehensum conjecit in carcerem, traditum*

quatuor quaternis militibus, ut eum servarent: volens post pas-
cha producere eum populo.

5 *Petrus igitur servabatur in carcere: preces autem in-*
somnia fiebant ab Ecclesia ad Deum pro ipso.

6 *Quum verò esset producturus eum Herodes, nocte illa*
dormiebat Petrus inter duos milites, vinctus catenis duabus:
& custodes ante ostium observabant carcerem.

7 *Et ecce, Angelus Domini supervenit, & lux splenduit*
in carcere: & pulsato latere Petri excitavit eum, dicens, Surge
velociter. Et exciderunt ei catenae ex manibus.

8 *Dixitque ei Angelus, Praecingere, & subliga sandalia*
tua. Fecit autem ita. Tum ille dixit ei, Amicitor pallio tuo, &
sequere me.

9 *Itaque egressus sequebatur eum, nec sciebat verum esse*
quod fiebat per Angelum, sed putabat se visionem videre.

10 *Quum autem transivissent primam ac secundam custo-*
diam, venerunt ad portam ferream, quae ducit in civitatem:
quae sponte aperta est eis: & egressi, progressi sunt vicum u-
num: & statim abscessit Angelus ab eo.

11 *Tum Petrus ad se reversus dixit; Nunc verè agnosco*
Dominum emisisse Angelum suum, & eruisse me è manu He-
rodis, & ex omni exspectatione populi Judaeorum.

12 *Et re considerata, venit domum Mariae matris Johan-*
nis, qui cognominabatur Marcus, ubi erant multi congregati &
precantes.

13 *Quum pulsasset autem Petrus ostium vestibuli, acces-*
sit puella ut subauscultaret, nomine Rhode.

14 *Quae agnita voce Petri, prae gaudio non aperuit vesti-*
bulum; sed intrò currens annuntiavit adstare Petrum ante
vestibulum.

15 *Illi verò dixerunt ei, Insanis. Illa autem affirmabat i-*
ta se rem habere. At illi dicebant, Angelus ejus est.

16 *Petrus verò perseverabat ibi pulsans: quum autem a-*
peruissent, viderunt eum, & perculsi fuerunt.

17 *Ipse verò manu postulato ab eis silentio, narravit eis*
quomodo Dominus ipsum eduxisset è carcere: dixitque, Annun-
tiate ista Jacobo & fratribus. Et egressus, profectus est in a-
lium locum.

18. *Orto autem die fuit tumultus non parvus inter milites, quidnam factum esset Petro.*

19. *Herodes vero, quum eum requisivisset & non invenisset; quæstione de custodibus habitâ, jussit eos ad supplicium abduci.*

Tria hic principaliter narrantur. 1 Conjectio Petri in carcerem. 2 Liberatio ex illo. 3 Eventa liberationis illius. Conjectio Petri in carcerem illustratur 1. ex causa procreante, 2. ex adjuncto tempore, 3. ex adjunctis custodibus, 4. ex adjuncto proposito Herodis, 5. ex adjuncta custoditione. Causa procreans seu author cōjectionis Petri in carcerem fuit Herodes: cujus factum hoc illustratur ex causa impulsiva, quæ fuit, ut gratificaretur Judæis, ℣. 3. Tempus, fuit festum azymorum, ibid. Custodes fuerunt quater quaterni milites, ℣. 4. Propositū Herodis fuit, Petrum post pascha producere populo, ibid. Custoditio significatur his verbis, *Petrus igitur servabatur in carcere,* in principio ℣. 5. Atque hæc de conjectione in carcerem. Liberatio illustratur partim ex causa impulsiva, partim ex causa ministra. Causa impulsiva quæ Deum movit ut Petrum é carcere liberaret, fuerunt preces Ecclesiæ Hierosolymitanę, ℣. 5. Causa ministra fuit Angelus Domini: cujus actiones narrantur decem. 1. Ingressus est carcerem. Hic ingressus amplificatur ex adjuncto tempore: quód videlicet ingressus sit illa nocte, postquam Herodes Petrū erat producturus. Item amplificatur ille ingressus & sequuta liberatio Petri á causis correspondentibus, videlicet præsentia duorum militum, catenis Petri, & observatione custodum ante ostium. Unde colligitur, Deum custodibus illis altum soporem injecisse, ne sentirent quid in carcere cum Petro ageretur. 2. Angelus suo adventu carcerem illustravit seu luce replevit, ut scilic. Petrus posset videre. 3. Pulsato latere Petri excitavit eum. 4. Effecit ut catenæ caderent ex manibus illius. 5. Jussit ut se accingeret itineri. 6. Eduxit eum. 7. Traduxit eum per primam & secundam custodiam. 8. Effecit ut porta ferrea per quam exeundum erat, sponte se aperiret, atq; ita illum eduxit in civitatem. 9. Progressus est cum eo vicum

unum.

unum. 10. Discessit ab eo. Atq; sic Petrus é carcere mirabiliter liberatus fuit. Eventa istius liberationis distingui possunt ex objectis, videlicet personis, in tres classes. Alia enim evenerunt in ipso Petro: alia in amicis ejus: alia denique in custodibus carceris. Sunt autem in universum sedecim: quorum alia ex aliis consecuta sunt hoc ordine. 1. Angelo digresso, Petrus demum agnovit se veré ex carcere eductum esse: qui antea putabat rem geri per visum seu ecstasin. 2. Re considerata, quid sibi porró agendum esset, venit ad domum quandam ubi congregati erant ipsius amici, videlicet sancti seu discipuli. 3. Pulsavit ostium vestibuli. 4. Puella pulsanti apertura, Petrum ex voce agnovit: & vestibulo non aperto, mox rem intró nuntiavit. 5. Derogata illi fuit fides. 6. Illa in sua affirmatione perseveravit. 7. Responderunt, angelum Petri esse. 8. Petrus perseveravit pulsando. 9. Aperuerunt ei. 10. Viso eo, obstupuerunt. 11. Petrus manu eis indixit silentium. 12. Narravit eis rem gestam. 13. Jussit ut id annuntiarent Jacobo (scilicet minori, cognomine Alphæo sive Thaddæo) & fratribus reliquis. 14. Egressus, profectus est in alium locum. 15. Orto die exstitit tumultus inter milites quid factum esset Petro, aliis scilicet alios accusantibus vel negligentiæ vel perfidiæ nomine in illo custodiendo. 16. Herodes quæstione de illis habita, jussit eos ad supplicium rapi.

PARS TERTIA.

Exitus Herodis.

Et quum descendisset é Judæa Cæsaream, ibi *commoratus est.*

20 *Herodes autem infenso animo erat in Tyrios & Sidonios; at illi concorditer venerunt ad eum, & illecto Blasto qui præerat cubiculo regis, petebant pacem: eo quód aleretur regio ipsorum ex regis* agro.

21 *Statuto autem die, Herodes indutus veste regia, & considens pro tribunali, concionabatur ad eos.*

22 *Populus veró acclamabat; Vox Dei, & non hominis.*

 23 *Illico*

23 *Illico verò percussit eum Angelus Domini, eò quòd non tribuisset gloriam Deo: & erosus à vermibus exanimatus est.*

Exitus Herodis illustratur primùm à loco ubi accidit, deinde ab occasione unde accidit, tum à causa impulsiva quæ Deum ad illum è medio tollendum movit, postremò à forma supplicii. Locus fuit Cæsarea, ℣.19. Occasionem præbuit legatio Tyriorum & Sidoniorum, ℣. 20. & blasphema populi adulantis laudatio, qua prosecuti sunt orationem ejus quam ad legatos habebat, ℣.21. & 22. Causa impulsiva fuit, quòd Herodes non tribuisset gloriam Deo, silentio scilicet suo approbans & acceptans honorem divinum à populo sibi oblatum, ℣.23. Forma supplicii fuit, erosio à vermibus ex percussione Angeli Domini allata, ibid.

PARS QUARTA.

Status Ecclesiæ Hierosolymitanæ.

24 *Sermo verò Dei crescebat ac multiplicabatur.*

His verbis significatur, statum illius Ecclesiæ tum fuisse fœlicem, quantum ad corpus attinet: quia post Herodis discessum quies aliqua & libertas concedebatur sanctis ad tractandum verbum Dei.

PARS QUINTA.

Reditus Barnabæ & Sauli Antiochiam.

25 *Barnabas autem & Saulus reversi sunt Hierosolymis, expleto ministerio, simul assumto etiam Johanne qui cognominabatur Marcus.*

Hic reditus illustratur partim à tempore, partim ab adjuncto comite. Redierunt Antiochiam duo illi, posteaquam expleverant Hierosolymæ ministerium illud quod eis erat mandatum à fratribus Antiochenis, nempe afferendi fratribus Hierosolymitanis eleemosynam, suprá cap.11.℣.19.& 30. Comes fuit Marcus quidam.

SCHO-

SCHOLIA IN CAP. XII.

3 *Perrexit comprehendere.* προσέθετο συλλαβεῖν. Ad verb. *Appoſuit comprehendere.* Hebraiſmus.

4 *Producere.* ἀναγαγεῖν. Id eſt, προάγειν, ut ℣.6.

7 *In carcere.* ἐν τῷ οἰκήματι. Ad verb. *In habitaculo,* ſeu *in conclavi.* Synecdoche generis.

11 *Emiſiſſe.* ὅτι ἐξαπέστειλε. E cælo videlicet.

12 *Ipſe veró manu poſtulato ab eis ſilentio.* κατασείσας δὲ αὐτοῖς τῇ χειρὶ σιγᾷν. Ad verb. *Quum decuſſiſſet eis manu ut ſilerent:* id eſt, quum eis decuſſione manus ſignificaſſet ſe cupere ut ſilerent. Sic infrá 21.40. At infrá 19.33. habetur κατασείειν τὴν χεῖρα, decutere ſeu deorſum quatere manum. Quæ videtur prima & regularis hujus verbi ſyntaxis. Unde poſtea dictum κατασείειν, per ellipſin nominis χεῖρα. Et tandem, tanquam κατασείειν ſignificet in genere ſignum dare, adjunctus fuit dativus inſtrumenti τῇ χειρί.

18 *Quidnam factum eſſet Petro.* τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο. Ad verb. *Quidnam factus eſſet Petrus.*

20 *Ex regis agro.* ἀπὸ τῆς βασιλικῆς. Subaudi, χώρας. Id eſt, ex agro Regio.

22 *Vox Dei.* Θεοῦ φωνή. Scil. αὕτη ἐστιν, hæc eſt.

24 *Creſcebat.* ηὔξανε. Id eſt, á multis recipiebatur. Metaphora.

25 *Expleto miniſterio.* πληρώσαντες τὴν διακονίαν. id eſt, traditâ fratribus collectâ quam miſerant Antiocheni, ſuprá 11. ℣.29. & 30. Synecdoche generis. Græcum veró expreſſius eſt propter articulum ἀναφορικόν.

OBSERVATIONES EX CAP. XII.

Ex ℣.1. Concedit quidem inducias Eccleſiæ ſuæ Dominus, ſed ad tempus. B. διδ.

Ex ℣.2. & 3. Tyrannorum vetus mos eſt, piorum ſanguine redimere impiorum gratiam. B. διδ.

Ex ℣.4. & ſequentibus. Preces conſilia tyrannorum evertunt, Angelos á Deo impetrant, carcerem perfringunt, catenas diſſolvunt, Satana denique profligato Eccleſiam ſervant. B. διδ.

Didasc. Ex ℣. 12. Sacri nocturni conventus tum virorum tum mulierum, quum diurnus locus non datur, Apostolico exemplo cōprobantur. B. Idem judicandum de convētibus clandestinis diurnis, quum non conceduntur publici.

Didasc. Ex ℣. 15. *Dicebant, Angelus ejus est.* Ex his verbis colligitur, veteres Hebræos persuasos fuisse, singulis piis certum angelum tanquam custodem esse additum. Quod tamen ex Scriptura demonstrari posse haud videtur. Interim é Scriptura certum est, Angelos esse destinatos in custodiam piorum: sive singulis certi additi sint, tanquam custodes perpetui: sive promiscué nunc hic nunc ille ad custodiendum mittatur, quum necessitas postulat.

Paræn. Ex ℣. 17. Cedendum quidem interdum furori: sed ita ut nihilo negligentiús fiat opus Domini. B.

Didasc. Ex ℣. 18. & 19. Qui tyrannis serviunt in persequendis piis, illi interdum dignam mercedem ab illis reportant: ut scilicet in offensionem illorum incurrentes, é medio

Paræn. tollantur. Quare vitanda tyrannorum necessitudo.

Didasc. Ex ℣. 20. & sequentibus. Hostes Ecclesiæ tandem tristem ac pudendum sortiuntur exitum. B.

Didasc. Ex ℣. 22. Popularis adulatio stultos infatuat. B.

Didasc. Ex ℣. 23. Superbis Deus resistit. B.

Didasc. Ex ℣. 24. Tyranni veritatis cælestis prædicationem

Parac. opprimere non possunt: sed quó magis id conantur, eó magis illa instar palmæ sese erigit.

ANALYSIS CAP. XIII.

ARGUMENTUM.

Quatuor hic narrantur. Primúm profectio Pauli & Barnabæ ad gentes: deinde quid egerint Salamine: tum quid Paphi: postremó, quid Antiochiæ urbe Pisidiæ.

PARS PRIMA.

Profectio Pauli & Barnabæ ad gentes.

E*Rant autem Antiochiæ in Ecclesia quæ* illic *erat, quidam Prophetæ & doctores, Barnabas & Simeon qui vocabatur Niger*

Nigri, & Lucius Cyrenæus, & Manaëtes qui fuerat una cum Herode tetrarcha educatus, & Saulus.

2 *Quum igitur ii ministrarent Domino & jejunarent; dixit Spiritus sanctus, Separate mihi Barnabam & Saulum ad opus ad quod eos advocavi.*

3 *Tunc igitur quum jejunassent & precati essent, & imposuissent eis manus, dimiserunt eos.*

4 *Ipsi igitur emissi á spiritu sancto, descenderunt Seleuciam, & illinc abnavigarunt in Cyprum.*

Profectio hæc illustratur partim á causa impulsiva, partim á forma dimissionis, partim á specie loci in quem primó pervenerunt & ubi primó Euangelium prædicarunt. Causa quæ Paulum & Barnabam impulit ut ad gentes proficiscerentur prædicandi Evangelii causâ, fuit mandatum Spiritus sancti fratribus Antiochenis datum de illis dimittendis. Istius mandati narratio illustratur partim enumeratione doctorum Ecclesiæ Antiochenæ quibus mandatum istud datum fuit, ℣.1. partim indicatione temporis quo datum fuit, nempe quum illi Domino ministrarent & jejunarent, ℣.2. Forma dimissionis fuit, quód præmisso jejunio & precibus, imposuerunt eis manus, ℣.3. ad significandum scilicet, Deum illos donis Spiritus sancti abundé instructurum ad recté & cum fructu fungendum apostolatu inter gentes. Locus in quem primó pervenerunt, & ubi primó Evangelium prædicarunt, fuit insula Cyrus, ℣.4.

PARS SECUNDA.

Quid egerint Salamine.

5. *Quumq; pervenissent Salamina, annuntiarunt sermonem Dei in synagogis Judæorum: habebant autem etiam Johannem ministrum.*

Duo hic narrantur. Unum, quód Barnabas & Paulus Evangelium prædicarint in urbe Cypri Salamine: ut quæ prima illis é Syria in illã insulam profectis occurrerat. Et hoc declaratur indicatione loci specialis, quód scil. prædicarint in synagogis Judæorum. Deinde indicatur, quem

 secum

secum habuerint ministrum, nempe Johannem illum cognomento Marcum: de quo suprà cap. 12. ℣. 12. & 25.

PARS TERTIA.

Quid egerint Paphi.

6 *Peragratâ verò insulâ Paphum usque, invenerunt quendam magum pseudoprophetam Judæum, cui nomen erat Barjesus.*

7 *Qui erat cum Proprætore Sergio Paulo, viro prudente. Hic advocatis Barnaba & Saulo, efflagitavit audire sermonem Dei.*

8 *Obsistebat autem eis Elymas,* id est *magus, (ita enim explicatur nomen ejus) quærens avertere Proprætorem à fide.*

9 *Saulus autem (qui & Paulus) repletus Spiritu sancto, intentis in eum oculis,*

10 *Dixit; O plene omni dolo & omni maleficentia, fili diaboli, hostis omnis justitiæ, non cessabis invertere vias Domini rectas?*

11 *Nunc igitur ecce, manus Domini adversum te: erisque cæcus, non videns solem ad tempus. Illico verò incidit in eum caligo ac tenebræ: & circumiens quærebat qui ipsum manu ducerent.*

12 *Tunc Proprætor quum vidisset quod factum fuerat, credidit, perculsus super doctrina Domini.*

Summa narrationis est, quód Paulus & Barnabas Paphi ad fidem Christianam adduxerint proprætorē. Membra narrationis sunt quinque. Primó indicatur causa corrumpens, videlicet vir quidam Barjesus qui conatus fuit impedire illos quo minús proprætorem ad fidem adducerent. Is describitur partim ex duabus adjunctis malis artibus, quód fuerit magus & pseudopropheta: partim é causa procreante, quód genere seu natione fuerit Judæus: partim é subjecto recipiente ad se, quód fuerit cum proprætore, ℣. 6. & 7. Secundó indicatur causa procreās, videlicet prædicatio Evangelii per Paulum & Barnabam apud proprætorem. Et ibi primúm proprætor describi-

tur á nominibus, quæ sunt Sergius Paulus: deinde ab adjuncto inhærente laudabili, quód fuerit vir prudens. Deinde indicatur causa impulsiva, quæ Paulum & Barnabam movit ad Evangelium illi prædicandum, nempe petitio illius, ℣.7. Tertió narratur causæ corrumpentis, id est illius Barjesu actio, qua propositum Pauli & Barnabæ conatus fuit impedire, ℣.8. Quartó narratur actionis illius remotio, videlicet sermo Pauli ad illum. Qui sermo illustratur partim á causa impulsiva, quód Paulus illum habuerit repletus Spiritu sancto: partim ab adjuncto gestu, quód illum pronuntiarit intentis in istum pseudoprophetam oculis, ℣.9. Sermo autem ipse duo habet membra: reprehensionem malitiæ, ℣. 10. & denuntiationem pœnæ divinæ, videlicet cæcitatis, ℣.11. Quintó narrantur eventa duo: cæcitas Barjesu, ℣.11. & fides proprætoris, ℣.12.

PARS QUARTA.

Quid Paulus & Barnabas egerint Antiochiæ in urbe Pisidiæ.

13 *Provecti autem Papho Paulus & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ* urbem. *Johannes veró abscedens ab eis, reversus est Hierosolymam.*

14 *At ipsi quum perrexissent Perga, venerunt Antiochiam Pisidiæ, & ingressi synagogam die Sabbathi consederunt.*

15 *Post lectionem autem Legis & Prophetarum miserunt præfecti synagogæ ad eos, dicentes; Viri fratres, siquis est in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite.*

16 *Quum surrexisset igitur Paulus, manu silentio postulato, ait; Viri Israëlitæ, & qui timetis Deum, audite.*

17 *Deus populi hujus Israëlis elegit patres nostros, & populum evexit, quum essent incolæ in terra Ægypti, & ex ea eduxit eos elato brachio.*

18 *Et circiter quadraginta annorum tempus mores eorum pertulit in deserto.*

19 *Et quum delevisset septem gentes in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram earum.*

20 *Et postea annis circiter quadringentis quinquaginta dedit judices usque ad Samuëlem Prophetam.*

21 *Et exinde petierunt regem, deditq; eis Deus Saulem filium Cis, virum ex tribu Benjamin, annis quadraginta.*

22 *Et amoto illo, excitavit eis Davidem in regem: cui etiam testimonio dato dixit, Invêni Davidem* filium *Jesse, virum secundùm cor meum, qui exsequetur omnes voluntates meas.*

23 *Hujus è semine Deus secundùm promissionem excitavit Israëli Servatorem Jesum:*

24 *Quum antè prædicasset Johannes coram eo jam adventante, Baptismum resipiscentiæ toti populo Israëlis.*

25 *Quum autem expleret Johannes cursum, dixit, Quem me suspicamini esse? non* is *sum ego; sed ecce, venit post me, cujus pedum soleam non sum dignus qui solvam.*

26 *Viri fratres, filii generis Abrahæ, & qui inter vos timent Deum, vobis sermo salutis hujus missus est.*

27 *Qui enim habitabant Hierosolymis, & primores eorũ, quum hunc ignorarent, & voces Prophetarum quæ per omne Sabbathum leguntur,* ipso *condemnato impleverunt:*

28 *Et nullâ causâ mortis inventâ, petierunt à Pilato ut necaretur.*

29 *Quum verò perfecissent omnia quæ de eo scripta sunt; detractum è ligno, posuerunt in monumento.*

30 *Deus autem excitavit eum à mortuis.*

31 *Qui conspectus est per dies complures iis qui simul ascenderant cum eo à Galilea Hierosolymam, qui sunt testes ejus apud populum.*

32 *Et nos vobis evangelizamus, eam promissionem quæ Patribus facta est, Deum explevisse filiis illorum,* id est *nobis, excitato Jesu:*

33 Ut *etiam in Psalmo secundo scriptum est; Filius meus es tu, ego hodie genui te.*

34 *Quòd autem excitaverit eum à mortuis, non ampliùs reversurum in sepulchrum, ita dixit; Dabo vobis firmas illas Davidis beneficentias.*

35 *Ideo & alibi dicit, Non dabis sanctum illum tuum videre corruptionem.*

36 *Nam*

36 *Nam David quidem postquam suæ ætate inservivit Dei consilio, obdormivit, & appositus est patribus suis, viditq; corruptionem:*

37 *At is quem Deus excitavit, non vidit corruptionem.*

38 *Notum igitur sit vobis, viri fratres, annuntiari vobis remissionem peccatorum per hunc:*

39 *Et ab omnibus á quibus per legem Mosis justificari non potuistis, per hunc, quemvis qui credat, justificari.*

40 *Videte ergo ne veniat super vos quod dictum est in Prophetis,*

41 *Videte ô contemtores, & admiramini, & evanescite: quia opus operor ego in diebus vestris, opus quod nequaquam credetis si quis enarraverit vobis.*

42 *Egressis autem é synagoga Judæis, rogarunt Gentes ut intra proximé sequens Sabbathum dicerentur sibi hæc verba.*

43 *Soluto autem conventu, sequuti sunt multi ex Judæis & religiosis proselytis Paulum ac Barnabam: qui alloquentes eos, persuaserunt eis ut permanerent in gratia Dei.*

44 *Sequente veró Sabbatho urbs propé tota congregata est ad audiendum sermonem Dei.*

45 *Visâ autem turbâ, Judæi repleti sunt invidiâ, & contradicebant iis quæ á Paulo dicebantur, contradicentes ac blasphemantes.*

46 *Tunc libertate usi Paulus ac Barnabas dixerunt, Vobis necesse fuit primúm exponi sermonem Dei: postquam autem repellitis illum, & indignos vos ipsos decernitis æternâ vitâ, ecce, convertimus nos ad Gentes.*

47 *Sic enim nobis mandavit Dominus,* dicens, *Constitui te ut sis lux Gentium, ut sis saluti usque ad ultimas terras.*

48 *Gentes autem hæc audientes, gavisæ sunt, & glorificabant sermonem Domini: & crediderunt quotquot erant ordinati ad vitam æternam.*

49 *Perferebatur autem sermo Domini per totam illam regionem.*

50 *Judæi veró exstimularunt mulieres religiosas & honoratas, & primos urbis, & excitarunt persequutionem in Paulum ac Barnabam, ejeceruntq; eos é finibus suis.*

51 *At illi excusso pulvere pedum suorum in eos, venerunt Iconium.*

52 *Discipuli veró replebantur gaudio & Spiritu sancto.*

Summa narrationis est, quód Paulus habuerit sermonem in synagoga. Partes narrationis sunt quinque. Primúm narratur quid Paulo & Barnabæ acciderit in itinere, quum Papho Antiochiā proficiscerētur, nempe quód deserti sint á ministro suo Johanne Marco, in urbe Pamphyliæ Perga, ℣.13. Deinde narratur sermonis illius causa impulsiva, videlicet petitio præfectorum synagogæ, ℣.15: quæ illustratur partim é sua impulsiva sive occasione, videlicet præsentia Pauli & Barnabæ, ℣.14: partim é circumstantia temporis, quód petitionem illam fecerint post lectionem legis & Prophetarum, ℣.15: partim denique ex forma seu modo agendi, quód ad eos miserint ministrum: ubi & verba petitionis recitantur, ℣.eod. Tum narratur Pauli ad sermonem illum præparatio: constans actionibus duabus, tanquam effectis destinatis: primúm enim surrexit, deinde manu silentiū fecit, ℣.16. Postea recitatur sermo ipse: qui quinque constat partibus; exordio, narratione, propositione, confirmatione, & conclusione. Exordium continet προσφώνησιν & petitionem audientię, ℣.16. Narratio est beneficiorum Dei erga populum Israëliticum præteritorum: quæ in genere duo sunt: unum, quód hunc populum elegit: alterum, quód eum exaltavit: ℣.17. Exaltatio autem ista declaratur per partes numero quinq;, nempe quód Deus Israëlitas eduxit ex Ægypto, ℣.17: quód eos sustinuit & sustentavit in deserto, ℣.18: quód eos introduxit in terram Chanaan, incolis deletis: ℣.19. quód eis dedit judices, ℣.20: deniq; quód dedit eis Reges, & in his Davidem: cui promisit Christum ex ipso oriturum, ℣.21. & 22. Propositio est, quód Jesus ille Nazarenus sit Christus sive servator populi Dei, ℣.23. Confirmatio duobus constat argumentis: testimonio Johannis Baptistæ, ℣.24 & 25: & eventis Christi propriis, ℣.27. & deinceps. Versu autem 16. renovatur attentio, ut animi præparentur ad sequētem demonstrationem. Summa demonstrationis est: In hoc Jesu evenerunt ea quæ de

de Christo á Prophetis prædicta sunt: Ipse igitur est Christus. Antecedens hujus enthymematis duo continet, eventa & prædictiones eventorum. Eventa narrantur á ℣. 27. usq; ad 33. numero tria: videlicet supplicium allatum á Judæis, ℣. 27. 28. & 29. Sepultura, ℣. 29. & resurrectio á mortuis, ℣. 30. & 31. Tum propositio repetitur, ℣. 32. Postea citantur prædictiones Prophetarum; una de productione Christi é lumbis Davidis, ℣. 33. altera de ejusdem excitatione á mortuis, ℣. 35. Quod dictum deinceps per prolepsin ostenditur non pertinere ad Davidem, sed ad Christum, ac nominatim ad Jesum, ℣. 36. & 37. Conclusio duobus constat membris: corollario de beneficio remissionis peccatorum per Christum, ℣. 38. & 39: & admonitione de cavendo illius contemptu, ℣. 40. & 41. Postremó narrantur sermonis illius eventa, numero quindecim. Primum ibi, *Egressis autem*, Secundum ibi, *Soluto autem*. Tertium ibi, *Qui alloquentes*. Quartum ibi, *Sequente veró*. Quintum ibi, *Visa autem*. Sextum ibi, *Tunc libertate*. Septimum ibi, *Gentes autem*. Octavum ibi, *Et glorificabant*. Nonum ibi, *Et crediderunt*. Decimum ibi, *Perferebatur*. Undecimum ibi, *Judæi veró*. Duodecimum ibi, *Et excitarunt*. Decimumtertium ibi, *At illi*. Decimumquartū ibi, *Venerunt Iconium*. Decimumquintū ibi, *Discipuli veró*.

SCHOLIA IN CAP. XIII.

1 *Prophetæ*, προφῆται. Præditi dono interpretandi scripturas Propheticas ex revelatione Spiritus sancti, & nonnulli etiam dono prædicendi futura quæ scire Ecclesiæ intererat: qualis erat Agabus ille suprá 11. 28. & infrá 21. ℣. 10. & 11. Confer 1. Cor. 14.

2 *Ad quod advocavi*, ὃ προσκέκλημαι. Verbum regit accusativum vi præpositionis, more Græcorum, pro eo quod est, πρὸς ὃ κέκλημαι. Item præteritum passivum usurpatur in significatione activa.

5 *Johannem*. Ἰωάννην. Cognomento Marcum, suprá 12. 25. *Ministrum*. ὑπηρέτην. Id est, tanquam ministrum, qui scil. ipsis ministraret.

6 *Insulâ*.

6 *Insulâ.* τῆς νήσου. *Insula illâ.* Videlicet Salamine, versu præcedente. Græcum expresſius propter articulum.

7 *Proprætore.* τῷ ἀνθυπάτῳ. Ad verb. *Proconſule.* Catachresis. Vide annotationes D. Bezæ.

8 *Avertere à fide.* διαστρέψαι ἀπὸ τῆς πίστεως. Ad verb. *Pervertere à fide:* id eſt pervertendo abalienare à fide. *A fide.* ἀπὸ τῆς πίστεως. Scil. Chriſtiana, id quod notat articulus. Synecdoche generis.

9 *Qui & Paulus.* ὁ καὶ Παῦλος. Sic primùm nominatur videtur à familia iſtius proprætoris, propter nominum affinitatem.

10 *Maleficentia.* ῥᾳδιουργίας. Sive *Bestiâ.* Vox Græca ſonat facilitatem agendi, & per ſynecdochen generis ſignificat vitium illud, quo qui laborat, facilis ac propenſus eſt ad quodvis ſcelus perpetrandum. *Invertere.* διαστρέφων. Sive, *Pervertere.* Et poſitum eſt participium pro infinitivo per Græciſmum. *Vias.* τὰς ὁδούς. Mandata, præcepta, & omnino doctrinam. Metaphora.

11 *Nunc igitur.* καὶ νῦν. Ad verb. *Et nunc.* Hebraiſmus. *Manus.* χείρ. Id eſt, vindicta, quæ te feriet. Metaphora.

13 *Provecti.* ἀναχθέντες. Ad verb. *Sublevati,* nempe in altum. *Iohannes.* Ἰωάννης. De quo ℣. 5.

14 *Antiochiam Piſidiæ.* εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας. Id eſt, Eam quæ ſita eſt in Piſidia. Sic nominatur diſcriminis causâ, ut ſcilicet diſcernatur ab Antiochia Syriæ, cujus mentio facta in principio Capitis. *Sabbati.* τῶν σαββάτων. Pro, τοῦ σαββάτου. Sic Marc. 1. 21. & apud eundem Evangeliſtam necnon Matthæum & Lucam creberrimè.

16 *Manu ſilentio poſtulato.* κατασείσας τῇ χειρί. Subaudi σιγᾶν: quod exprimitur ſuprà 12. 17.

17 *Quum eſſent incolæ.* ἐν τῇ παροικίᾳ. Ad verb. *In incolatu:* id eſt, tempore incolatus ipſorum.

20 *Et poſtea annis circiter &c.* καὶ μετὰ ταῦτα, ὡς ἔτεσι &c. De hujus loci varia lectione & annorum iſtorum ſupputatione vide annotationes D. Bezæ.

22 *In regem.* εἰς βασιλέα. Id eſt, εἰς τὸ εἶναι βασιλέα, ut eſſet rex. *Omnes voluntates meas.* πάντα τὰ θελήματά μου. Id eſt, Omnia quæ volo.

24 *Coram eo jam adveniente.* πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ. Ad verb. *Ante faciem ingressus ejus.*

25 *Cursum.* τὸν δρόμον. Sui scilicet ministerii. Metaphora. *Is.* Scil. Christus.

27 *Et voces.* καὶ τὰς φωνὰς &c. Hîc incipit apodosis periodi, seu consequens enuntiati relativi causæ. Et conjunctio copulativa é regione respondet sequenti, habens vim distributivam. Ipso *condemnato.* κρίναντες. Ad verb. *Quum judicassent,* scilicet Jesum: cujus facta mentio ỹ.23. Judicare autem pro condemnare per synecdochen generis.

28 *Nulla causâ mortis inventâ.* μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου εὑρόντες. Id est, Quanquam nullam causam mortis invenissent, tamen petierunt &c.

29 *E ligno.* ἀπὸ τοῦ ξύλου. Scil. crucis. Græcum expresßius propter articulum. *Posuerunt.* ἔθηκαν. Hoc accipiendum tanquam dictum impersonaliter: neque enim referri potest ad illos de quibus dicta quæ proximé præcedunt.

31 *Complures.* πλείους. Ad verb. *Plures.* Alibi ἱκανάς. Nempe per dies quadraginta, suprá 1.3. *Testes ejus.* μάρτυρες αὐτοῦ. Qui de ipso testantur. Genitivus subjecti.

32 *Excitato.* ἀναστήσας. Id est, exhibito: ut suprá ỹ.23. Neq; enim hîc loquitur de excitatione á mortuis ut planum evadit ex antithesi ỹ.34. Confer Heb.1.ỹ.5.& 6.

33 *Filius meus es tu* υἱός μου &c. Expositionem hujus dicti reperiet studiosus lector in nostra analysi Heb.1 ỹ.5.

34 *Sepulchrum.* διαφθορὰν. Ad verb *Corruptionem.* Metonymia effecti vel subjecti Hebraica. nam foveam, & per synecdochen generis sepulchrum, Hebræi nominant שחת schâchath, id est, *corruptionem:* quód cadavera ibi sepulta putrescant & corrumpantur. *Firmas illas Davidis beneficentias.* τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά. Seu, *Certissima illa Davidis beneficia.* id est, Davidi promissa, videlic. de filio possessuro regnum æternũ, 2 Sam 7. Ad verb *Sancta Davidis fidelia.* Sic exstat in versione Græcorũ qui nomen חסיד chasíd, quod significabat beneficum, verterunt ὅσιος: itemq; חסדים chasadím, quo significantur beficia, reddiderunt τὰ ὅσια.

35 *Alibi.* ἐν ἑτέρῳ. Scil. ψαλμῷ, vel τόπῳ. *Dicit.* λέγει. Scil. Scriptura, vel David.

36 *Non dabis videre.* οὐ δώσεις ἰδεῖν. Id est, non fines seu non permittes ut videat. Ad eundem modum loquitur Virgilius Æneid. 6.

Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare priùs, quàm sedibus ossa quierunt.

Sanctum illum tuum, τὸν ὅσιόν σου. Heb. *Beneficum illum tuum.* *Videre corruptionem,* ἰδεῖν διαφθοράν. Id est, experiri corruptionem. Hebraismus.

38 *Per hunc.* διὰ τούτου. Ut quæ (remissio peccatorum) contingat per hunc. Præpositio hîc non regitur á verbo expresso καταγγέλλεται, sed á participio subintellecto γενομένη.

39 *Ab omnibus á quibus.* ἀπὸ πάντων ὧν. Pro, ἀπὸ πάντων ἀφ' ὧν. Per legem. ἐν τῷ νόμῳ. Pro, διὰ τοῦ νόμου. Hebraismus. *Justificari.* δικαιωθῆναι. Justi á Deo pronunciari.

40 *In Prophetis.* ἐν τοῖς προφήταις. In volumine Prophetarum minorum, nempe in propheta Habacuc. Synecdoche integri: qualis suprá 7.42.

41 *O contemptores.* οἱ καταφρονηταί. Apud Prophetam legitur בגוים *baggojim,* id est, *in gentibus*: pro quo (ut non malé conjicit D. Beza) Græci interpretes videntur legisse בוגדים *bogedim,* id est, *perfidi.* Quanquam Franc. Junius putat hanc vocem huc assumtam ex Esa 28.14. ubi habetur אנשי לצון ansche lazón, *Viri irrisionis,* id est, *irrisores*: ac proinde per illud ἐν τοῖς προφήταις quod præcessit V. 40 significari dicta prophetarum complurium. Parall. 95. *Et evanescite.* καὶ ἀφανίσθητε. Vel, *Et devastamini.* Heb. *Et obstupescite.* *Quod.* ὅ. Apud Prophetam in Græco legitur ὅ, quod rectius puto.

42 *Intra proxime sequens sabbathum.* εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον. Ad verb. *In sabbathum quod* erat *in medio, seu interjectum.* Obscura loquutio. Fortasse pro σάββατον legendum σαββάτων: ut εἰς sit positum pro ἐν: quasi dicatur, ἐν τῷ μεταξὺ σαββάτων, scil. χρόνῳ. Id est, in tempore sabbathis interjecto, diebus scilicet profestis.

43 *Conventu.* τῆς συναγωγῆς. Vel, *Congregatione.* *Proselytis.* προσηλύτων. Sic dicti παρὰ τὸ προσεληλυθέναι, quód accesserant ad religionem Judæorum. Vide suprá 2.8. *Persuaserunt.*

Suaserunt eis. ἔπειθον αὐτοῖς. Vel, *suaserunt eis.*

44 *Urbs.* ἡ πόλις. Id est, cives. Metonymia subjecti.

47 *Ut sis lux.* εἰς φῶς. Ad verb. *In lucem.* Id est, εἰς τὸ εἶναι φῶς. *Usque ad ultimas terras.* ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ad verb. *Usque ad extremum terræ.*

48 *Ordinati.* τεταγμένοι. Prædestinati.

49 *Perferebatur.* διεφέρετο. *Differebatur*: id est, in diversas partes ferebatur.

59 *Religiosas.* τὰς σεβομένας. Religionem Judaicam amplexas. *Honoratas.* τὰς εὐσχήμονας.

51 *Excusso pulvere.* ἐκτιναξάμενοι τὸν κονιορτόν. Confer Matth. 10.14.

OBSERVATIONES EX CAP. XIII.

Ex ℣. 1. & sequ. Quum Apostolus Paulus per singulare mandatum Spiritus sancti emissus sit ad docendum; non est quód de veritate doctrinæ ejus dubitemus. διδ.

Ex ℣. 3. Impositio manuum in ordinandis Ecclesiæ pastoribus exemplo Ecclesiæ Antiochenæ comprobatur. διδ.

Ex ℣. 8. & sequentibus. Satan sese Christo opponens, ejus victoriam illustrat. B. διδ.

Ex ℣. 13. *Johannes veró abscedens &c.* Nihil novi est, si in Ecclesia aliqui á præclaris cœptis, molestiis fracti ac victi, resiliant, & suæ quieti consulant. διδ. παρ.

Ex ℣. 14. & sequentibus. Sicut olim in synagogis Judæorum legebatur primó textus aliquis é sacra scriptura: deinde ab aliquo doctore addebatur exhortatio: ita in cœtibus quoque Christianorum fieri decet. παρ.

Ex ℣. 16. & sequentibus. Ex illo sermone Pauli præcipue notanda est demonstratio, qua ostenditur, Jesum illum Nazarenum, Hierosolymis crucifixum, esse Christum seu servatorem mundi: quia scilicet in eo evenerunt quæ Prophetæ de Christo prædixerant. Natus est enim é semine Davidis, ℣. 23. Præcursorem habuit Johannem Baptistam, ℣. 24. Crucifixus est á civibus Hierosolymitanis sine suo merito, ℣. 27. & 28. Sepultus est, ℣. 29. Excitatus est á mortuis, ℣. 30. διδ.

διδ. Ex ℣.38 & 39. inter se collatis. Justificatio hominis coram Deo, nihil aliud est quám remissio peccatorum. Justificatur autem homo per fidem: dum scil. credit, omnia peccata sua á Deo sibi esse remissa propter obedientiam mortis Christi, qua pro illis judicio Dei satisfecit.

διδ. Ex ℣.40. & 41. Nihil novi est si in cœtu eorum, quibus prædicatur Evangelium, reperiantur contemtores. Sed
παρ. illi Deo tandem pœnas dabunt.

διδ. Ex ℣.42. & 43. Verbum Dei non solet frustra annun-
παρ. tiari: sed semper aliqui reperiuntur qui illud cum gaudio amplectantur.

παιδ. Ex ℣. 43. *Ut permanerent in gratia Dei.* Non est satis cœpisse credere: sed in gratia Dei perseverandum. nam is demum servabitur, qui perseveraverit usque ad finem. Hæc autem perseverantia in fide quum sit donum Dei,
παιδ. sicut ipsum fidei initium: precibus á Deo impetranda est, & adhibenda continua verbi Dei meditatio.

διδ. Ex ℣.45. Nihil novi est, quum veritati cælesti á multis
παρ. contradicitur.

διδ. Ex ℣ 46. *Indignos vos ipsos decernitis æterná vitá.* Do-
παιδ. ctrina Evangelii affert vitam æternam credentibus. Ergo fide amplectenda, & diligenter cognoscenda. Sic Petrus dicebat Christo Johan. 6. *Verba vitæ æternæ habes.* Et Paulus Rom. 1. *Evangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti.*

διδ. Ex ℣.47. *Constitui te ut sis lux gentium.* Quód nobis quoque qui ex Gentibus orti sumus, illuxit doctrina sal-
παιδ. vifica de Christo: id æterno Dei decreto atque beneplacito acceptum ferre debemus.

διδ. Ex ℣.48. *Gentes autem hæc audientes, gavisa sunt.* Verum gaudium illud demum est, quod nascitur ex consideratione benevolentiæ Dei erga nos in Christo.

διδ. Ex eod. versu. *Et crediderunt quotquot erant ordinati ad vitam æternam.* Fides non est omnium: sed tantúm electorum Dei: quippe quæ ex electione dependet. Tit. 1. 1. Rom. 8. 30.

παρ. Ex ℣.50. Si contingat nos persequutionem pati propter doctrinam Evangelii: consolemur nos exemplo Pauli

ac Barnabæ, fidelissimorum Dei servorum: quibus idem accidit.

Ex ℣.51. *Excusso pulvere pedum suorum in eos.* Persequu- διδ.
tores confessorum Evangelii manet æterna damnatio, πραγ.
nisi resipuerint.

ANALYSIS CAP. XIV.

ARGUMENTUM.

Hic continuatur historia legationis Pauli & Barnabæ ad gentes: & narrantur quinque. Primúm quid egerint ac perpessi sint Iconii: deinde quid Lystris: tum quid Derbæ, & iterum Lystris, Iconii, & Antiochiæ Pisidiæ: postea quid Pergæ: postremó quid Antiochiæ Syriæ, quum eó essent reversi.

PARS PRIMA.

Quid Paulus & Barnabas egerint ac perpessi sint Iconii.

Factum est autem itidem Iconii ut introirent synagogam Judæorum, & ita loquerentur, ut crederet Judæorum simul & Græcorum magna multitudo.

2 *Qui veró increduli fuerunt Judæi, incitarunt & malé affectos reddiderunt animos Gentium adversus fratres.*

3 *Multum igitur tempus* ibi *egerunt liberé loquentes, freti Domino, qui testimonium dabat sermoni gratiæ suæ, dabatque, ut signa & miracula ederentur per manus eorum.*

4 *Scissa est autem multitudo urbis: & alii quidem erant á Judæis, alii veró ab Apostolis.*

5 *Quum autem factus esset impetus Gentium ac Judæorum unà cum suis primoribus, ad eos injuriis afficiendos & lapidandos:*

6 *Re considerata, perfugerunt in civitates Lycaoniæ, Lystram & Derben, & circumjacentem regionem:*

Summa est, quód prædicarint Evangelium primúm in synagoga, ℣.1. deinde passim in urbe, ℣.3. quódque mira-

culis doctrinam suam confirmarint, versu eod. Hinc autem evênit ut experirentur odium & persecutionem incredulorum tum Judæorum tum Gentium; ℣.2.4.5. ac tandem fugerent, ℣.6. ubi indicatur, in quę loca fugerint.

PARS SECUNDA.

Quid egerint ac perpeſsi ſint Lyſtris.

7 *Et illic evangelizabant.*

8 *Quidam autem vir Lyſtris captus pedibus ſedebat, claudus ab utero matris ſuæ, qui nunquam ambulaverat.*

9 *Hic audivit Paulum loquentem: qui quum intendiſſet in eum oculos, & vidiſſet quód fidem haberet ſe liberatum iri,*

10 *Dixit voce magna; Surge in pedes tuos rectus. Tum* ille *exſiliit & ambulavit.*

11 *Turbæ veró quum vidiſſent quod fecerat Paulus, ſuſtulerunt vocem ſuam, Lycaonicé dicentes; Dii aſſimilati hominibus, deſcenderunt ad nos.*

12 *Vocabantq́, Barnabam quidem* Jovem*: Paulum veró, Mercurium: quoniam is erat dux ſermonis.*

13 *Sacerdos autem* Jovis *collocati ante illorum urbem, quum tauros vittatos ad veſtibula adduxiſſet, volebat cum turba ſacrificare.*

14 *Quod quum audiſſent Apoſtoli Barnabas & Paulus, diruptis palliis ſuis inſilierunt in turbam, clamantes,*

15 *Ac dicentes; Viri, cur iſta facitis? nos quoque ſumus homines iiſdem quibus vos affectionibus obnoxii, annuntiantes ut á vanis iſtis rebus convertatis vos ad Deum illum vivum, qui fecit cælum & terram & mare, & omnia quæ in eis ſunt:*

16 *Qui præteritis ætatibus ſivit omnes Gentes ſuis ipſarum viis incedere.*

17 *Quanquam non paſſus eſt ſe* eſſe *expertem teſtimonii,* nobis *benefaciendo, dans nobis cælitus pluvias ac tempora fructifera, implens cibo & letitiá corda noſtra.*

18 *Et hæc dicentes, vix compeſcuerunt turbam ne ipſis ſacrificaret.*

19 *Supervenerunt autem* Judæi *Antiochia & Iconio;*
qui

qui persuasâ turbâ, Paulum lapidarunt, traxerunt q; extra urbem existimantes eum mortuum esse.

20 *Sed quum circumstetissent eum discipuli, surrexit, & ingressus est urbem: & postridie abiit Derben cum Barnaba.*

Quatuor hîc narrantur. 1. Paulus sanat quędam claudum. 2. Lystrenses volunt ipsi & Barnabæ sacrificare. 3. Ipsi eos compescunt. 4. Paulus lapidatur. Ad sanationem claudi quod attinet: primúm describitur illius miseria, ℣. 8. Deinde occasio sanationis, nempe quód audierit Paulum loquentem, ℣. 9. Tum causa impulsiva quæ Paulum ad sanandum illum movit, nempe quód videret illum habere fidem, ℣. eod. Postea modus agendi, nempe quód dixerit voce magna, *Surge &c.* ℣. 10. Postremó miraculum ipsum, ibid. Quod ad conatum sacrificandi in Lystrensibus: exponitur primúm causa illius impulsiva, nempe quód vidissent miraculũ á Paulo editum in claudo, quódq; inde concepissent opinionem, illos esse Deos, ℣. 11. Quę opinio illustratur indicatione specierũ: nempe quód Barnabam habuerint pro Jove: Paulum veró pro Mercurio, ℣. 12. Deinde narratur ipsum factum, nẽpe sacrific[illegible]di conatus, ℣. 13. Quod ad cohibitionem istius conatus attinet: Barnabas & Paulus illos cohibuerunt tum factis, tum verbis. Factis: quód diruperunt pallia & insilierunt in turbam, ℣. 14 Verbis: quód cum clamore eos dehortati sunt, ℣. 15. 16. & 17. Quarum actionum eventus indicatur, ℣. 18. Porró dehortationis suæ argumentum hoc afferunt, quód honos ille debeatur soli Deo vivo ac vero. Et simul verum Deum describunt ex effectis, videlicet opere creationis, ℣. 15. opere gubernationis hominum, ℣. 16. & opere sustentationis, ℣. 17. Quod ad lapidationem Pauli attinet: indicantur illius authores, ℣. 19 & eventa tria. Primum ibi, *Traxerunt.* Secundum ibi, *Sed quum cinxissent.* Tertium ibi, *Et postridie.*

PARS TERTIA.

Quid egerint Derbæ, & iterum Lystris &c.

21 *Quumq; evangelizassent urbi illi, & discipulos multos*

 fecissent,

fecissent, reversi sunt Lystram & Iconiam & Antiochiam:

22 *Confirmantes animos discipulorum, hortantes ut permanerent in fide, &* dicentes *oportere per multas afflictiones nos ingredi in regnum Dei.*

23 *Quumq; ipsis per suffragia creassent per singulas Ecclesias Presbyteros, precatique essent cum jejuniis, commēdarunt eos Domino in quem crediderant.*

Summa est, quód Derbæ evangelizarint: ℣. 21. Lystris veró, Iconii & Antiochiæ (nempe Pisidiæ) animos discipulorum confirmarint, ℣. 22. & presbyteros per singulas Ecclesias crearint, ℣. 23. & denique Domino eos commendarint, ibid.

PARS QUARTA.

Quid egerint Pergæ.

24 *Peragrataque Pisidia, venerunt in Pamphyliam.*

25 *Ac Pergæ locuti sermonem, descenderunt Attaliam.*

Primúm indicatur iter quo venerunt Pergam, ℣. 24. Deinde quód Pergæ evangelizarint, ℣. 25. Postremó quód inde descenderint Attaliam, redituri scilicet Antiochiam Syriæ.

PARS QVINTA.

Quid egerint Antiochiæ Syriæ, quum eó essent reversi.

26 *Et illinc abnavigarunt Antiochiam, unde fuerant commendati gratiæ Dei ad opus quod expleuerant.*

27 *Quum autem venissent & congregassent Ecclesiam, retulerunt quæcunque Deus per ipsos effecerat, eumque aperuisse Gentibus ostium fidei.*

28 *Et egerunt illic non parvum tempus cum discipulis.*

Tria narrantur. Primúm quód Antiochiam Syriæ redierint, legatione perfuncti, ℣. 26. Deinde quód retulerint Ecclesiæ quid egissent atque effecissent, ℣. 27. Postremó quód ibidem commorati sint.

SCHOLIA IN CAP. XIV.

1 *Itidem*, κατὰ τὸ αὐτὸ. Scil. ut nuper Antiochiæ in Pisidia, suprá 13.14.

2 *Qui veró increduli fuerunt.* οἱ δὲ ἀπειθοῦντες. Vel, *immorigeri:* qui non obediverunt Evangelio, qui non passi sunt sibi persuaderi veritatem Evangelii. *Malé affectos reddiderunt.* ἐκάκωσαν. *Animos.* τὰς ψυχάς. Ad verb. *Animas.* *Adversus fratres.* κατὰ τῶν ἀδελφῶν. Sic nominat credentes, ut qui unum in cælis patrem invocent & fraterno amore sese mutuo complectantur.

3 *Multum tempus.* ἱκανὸν χρόνον. Ad verb. *Sufficiens tempus.* Græcismus. *Egerunt.* διέτριψαν. Vel, *commorati sunt.* Ad verb. *Contriverunt.* Phrasis Græca. *Freti Domino.* ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ad verb. *Super Domino.* Subaudi, innitentes, tanquam super scipione. *Sermoni gratiæ.* τῷ λόγῳ τῆς χάριτος. Id est, quo annunciatur Dei gratia credentibus in Christum. Genitivus subjecti, & periphrasis Evangelii. *Dabátque &c.* καὶ διδόντι &c. Epexegesis. Declarat his verbis, quomodo Dominus testimonium dederit doctrinæ Pauli & Barnabæ. Confer. Marc. ult. ℣. ult.

4 *Scissa est.* ἐσχίσθη. Sic Virgil. *Scinditur incertum studia in contraria vulgus. Erant a Judæis.* ἦσαν σὺν τοῖς Ἰουδαίοις. Ad verb. *Cum Judæis.* Stabant á partibus Judæorum, faciebant cum Judæis.

6 *Et circum jacentem regionem.* καὶ τὴν περίχωρον. Subaudi, γῆν.

7 *Evangelizabant.* ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι. Ad verb. *Erant evangelizantes.*

8 *Lystris.* ἐν Λύστροις. Seu, *apud Lystros:* si Λύστροις nomen populi est, ut Λύστρα urbis. *Captus pedibus.* ἀδύνατος τοῖς ποσίν. Ad verb. *Impotens pedibus.*

9 *Se liberatum iri.* τοῦ σωθῆναι. Ad verb. *Se servatum iri.* Id est, se sanatum iri, seu liberatum iri á vitio sui corporis, Synecdoche generis.

10 *Exsiliit.* ἥλατο. Ad verb. *Saliit.*

13 *Jovis collocati.* τοῦ Διὸς τοῦ ὄντος. Id est, statuæ Jovis collocatæ. Metonymia subjecti. *Collocati.* τοῦ ὄντος. Ad verb. *Entis;* seu, *qui erat. Tauros vittatos* ταύρους καὶ στέμματα. Ad verb. *Tauros & coronas.* ἓν διὰ δυοῖν. Vide annotationes D. Bezæ.

14 *Apostoli Barnabas &c.* οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας. De apostolatu Barnabæ vide suprá 13.2.

16 *Præteritis.* ταῖς παρῳχημέναις. Ad verb. *Prætervectis.*

17 *Cibo & lætitiâ.* τροφῆς καὶ εὐφροσύνης. Id est, lætitia ex cibi copia ἓν διὰ δυοῖν.

19 *Traxerunt.* ἔσυρον. Nempe per terram: quæ est emphasis Græci verbi: unde syrma, vestis caudata matronarum nobilium, cujus cauda per solum trahitur.

21 *Discipulos fecissent.* μαθητεύσαντες. Sic Matth. ult ℣. 19. *Multos.* ἱκανούς. Ad verb. *Sufficientes.* Græcismus. *Antiochiam.* Ἀντιόχειαν. Scil. Pisidiæ. Suprá 13.14.

25 *Sermonem.* τὸν λόγον. Scil. Dei.

26 *Antiochiam.* εἰς Ἀντιόχειαν. Scil. Syriæ. *Fuerant commendati.* ἦσαν παραδεδομένοι. Suprá cap. 13. in principio.

27 *Retulerunt.* ἀνήγγειλαν. Ad verb. *Renuntiarunt. Per ipsos.* μετ' αὐτῶν. Ad verb. *Cum ipsis.* Pro, δι' αὐτῶν. ut habetur infrá 15.12. *Aperuisse ostium fidei* ὅτι ἤνοιξε θύραν πίστεως. Id est, præbuisse amplissimam occasionem perveniendi ad fidem salvificam. Metaphora.

28 *Egerunt.* διέτριβον. Ut suprá ℣. 3. *Non parvum tempus.* χρόνον οὐκ ὀλίγον. Vel, *non parum temporis.* Id est, bene longum tempus. Λιτότης.

OBSERVATIONES EX CAP. XIV.

παιδ. Ex ℣. 1. Ministri verbi Dei strenué in prædicando verbo pergere debent: præsertim quum illud nunquam sine fructu prædicetur.

διδ. Ex ℣. 2. Nihil novi est quum increduli fideles Evan-
παρ. gelii præcones hostiliter invadunt.

διδ. Ex ℣. 3. Quum doctrina Evangelii miraculis confir-
παιδ. mata sit, non est quod de illius veritate dubitemus.

Ex

Ex ℣.4. Nihil novi est si scindatur aliqua civitas, quum Evangelium prædicatur: sed culpa ejusmodi seditionis est in Evangelii hostibus qui ferre illud non possunt. Huc pertinet illud Christi: *Non veni missurus pacem, sed gladium, &c.* διδ. παρ.

Ex ℣.5.&6. Quum hostes Evangelii vim intentant, fugere licet. διδ.

Ex ℣.8.& sequentibus. Sicut Deus per verbum Pauli sanavit claudum: ita necesse est ut nos quoque sanet per verbum Evangelii, ut ambulare possimus in mandatis ipsius. διδ.

Ex ℣.11. & sequentibus. Homines á natura immersi sunt crassissimæ ignorantiæ veri Dei, & contrá propensi ad idololatriam seu cultum falsorum deorum. Itaq; Deo gratias agamus, quód mentes nostras vera & salvifica sui cognitione per certum verbum illustravit. διδ. παιδ.

Ex ℣.15. *Convertatis vos ad Deum illum vivum* &c. Deus verus non nisi unus est. διδ.

Ex eodem versu: *Qui fecit cælum* &c. Mundus non fuit ab æterno: sed á Deo creatus est. διδ. ἐλ.

Ex ℣.16. Consuetudo, quantumlibet vetus, non excusat idololatras. B. διδ.

Ex eodem versu. Quód non incedimus in viis nostris, id est in falso Dei cultu, atque adeó in ignoratione veri Dei, sed verum Deum recte colimus ex præscripto verbi ipsius, id singulari ejus gratiæ acceptum ferre debemus: quia naturâ non sumus meliores gentibus illis priscis, quas Deus sivit multis ætatibus incedere in viis ipsarum. διδ. παιδ.

Ex ℣.17. Nullus hominum excusationem habet coram Deo, si illum non agnovit neq; coluit ut decet: quia Deus per opera creationis abundé testatam fecit omnibus potentiam, sapientiam, bonitatem, denique majestatem suam. Confer Rom.1. διδ.

Ex ℣.19 & 20. Diabolus in extremum redactus, tandem aperté furit: sed frustra, tunc quoque quum videtur esse superior. B. διδ.

Ex ℣.21. Per medias mortes nihilominus in vocatione peragendum. παιδ.

Ex

πραγ. Ex ℣.22. Ministtorum est, non tantùm docere: sed etiam iam doctos confirmare & ad crucem præparare. B.

διδ. Ex eodem versu: *Oportere per multas afflictiones &c.*
πας. Quum ita à Deo decretum atque ordinatum sit ut per
πραγ. multas afflictiones in cælum ingrediamur, eádem scilicet via qua nos antecesset dux noster Jesus Christus: tantum abest ut perturbari debeamus si propter doctrinam Evangelii affligamur, ut potiús eo nomine nobis gaudendum sit. Confer Math. ℣.10 & 11. Item suprà cap.5. ℣.41.

διδ. Ex ℣.23. Pastores certis Ecclesiis addicti, primitús ab Apostols constituti fuerunt B.

διδ. Ex ℣.27. *Aperuisse Gentibus ostium fidei.* Per Evangelii
πραγ. prædicationem aperitur hominibus ostium fidei: per quod ostium qui ingredi noluerint in Ecclesiam quæ est domus Dei, illis ostium cæli (quod & ipsum domus Dei est) in æternum claudetur.

ANALYSIS CAP. XV.

ARGUMENTUM.

Duo hîc narrantur. Primúm, quomodo concilium Hierosolymis celebratum sit per Apostolos propter controversiam Antiochiæ exortam de circumcisione Gentium fidem Christianam amplexarum, & de iustificatione. Deinde quomodo Paulus & Bernabas in dissidium sive discordiam inciderint propter Johannem Marcum.

PARS PRIMA.

Concilium Hierosolymis celebratum.

Porró *quidam qui descenderant à Judæa, docebant fratres,* & dicebant, *Nisi circuncidamini ritu Mosis, non potestis servari.*

2 *Ortâ igitur repugnantiâ ac disceptatione nō exiguâ Paulo & Barnabæ adversus illos, constitutum fuit ut ascenderent Paulus & Barnabas & quidam alii ex illis ad Apostolos ac Presbyteros Hierosolymam,* percontaturi *de hac quæstione.*

3 *Illi*

3 *Illi ergo deducti ab Ecclesia, paragrarunt Phœnicen & Samariam, narrantes conversionem Gentium: & adferebant gaudium magnum omnibus fratribus.*

4 *Quum autem advenissent Hierosolymã, excepti sunt ab Ecclesia & ab Apostolis ac Presbiteris, & retulerunt quæcunque Deus per ipsos effecerat.*

5 *Sed* (aiebant) *quidam surrexerunt é secta Pharisæorum qui crediderunt, dicentes oportere circuncidere eos, & præcipere ut observent Legem Mosis.*

6 *Congregati sunt igitur Apostoli & Presbyteri ut dispicerent de hoc negotio.*

7 *Quum autem multa disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit eis; Viri fratres, vos scitis Deum jampridem inter nos elegisse* me, *ut per os meum audirent Gentes sermonem Evangelii, & crederent.*

8 *Et Deus qui novit corda, dedit eis testimonium, dato ipsis Spiritu sancto, sicut & nobis.*

9 *Nihilq; discrevit inter nos & illos, ut qui fide purgarit corda eorum.*

10 *Nunc ergo quid tentatis Deum, imponendo jugum cervici discipulorum quod neque patres nostri neque nos portare valuimus?*

11 *Imo per gratiam Domini Jesu Christi credimus nos servatum iri, quemadmodum & illi.*

12 *Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum exponentes quæcunque Deus ediderat signa & miracula per ipsos inter Gentes.*

13 *Postquam autem ipsi conticuissent, respondit Jacobus, dicens; Viri fratres audite me.*

14 *Symeon exposuit quomodo primum Deus respexerit Gentes, ut sumeret ex ipsis populum nomini suo.*

15 *Et huic* rei *consonant verba Prophetarum: sicut scriptum est,*

16 *Post hæc revertar, & restaurabo tabernaculum David collapsum, & ruinas ejus restaurabo, & rursus erigam illud:*

17 *Ut requirant reliqui homines Dominum, & omnes Gentes quæ vocatæ fuerint de nomine meo: dicit Dominus qui facit hæc omnia.*

18 Nota

18 *Nota sunt Deo ab* omni *ævo omnia opera sua.*

19 *Quamobrem ego censeo non esse obturbandos eos ex Gentibus qui ad Deum se convertunt.*

20 *Sed ad eos scribendum ut abstineant à pollutionibus idolorum, & scortatione & suffocato, & sanguine.*

21 *Moses enim ab ætatibus antiquis per singulas civitates habet qui ipsum prædicent, quum in synagogis per singula Sabatha legatur.*

22 *Tunc visum est Apostolis & Presbyteris cum tota Ecclesia, delectos ex sese viros mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba:* nempe *Judam qui cognominabatur Barsabas; & Silam, viros primarios inter fratres:*

23 *Istis per eos scriptis: Apostoli & Presbyteri & fratres, iis qui sunt Antiochiæ & in Syria & in Cilicia fratribus qui* sunt *ex Gentibus, salutem.*

24 *Quoniam quosdam è nobis egressos audivimus vos turbasse verbis, labefactantes animas vestras, dicentes* oportere vos *circuncidi, & servare Legem, quibus* hoc *non mandaveramus:*

25 *Visum est nobis concorditer congregatis delectos viros mittere ad vos cum dilectis nostris Barnaba & Paulo.*

26 *Hominibus qui exposuerint animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi.*

27 *Misimus ergo Judam & Silam, qui & ipsi* vobis *eadem verbis referent.*

28 *Visum est enim Spiritui sancto ac nobis, ne quod amplius imponeremus vobis onus præter necessaria ista.*

29 Videlicet *ut abstineatis ab iis quæ sunt immolata idolis, & sanguine, & suffocato, & scortatione: à quibus si servetis vos integros, bene agetis. Valete.*

30 *Illi igitur dimissi venerunt Antiochiam: & congregata multitudine, rediderunt epistolam.*

31 *Quam quum legissent, gavisi sunt super exhortatione.*

32 *Judas quoque & Silas, quum essent & ipsi Prophetæ, multo sermone adhortati sunt fratres, & confirmarunt.*

33 *Et quum egissent* illic *aliquandiu, dimissi sunt cum pace à fratribus ad Apostolos.*

34 *Sed Silæ visum est ibi manere.*

Tria

Tria sunt principalia narrationis hujus membra. Primúm narrantur concilii istius causæ procreantes, usque ad ℣.6. Deinde ipsa concilii acta, à ℣.6. usque ad 30. Postremó eventa, á ℣.30. usque ad 35. Causæ concilii procreantes narrantur quinque: quarum aliæ ex aliis consecutæ sunt. Prima & originalis causa fuit dogma quorundam qui descenderant à Judæa, ℣.1. Secunda causa fuit dogmatis illius oppugnatio per Paulum ac Barnabam, seu controversia inde nata, ℣.2. Tertia causa fuit decretum Ecclesiæ Antiochenæ de mittendis legatis ad Apostolos Hierosolymam, ibid. Quarta causa fuit decreti illius exsecutio, seu ipsa legatorum missio, ℣.3. Quinta causa fuit legatorum apud Apostolos propositio atque petitio, ℣.4 & 5. Harum causarum quarta illustratur é subjectis locis per quæ legati illi profecti fuerunt: & ex eorundem facto seu actione laudabili in illis locis: ejusdémq; actionis eventu. Quinta autem causa illustratur ex adjuncta narratione rerum ab illis legatis gestarum apud Gentes. Cæterum controversia fuit duplex, quarum una alteram secum traxit. Prima fuit, an gentiles qui tum fidem Christianam amplexi erant in Ecclesia Antiochena, sint circumcidendi? Pharisæi qui Hierosolymis Antiochiam descenderant, id affirmabãt: Paulus & Barnabas negabant. Affirmationem suam probabãt illi hoc argumento, quód secus non possent servari: quod argumentum fundabatur in hac sententia generali, Neminem posse servari nisi per circumcisionem, & ex consequente per observationem legis Mosaicæ. Id quod rursum Paulus & Barnabas negabant. Syllogismus igitur Pharisæorum hic erat.

Si nemo potest servari nisi per circumcisionem, ac omnino per observationem legis Mosaicæ: certé Gentiles qui fidem Christianam fuerint amplexi, circumcidi oportet: si modó servari velint.

Atqui nemo potest nisi per circumcisionem ac omnino Legis Mosaicæ observationem servari.

Ergo Gentiles illos circumcidi oportet, si servari velint.

Hujus syllogismi assumtionem negabant Paulus & Barnabas: & hic erat τὸ κρινόμενον, atque controversia principalis.

cipalis. Hactenus de concilii causis procreantibus.

Jam ad acta ipsa quod attinet, ea narrantur quinque. Primùm de quæstione proposita fuit disceptatum, ℣.7. Deinde Petrus suam pronuntiavit sententiam, concludendo partem negativam videlicet Gentes non esse circumcidendas, & salutem non pendêre ab observatione legis Mosaicæ, á ℣.7. usque ad 12. Tum Barnabas & Paulus narrarũt res á se gestas apud Gentes, ℣.12 Postea Jacob sententiam dixit: qua & sententiam Petri confirmavit, & aliquid adjecit de abstinentia á certis quibusdam rebus observanda Gentilibus ad Christum conversis, á ℣.13. usq; ad 22. Postremó totum concilium fecit decretum de sentẽtia á Petro & Jacobo proposita Ecclesię Antiochenę exponenda partim per legatos, ℣.22: partim per epistolam, quę recitatur á ℣.23. usque ad 30. Cæterúm ad sermonem Petri quod attinet, duo sunt principalia illius membra. Priore ostendit, gentiles qui tum Christianam fidem amplectebantur, non esse circumcidendos, ℣.7.8. & 9. Posteriore ostendit, salutem non pendere ab observatione legis Mosaicæ, ℣.10. & 11. Prior demonstratio directa est contra syllogismi Pharisæorum conclusionem: posterior contra assumtionem. Priorem sententiam probat Petrus á pari, videl. exemplo gentilium ministerio suo ad fidem adductorum Cæsareæ apud Cornelium cẽturionem. Nam si gentiles Antiocheni, aliique qui tum Christianam fidem amplectebantur, fuissent circumcidendi: pari ratione circumcidendi fuissent gentiles illi Cæsareenses. At illi non fuerunt circumcidendi. Nec isti igitur. Assumtionem probat testimonio Dei, quod positum est in facto, videlicet donatione Spiritus sancti. Nam nisi Deus gẽtiles illos gratos atq; acceptos habuisset absque circumcisione propter solam in Christum fidem: non dedisset eis Spiritũ sanctum, i. e. facultatem prophetandi seu mysteria cælestia enarrandi peregrinis linguis: Atqui dedit eis Spiritũ sanctum. Ergo acceptos illos habuit absque circumcisione. Atque hæc de sententia priore. Posteriorem probat Petrus duobus argumentis. Primúm á consequente absurdo. Nam si salus penderet ab observatione

tione Legis Mosaicæ, nemo servaretur. At certum est aliquos servatum iri. Non igitur pendet salus ab observatione Legis Mosaicæ. Connexum probat ab adjuncto Legis inseparabili in hac vita, quód scilicet Lex sit onus importabile: id est, quód observatu impossibilis sit. Quam sententiam illustrat & amplificat distributione, ubi ait: *Neque patres nostri, neque nos portare potuimus.* Cujus impossibilitatis causa est naturalis impotentia hominis per lapsum primorum parentum corrupti & peccato infecti. Deinde idem probat á contrario. Quicunque servantur, servantur ex gratia Dei propter Christum: Nemo igitur servatur per observationem Legis: sic enim servaretur aliquis ex merito, ac proinde non ex gratia. Antecedẽs illustrat distributione, ubi ait: *Credimus nos servatum iri, quemadmodum & illi,* videlicet patres, servati fuerunt. Hic sermo Petri illustratur ex eventu, quód scil. tota multitudo tacuerit, id est, silentio suo sententiam Petri approbarit. Jam ad sermonem Jacobi quod attinet, illius quoq; duo principalia membra sunt. Nam primúm confirmat sententiam Petri á ℣.14. usque ad 20. Deinde aliquid adjicit, ℣.20. & 21. Sententiam Petri confirmat primúm testimonio prophetæ Amos ex cap. 9. ℣.11. & 12. Deinde á natura Dei, videlicet á Dei sapientia: cujus ea est ratio ut quicquid in tempore agit, id ab æterno agere decreverit, ℣.18. Unde sequitur, ab æterno quoque decrevisse Gentes absq; circumcisione in communionem populi sui vocare per Evangelii prædicationem: quippe quũ illud isto tempore jam facere cœperit. Contra decreta autem Dei non est fas homini quicquam moliri aut agere. Ex istis argumentis deducit conclusionem, ℣.19: fideles ex gentibus non esse obturbandos, adigendo scilicet eos ad circumcisionem.

Adjectio Jacobi est de abstinẽtia á quatuor rebus, quibus gentes assuetæ erant: quum tamen una ex illis, videlicet scortatio, prohibita sit lege morali: reliquæ veró tres ejusmodi sint, ut Judæi plane ab illis abhorrerẽt. Gentes veró absq; ulla difficultate abstinere ab illis possent. Per pollutiones autem idolorum intelliguntur carnes idolis immolatæ,

immolatæ, ut percipitur ex collatione ℣.29. Hanc adjectionem confirmat Jacobus á causa finali, ne scil. temere offendantur fideles ex Judæis. Fore autem ut offendantur, probat á causa procreãte, videlicet persuasione quam de illis rebus hauserant jam longo tempore ex lectione legum Mosaicarum, quibus res istæ prohibentur, ℣.21. Unde pii ab illis meritó abhorrebant. Atque hæc de sermone Jacobi. Jam epistola concilii tribus principalibus partibus constat, salutatione, ℣.23. expositione decreti & conclusione. Expositio decreti rursum duabus constat partibus: expositione causæ impulsivæ, ℣.24. & indicatione membrorum: quæ duo sunt: unum de legatis mittendis, ℣.25.26.& 27: alterum de scribendo suo postulato, ℣.28. & 29. Conclusio est ibi: *A quibus si servetis vos &c.* Atque hæc de concilii actis. Jam eventa narrantur septem. 1. Legati venerunt Antiochiam. 2. Coactâ multitudine reddiderunr epistolam. 3. Illi epistolâ lectâ, gavisi sunt super exhortatione. 4. Judas & Silas, legati nimirum, eos confirmarunt. 5. Aliquandiu illic substiterunt. 6. Tandem á fratribus Antiochenis dimissi sunt. 7. Silas tamen remansit.

PARS SECUNDA.

Dissidium Pauli & Barnabæ.

35 *Paulus autem & Barnabas egerunt Antiochia, docentes & evangelizantes cum aliis etiam multis sermonem Domini.*

36 *Post aliquot autem dies dixit Barnabæ Paulus, Reversi invisamus fratres nostros per omnes civitates in quibus annuntiavimus sermonem Domini,* cognituri *quomodo se habeant.*

37 *Barnabæ veró consilium erat assumere secum Johannem qui vocabatur Marcus:*

38 *Paulus autem æquum censebat, eum non simul assumere, qui abscessisset ab ipsis ex Pamphylia, nec cum ipsis profectus esset ad illud opus.*

39 *Sic igitur sunt exacerbati, ut alter ab altero discederet: &*

& Barnabas assumto Marco enavigaret in Cyprum:

40 *Paulus verò allecto Sila abiit, commendatus gratiæ Dei á fratribus.*

41 *Peragravitq; Syriam ac Ciliciam, confirmans Ecclesias.*

Tria sunt principalia narrationis hujus membra: Causæ procreantes dissidii, dissidium ipsum, & eventa. Causæ procreantes narrantur duæ: quarū una fuit in Barnaba, altera in Paulo: illa quidem per accidens causa, videlicet consilium Barnabæ de Johanne Marco ad commune iter assumendo, ℣.37: ista veró per se, videlicet judicium Pauli de iniquitate rei propter Marci illius indignitatem, ℣.38. Cæterúm consilium Barnabæ declaratur é sua occasione, videlicet conventione cum Paulo de suscipiendo itinere ad invisendum fratres apud gentes, ℣.36. ubi latet causa impulsiva á fine: Ideo enim id consuluit Barnabas, ut ministrum in itinere haberent: quo nimirum & antea usi fuerant. Porró ista conventio inter Paulum & Barnabam declaratur é causa procreante, videlicet conjunctione ipsorum in docendo apud Antiochenos, ℣.35. Dissidium ipsum amplificatur vocabulo paroxysmi seu exacerbationis animorum, ℣.39. Eventa narrantur quatuor. 1. Alter ab altero discessit. 2. Barnabas assumpto Marco navigavit in Cyprum. 3. Paulus allecto Sila abiit, commendatus gratiæ Dei á fratribus. 4. Idem peragravit Syriam ac Ciliciam, confirmans Ecclesias.

SCHOLIA IN CAP. XV.

2 *Repugnantiâ.* στάσεως. Pro, συζητήσεως. *Non exigua.* οὐκ ὀλίγης. Id est, maxima. Λιτότης. *Constitutum fuit.* ἔταξαν. Ad verb. *Constituerunt.* scilicet fratres qui erant Antiochiæ.

3 *Adferebant.* ἐποίουν. Ad verb. *Faciebant.*

4 *Per ipsos.* μετ' αὐτῶν. Ut suprá 14.27.

5 *Eos.* αὐτούς. Nempe Gentes fidem Christianam amplexas. Legem. τὸν νόμον. Non solúm moralem, sed & ceremonialem: ídque ad promerendum vitam æternam. Ex collatione ℣.10.

6 *De hoc negotio.* περὶ τοῦ λόγου τούτου. Ad verb. *De sermone hoc.* Metonymia Hebraica.

7 *Jampridem.* ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων. Vel, *Jam inde ab initio.* Scil. prædicati post Domini ascensionem Evangelii. Ad verb. *A diebus antiquis. Elegisse me.* ὅτι ἐξελέξατο. Vide suprá cap. 10.

8 *Spiritu sancto.* τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Vide suprá cap. 10. ℣. 44. & seq.

10 *Imponendo.* ἐπιθεῖναι. Id est, τῷ ἐπιθεῖναι. Dum vultis imponere. *Jugum.* ζυγὸν. Nempe Legem Mosis. Ex collatione ℣. 5. Metaphora.

11 *Imó.* ἀλλά. Quasi dicat, Non per Legem (ut cujus perfecta observatio sit impossibilis) sed per gratiam. *Quemadmodum & illi* καθ' ὃν τρόπον κἀκεῖνοι. Scilicet servati fuerunt, σωθῆναι. *Illi* autem, id est, patres nostri: ex collatione versus præcedentis. Quum enim dixisset, ne patres quidem potuisse portare jugum Legis Mosaicæ: promtum erat quærere, quomodo igitur servati sint: & quomodo item nos servemur qui itidem jugum illud portare non possimus. Respondet, *Per gratiam Christi*, id est, per gratiam Dei partam morte Christi. Sic genitivus notat causam efficientem.

12 *Tota multitudo.* πᾶν τὸ πλῆθος. Scilicet Apostolorum & Presbyterorum, ex collatione ℣. 6. ad quem respicit articulus ἀναφορικός. Nisi malimus nomine multitudinis intelligere Ecclesiam, cujus mentio fit infrá ℣. 22.

14 *Respexerit.* ἐπεσκέψατο. Ad verb. *Visitaverit*, seu, *inviserit. Respexerit Gentes ut sumeret ex ipsis.* ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν. Ad verb. *Visitaverit accipere ex gentibus. Nomini suo.* ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Vel, *sub nomine suo.* Id est, qui nominaretur ipsius populus, ex collatione ℣. 17.

17 *Quæ vocatæ fuerint de nomine meo.* ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς. Ad verb. *Super quos invocatum fuerit nomen meum super ipsos.* Hebraismus geminus: unus in phrasi, alter in repetitione pronominis.

19 *Non esse obturbandos.* μὴ παρενοχλεῖν. Scilicet δεῖν. Ellipsis Græca.

20 *A pollutionibus idolorum.* ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων.

λων. Id est, á carnibus pollutis per idola, eó quód illis fuerunt immolatæ. Quæ infrá ℣. 29. nominantur εἰδωλόθυτα. Genitivus τῶν εἰδώλων notat causam efficientem.

21 *Per singulas civitates*, κατὰ πόλιν. Videtur subaudiendum πᾶσαν: Sicut extat integré infrá ℣. 36. Et sic mox dicit, κατὰ πᾶν σάββατον. *Ipsum*. αὐτόν. Id est, doctrinam ipsius. Metonymia adjuncti. Sic mox: *Quum legatur*, scilicet Moses: id est, libri Mosis.

23 *Istis per eos scriptis*. γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε. Id est, Istis quæ sequuntur scriptis ac missis per eos. Ellipsis usitata. *Per eos*. διὰ χειρὸς αὐτῶν. Ad verb. *Per manum eorum*, id est, ministerio eorum. Hebraismus. Quanquam hoc accipi potest proprié: quia literæ quæ alió mittuntur, dantur in manum ei qui fert. *Salutem*. χαίρειν. Ad verb. *Gaudere*. Quem Græcismum imitatus est Horatius in epistola quæ incipit, *Celso gaudere*.

24 Oportere vos *circumcidi*. περιτέμνεσθαι. Scil. δεῖν ὑμᾶς. Ellipsis gemina. *Legem*. τὸν νόμον. Ut suprá ℣. 5.

25 *Concorditer congregatis*. γενομένοις ὁμοθυμαδόν. Vel, *Concorditer consentientibus*. Ad verb. *Factis unanimiter*. *Delectos viros mittere*. ἐκλεξαμένους ἄνδρας πέμψαι. Vel, *Deligere viros & mittere*. Ad verb. *Postquam delegissemus viros, mittere eos*.

26 *Qui exposuerunt* παραδεδωκόσι. Ad verb. *Qui tradiderunt*.

27 *Verbis*. διὰ λόγου. Ad verb. *Per sermonem*.

28 *Visum est*. ἔδοξε. Vel, *Placuit*. *Spiritui sancto ac nobis*. τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν. Id est, Visum est nobis ex instinctu sive suggestione Spiritus sancti. ἐνδιαδυο. *Præter necessaria*. πλὴν τῶν ἐπάναγκες. Pro, τῶν ἀναγκαίων. Nomen indeclinabile. Nisi forte sit adverbium, & subaudiatur ἐχόντων; & dicantur τὰ ἐπάναγκες ἔχοντα, ea quæ se habent necessarió, per periphrasin. Necessaria autem hîc intellige ad pacem Ecclesiæ, quæ tum erat, per tolerantiam infirmorum: non autem necessaria semper & ubique, nec necessaria ad salutem per se & simpliciter. Exceptâ tamen scortatione. Quæ quidem ideó hîc inter adiaphora enumeratur, quia á Gentibus non habe-

 batur

batur pro flagitio: ut videre est ex 1.Cor.6.15. & deinceps: & notũ est ex illo Terẽtiano, *Non est flagitium (mihi crede) adolescentulum scortari &c.* Adelph.act.1.scen.2.

29 *Ab iis quæ sunt immolata idolis.* εἰδωλοθύτων. Confer 1.Cor.8.

32 *Prophetæ.* προφῆται. Id est, doctores Ecclesiæ, præditi singulari dono interpretandi Scripturas propheticas.

33 *Et quum egissent* illic *aliquamdiu.* ποιήσαντες δὲ χρόνον. Subaudi τινά: ut plené loquitur Lucas infrá 18. 23. Item ante χρόνον subaudiendum κατά. Verbum autem ποιεῖν in hac phrasi usurpatur, ut apud Latinos verbum *Agere*, pro *Vivere* vel *degere*. Vide scholia nostra in Jac.4.13.

35 *Egerunt.* διέτριβον. Scil. τὸν χρόνον. Id est, Contriverunt tempus. Ellipsis Græca.

36 *Reversi invisamus.* ἐπιστρέψαντες ἐπισκεψώμεθα. Vel, *Revertamur & invisamus. Per omnes civitates in quibus.* κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐν αἷς. Ad verb. *Per omnem civitatem in quibus.* Relativum refertur ad sensum, non ad vocem.

37 *Consilium erat.* ἐβουλεύσατο. Vetus interpres & Syrus paraphrastes, *Volebat.* Videntur igitur legisse ἐβούλετο.

38 *Qui abscessisset.* τὸν ἀποστάντα. Suprá 13.13. *Ad illud opus,* εἰς τὸ ἔργον. Scil. conficiendum. Nempe opus illud ad quod ipsos advocaverat Spiritus sanctus, suprá 13.2. Articulus igitur est ἀναφορικός.

39 *Sic igitur sunt exacerbati.* ἐγένετο οὖν παροξυσμός. Ad verb. *Facta est igitur* (vel, *extitit igitur*) *exacerbatio.*

OBSERVATIONES EX CAP. XV.

διδ. Ex ℣.1. Nihil est novi si ex doctoribus Ecclesiæ exoriantur qui falsam de causis salutis doctrinam tradant:
παιδ. quum videamus id accidisse Ecclesiæ Antiochenæ quæ clarissimis doctoribus abundabat.

παιδ. Ex ℣.2. Falsa docentibus de causis salutis, acriter resistendum est: sique necessitas postulet, cognitio causæ aliis fidis doctoribus, deferenda, ut communi illorum consensu veritas stabiliatur.

Ex

Ex ℣.3. *Adferebant gaudium &c.* Quum audimus Ecclesias alibi plantari, gaudere debemus. πραγμ.

Ex ℣.4. *Quaecunque Deus per ipsos effecerat.* Efficacia ministerii verbi Deo accepta ferenda est. Confer 1. Cor. 3. ℣.5. & deinceps. πραγμ.

Ex ℣.6. *Congregati sunt &c.* Controversiæ de religione per pastores Ecclesiæ congregatos dijudicandæ sunt. πραγμ.

Ex ℣.9. *Ut qui fide purgaris corda eorum.* Declarandum hîc, quomodo per fidem Deus purget corda. Id autem facit, quatenus per fidem imputat obedientiam mortis Christi ad justitiam seu in remissionem peccatorum, morte Christi partam. Nam sanguis Christi purgat nos ab omni peccato, 1. Johan. 1. quatenus nimirum pro nobis effusus est in cruce cum sensu iræ Dei. Vide Heb. 9. 14. & cap. 10. ℣.22. & 23. διδ.

Ex ℣.10. & 11. Salutem seu vitam æternam nemo per bona opera in Lege Dei præcepta mereri potest quia nemo illa perfectè præstare potest: sed datur salus ex gratia iis qui credunt in Christum, idque propter meritum illius: quippe qui judicio Dei pro nostris peccatis satisfecit luendo pœnam illorum, atque ita favorem Dei (qui vitæ æternæ fons est) nobis conciliavit. διδ.

Ex ℣.11. *Quemadmodum & illi.* Sancti patres in V.T. non minùs quàm nos in N.T. per gratiam Chirsti (quippe in quem tanquam venturum crediderunt) servati sunt. Huc pertinet illud Heb. 13. 8. *Jesus Christus heri & hodie idem est, & in secula.* Item illud, Johan. 8. 56. *Abraham gestivit ut videret diem meum* (ait Christus) *& vidit ac gavisus est.* Confer etiam Hebr. 11. διδ.

Ex ℣.12. *Tacuit autem tota multitudo.* Si quis in synodo veritatem cælestem claré exposuerit, ut hîc fecit Petrus: tum cæterorum est aquiescere, & Deo gloriam dare. Huc pertinet exemplum patrum in concilio Niceno amplectentium sententiam Paphnutii, contradicentis legi sive canoni de omittendo clericis seu ministris Ecclesiæ concubitu cum uxoribus. Hist. tripart. lib. 2. cap. 14. πραγμ.

Ex ℣.14. & sequentibus. Qui in synodo authoritate præ cæteris valent, uti tunc Hierosolymis valebat Jacobus: πραγμ.

bus: illos decet veritatem ab aliquo ex fratribus exposi-
tam non solúm unâ cum ceteris approbare, sed etiam per testimonia Scripturæ confirmare.

παιδ. Ex Ṽ.20. *Ut abstineant á pollutionibus idolorum &c.* In rebus mediis (seu adiaphoris) hactenus communicandum cum fratrum infirmitate, ut eis concedatur discendi spatium. B.

παιδ. Ex Ṽ.21. *Moses enim &c.* Sicut olim Judæi singulis sabbatis convenerunt ad legendum & audiendum scripta Mosis: ita in N. T. debent Christiani convenire singulis diebus Dominicis ad legendum & audiendum scripta tum Mosis, tum Prophetarum & Apostolorum quæ sacro canone continentur. Confer 1. Cor. 16. 2.

παιδ. Ex Ṽ.22. & seq. In legitima synodo nec ii quibus permittitur judicium, quicquam tyrannicé statuunt: nec communis cœtus tumultuosé se opponit sedentibus ex Dei verbo judicibus: nec dissimilis ratio observatur in significandis & stabiliendis quæ ita fuerint decreta. B.

διδ. Ex Ṽ.28. *Visum est enim Spiritui sancto & nobis.* Ea demum est legitima synodus cui Spiritus sanctus præest. B. Is autem tunc præest, quum qui congregati sunt, illum ex vero corde á Deo petunt, Luc. 11. Ṽ.13.

διδ. Ex eodem versu. *Præter necessaria ista.* Charitas res na-
παιδ. turâ suâ liberas seu medias atq; indifferentes, tanquam necessarias observat in gratiam fratrum infirmorum: ne intempestivo earum usu illi offendantur.

παιδ. Ex Ṽ.31. *Gavisi sunt super exhortatione.* Quum controversiæ in Ecclesia exortæ, ex verbo Dei per legitimos pastores decisæ sunt: Ecclesia eo nomine gaudere debet & Deo gratias agere.

παιδ. Ex Ṽ.32. *Adhortati sunt fratres & confirmarunt.* Fidelium verbi ministrorum est, nullam occasionem prætermittere rudes erudiendi, & infirmos in fide confirmandi.

παιδ. Ex Ṽ.36. *Invisamus fratres.* Non est satis, Ecclesias passim plantare: sed perpetua inspectione ac crebra visitatione opus est, ut singuli in officio contineantur.

διδ. Ex Ṽ.37. & seq. Si contingat præcipuæ authoritatis
παρ. pastores vehementiús erga se mutuó exacerbari: deplo-

randa

randa quidem est naturæ humanæ infirmitas, veruntamen ea re non nimis nos offendi oportet: quum videamus idem sanctissimis viris Barnabæ ac Paulo accidisse, & deum ejusmodi distractionibus ad amplificandam suam Ecclesiam uti solere.

ANALYSIS CAP. XVI.

ARGUMENTUM.

Hic narratur primúm, quid egerit Paulus tum Lystris tum in aliis urbibus, ubi antea unâ cum Barnaba Ecclesias plantaverat, usq; ad ℣.6. Deinde quid ei acciderit volenti Evangelium prædicare in Asia & Bithynia, ℣.6.& 7. Tum quid ei acciderit Troade, á ℣.8. usq; ad duodecimi medium. Postremó quid egerit ac perpessus sit Philippis, á ℣.11. usque ad finem.

PARS PRIMA.

Quid egerit Paulus Lystris & in cæteris urbibus illius regionis.

PErvénit autem Derben & Lystram: & ecce, discipulus quidam erat illic nomine Timotheus, filius mulieris cujusdam Judææ fidelis, patris autem Græci.

2 *Huic dabant testimonium fratres qui Lystris erant & Iconii.*

3 *Eum* itaque *voluit Paulus secum proficisci: & assumtum eum circumcidit, propter Judæos qui in illis locis erant: sciebant enim omnes, patrem ejus Græcum esse.*

4 *Prout autem pertransibant urbes, tradebant eis servanda instituta quæ decreta fuerant ab Apostolis & Presbyteris qui Hierosolymis erant.*

5 *Itaque Ecclesiæ confirmabantur fide, & exuberabant numero quotidie.*

Duo principaliter narrantur: unum, quód Paulus Lystris assumserit comitem Timotheum, tribus primis versibus: alterum, quód unâ cum Sila Ecclesiis quas invi-

sebat tradiderit servandum decretum concilii Hierosolymitani, de quo in capite præcedente, ℣.4. & 5. Assumtio Timothei illustratur primum ab illius descriptione, ℣.1. Deinde ab assumendi causa impulsiva, ℣.2. Postremó ab assumti præparatione ad propositum iter, ℣.3. Timotheus describitur á causis procreantibus, videlicet parentibus. Causa assumendi impulsiva fuit testimonium fratrum illius loci de Timotheo. Præparatio assumpti ad propositum iter fuit circumcisio: quæ illustratur ex causa finali, videlicet ne Judæi quibus Paulus cum sociis prædicaturus erat, á Timotheo abhorrerent: quippe qui nondum intelligebant, circumcisionem abolitam esse. Traditio decreti Hierosolymitani illustratur ex eventis, videlicet Ecclesiarum tum confirmatione tum incremento.

PARS SECUNDA.

Quid Paulo acciderit volenti prædicare in Asia & Bithynia.

6 *Phrygiâ autem peragratâ & Galaticâ regione, prohibiti á Spiritu sancto loqui sermonem in Asia,*

7 *Quum venissent in Mysiam, tentabant ire versus Bithyniam: sed non sivit eos ire Spiritus.*

Summa est, quód Paulus & socii á Spiritu sancto sint prohibiti, ne in Asia & Bithynia prædicarent.

PARS TERTIA.

Quid Paulo acciderit Troade.

8 *Præteritâ autem Mysiâ descenderunt Troada,*

9 *Et visum per noctem conspectum est Paulo: Vir Macedo quidam adstabat precans eum, & dicens, Trajice in Macedoniam, & succurre nobis.*

10 *Ut autem hoc visum vidit, statim studuimus abire in Macedoniam, collatis argumentis colligentes quód advocasset nos Dominus ut eis evangelizaremus.*

11 *Provecti igitur Troade, rectum cursum tenuimus Samothracen, & sequenti die Neapolin:*

12 Et

12 *Et illinc Philippos, quæ est prima hujus partis Macedoniæ urbs, colonia.*

Summa est, Paulum unà cum sociis divinitus evocatum esse Troade in Macedoniam ad prædicandum illic Evangelium. Ista evocatio declaratur ex forma seu modo agendi, quód scilicet vir Macedo in viso nocturno rogaverit Paulum, ut Macedonibus succurreret, ℣.9 Hoc visum illustratur ex eventis: quód scilicet Paulus & socii inde collegerint suam vocationem, ℣.10. quodque mox in Macedoniam sint profecti, ac primúm venerint Philippos, ℣.11. & 12.

PARS QUARTA.

Quid Paulus & Silas egerint Philippis, quídq; ibi sint perpessi.

Egimus autem in ea urbe aliquot dies.

13 *Et die Sabbathi egressi sumus ex urbe ad flumen, ubi solebat esse precatio: ubi quum consedissemus, alloquuti sumus mulieres quæ convenerant.*

14 *Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in urbe Thyatirorum, Deum colens,* nos *audivit: cujus Dominus adaperuit cor ut attenderet ea quæ dicebantur à Paulo.*

15 *Quum veró baptizata esset, & domus ejus, rogavit* nos, *dicens; Si judicastis me fidelem esse Domino, ingressi domum meam, manete. Et adegit nos.*

16 *Factum est autem proficiscentibus nobis ad precationem, ut ancillula quædam habens spiritum Pythonis occurreret nobis; quæ quæstum magnum præbebat dominis suis, vaticinando.*

17 *Hæc subsequuta Paulum ac nos, clamabat dicens; Isti homines, servi sunt Dei illius altissimi, qui annunciant vobis viam salutis.*

18 *Hoc autem faciebat ad multos dies. sed molesté ferens Paulus, & sese convertens, spiritui illi dixit; Præcipio tibi per nomen Jesu Christi ut exeas ab ea. Exiit igitur eodem illo momento.*

19 *Videntes*

19 *Videntes autem illius domini, abiisse spem quæstus sui, prehensum Paulum & Silam traxerunt in forum ad magistratus.*

20 *Et quum adduxissent eos ad prætores, dixerunt; Homines isti conturbant civitatem nostram, quum sint Judæi:*

21 *Et annuntiant ritus quos non licet nobis suscipere, neque usurpare, quum simus Romani.*

22 *Unà autem insurrexit turba adversus eos: & prætores diruptis eorum vestibus jusserunt* eos *virgis cædi.*

23 *Quumq; multas plagas eis imposuissent, conjecerunt* eos *in carcerem, additis mandatis commentariensi ut tutò eos asservaret.*

24 *Qui quum tale mandatum accepisset, conjecit eos in intimum carcerem, & pedes eorum adstrinxit numella.*

25 *Media autem nocte precantes Paulus & Silas hymnis laudabant Deum: & qui vincti erant, exaudiebant eos.*

26 *Repentè verò terræmotus magnus exstitit, ita ut concuterentur fundamenta carceris: & illico apertæ sunt omnes fores, & omnium vincula laxata.*

27 *Expergefactus autem commentariensis, quum viderat fores carceris apertas, educto gladio erat seipsum interempturus, existimans vinctos effugisse:*

28 *Clamavit autem Paulus voce magna, dicens; Ne quid feceris tibiipsi mali: omnes enim hic sumus.*

29 *Is verò petito lumine irrupit, & tremefactus accidit Paulo & Silæ* ad pedes.

30 *Et productis ipsis foras, ait; Domini, quid me oportet facere ut server.*

31 *At illi dixerunt, Crede in Dominum Jesum Christum, & servaberis tu ac domus tua.*

32 *Et loquuti sunt ei sermonem Domini, & omnibus qui erant domi ipsius.*

33 Ipse *verò illis assumtis eà ipsà horà noctis, lavit* eorum *plagas: & baptizatus est ipse & omnes* domestici *illius illico.*

34 *Et ipsis deductis domum suam, apposuit mensam: & exultavit quòd cum universa domo sua credidisset Deo.*

35 *Die autem exorto prætores miserunt viatores qui dicerent, Dimitte homines illos.*

36 *Annun-*

36 *Annuntiavit autem commentariensis hos sermones Paulo; Miserunt,inquit,pratores ut dimittamini: nunc igitur egressi,ite in pace.*

37 *Paulus autem dixit eis ; Cæsos nos publicè, indicta causâ,quum simus Romani, conjecerunt in carcerem; & nunc clam nos ejiciunt? non profectó : sed veniant ipsi,& nos educant.*

38 *Renuntiârunt autem pretoribus viatores verba ista: timueruntq; audito eos Romanos esse.*

39 *Et venientes precati sunt eos, & eductos rogârunt ut egrederentur ex urbe.*

40 *Egressi autem é carcere introierunt ad Lydiam: & visis fratribus,consolati sunt eos,& egressi sunt.*

Narrationis hujus partes principales sunt quinq; 1. videlicet conversio Lydiæ, usque ad ℣.15. Ejectio spiritus Pythonis ex ancillula quadam,á ℣.16.usque ad ℣.19. Injuriæ atque contumeliæ Paulo & Silæ á quibusdam illatæ,á ℣.19. usque ad 25. Conversio commentariensis seu custodis carceris,á ℣.25.usque ad 35.Et postremó dimissio Pauli & Silæ é carcere,versibus reliquis.

Conversio Lydiæ illustratur primúm á tempore quo accidit,videlicet die sabbathi,℣.13.Deinde á loco ubi accidit, videlicet extra urbem ad flumen ubi solebat esse precatio,ibid. Tum á causa instrumentali,videlicet sermone Pauli,℣.13.& 14. Postea ab alia causa instrumentali,videlicet auscultatione Lydiæ,℣.14.Præterea á causa procreante principali, videlicet apertione cordis Lydiæ per Dominum,ibid. Postremó ab eventis numero tribus. 1. Baptizata est. 2. Curavit baptizari domesticos suos. 3. Excepit Paulum cum sociis hospitio. Quæ exceptio illustratur recitatione verborum quibus illos rogavit: & amplificatur verbo adigendi,℣.15.

Ejectio spiritus Pythonis ex ancillula declaratur primúm á causa impulsiva, deinde á forma seu modo agendi. Causa impulsiva quæ Paulum ad spiritum illum ejiciendum movit, fuit pronuntiatum illius de Paulo & sociis quo testimonium illis dedit vocationis & doctrinæ, ℣.17. Istud pronuntiatum illustratur ex occasione, videlicet

licet occursu ancillulæ istius, ℣.16. Item ab adjuncta iteratione, ℣.18. Forma seu modus agendi fuit mandatum Pauli, ibid.

Injuriæ atque contumeliæ Paulo & Silę illatæ narrantur septem. Primó, tracti sunt ad magistratus á dominis illius ancillulæ, ℣.19. Quæ injuria illustratur á causa impulsiva, videl. dolore ob ademtam spem quæstus quem facere solebant ex ancillulæ vaticinationibus. Secundó, falsó accusati sunt quód turbent civitatem sua doctrina, ac proinde quód tradant falsam doctrinam: Id quod probant á testimonio communis consensus idololatrarum in illa urbe degentium, ℣.20. & 21. Tertió, turba adversus eos insurrexit, ℣.22. Quartó, præfecti diruptis eorum vestibus jusserunt eos virgis cædi, ibid. Quintó, multas plagas eis imposuerunt, ℣.23. Sextó, conjecerunt eos in carcerem, ibid. Hæc injuria amplificatur ab adjuncto singulari mandato ad commentariensem de eis tutó asservandis. Septimó, commentariensis conjecit eos in intimum carcerem, & pedes eorum adstrinxit numella, versu 24.

Conversio commentariensis declaratur partim é causis procreantibus, partim ex effectis. Causæ procreantes narrantur duæ: miraculum editum in Paulo & Sila, & prædicatio Evangelii per eosdem. Miraculum fuit, quód ipsis canentibus terræmotu concussa sunt fundamenta carceris, & illico fores omnes apertæ sunt, omniúmque vincula laxata, ℣.25. & 26. Quo miraculo Deus testimonium innocentiæ Paulo & Silæ præbuit, atq; ita illorum doctrinam de consequenda salute confirmavit. Istud miraculum illustratur ex effectis in commentariensi: nempe quód fuerit expergefactus, ℣.27. quód viderit fores carceris apertas, ibid. quód voluerit se ipse interimere gladio, ibid. quód cohibitus sit á Paulo, ℣.28. quód tremefactus acciderit Paulo & Silæ ad pedes, ℣.29. quód produxerit eos foras, ℣.30. quód petiverit ab illis institui de ratione consequendi salutem, ibid. Prædicatio Evangelii per Paulum & Silam apud istum commentariensem amplificatur ab adjuncto illius comitatu, quód videlicet do-

mesticis ejus simul prædicarint, ℣.31.& 32. Effecta conversionis in commentariensi narrantur sex. 1.Lavit plagas Pauli & Silæ. 2.Baptizatus est. 3. Baptizari curavit omnes domesticos suos. 4.Paulum & Silam duxit domum suam. 5.Apposuit eis mensam. 6.Exultavit quód cum universa domo sua credidisset Deo,℣.33.& 34.

Dimissio Pauli & Silæ é carcere illustratur ex actionibus tribus. Primúm, præfecti urbis per viatores mandarunt commentariensi ut illos dimitteret, ℣.35. Deinde, commentariensis mandatum illud Paulo retulit, atque ita abeundi potestatem eis fecit,℣.36. Postremó,præfecti ipsi veniẽtes precati sunt eos ut é carcere exirent,& eductos rogarunt ut ex urbe egrederentur, ℣.39. Hæc tertia actio declaratur partim ex causis impulsivis, videlicet relatu viatorum de querela Pauli & Barnabæ super injuria incarcerationis, & inde orto metu in præfectis, ℣.37. & 38.partim ex eventis in Paulo & Silaquæ narrantur tria ℣.ult. 1.Egressi é carcere introierunt ad Lydiam. 2.Visis fratribus consolati sunt eos. 3.Egressi sunt urbe.

SCHOLIA IN CAP. XVI.

1 *Fidelis.* πιστῆς. Id est, credentis in Christum. Græci. Ἕλληνος. Tum natione scil.tum religione.

2 *Huic dabant testimonium fratres.* ὃς ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν.Vel, *Qui testimonio ornabatur á fratribus.* Porró relativum pronomen refertur ad nomen Timothei.

3 *Propter Judæos.* διὰ τοὺς Ἰουδαίους. Ut ne repudiarent illum Judæi, tanquam incircumcisum: quia nondum intelligebant, circumcisionem esse abrogatam. *Sciebant enim omnes,patrem ejus Græcum esse.* ᾔδεισαν γὰρ ἅπαντες τὸν πατέρα αὐτοῦ ὅτι Ἕλλην ὑπῆρχεν.Ad verb.*Sciebant enim omnes patrem ejus,quód Græcus esset.*Hellenismus.

4 *Instituta.* τὰ δόγματα. Vel, *Placita:* Vel,*decreta.*Nomen conjugatum est verbo δοκεῖν,quo usus fuit Lucas suprá 15.28.

5 *Exuberabant.* ἐπερίσσευον. Id est,augebantur.

7 *Sed,* καί. Copulativa pro adversativa, ex Hebraismo.

Spiritus,

Spiritus. τὸ πνεῦμα. In nonnullis exemplaribus, teste D. Beza, additum est nomen Jesu.

9 *Adstabat.* ἦν ἑστὼς. Ad verb. *Erat stans.*

10 *Studuimus.* ἐζητήσαμεν. Ad verb. *Quæsivimus.*

11 *Provecti.* ἀναχθέντες. In altum subvecti. Sic suprà 13.13. *Et sequenti die.* τῇ τε ἐπιούσῃ. Scil. ἡμέρᾳ. Ad verb. *Succedente die.* Hinc ἄρτος ἐπιούσιος.

12 *Egimus.* ἦμεν διατρίβοντες. Vel, *Commorati sumus.* Pro, διετρίβομεν. Scilicet τὸν χρόνον. Græcismus geminus.

13 *Sabbathi.* τῶν σαββάτων. Pro, τοῦ σαββάτου. Ut suprà 13.14. *Solebat.* ἐνομίζετο. Νομίζεσθαι, pro, moris esse, sive in more positum esse, reperitur passim apud Grecos authores: ut exemplis confirmat Henr. Steph. in suo thesauro. *Precatio.* προσευχή. Syrus paraphrastes vertit *domum precationis.* Et sané domos illas in quibus convenire solebant Judæi ad legendum Scripturam & precandum, appellabant, προσευχάς: quam vocem Romani quoque usurparunt, nominantes proseuchas, quasi dicas oratoria. Sed istam interpretationem hoc quidem loco repudiant verba ἐνομίζετο εἶναι.

15 *Domus.* ὁ οἶκος. Id est, familia. Metonymia subjecti. *Domino.* τῷ Κυρίῳ. Christo scilicet.

16 *Ad precationem.* εἰς προσευχήν. Vel, *Ad proseucham,* id est, domum precationis. nam ista expositio huc quadrat. *Spiritum Pythonis.* πνεῦμα πύθωνος. Id est, Spiritum pythonem. Genitivus speciei. Dicitur autem πύθων spiritus vaticinans, δαιμόνιον μαντικὸν, nomine deducto ab urbe Phocidis Pytho sive Pythone, quæ aliâs Delphis: ubi talis spiritus responsa dabat consulentibus, ídque sub nomine Apollinis, é ventre anus fatidicæ.

18 *Molesté ferens.* διαπονηθείς. Quasi dicas, *molestatus,* seu, *molestiâ confectus.* *Per nomen.* ἐν τῷ ὀνόματι Ad verb. *In nomine.* Hebraismus. Id est, ex mandato.

19 *Illius.* αὐτῆς. Scil. τῆς παιδίσκης, ancillulæ, ex V. 16. Græcum clarius propter terminationem fœmininam.

20 *Ad pretores.* τοῖς στρατηγοῖς. στρατηγοὶ proprié duces exercitus, οἱ ἄγοντες τὸν στρατόν. Vide annotationes D. Bezæ.

21 *Ritus.* ἔθη. Mores.

22 *Jusse-*

22 *Jusserunt virgis cædi.* ἐκέλευον ῥαβδίζειν. Ad verb. *Jusserunt virgis cædere.* Græcismus. Id est, jusserunt ut ministri eos virgis cæderent.

23 *Imposuissent.* ἐπιθέντες. Nempe ministri, seu lictores.

24 *Adstrinxit.* ἠσφαλίσατο. Quasi dicas, *assecuravit.* Id est, ita astrinxit ut securus esset de ipsorum fuga. Metonymia effecti synecdochica. *Numella.* εἰς τὸ ξύλον. Ad verb, *In lignum.* Metonymia materiæ.

29 *Irrupit.* εἰσπηδήσας. Vel, *insiliit*, seu, *intró saliit.*

31 *Domus tua.* ὁ οἶκός σου. Familia tua. Metonymia subjecti. Sic ℣.34.

33 *Lavit* eorum *plagas* ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν. Ad verb. *Lavit eos á plagis.* Id est, lavando purgavit. Synecdoche mẽbri metonymica. Vel ellipsis, subaudito participio καθαρίζων.

35 *Viatores.* τοὺς ῥαβδούχους. Sic dicti apud Græcos, quód gestarunt bacillos seu virgas, παρὰ τὸ ἔχειν ῥάβδους. Vide annotationes D. Bezæ.

37 *Indictâ causâ.* ἀκατακρίτους. Sive, *indemnatos*: id est, non damnatos. *Et nunc clám nos ejiciunt?* καὶ νῦν λάθρᾳ ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν; Interrogatio est indignantis: quasi dicat, Nequaquam ita fieri debet.

38 *Audito.* ἀκούσαντες. Quum audissent.

40 *Ad Lydiam.* εἰς τὴν Λυδίαν. Pro, πρὸς τὴν Λυδίαν. Nisi forte legendum, εἰς τὴν Λυδίας. Scil. οἰκίαν. Ut suprá ℣.15. *Egressi sunt.* ἐξῆλθον. Scilicet ex urbe.

OBSERVATIONES EX CAP. XVI.

Ex ℣.2. *Huic dabant testimonium.* Testimonio piorum ornatum esse oportet eum qui ad ministerium verbi Dei vocandus est. διδ.

Ex ℣.3. *Circumcidit propter Judæos.* Exemplo Pauli & Timothei ne gravemur ad lucrifaciendum infirmos, etiam res molestas, quas alioquin bona conscientia omittere poteramus, suscipere. Confer 1.Cor.9.℣.19.& seq. παιδ.

Ex ℣.4. *Tradebant eis servanda instituta &c.* Servanda in rebus mediis charitas; tum ut infirmis, tum ut Ecclesiæ paci consulatur. B. παιδ.

διδ. Ex ℣.6. *Prohibiti à Spiritu sancto &c.* Ex ℣.7. *Non sivit eos Spiritus.* Deus sua momenta constituit patefaciendæ veritati: ut sit prorsus gratuita tum electio tum vocatio. B.

διδ. Ex ℣.9. *Succurre nobis.* Evangelii ministri ii sunt per quos Dominus pereuntibus opitulatur. B. Sic Christus Apostolos ad Evangelium in terra Israëlitica prædicandum emittens, dicebat: *Proficiscimini ad oves perditas domus Israël.* Matth. 10. ℣.6.

παιδ. Ex ℣.10. *Statim studuimus &c.* Cognitâ Dei voluntate, promté & absque mora illi obsequendum est. Confer exemplum Abrahæ, Gen. 22. 3.

διδ. Ex ℣.14. *Quædam autem mulier &c.* Deus à mulierculæ conversione suum in Macedonia regnum auspicatus, ostendit nullam esse in Evangelio personarum acceptionem. B.

Ex eodem versu: *Cujus Dominus adaperuit cor &c.* Do-
διδ. minus quidem unus cor aperit, sed ad audiendum verbum quod prædicatur. B.

διδ. Ex ℣.15. *Ingressi domum meam &c.* Vera in Christum fides continuó ex se gignit charitatem ac beneficentiam erga proximum, inprimis erga fidos Christi servos.

παιδ. Ex ℣.18. *Sed molesté ferens Paulus &c.* Diabolus etiamsi vera loquatur, non tamen audiendus est: quia verum interdum testando, hoc agit, ut postea eos qui ipsi aures præbent, fallat. Confer exemplum Christi Marc. 1. 25. Item pronuntiatum Johan. 8. 44.

διδ. Ex eodem versu. *Exiit igitur.* Mandato Christi obediunt mali spiritus vel inviti. Hinc divina ejus potentia perspicitur. Confer exempla dæmoniorum ab ipso Christo immeditaté ejectorum.

διδ. Ex ℣.19. *Abiisse spem quæstus sui.* Causa quæ multos ad persequendum confessores veritatis cælestis movet, est cupiditas quæstus seu avaritia: quæ, teste Apostolo, radix est omnium malorum.

διδ. Ex ℣.20. *Homines isti conturbant civitatem &c.* Persecutores veritatis prætexunt avaritiæ suæ studium tum publicæ pacis, tum etiam pietatis. B.

Ex

Ex ℣.21. *Quum simus Romani.* Impii verbo Dei oppo-nere audent placita humana. διδ.

Ex ℣.22. *Jusserunt eos virgis cædi.* Iniquorum magistra-tuum exemplum, populi furori obsequentium. B. Confer exemplum Pilati in damnando Christo. διδ.

Ex ℣.26. *Repentè verò terræmotus exstitit.* Sanctorum preces cœlum & terram concutiunt. B. διδ.

Ex ℣.27. & seq. In conversione istius commentarien-sis proponitur nobis insigne exemplum misericordiæ Dei. διδ.

Ex vers.31. *Crede &c.* Et vers.33. *Lavit eorum plagas.* Et ℣.34. *Apposuit eis mensam.* Salutis via est fides in Christum: quæ quidem fides per dilectionem operatur, Gal. 5.℣.6. διδ.

Ex eodem versu. *Servaberis tu ac domus tua.* Patrisfa-miliâs est curare ut domestici sui veram religionem unâ cum ipso amplectantur, ut ita unâ cum ipso serventur. Confer exemplum Abrahæ Gen.18.19. & Cornelii suprà 10.2. Item præceptum Dei generale, Deut.6.7. & speciale, Exod.12.℣.26. & 27. παιδ.

Ex ℣.37. *Veniant ipsi &c.* Non sunt quidem retaliandæ injuriæ, sed nihilominus utendum est adminiculis á Domino porrectis, ad cohibendam impiorum libidinem, ne saltem aliis similiter noceant. B. παιδ.

Ex ℣.38. *Timueruntq; &c.* Impii non Dei, sed hominum metu moventur: & Deus hac etiam ratione suis prospicit, quum opus est. B. διδ.

Ex ℣.39. *Et venientes precati sunt &c.* Ignominia tandem iniquorum magistratuum merces. B. διδ.

Ex ℣.40. *Introierunt ad Lydiam &c.* Sic vitanda pericula, ut nunquam negligatur officium. B. παιδ.

ANALYSIS CAP. XVII.

ARGUMENTUM.

Hic narratur quid Paulus egerit ac perpessus sit primúm Thessalonicæ, usque ad ℣. 10: deinde Berœæ, á ℣. 10. usque ad 16: postremó Athenis, á ℣. 16. usq; ad finem. Ita tres sunt capitis partes.

PARS PRIMA.

Quid Paulus egerit ac perpessus sit Thessalonicæ.

Quum autem iter fecissent per Amphipolin & Apolloniã, venerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga Judæorum.

2 *Paulus autem sicut consueverat introivit ad eos, & per Sabbatha tria disseruit* cum *eis ex Scripturis,*

3 *Explicans & ob oculos ponens, oportuisse Christum pati, & resurgere á mortuis: & hunc esse Christum,* nempe *Jesum. Quem ego* inquit *annuntio vobis.*

4 *Nonnulli igitur eorum assensi sunt, & consociati sunt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorum multitudo magna, & ex mulieribus primariis non pauca.*

5 *Sed invidiâ commoti Judæi qui increduli erant, assumtis quibusdam circumforaneis, viris sceleratis, ac turba congregata turbaverunt civitatem, & adorti domum Jasonis, studebant eos adducere ad populum.*

6 *Et quum non invenissent eos, traxerũt Jasonem & quosdam fratres ad magistratus civitatis, clamando, Isti qui orbis terrarum statum subverterunt, etiam hic adsunt.*

7 *Quos accepit Jason: qui omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse,* nempe *Jesum.*

8 *Commoverunt autem turbam & magistratus civitatis hæc audientes.*

9 Qui *tamen quum satis accepissent ab Jasone & cæteris, dimiserunt eos.*

10 *Fratres veró statim per noctem emiserunt Paulum simul & Silam Berœam.*

Summa

Summa est, Paulum in synagoga disseruisse de Christo, & propterea ab incredulis Judæis cum sociis quæsitum esse ut traheretur in judicium. Dissertatio Pauli illustratur ex effectu, videlicet assensione nonnullorum, tum Judæorum tum Græcorum, ℣.4. Inquisitio declaratur é loco ubi quæsiti fuerunt, videlicet domo Jasonis, ℣.5; & eventis: quód non sint inventi, ℣.6; quód Jason & quidam fratres tracti sint ad præfectos urbis, & accusati doctrinæ seditiosæ, ibid. & ℣.7: quód ista accusatione præfecti turbati sint, ℣.8: quód Jason & cæteri satisdatione facta dimissi sint, ℣.9: quód Paulus & Silas noctu per fratres emissi sint, ℣.10.

PARS SECUNDA.

Quid Paulus egerit ac perpessus sit Berœæ.

Qui quum advenissent, abierunt in synagogam Judæorum.
11 *Fuerunt autem isti generosiores iis Judæis qui erant*
Thessalonicæ, ut qui receperint Sermonem cum omni alacritate, quotidie scrutantes Scripturas, an hæc ita se haberent.
12 *Multi igitur ex eis crediderunt, & Græcarum mulierum honoratarum, & virorum non pauci.*
13 *Ut autem cognoverunt Thessalonicenses Judæi, Berœæ quoque annuntiatum esse á Paulo sermonem Dei; venerunt etiam illuc, concitantes turbam.*
14 *Sed statim tunc Paulum emiserunt fratres, ut iret velut ad mare: Silas autem & Timotheus remanserunt illic.*
15 *Qui veró Paulum susceperant tuto loco constituendum, deduxerunt eum Athenas usq;: & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, ut quam-citissimé ad ipsum venirent, abierunt.*

Summa est, Paulum in synagoga Berœensium disseruisse de Christo, & propterea á Judæis Thessalonicensibus turbam contra eum concitatã esse. Dissertatio Pauli declaratur ex effectis: quód Berœenses Judæi doctrinã ejus receperint, & é Scripturis examinarint, ℣.11. quód etiam ex Græcis non pauci crediderint, ℣.12. Concitatio turbæ illustratur partim é causa impulsiva, videl. rumore de facto Pauli, ℣.13: partim ex eventis, videl. subductione

Pauli & Silæ Thessalonica per fratres, ejusdemque deductione Athenas usque, & denique mandata ejus ad Silam & Timotheum qui Bereæ substiterant, v. 14 & 15.

PARS ITERA.

Quid Paulus egerit ac perpessus sit Athenis.

16 *Porro quum Athenis illos exspectaret, exacerbabatur spiritus ejus in ipso, quum conspiceret urbem idolis refertam.*

17 *Disserebat igitur in synagoga cum Judæis & religiosis, & in foro quotidie cum quibusvis obviis.*

18 *Quidam autem ex Epicureis & Stoicis philosophis conferebant cum eo: & quidam dicebant, Quid vult blaterator iste dicere? Alii veró, Peregrinorum deorum videtur annuntiator esse: quia Jesum & resurrectionem ipsis annuntiabat.*

19 *Et prehensum eum duxerunt in Areopagum, dicentes; Possumusne scire quæ sit ista nova quæ á te prædicatur doctrina?*

20 *Peregrina enim quædam ingeris auribus nostris, volumus ergo scire quidnam ista sibi velint.*

21 *(Cæterùm Athenienses omnes & advenæ hospites nulli alii rei vacabant, nisi ad dicendum aut audiendum aliquid novi.)*

22 *Quum autem constitisset Paulus in medio Areopago, dixit, Viri Athenienses, omnino conspicio vos quasi religiosiores.*

23 *Pertransiens enim & contemplans sacra vestra, inveni etiam aram cui inscriptum erat, Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego vobis annuntio.*

24 *Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, quum sit cœli & terræ dominus, in manufactis templis non habitat.*

25 *Nec manibus hominum colitur, alicujus rei egens; quum ipse det omnibus vitam & halitum & omnia.*

26 *Fecitque ex uno sanguine, totam gentem hominum, ut habitarent super universa superficie terræ, definitis statis temporibus,*

periodus, & positis terminis habitationis eorum.

27 *Ut quærerent Dominum, si forte palpando eum investigarent & invenirent: quanquam profecto non longe abest ab unoquoque nostrûm.*

28 *In ipso enim vivimus, & movemur, & sumus: sicut & quidam de vestratium poëtarum dixerunt, Nam hujus progenies etiam sumus.*

29 *Progenies ergo Dei quum simus, non debemus existimare auro aut argento, aut lapidi, nempe sculpturæ artificio & excogitatione hominum, numen esse simile.*

30 *Temporibus igitur istius ignorantiæ dissimulatis, Deus nunc denunciat omnibus ubique hominibus ut resipiscant.*

31 *Eo quod statuit diem, quo justè judicaturus est orbem terrarum, per eum virum quem definiit, fide palam facta omnibus illo à mortuis excitato.*

32 *Quum audissent autem resurrectionem mortuorum, alii quidem irridebant: alii vero dicebant, Audiemus te rursus de hac re.*

33 *Et ita Paulus exivit è medio eorum.*

34 *Quidam vero eidem adhæserunt & crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alii cum eis.*

Tria hic principaliter narrantur. Primum, Paulum Athenis disseruisse de Christo: quin & ob eam causam persecutionem passum à quibusdam philosophis: postremo sermonem habuisse ad Areopagitas. Dissertatio Pauli declaratur primum à causis impulsivis: videlicet, quod spiritus ejus fuerit incitatus, quum conspiceret urbem idolis deditam, ℣. 16. Deinde à locis ubi, & à personis cum quibus disseruit: nempe tum in synagoga cum Judæis & religiosis, tum in foro cum quibusvis obviis, ℣. 17. Postremo ex eventu, videlicet persecutione philosophorum, ℣. 18. 19. & 20.

Persecutio illa declaratur per partes. 1. Congressi sunt cum ipso. 2. Quidam per contumeliam nugatorem vocarunt. 3. Alii crimen capitale ei intentarunt, quod videretur annuntiare peregrinos deos. 4. Traxerunt illum in Areopagum. 5. Ibi eum accusarunt novitatis doctrinæ:

quæ accuſatio ſequenti ſermoni cauſam præbuit. Cui ſermoni præmittitur narratio de ingenio & more Athenienſium, ℣. 21: ut cauſa ſignificetur, qui factum ſit ut Paulum patienter audirent. Deinde ſermo ipſe recitatur. Poſtremò narrantur eventa. Cæterùm ſermo ipſe tribus partibus conſtat; exordio, propoſitione doctrinæ, & concluſione. Exordium continet narrationem caſus, qui Paulo Athenis acciderat, unde occaſionem ſumit veræ de Deo & cultu Dei doctrinæ proponendæ. Caſus ille fuit, quòd Athenis invenerat aram cui inſcriptũ erat, IGNOTO DEO. Hujus caſus narrationem amplificat corollario reprehenſionis Athenienſium propter ſuperſtitionem: atque ita ſignificat opus eis eſſe inſtitutione veræ religionis, ℣. 22. & 23. Propoſitio doctrinæ, duo capita continet: unum, quiſnam ſit verus Deus: alterum ex priore deductum, quomodo verus Deus ſit colendus. Summa eſt, Verum Deum eſſe illum ſolum qui fecit mundum, & proinde eſt cæli & terræ dominus: item qui omnibus hominibus dat vitam & halitum, & omnia; quique ex uno ſanguine omne genus hominum condidit: qui illis orbem terrarum inhabitandum conceſſit; qui ſingulis dat vitam & motum, ſingulorúmq; ſubſtantiam conſervat: Ac proinde Deum non eſſe colendum per idola. Cæterùm doctrinam ſuam de Deo confirmat teſtimonio poëtæ Arati ex Phænomenis: quia judicabat illud aliquid ponderis apud ipſos habiturum, ut eò faciliùs crederent veritati, ℣. 24. & deinceps. Concluſio continet exhortationem ad pœnitentiam; quam confirmat à fine, ut ſcilicet poſſint conſiſtere in judicio Dei, ℣. 30. & 31. Eventa illius ſermonis, ac nominatim extremæ clauſulæ ubi mentionem fecerat reſurrectionis mortuorum, narrantur quatuor, ℣. 32. & ſeq. 1. Quidam cavillati ſunt. 2. Alii dixerunt, *Audiemus te rurſus de hac re.* 3. Paulus exivit è medio eorum. 4. Quidam ei ſeſe adjunxerunt, doctrinæq; ejus crediderunt. Hoc poſtremum eventum illuſtratur indicatione exemplorum ſpecialium duorum, ℣. ult.

SCHOLIA IN CAP. XVII.

1 *Synagoga.* ἡ συναγωγή. Articulus hoc loco vim habet infinitam, ut nomen τὶς.

2 *Paulus autem sicut consueverat, introivit.* κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ Παύλῳ, εἰσῆλθε. Pro, ὁ δὲ Παῦλος εἰσῆλθε κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ. Hebraismus.

3 *Explicans.* διανοίγων. Ad verb. *Adaperiens.* Metaphora. *Ob oculos ponens.* παρατιθέμενος. *Christum.* τὸν χριστόν. Indefinité dictum: ut Luc. 24. 26.

4 *Assensi sunt.* ἐπείσθησαν. Ad verb. *Persuasi sunt.* Metonymia efficientis. *Consociati sunt.* προσεκληρώθησαν. Adjuncti sunt quasi sorte lecti. Synecdoche speciei κατακληροῦσθαι. *Non paucæ.* οὐκ ὀλίγαι. Id est, plurimæ λιτότης.

5 *Qui increduli erant.* οἱ ἀπειθοῦντες. Ut suprá 14. 2. *Turbaverunt.* ἐθορύβουν. fecerunt ut tumultuaretur civitas. μεταβατικῶς usurpato verbo θορυβεῖν: quod usitatiús capitur ἀμεταβάτως. *Studebant.* ἐζήτουν. Ad verb. *quærebant.*

6 *Qui orbis terrarum statum subverterunt.* οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες. Vel, *qui orbem terrarum ad seditionem excitarunt.* Verbo ἀναστατοῦν deducto á nomine ἀνάστασις, quatenus eo significatur insurrectio, quum alii adversum alios insurgunt: pro quo usitaté dicitur στάσις, seditio.

7 *Alium.* ἕτερον. Nempe præter Cæsarem.

9 *Quum satis accepissent.* λαβόντες τὸ ἱκανόν. Syrus, *Et acceperunt fidejussores,* sive, *sponsores:* qui scil. fidejusserunt, quód vellent se judicio sistere, si illi elaberentur. *Quum advenissent.* παραγενόμενοι. Scil. Berœam.

11 *Sermonem.* τὸν λόγον. Scilic. Dei. Græcum expressius propter articulum. *Scrutantes.* ἀνακρίνοντες. Vel, *interrogantes.* Nisi forté ἀνακρίνοντες positum est pro συγκρίνοντες, id est, *comparantes:* nempe comparantes Scripturas cum doctrina Pauli, ut per illam collationem deprehenderent consensum, vel discrepantiam.

12 *Græcarum mulierum.* τῶν ἑλληνίδων γυναικῶν. Scilic. οὐκ ὀλίγαι. Est enim hoc loco ὑπόζευγμα.

13 *Concitantes.* σαλεύοντες. *Quatientes, concutientes.* Metaphora ab ædificiis, quæ concutiuntur vento.

15 *Qui verò Paulum susceperant tuto loco constituendum.* οἱ δὲ καθιστῶντες τὸν Παῦλον. Ad verb. *Qui constituebant Paulum.* Id est, in eo elaborabant ut constituerent, scil. tuto loco. Metonymia effecti seu finis, & synecdoche generis. Vide annotationes D. Bezæ.

16 *Spiritus.* τὸ πνεῦμα. Id est, animus. Hebraismus.

17 *Religiosis.* τοῖς σεβομένοις, Proselytis nimirum, quod nomen additur suprà 13.43.

18 *Conferebant cum eo.* συνέβαλον αὐτῷ. Scil. λόγους, id est, sermonem. Ellipsis. *Blaterator.* ὁ σπερμολόγος. Vel, *Seminilega.* Tradit enim Eustathius, referente Henrico Stephano, σπερμολόγους Atticis nominari τοὺς περὶ ἐμπόρια καὶ ἀγορὰς διατρίβοντας, nimirum διὰ τὸ ἀναλέγεσθαι τὰ ἐκ τῶν φορτίων ἀπορρέοντα, καὶ διαζῆν ἐκ τούτων: id est eos qui in foro grana seu semina colligunt é saccis effusa, atque inde victum quærũt. Significantur ergo hoc nomine homines viles & contemti. Aliis placet, sic dici blateronem sive garrulum per metaphoram, quód similis sit avi quæ nominatur σπερμολόγος, Latiné frugilega: quia rostro refossa semina legit & depascitur.

19 *Areopagum.* ἄρειον πάγον. Quasi dicas, Martium collem. Erat curia sita non procul Acropoli. Vide annotationes D. Bezæ. *Prædicatur,* λαλουμένη. Loquendo proponitur.

21 *Aliquid novi.* τι καινότερον. Pro, καινόν τι. Comparativus pro positivo.

22 *Religiosiores.* δεισιδαιμονεστέρους. *Numinis metuentiores.* Nam dictus est δεισιδαίμων, quasi δεδιὼς τὰ δαιμόνια, metuens numen. Aliâs valet superstitiosum.

23 *Pertransiens.* διερχόμενος. Scil. τὴν πόλιν, urbem.

25 *Alicujus rei egens.* προσδεόμενός τινος. Id est, ὡς προσδεόμενός τινος, tanquam alicujus rei egens.

28 *In ipso,* ἐν αὐτῷ. Id est, Per ipsum, seu virtute ipsius. *Nam hujus &c.* τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. Hemistichium hoc ex phænomenis Arati sumtum est.

29 Nempe *sculptura &c.* χαράγματι, Appositio ἐν ἐξηγη-

τικά.

τινι. Quia commemoraverat solas materias: nunc declarat se intelligere materias illas certa figura informatas, id est, simulachra. *Sculpturæ artificiosè excogitatæ.* χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως. Ad verb. *Sculpturæ artis* (seu *artificii*) *& cogitationis hominum*, & genitivi notantes caussam efficientem.

30 *Dissimulatis.* ὑπεριδών.

31 *Justè.* ἐν δικαιοσύνῃ. Ad verb. *Injustitia.* Periphrasis Hebraica. *Per eum virum.* ἐν ἀνδρί. Pro, δι' ἀνδρός. Hebraismus. *Quem definiit.* ᾧ ὥρισε. Pro, ἐκείνῳ ὃν ὥρισε. Græcismus.

34 *Quidam verò.* τινὲς δὲ ἄνδρες. Ad verb. *Quidam verò viri.* Synecdoche speciei Hebraica: ut liquet ex eo quód mox inter illos qui crediderunt, commemoratur mulier quædam.

OBSERVATIONES EX CAP. XVII.

Ex ℣. 2. *Disseruit cum eis ex Scripturis.* Veritas doctrinæ Christianæ ex testimoniis Scripturæ demonstranda est. παιδ.

Ex ℣. 3. *Oportuisse Christum pati & resurgere á mortuis.* Duo principalia doctrinæ Christianæ capita sunt: Christum esse passum propter peccata nostra, scilicet expianda: & á mortuis resurrexisse propter justificationem nostri, scilicet demonstrandam. Rom. 5. ℣. ult. Luc. ult. ℣. 26. 1. Cor 15. ℣. 3. & 4. διδ.

Ex ℣. 4. Verbum Dei nunquam frustrá prædicatur: sed semper aliquos reperit qui assensum ei præbeant. διδ.

Ex ℣. 5. & seqq. Diabolus semper aliquos excitat, qui se verbo Dei opponant, & doctores illius opprimere conentur. Non igitur est quód hac re tanquam nova & insolita nimis perturbemur. διδ. παρ.

Ex ℣. 6. *Isti qui orbis terrarum statum subverterunt.* Hostes Evangelii culpam motuum ac seditionum, quæ exoriuntur ad illius prædicationem, conferunt in præcones illius, sed falsó ac immeritó. διδ.

Ex ℣. 7. *Regem alium dicentes esse.* Nihil novi est, si hostes Evangelii doctrinam illius calumniantur. διδ. παρ.

Ex

παρ. Ex verf.10. Furori hostium Evangelii cedendum est, quum id fieri potest absque jactura gloriæ Dei.

διδ. Ex ℣.11. Quód in eadem gēte alii Evangelium promtè amplectuntur, alii respuunt: argumentum est adorandæ illius potestatis Dei: qua cujus vult, miseretur: & quem vult, indurat. Rom.9.18.

διδ. Ex ℣.13. Habet etiam Satan zelotas suos: & eos quidem quos minime oportuit. B.

διδ. Ex ℣.14. Non est consilium, nec rabies contra Domi-
παρ. num. B.

παρ. Ex ℣.15. Decet pios, ut pastorum suorum saluti, quoad possunt, prospiciant.

διδ. Ex ℣.16. Pius zelus est, exacerbari propter idolorum cultum.

παρ. Ex ℣.17. Nulla occasio dimittenda est lucrifaciendi aliquos Christo.

διδ. Ex ℣.18. Religionem Christianam philosophi mundani irrident: politici veró mundani oderunt, quum animadvertunt eam receptæ idololatriæ adversari.

διδ. Ex ℣.21. Vanitas est, novis dicendis ac audiendis ni-
παρ. mis intentum esse. Interim non est damnandum studium cognoscendi statum Ecclesiæ in peregrinis locis, si hunc scopum habeat, ut vel cum gaudentibus gaudeamus, vel cum flentibus fleamus: id est, ut vel agamus Deo gratias pro statu fratrum secundo: vel pro eisdem oremus quum premuntur rebus adversis.

παρ. Ex ℣.23. Sapientis est, occasionem in religione rudes informandi arripere.

διδ. Ex ℣.24. & seq. Fundamentum veræ religionis est, ut credatur in Deum, quatenus est creator mundi & conservator atque gubernator. Quo fundamento jacto, doctrina de salute per Christum parta, adjungenda est.

διδ. Ex ℣.28. Deus omnium motuum in hominibus caussa prima est, quatenus scilicet motus sunt. Nam quatenus eis accidit ut sint peccata, eatenus diabolum & ipsam hominum voluntatem pro caussis habent.

διδ. Ex ℣.28. Testimoniis humanis in doctrina Christiana, quæ quidem cum verbo Dei consentiunt, uti licet

quum

quum spes est nos eó faciliús veritatem illis quibuscum loquimur, persuasuros.

Ex ℣.29. Deum figura aliqua repræsentare nefas est: quia sic majestas ejus minuitur. Confer Rom.1.23. διδ.

Ex ℣.30. Vetustas erroris errantes non excusat, sed Dei patientiam commendat: qui tamen futurus est justus contemtorum judex. B. διδ.

Ex ℣.31. Notetur testimonium pro articulo Fidei, Inde venturus est ad judicandum vivos & mortuos. διδ.

Ex ℣.32. Quum resurrectio mortuorum rationi humanæ ridicula videatur: nostrum est, fidem nostram fulcire consideratione potentiæ ac voluntatis Dei, quarum hanc plurimis testimoniis in Scriptura patefecit. Confer Matth.22.29. παρ. διδ.

Ex ℣.34. Verbum Dei nunquam sine fructu prædicatur. διδ.

ANALYSIS CAP. XVIII.

ARGUMENTUM.

Tria hîc narrantur. Primúm quid Paulus egerit ac perpessus sit Corinthi, usque ad ℣.18. Deinde quid idem egerit rediens Antiochiam Syriæ, atque illinc rursum abiens, á ℣.18. usque ad 24. Postremó inseritur historiæ Pauli narratio de quodam Apollo, quid ille docuerit Ephesi, á ℣.24. usque ad finem.

PARS PRIMA.

Quid Paulus egerit ac perpessus sit Corinthi.

Postea Paulus quum discessisset Athenis, venit Corinthum:

2 *Et reperto quodam Judæo, nomine Aquila, Pontico natione, qui nuper venerat ex Italia, & Priscilla uxore ejus, (eó quód edixisset Claudius ut omnes Judæi Roma excederent) venit ad eos:*

3 *Et quia ejusdem erat artificii, mansit apud eos, & operabatur: erat enim ars illorum conficere tentoria.*

4 *Disse-*

4 *Disserebat autem in synagoga omnibus Sabbathis, & in sententiam suam adducebat tum Judæos tum Græcos.*

5 *Ut autem venerunt è Macedonia Silas & Timotheus, constringebatur spiritu Paulus, pergens testificari Judæis Jesum esse Christum.*

6 *Ipsis autem sese opponentibus, ac blasphemantibus, excussis vestibus dixit eis; Sanguis vester esto super caput vestrum: purus ego, ab hoc tempore ad Gentes proficiscar.*

7 *Et digressus illinc, introiit domum cujusdam nomine Justi, colentis Deum, cujus domus erat confinis synagogæ.*

8 *Crispus autem præfectus synagogæ credidit Domino cum tota domo sua: multiq; Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.*

9 *Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo; Ne time, sed loquere, & ne tacueris:*

10 *Nam ego sum tecum, & nemo te invadet ut tibi malefaciat: quoniam populus est mihi multus in hac urbe.*

11 *Commoratus est itaque* illic *annum & sex menses, docens apud eos sermonem Dei.*

12 *Quum autem Gallio esset Proconsul Achaïæ, insurrexerunt concorditer Judæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal,*

13 *Dicentes; Iste persuadet hominibus colere Deum contra Legem.*

14 *Paulo verò jam os aperturo, dixit Gallio Judæis; Si qua injuria esset, aut facinus malum, ô Judæi, quatenus æquum esset vos tolerarem:*

15 *Sin verò quæstio est de sermone & nominibus & Lege vestra te, ipsi videritis: judex enim ego istarum rerum esse nolo.*

16 *Et abegit eos à tribunali.*

17 *Prehensum autem omnes Græci Sosthenem præfectum synagogæ verberabant ante tribunal: neque quicquam eorum Gallioni curæ erat.*

Duo sunt principalia narrationis hujus membra. Primum enim narrantur quæ Paulus Corinthi egit ac perpessus est ante proconsulatum Gallionis, usque ad ℣.12: deinde quæ ibi est perpessus sub illius consulatu, versibus reliquis. Quæ Paulus ante Gallionis proconsulatum

Corinthi

Corinthi egit ac perpessus est, sunt hæc octo. Primó, conjunxit se cum Aquila & Priscilla, & unâ cum illis artem suam exercuit, videlicet artem conficiendi tentoria, ℣. 2. & 3. Hoc membrum illustratur expositione causæ qua moti Aquila & Priscilla Corinthum recens venerant, videlicet edicto Claudii Cæsaris, ℣. 2. Secundó, disseruit in synagoga, ℣. 4. Tertió, constrictus fuit spiritu propter incredulitatem Judæorum, ℣. 5. Quartó, contra blasphemantes Judæos excussit vestes, eisq; judicium Dei denûtiavit, ℣. 6. Quintó, digressus est in domum cujusdam Græci sive Gentilis, nomine Justi, ℣. 7. Sextó, quidam doctrinam ipsius amplexi sunt, ℣. 8. Septimó, ipse per visum nocturnum á Domino confirmatus fuit contra odium incredulorum, ℣. 9. & 10. Octavó, commoratus ibi, docuit sermonem Dei, ℣. 11. Quæ perpessus est Paulus sub Gallione proconsule, sunt hæc quatuor. Primó, á Judæis incredulis cum tumultu adductus est ad tribunal, ℣. 12. Secundó, accusatus est falsæ religionis, ℣. 13. Tertió, denegata est illi á proconsule apologia, ℣. 14. & 15. Quartó, abactus est unâ cum suis accusatoribus á tribunali, ℣. 16. Denegatio illa illustratur expositione causæ: quia quæstio illa non conveniat suo foro. Quæ ipsa excusatio amplificatur antithesi quæstionum diversarum foro suo convenientium: Abactio illa amplificatur ex eventu, videl. contumeliosa verberatione Sosthenis principis accusatorum per Græcos, æque impuni, connivente Gallione, ℣. 17.

PARS SECUNDA.

Quid Paulus egerit rediens Antiochiam Syriæ.

18 *Paulus verò quum adhuc illic permansisset dies multos, vale-dicto fratribus, enavigavit in Syriam: & cum eo Priscilla & Aquila, quum totondisset caput Cenchreis: habebat enim votum.*

19 *Pervênit autem Ephesum, & eos ibi reliquit: ipse verò ingressus synagogam, disseruit cum Judæis.*

20 *Rogantibus autem ipsis ut diutius apud ipsos maneret, non annuit:*

21 *Sed vale-dixit eis, dicens, Oportet omnino me festum quod instat agere Hierosolymis: sed iterum revertar ad vos, Deo volente. Et provectus est Epheso.*

22 *Quumq; descendisset Cæsaream, ascendissetq;* Hierosolymam, *ac salutasset Ecclesiam, descendit Antiochiam.*

23 *Et quum egisset* illic *aliquantum temporis, abiit; peragrans ordine Galaticam regionem & Phrygiam, confirmans omnes discipulos.*

Narrationis hujus membra sunt decem. Primó, Paulus Antiochiam rediturus, valedixit fratribus qui erant Corinthi, ℣.18. Secundó, enavigavit in Syriam, ibid. Tertió, cum eo profecti sunt Priscilla & Aquila, ibid. Quartó, caput totondit Cenchreis: cujus rei causa exponitur, quód habuerit votum, ibid. Quintó, Ephesi Priscillam & Aquilam reliquit, ℣.19. Sextó, ibidem in synagoga cum Judæis disseruit, ibid. Septimó, recusavit apud illos manere, promisitque se ad eos reversurum, ℣.20. & 21. Octavó, Hierosolymæ salutavit Ecclesiam, ℣.22. Nonó, Antiochiæ peregit aliquantum temporis, ℣.23. Decimó, inde abiens peragravit regionem Galaticam & Phrygiam, confirmans omnes discipulos, ℣.23.

PARS TERTIA.

Quid Ephesi docuerit Apollos.

24 *Judæus autem quidam Apollos nomine, Alexandrinus natione, vir eloquens, pervenit Ephesum, potens in Scripturis.*

25 *Hic erat initiatus via Domini, & fervens spiritu, loquebatur & docebat accuraté ea quæ sunt Domini, sciens tantúm Baptisma Johannis.*

26 *Cœpitq; liberé loqui in synagoga. Quem quum audissent Aquila & Priscilla, assumserunt eum, & exquisitiùs ei exposuerunt viam Dei.*

27 *Quum autem vellet transire in Achaïam, fratres eum adhortati, scripserunt discipulis ut exciperent eum. qui quum advenisset, multum contulit iis qui crediderant per gratiam.*

28 *Magna enim contentione Judæos magis ac magis redarguebat*

darguebat publicè, ostendens per Scripturas, Jesum esse Christum.

Narrationis hujus membra sunt quinque. Primó, Apollos iste describitur á patria & adjunctis animi dotibus, ℣.24. Secundó, narratur quid Ephesi docuerit, nempe doctrinam de Christo quam tradiderat Johannes Baptista, ℣.25. Tertió, narratur á quibus in cognitione doctrinæ Christianæ profecerit, ℣.26. Quartó, quód per epistolam á fratribus Ephesinis commendatus sit fratribus in Achaïa, ℣.27. Quintó, quód in Achaïa ac nominatim Corinthi (ut colligitur ex collatione versus primi capitis sequentis) multum contulerit fidelibus, disceptando cum Judæis, ℣.27. & 28.

SCHOLIA IN CAP. XVIII.

2 *Eó quód edixisset.* διὰ τὸ διατεταχέναι. Hinc διατάξεις, constitutiones seu edicta Imperatorum in jure nominatæ sunt.

3 *Erat enim ars illorum conficere tentoria.* ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην. Ad verb. *Erant enim confectores tentoriorum quod ad artem attinet.* Ante τέχνην subauditur κατὰ.

4 *In sententiam suam adducebat Judeos.* ἔπειθε Ἰουδαίους. Ad verb. *Persuadebat Judæis* scilicet doctrinam suam.

5 *E Macedonia.* ἀπὸ τῆς Μακεδονίας. Confer suprá 17.℣.14. & 15. *Spiritu.* τῷ πνεύματι. Animo. *Pergens testificari.* διαμαρτυρόμενος. Verbo *pergendi* exprimitur vis præpositionis διὰ. Vel potiús, *Exactè testificans*, ut præpositio διὰ notet penetrationem controversiæ. *Jesum* esse *Christum.* τὸν χριστὸν Ἰησοῦν. Scilicet εἶναι. Quod verbum exprimitur infrá versu vultimo. Potest etiam exprimi articulus, ut dicatur, *Jesum esse Christum illum*, scilicet per Prophetas promissum.

6 *Excussis vestibus.* ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια. Confer suprá 13.51. *Sanguis vester* esto *super caput vestrum.* τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν. Supple ἔστω. Imprecatio: qualis illa Matth.27.25. Quasi dicat: Deus peccatum vestrum capiti vestro quasi imponat, atque ita merito supplicio

vos addicat. Phrasis videtur orta ex consuetudine Judæorum, apud quos solebant testes imponere manus capiti rei. quo ritu videtur significatum fuisse, testes peccatum de quo testabatur, quasi imponere capiti rei, atq; ita eum supplicio consecrare: quemadmodum pecudes immolandæ, ejusmodi manus impositione mactationi destinabantur, ut videre est Levit. 1.4. & 3.2. Item Exod. 29.10. Sanguis igitur alicujus dicitur imponi capiti ipsius, per metonymiam effecti: quia scil. peccatum imponitur quo meritus est ut ipsius sanguis effundatur. *Purus ego* καθαρὸς ἐγώ. Id est, innoxius, ἀθῷος. Scil. á sanguine vestro, hoc est, Ego nullam culpā sustineo exitii vestri. Sic infrá 20.26.

7 *Colentis Deum.* σεβομένου τὸν Θεόν. Id est, proselyti. Periphrasis.

8 *Domo.* τῷ οἴκῳ. Familiā. Metonymia subjecti.

10 *Te invadet.* ἐπιθήσεταί σοι. Ad verb. *Superponet tibi.* Scil. τὰς χεῖρας, manum. Ellipsis Græca.

11 *Commoratus est.* ἐκάθισε. Ad verb. *Consedit.* Metonymia effecti destinati. *Apud eos* ἐν αὐτοῖς. Ad verb. *In eis*: Id est, inter eos.

13 *Contra legem* παρὰ τὸν νόμον. Scilicet nostram, ex collatione ỹ 15. Permiserant enim Romani Judæis ipsorum religionem.

14 *Jam os aperturo* μέλλοντος ἀνοίγειν τὸ στόμα. Confer suprá 8.35. *Quatenus æquum esset.* κατὰ λόγον. Ad verb. *Secundum rationem.*

18 *Dies multos.* ἡμέρας ἱκανάς. Ad verb. *Sufficientes.* Sic sæpe in hoc libro.

21 *Hierosolymis.* εἰς Ἱεροσόλυμα. Pro, ἐν Ἱεροσολύμοις. Enallage Hebraica: qualis suprá 8.27. *Provectus est.* ἀνήχθη. Ut suprá 13.13.

22 *Antiochiam.* εἰς Ἀντιόχειαν. Receptum est ut Latiné pronuntietur *Antiochia* per i brevem in penultima. At ex ratione originis pronuntiandum erat *Antiochéa* per e longam: sicut in principio versus, *Cæsaréa*, ex Καισάρεια. idem judicandum de nomine *Alexandria*.

23 *Quum egisset* illic *aliquantum temporis.* ποιήσας χρόνον τινά. Vide suprá 15.33.

25 Initiatus

25 *Institutus.* κατηχημένος. Vivâ voce institutus. *Viâ Domini.* τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου. Subaudi τοῦ. Et intellige doctrinam de Domino, nempe de Christo. Metaphora Hebraica, & genitivus subjecti.

25 *Spiritu.* πνεύματι. Animo. Sed alterum ἐμφατικώτερον. *Sciens.* ἐπιστάμενος. Quamvis sciret. *Baptisma Johannis.* τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Id est, doctrinam de Christo quam Johannes tradiderat, & baptismate obsignaverat discipulis suis. Synecdoche metonymica.

26 *Viam Dei.* τὴν τοῦ Θεοῦ ὁδόν. Doctrinam de Deo.

27 *Multum contulit iis &c.* συνεβάλετο πολὺ &c. Id est, multum adjuvit eos, multum adjumenti eis attulit. *Per gratiam.* διὰ τῆς χάριτος. Ambiguum est an hæc verba regantur á participio πεπιστευκόσι, an á verbo συνεβάλετο. Syrus quidem posteriorem syntaxin sequutus est. Utraque veram sententiam gignit.

OBSERVATIONES EX CAP. XVIII.

Ex ℣.3. Veri ministri adeó non quærunt quæ sua sunt, ut suo juri ultró renuntient, potiús quám vel tantillum impediatur Evangelii progressus. B. Confer 1. Cor. 9. ℣. 15. & seq. πρακτ.

Ex ℣.4. & 5. In Paulo proponitur ministris verbi exemplum sedulitatis. Confer etiam exemplum Christi Mat. 9. 35. Luc. 4. 43. Et rursus Pauli, Rom. 15. ℣. 19. & seq. πρακτ.

Ex ℣.6. Omnibus frustra tentatis, non desistendum ab opere: sed contumacibus omissis, ad morigeros transeundum. B. πρακτ.

Ex ℣.9. & 10. Dominus constantiæ servorum suorum vindex & assertor est. B. διδακτ. παρ.

Ex ℣.10. *Populus est mihi multus.* Notetur testimonium de electione divina. Confer Matth. 1. 21. Rom. 11. 2. διδακτ.

Ex ℣.12. & seq. Impii malé agendo non defatigantur: sed Dominus eorum conatus miris modis irridet. B. Confer Psal. 2. διδακτ. παρ.

Ex ℣.14. Judicis civilis est cognoscere de injuriis, & innocentes vindicare. πρακτ.

πραγ. Ex ℣.15. Sapientiæ est, detrectare judicium controversiæ quam non intelligas.

διδ. Ex ℣.17. Peccat judex, qui ad manifestas injurias connivet.

πραγ. Ex ℣.18. Exemplo Pauli debemus omnia fieri omnibus, ut multos Christo lucrifaciamus. Confer 1. Cor. 9. ℣. 19. & seq.

διδ. Ex ℣.20. Apostoli non hominum arbitrio, sed Spiritus sancti ductu fuerunt circumacti. B.

πραγ. Ex ℣.23. Non satis est Ecclesias plantare: sed oportet etiam confirmare.

πραγ. Ex ℣.24. & seq. Neminem quantumvis doctum & disertum pudere debet, ut ea quæ nondum novit, discat etiam á vilis conditionis hominibus.

ANALYSIS CAP. XIX.

ARGUMENTUM.

Hîc narratur, quid Paulus egerit ac perpessus sit Ephesi, quum eó é Syria esset reversus. Sunt autem septem principales istius narrationis partes. 1. Quid egerit Paulus cum duodecim quibusdam rudibus discipulis. 2. Quomodo docuerit in schola Tyranni. 3. Quomodo doctrinam suam confirmarit miraculis. 4. Quomodo doctrina & miracula ipsius asserta sint contra septem exorcistas. 5. Quám efficax fuerit doctrina ipsius in multis auditorum. 6. Propositum ejus, proficiscendi Hierosolymam & Romam. 7. Tumultus contra ipsum & discipulos excitatus per Demetrium quendam fabrum argentarium.

PARS PRIMA.

Quid Paulus egerit cum duodecim quibusdam rudibus discipulis.

F*Actum est autem interim dum Apollos esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum:*

sum: ubi quum discipulos quosdam invenisset,

2 *Dixit eis, Num Spiritum sanctum accepistis posteaquam credidistis? At illi dixerunt ei, Imò ne hoc quidem audivimus, an sit Spiritus sanctus.*

3 *Tunc dixit eis, In quid ergo baptizati estis? At illi dixerunt, in Johannis baptisma.*

4 *Dixit autem Paulus, Johannes quidem baptizavit baptismate resipiscentiæ, dicens populo ut in eum qui venturus erat post ipsum, crederent, hoc est in Christum Jesum.*

5 *Quum autem hæc audivissent, baptizati sunt in nomen Domini Jesu.*

6 *Et quum imposuisset eis manus Paulus, venit Spiritus sanctus in eos: & loquebantur linguis, & prophetabant.*

7 *Erant autem omnes isti viri circiter duodecim.*

Summa est, quód Paulus discipulos illos erudiverit de doctrina Christiana, atque ita eis persuaserit ut iterum baptizarentur, quum non fuissent rectè baptizati: deinde quód in eos contulerit donum linguarum & prophetandi. Primúm autem narratur, ubi tum fuerit Apollos quum Paulus venit Ephesum: nempe Corinthi, ℣.1. quo videtur commendari bonitas ac providentia Dei, qui fidelibus Corinthiis per alium idoneum doctorem prospexerit, dum Paulo ibi agere non liceret. Deinde narratur, quomodo Paulus ruditatem istorum discipulorum cognoverit, nempe ex absurdo eorum responso duplici. Primúm enim interrogati, an accepissent Spiritum sanctum (id est donum linguarum & prophetandi) quum recéns fidem Christianam amplexi essent; respondent, ne hoc quidem se audivisse an sit Spiritus sanctus, ℣.2. Quæ sané magna erat ruditas in illis qui se profitebantur discipulos: quum discipuli solerent baptizari in nomen Dei Patris & Filii & Spiritus sancti. Deinde iterum interrogati, in quid ergo baptizati sint: respondent, In baptisma (id est in doctrinam) Johannis, ℣.3. Id quod ab illis affirmabatur absurdè, quum doctrinam Johannis non tenerent: sicut apparet ex eventu. quippe posteaquam á Paulo de doctrina Johannis essent informati, Johannem videlicet docuisse, Jesum illum Nazarenum esse Christum:

tum demum baptizantur in nomen illius, ℣.4. & 5. Collatio doni linguarum illustratur ex modo agendi, videlicet impositione manuum, ℣.6.

PARS SECUNDA.

Quomodo Paulus docuerit in schola Tyranni.

8 Ipse *porró ingressus synagogam, liberé loquebatur, ad tres menses disserens, & suadens quæ ad regnum Dei* pertinent.

9 *Quum autem quidam indurarentur, & parere nollent, malé loquentes de via illa apud multitudinem; abscedens ab illis, separavit discipulos, quotidie disserens in schola Tyranni cujusdam.*

10 *Hoc autem factum est per biennium:* ita *ut omnes qui habitabant in Asia, tum Judæi tum Græci, audirent sermonem Domini Jesu.*

Tria hic indicantur. Primúm causa impulsiva quæ Paulum movit ut in schola Tyranni doceret, nempe quód videret se nihil proficere disserendo in synagoga, propter contumaciam & blasphemias quorundam, ℣.8. & 9. Deinde indicatur tempus, quamdiu illa institutio duraverit, nempe per biennium, ℣.10. Postremó indicantur auditores seu discipuli qui in illam scholam convenire sunt soliti, nempe omnes qui habitabant in Asia, tum Judæi tum Græci: quotquot scilicet volebant Paulum docentem audire, eodem versu.

PARS TERTIA.

Miracula Pauli Ephesi edita.

11 *Virtutesq; non vulgares edebat Deus per manus Pauli:*

12 Ita *ut etiam ad ægrotos deferrentur á corpore ejus sudaria seu semicinctia, & discederent ab eis morbi, & spiritus mali ab eis exirent.*

Miracula Ephesi per Paulum edita, narrantur in genere: eaque duplicis generis: videlicet sanatio ægrotorum, & ejectio malorum spirituum. Et utrumque genus illustratur á modo agendi, videlicet impositione sudariorum

dariorum sive semicinctiorum quæ contacta fuerant á corpore Pauli.

PARS QUARTA.

Assertio doctrinæ & miraculorum Pauli.

13 *Aggressi sunt veró quidam ex circulatoribus Judæis exorcistis nominare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Jesu, dicentes; Adjuramus vos per Jesum quem Paulus prædicat.*

14 *Erant autem quidam filii Scevæ Judæi primarii Sacerdotis septem, qui hoc faciebant.*

15 *Respondens veró spiritus malus, dixit; Jesum novi, & Paulum scio: vos autem qui estis?*

16 *Et insiliit in eos homo in quo erat spiritus malus, & superatis illis, invaluit contra eos, ita ut nudi & vulnerati effugerent ex domo illa.*

17 *Id veró innotuit omnibus tum Judæis, tum Græcis qui habitabant Ephesi: & incidit timor in eos omnes, & magnificabatur nomen Domini Jesu.*

Assertio doctrinæ & miraculorum Pauli posita fuit in vulneratione septem exorcistarum ab homine dæmoniaco é quo conabantur spiritum malum ejicere, adjurando illum per Jesum quem Paulus prædicabat. Hinc enim apparuit, illos non esse servos Dei: servum veró Dei esse Paulum; quippe quo imperante, mali spiritus ex obsessis exibant.

PARS QUINTA.

Efficacia doctrinæ Pauli.

18 *Et multi eorum qui crediderant, veniebant confitentes & indicantes facta sua.*

19 *Multi veró ex iis qui curiosa ista exercuerant, comportatos libros combusserunt in omnium conspectu: quorum supputatis pretiis, repererunt denariorum quinquaginta millia.*

20 *Ita fortiter crescebat sermo Domini & invalescebat.*

Duo fructus doctrinæ Pauli hic narrantur: confessio peccatorum & exustio noxiorum librorum. Quæ exustio amplificatur á causa corrumpente, quę scil. illam poterat impedire. Ea fuit magnitudo pretii librorum illorum.

PARS SEXTA.

Propositum Pauli proficiscendi Hierosolymam & Romam.

21 *His autem expletis, induxit in animum Paulus, peragratâ Macedoniâ & Achaiâ proficisci Hierosolymam, dicens; Postquam fuero illic, oportet me etiam Romam videre.*

22 *Missis autem in Macedoniam duobus ex iis qui ministrabant ei*, videlicet *Timotheo & Erasto; ipse substitit ad tempus in Asia.*

Primùm significatur propositi istius causa impulsiva, ubi dicitur, *His autem expletis*. Nempe quód judicabat Paulus suâ præsentiâ non tantopere posthac fore opus Ephesi: quum videret doctrinam suam tantos fructus tulisse. Deinde indicatur via per quam iter illud voluit facere, nempe per Macedoniam & Achajam: quo innuitur, propositum ei fuisse in transitu invisere ecclesias in illis regionibus á se plantatas. Postremó indicatur, quomodo se cœperit ad iter illud præparare, pręmissis in Macedoniam duobus ex ministris suis.

PARS SEPTIMA.

Tumultus contra Paulum excitatus per Demetrium fabrum argentarium.

23 *Ortus est autem illo tempore tumultus non parvus ob viam illam.*

24 *Nam quidam nomine Demetrius, signator argenti, qui faciebat templa Dianæ argentea, præbebat artificibus non parvum quæstum.*

25 *Quibus ille congregatis, & istiusmodi rerum opificibus, dixit; Viri, scitis ex hoc quæstu nostras esse copias:*

26 *Et spectatis & auditis Paulum istum non solúm Ephesinam,*

phesinam, sed propè totius Asiæ multam turbam persuadendo avertisse, quòd dicat deos illos non esse qui manibus fiant.

27 Non solùm autem periculum est ne istud quod nobis est peculiare, nobis probrosum evadat: sed etiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo putetur, futurumq; sit ut etiam destruatur majestas ejus; quam tota Asia & orbis colit.

28 His autem auditis, pleni excandescentiâ, clamaverunt dicentes; Magna est Diana Ephesiorum.

29 Et impleta est civitas tota confusione: & irruerunt concorditer in theatrum, correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus, sociis peregrinationis Pauli.

30 Paulo verò volente prodire ad populum, non siverunt eum prodire discipuli.

31 Sed & quidam ex Asiarchis quum essent ei amici, nuntiis ad eum missis, rogarunt ne se daret in theatrum.

32 Alii igitur aliud clamabant, erat enim concio illa confusa, & plerique nesciebant cujus rei causâ convenissent.

33 Ex turba verò produxerunt Alexandrum, propellentibus eum Judæis. Alexander igitur manu silentio facto volebat causam dicere apud populum.

34 Quem ut cognoverunt Judæum esse, vox exstitit una ab omnibus, quasi ad horas duas clamantibus, Magna est Diana Ephesiorum.

35 Tum scriba quum repressisset turbam, dixit; Viri Ephesii, quisnam est hominum qui nesciat Ephesiorum urbem æditu am esse magnæ deæ Dianæ, & á Jove delapsi simulacri?

36 Quum igitur istis non possit contradici; oportet vos sedatos esse, nec quicquam præceps facere.

37 Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque contumeliosos in deam vestram.

38 Quòd si Demetrius & qui cum eo sunt artifices, negotium habent cum aliquo; agitur forum, & Proconsules sunt, alii alios in jus vocent:

39 Siquid autem de rebus aliis requiritis, in legitima concione explicabitur.

40 Nam periculum est ne postulemur seditionis propter diem hodiernum, quum nulla subsit causa ob quam possimus

reddere rationem concursus istius. Et quum hæc dixisset, dimisit concionem.

Duo principaliter hîc narrantur: tumultus & sedatio tumultus. Tumultus narratur usque ad vers. 34. Sedatio versibus reliquis. Narrationi tumultus præmittitur propositio generalis ℣.23. ubi indicatur tumultus occasio seu causa impulsiva, nempe *ob viam Domini*, id est, ob doctrinam Pauli de salute consequenda per fidem in Jesum Christum. Deinde veró in narratione speciali describitur primúm author tumultus ℣.24. Deinde sermo quo tumultum excitavit, á ℣.25. ad 28. Tum sermonis illius effectus, videlicet ipse tumultus, ℣.28. & 29. Postea adduntur eventa alia: videlicet quód Paulus voluit prodire ad populum, compescendi scilicet tumultus causâ: sed quód fuerit prohibitus á discipulis, ℣.30. Item à primoribus Asiæ, ℣.31. Versu autem 32. repetitur narratio tumultus: & postea annectuntur eventa alia: nempe productio Alexandri tanquam unius é sociis Pauli, vers. 33. Prohibitio illius ne sermone se defenderet, ℣.34. Sedatio tumultus effecta fuit per sermonem Scribæ, qui illos á tumultu ac seditione dehortatur tribus argumentis. primúm, quód non habeant tumultuandi causam: quum nemo sit qui ipsorum pronuntiatio de cultu Dianæ contradicat, ℣.35.36. & 37. At hoc erat falsum: contradicebat enim Paulus, & omnes qui Ephesi erant Christiani. Deinde quód possint agere legitimé, si quid contra aliquem habeant, aut si quid aliud requirant, ℣.38. & 39. Postremó quód periculum sit ne postulentur apud Cæsarem seditionis, ℣.40.

SCHOLIA IN CAP. XIX.

2 *Spiritum sanctum*, πνεῦμα ἅγιον. Id est, donum loquendi linguis & prophetandi, ex collatione versus 6. Metonymia efficientis, ut suprá 10. ℣.44. & 47. *Ne hoc quidem &c.* ἀλλ' οὐδὲ &c. Quasi dicant, Ne dum ut acceperimus Spiritum sanctum.

3 *In quid ergo baptizati estis?* εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; quasi dicat:

dicat: Miror, vos ne an sit quidem Spiritus sanctus, audivisse: quum qui Christo nomen dant, ejusque discipulos se profiteri incipiunt, baptizari soleant in nomen Patris & Filii & Spiritus sancti: quo fit ut Spiritum sanctum esse, ignorare non possint; quippe de quo antea fuerunt edocti. Quum igitur vos hoc ignoretis: quæro, in quid sitis baptizati, id est, in quam doctrinam sive religionem? in cujus doctrinæ religionísve obsignationem? *In Johannis baptisma.* εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα. Id est, in Johannis doctrinam, á Johanne scilicet traditam, & baptismo obsignatam. Metonymia adjuncti. Quod ipsum Paulus mox tanquam falsum refutat. Unde videntur ab aliquo discipulo Johannis baptizati fuisse, idque non recté: quia non in nomen Jesu quem prędicaverat Johannes, sed in nomen Johannis. nam fuisse ejusmodi discipulos Johannis qui Johanni honorem Christi tribuerent, satis liquet ex Johan. 3. 26. & seq.

4 *Johannes quidem &c.* Ἰωάννης μὲν &c. Hæc est syllogismi propositio. Assumtio est subaudienda: nempe, *At vos non estis baptizati in nomen Jesu Christi. Baptismate.* βάπτισμα. Subaudiendum κτ.

5 *Quum autem* hæc *audivissent.* ἀκούσαντες δὲ. Nēpe duodecim illi discipuli quos Paulus alloquebatur. Nam ut hoc referatur ad auditores Johannis: quasi hæc adhuc sint verba Pauli, per mimesin recitata: ratio loquendi nequaquā admittit. Dicendum enim fuisset, οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐκείνου, vel potiús οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐκεῖνον: id est, *Qui veró audiverunt illum.* Nam si maximé diceretur, οἱ δὲ ἀκούσαντες: tamen stylus Lucæ in hoc libro postularet exponi οἱ δὲ, per αὐτοὶ δὲ. Exempla loquutionis prioris, sine scilicet articulo, vide suprá 2.37. & 5.21. item 33. & 11.18. & 17.32. Item infrá hoc cap. ṽ.28. & 22.2. Exempla posterioris loquutionis, cum articulo scilicet, vide suprá 5.33. & 4. 23. & infrá 21.20. Nec veró necesse est ut conjunctio δὲ é regione respondeat conjunctioni μὲν in principio versus præcedentis: quū nihil vetet quin sit sermo ἀνανταπόδοτος, & conjunctio δὲ sit transitiva: sicut & in locis illis paulo anté annotatis. *In nomen Domini Jesu.* εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Ιησοῦ. Hinc colligitur, antea baptizatos fuisse non in nomen Jesu, sed in nomen Johannis: putantes illum esse Christum.

6 *Spiritus sanctus.* τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ut suprà ℣.2. *Et loquebantur &c.* ἐλάλουν &c. Nempe ex afflatu Spiritus sancti. *Prophetabant.* προεφήτευον. Sermone prophetico ac divino pronuntiabant mysteria religionis Christianæ.

7 *Duodecim.* δεκαδύο. Pro δώδεκα.

9 *De via illa.* τὴν ὁδὸν. Id est, de doctrina illa, nempe Christiana. Confer suprà 18.25. *Tyranni.* τυράννου. Omnino videtur hîc esse nomen proprium.

10 *Sermonem Domini Jesu.* τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ιησοῦ. Id est, de Domino Jesu. Genitivus subjecti.

11 *Virtutes.* δυνάμεις. Id est, miracula.

12 *Et discederent ab eis morbi.* καὶ ἀπαλλάσσεσθαι ἀπ᾽ αὐτῶν τὰς νόσους. Id est, *Et liberarentur ab eis morbis.* Pro, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι αὐτοὺς ἀπὸ τῶν νόσων: id est, *Et ipsi liberarentur á morbis.* Hypallage.

16 *Superatis illis.* κατακυριεύσας αὐτῶν.

19 *Denariorum quinquaginta millia.* ἀργυρίου μυριάδας πέντε. Ad verb. *Argenti myriades quinque.* Vide annotationes D. Bezæ.

20 *Crescebat sermo Domini.* ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ηὔξανε. Ut suprá 12.24.

21 *His autem expletis.* ὡς δὲ ἐπληρώθη ταῦτα. Id est, peractis. Phrasis Hebræa. *Induxit in animum.* ἔθετο ἐν τῷ πνεύματι. Ad verb. *Posuit in spiritu.* Phrasis Hebr. Sic enim Hebræi dicunt, *Ponere super cor suum.*

22 *Substitit.* ἐπέσχε. Ad verb. *Inhibuit.* Scil. susceptam profectionem. *Ad tempus.* χρόνον. Id est, κατὰ χρόνον τινα. *In Asia.* εἰς τὴν Ασίαν. Pro, ἐν τῇ Ασίᾳ: nempe Ephesi, ut liquet ex sequente historia.

22 *Non parvus.* οὐκ ὀλίγος. Id est, maximus. λιτότης. *Ob viam illam.* περὶ τῆς ὁδοῦ. Ut suprá ℣.9.

24 *Signator argenti.* ἀργυροκόπος. *Faciebat templa argentea.* ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς. Nempe parvula. Vel, templa istiusmodi imprimebat nummis quos percutiebat. Vide annotationes D. Bezæ.

26 *Multam turbam.* ἱκανὸν ὄχλον. Ad verb. *Sufficientem turbam.* Phrasis Lucæ familiaris in hoc libro.

27 *Probrosum evadat.* εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν. Ad verb. *In refutationem sive increpationem veniat.*

31 *Ex Asiarchis.* τῶν Ἀσιαρχῶν. Vide annotat. D. Bezæ.

32 *Concio illa.* ἡ ἐκκλησία. Conventus ille civium qui in theatrum confluxerant, ℣. 29. Articulus est ἀναφορικός.

33 *Produxerunt.* προεβίβασαν. Impersonaliter dictum. Produxerunt aliqui: seu productus fuit Alexander. *Manu silentio facto.* κατασείσας τὴν χεῖρα. Ad verb. *Quum decussisset manum.* Vide suprá 13.16. & 12.17. *Causam dicere.* ἀπολογεῖσθαι. Defendere se sermone.

34 *Ab omnibus.* ἐκ πάντων. Pro, ὑπὸ πάντων, vel ἀπὸ πάντων.

37 *Homines.* ἄνδρας. Viros.

38 *Negotium.* λόγον. Ad verb. *Sermonem.* Hebraismus, ut suprá 8.21. *Agitur forum.* ἀγοραῖοι ἄγονται. Fortasse legendum, ἀγόραιοι ἄγονται: id est, *fasti* dies *aguntur.*

40 *Propter diem hodiernum.* περὶ τῆς σήμερον. Scil. ἡμέρας.

OBSERVATIONES EX CAP. XIX.

Ex ℣. 2. Primis illis Ecclesiæ Christianæ temporibus multi qui recéns fidem Christianam erant amplexi, donabantur á Deo facultate loquendi variis linguis & prophetandi, id est, mysteria regni cælorum per afflatum Spiritus sancti enuntiandi: ut Evangelii doctrina hoc modo & commendaretur & faciliús propagaretur. δίδ.

Ex ℣. 3. 4. 5. Si accidat ut quis non recté baptizetur, is pro non baptizato habendus est, ac proinde si Ecclesiæ Christianę membrum haberi velit, recté baptizandus est. Recté autem baptizatur qui baptizatur in nomen Dei Patris & Filii & Spiritus sancti, id est, in doctrinam de vero Deo in sacris literis traditam; idque ab aliquo verbi divini ministro. δίδ. παιδ.

Ex ℣. 9. Qui legitimé ad docendum Evangelium sunt vocati, si veritatem illius non posśint persuadere omnibus, sed immorigeros aliquos experiantur: abscedere ab illis debent, & discipulos separare, exemplo Pauli. Istud παιδ.

quum

quum fecerint patrum nostrorum memoriâ Lutherus & Zwinglius: immeritó á Pontificiis tanquam schismatici atque hæretici accusantur & damnantur.

διδ. πρακ. Ex ℣.11.& 12. Quum doctrina á Paulo prędicata (quã eandem in suis quoque epistolis haud dubié tradidit) miraculis divinis sit confirmata: non licet de illius veritate dubitare. Quam doctrinam qui retinent & Ecclesiæ tradunt, ab illis nullo jure miracula nova postulantur.

διδ. πρακ. Ex ℣.13.& seq. Notandum exemplum vindictæ divinæ in eos qui sancto ipsius nomine abutuntur.

διδ. Ex ℣.18. Vera in Christum fides confessionem delictorum ex se parit ad gloriam Dei & ædificationem Ecclesiæ.

πρακ. Ex ℣.19. Libri perniciosi comburendi sunt, nullâ habitâ ratione pretii eorum.

πρακ. Ex ℣.21. In Paulo proponitur ministris verbi exemplum studii ac zeli in propagando regno Dei.

διδ. Ex ℣.23.& seq. Quęstus vera causa est idololatrię pertinaciter defendendæ: sed hæc ab idololatris palliari solet prætextu pietatis. B.

πρακ. Ex ℣.30. & 31. Invicta quidem constantia decet verbi ministros: sed quæ tamen sanctâ prudentiâ modesté se regi patiatur. B.

διδ. Ex ℣.34. Idololatris pro omni ratione sufficiunt rabies & clamores. B.

διδ. Ex ℣.35.& seq. Hominis politici exemplum, mendaciis pacem redimentis. B.

ANALYSIS CAP. XX.

ARGUMENTUM.

Quatuor hîc narrantur. Primúm, quibus itineribus Paulus Epheso venerit Troadem, usque ad ℣.7. Deinde quid Troade egerit, á ℣.7. usq; ad 13. Tum quibus itineribus Troade venerit Miletum, á ℣.13. usq; ad 17. Postremó quid egerit Mileti, á ℣.17. usque ad finem.

PARS

PARS PRIMA.

Quibus itineribus Paulus Epheso venerit Troadem.

POstquam veró cessavit tumultus; Paulus quum advocasset discipulus, & complexus esset, abiit profecturus in Macedoniam.

2 *Quum autem illas partes peragrasset, & hortatus illos fuisset multo sermone, vênit in Græciam.*

3 *Et ibi commoratus menses tres: quum ei in Syriam provehendo factæ fuissent á Judæis insidiæ, censuit revertendum per Macedoniam.*

4 *Comitabatur autem eum usque in Asiam Sopater Berœensis: ex Thessalonicensibus veró, Aristarchus, & Secundus, & Gajus Derbæus, & Timotheus: Asiani veró, Tychicus & Trophimus,*

5 *Hi quum præivissent, exspectarunt nos Troade:*

6 *Nos veró enavigavimus Philippis post dies Azymorum, & venimus ad eos Troadem intra dies quinque, ubi egimus dies septem.*

Itinera fuerunt hæc. 1. Epheso profectus est in Macedoniam. 2. Ex Macedonia venit in Græciam. 3. Volebat ex Græcia rectâ pergere in Syriam: sed propter insidias Judæorum reversus est in Macedoniam. 4. Ex Macedonia rediit in Asiam, ac vênit Troadem. Hic enumerantur comites qui se ei in Macedonia adjunxerunt, ℣. 4. Indicatur quoque tempus quo Philippis Troadem profectus fuit Paulus; & quo Troade commoratus fuit, ℣. 6.

PARS SECUNDA.

Quid Paulus egerit Troade.

7 *Primo autem die hebdomadis quum congregati essent discipuli ad frangendum panem; Paulus sermonem habebat ad eos, abiturus postridie: produxitq; sermonem in mediam usque noctem.*

8 *Erant*

8 *Erant verò lucernæ multæ in cœnaculo ubi erant congregati.*

9 *Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, demersus somno profundo, quum diutius dissereret Paulus, præ somno deturbatus, decidit ex tertia contignatione deorsum: & sublatus est mortuus.*

10 *Paulus autem quum descendisset, prolapsus est in eum: & eum complexus dixit; Ne tumultuamini: anima enim ejus in ipso est.*

11 *Quum igitur ascendisset, fregissetq; panem, & cibum cepisset ac gustasset, diu colloquutus usque ad diluculum, ita demum profectus est.*

12 *Adduxerunt autem puerum vivum, & recreati sunt non mediocriter.*

Quatuor hîc acta Pauli narrantur. Primùm habuit sermonem ad discipulos, ℣. 7. & 8. Deinde Eutychum ex casu mortuum vitæ restituit, ℣. 9. & 10. Tum panem fregit, id est, cœnam Domini cum discipulis celebravit, ℣. 11. Postremò diu cum eis collocutus usq; ad diluculũ, abiit. Excitatio Eutychi amplificatur ab eventu, ℣. 12.

PARS TERTIA.

Quibus itineribus Paulus Troade venerit Miletum.

13 *Nos verò progressi ad navem, provecti sumus Asson, illinc recepturi Paulum. sic enim mandarat, pedibus ipse iter facturus.*

14 *Ut autem conjunxit sese nobiscum apud Asson; recepto eo venimus Mitylenen.*

15 *Et quum illinc abnavigassemus, sequenti die pervenimus è regione Chii: postridie verò appulimus Samum: & quum diversati essemus apud Trogyllium, sequenti die venimus Miletum.*

16 *Decreverat enim Paulus prænavigare Ephesum, ne ei contingeret tempus terere in Asia. Festinabat enim, si possibile ei esset, ut die Pentecostes esset Hierosolymis.*

Itinera sunt hæc. 1. Troade vênit Asson. 2. Asso vênit Mity-

Mitylenen. 3. Mitylene vênit contra Chium. 4. Chio vênit Samum. 5. Samo vênit Trogyllium. 6. Trogyllio vênit Miletum. Vers. 16. exponitur causa cur Paulus non redierit Ephesum, quum jam tam propé inde abesset.

PARS QUARTA.

Quid Paulus egerit Mileti.

17 *Missis autem Mileto* nuntiis *Ephesum, accersivit Presbyteros Ecclesia.*

18 *Qui quum ad ipsum venissent, dixit eis; Vos scitis, quomodo á primo die quo ingressus sum Asiam, vobiscum per id omne tempus fuerim:*

19 *Serviens Domino cum omni modestia, & multis lacrymis ac tentationibus, quæ mihi evenerunt ob insidias Judæorum.*

20 *Ut nihil subterfugerim eorum quæ* vobis *conducerent, quominus* ea *vobis annuntiarem, & docerem vos publicé & domatim.*

21 *Testificans* Judæis *simul & Græcis conversionem ad Deum, & fidem in Dominum nostrum Jesum Christum.*

22 *Et nunc ecce, ego vinctus Spiritu, proficiscor Hierosolymam, ignorans quæ in ea mihi occurrent:*

23 *Nisi quód Spiritus sanctus oppidatim testificatur, dicens, vincula & afflictiones me manere.*

24 *Sed nullius rei habeo rationem, neque vita mea mihiipsi chara est, ut peragã cursum meum cum gaudio, & ministerium quod accepi á Domino Jesu, ad testificandum Euangelium gratia Dei,*

25 *Et nunc ecce, ego scio non ampliús visuros faciem meam ullos ex vobis omnibus, per quos transivi prædicans regnum Dei.*

26 *Ideo testor vobis hodierno die, me purum esse á sanguine omnium.*

27 *Non enim subterfugi quominus annuntiarem vobis omne Dei consilium.*

28 *Attendite igitur vobis ipsis, & toti gregi in quo vos Spiritus sanctus constituit episcopos, ad pascendam Ecclesiam Dei,*

Dei, quam proprio illo sanguine acquisivit.

29 *Ego enim hoc novi, post discessum meum lupos graves, non parcentes gregi, ingressuros esse in vos:*

30 *Et ex vobisipsis exorituros qui loquantur perversa, ut discipulos post se abstrahant.*

31 *Ideo vigilate, memores, me per triennium nocte & die non cessasse cum lachrymis monere unumquenque.*

32 *Et nunc quoque, fratres, commendo vos Deo & sermoni gratiæ ipsius, qui potest vos superstruere, & dare vobis hæreditatem inter sanctificatos omnes.*

33 *Argentum aut aurum aut vestem nullius concupivi.*

34 *Imò ipsi nostis, usibus meis, & iis qui mecum sunt, manus istas ministrasse.*

35 *In omnibus ostendi vobis, oportere sic laborando suscipere infirmos, & meminisse verborum Domini Jesu, ipsum videlicet dixisse; Beatum est dare potiùs quàm accipere.*

36 *Et quum hæc dixisset, positis genibus suis oravit cum illis omnibus.*

37 *Magnus autem fletus omnium ortus est: & ruentes in collum Pauli, deosculabantur eum:*

38 *Cruciati maximè ob sermonem quem dixerat, ipsos non esse ampliùs faciem ejus conspecturos: & deduxerunt eum ad navim.*

Tria hic narrantur quæ Mileti egit Paulus. Primùm accersivit eó presbyteros ecclesiæ Ephesinæ, ℣.17. Deinde valedixit eis, á ℣.18. usq; ad 36. Postremó oravit cum eis, ℣.36. Sermo quo eis valedixit, quattuor principalia continet membra: commemorationem vitæ suæ apud ipsos actæ, prædictionem rerum sibi eventurarum, exhortationem ad vigilantiam pro salute ecclesiæ sibi commissæ, & valedictionem ipsam. Horum membrorum primum proponitur partim in principio sermonis, ℣.18.19.20. & 21: partim in medio, ℣.26.& 27: partim denique in extremo, ℣.33.34.& 35. Secundum membrum continetur, á ℣.22. usque ad 26. Tertium continetur, á ℣.28. usque ad 32. Quartum ℣.32. Commemorationem suæ vitæ confirmat testimonio conscientiæ ipsorum, ℣.18. Commemorat autem tum ea quæ ad mores, tum ea quæ ad functionem apostolatus

postolatus pertinent. De moribus suis commemorat virtutes quatuor: modestiam, patientiam, puritatem ab avaritia,& sedulitatem in laborando ad parandum sibi suisque victum, ꝟ.19. 33. & 34. De functione apostolatus commemorat hæc: studium gloriæ Domini,ubi ait, *se servivisse Domino*, ꝟ.19. deinde fidelitatem in docendo, ꝟ. 20.& 27. tum assiduitatem in docendo, ꝟ.20. & 31. (Cæterúm ꝟ.21. summam doctrinæ á se propositæ indicat, duob.capitib.constantem, Pœnitentiæ & Fidei) Postremó studium lucrifaciēdi infirmos, ꝟ.35. Quod suum studium amplificat corollario exhortationis,qua illos hortatur ad exemplum suum imitandum. Et exhortationem illam ampliús confirmat ab adjuncta beatitudine: quód beatum sit dare potiús quám accipere. Quod ipsum pronuntiatum testimonio Christi confirmat. Atque hæc de primo membro. Jam prædictio rerum sibi eventurarum duas partes habet. Primúm enim prædicit, se Hierosolymis manere vincula & afflictiones: deinde ipsos non ampliús visuros faciem suam, id est se non ampliús ad ipsos rediturum, ꝟ.25. Priorem prædictionem partim declarat,partim confirmat,partim denique amplificat. Declarat antithesi,ubi ait, *se ignorare quæ sibi occursura sint Hierosolymis*, ꝟ.22. nempe quæ afflictiones in specie. Vult dicere, se ignorare an ibi supplicio capitis afficiendus sit. Confirmat prædictionem vinculorum, testimonio S.sancti: sive hoc intelligat de revelationibus arcanis ipsimet factis, sive de illis quæ fiebant aliis de ipso: cujus rei exemplum occurret infrá cap.21. ꝟ.10. & 11. Amplificat autem hanc prædictionem partim ex eventu inopinato, ubi ait, *se paratum esse ad vitam amittendum propter gloriam Christi & salutem Ecclesiæ*, ꝟ.24. Partim veró corollario protestationis sive obtestationis, ꝟ.26. ubi protestatur se in culpa non esse, si quis ex eis quos Ephesi & in reliqua Asia docuerat,pereat: atque ita redit ad commemorandum fidelitatem suam in fungendo apostolatu, ꝟ.27. Atque hæc de secundo membro. Porró ad vigilantiam in gerenda cura pro salute ecclesiæ eos exhortatur quatuor argumentis. Primúm á causa impulsiva, videlicet man-

dato Dei, ℣.28. Deinde á comparatis, quòd Deus ipse ecclesiam plurimi faciat, quippe quam proprio sanguine acquisiverit, ibid. Tum ab alia causa impulsiva, videlic. exoritura seductione per falsos doctores, ℣.29 & 30. Quorum noxios conatus illustrat & amplificat simili, dum eos vocat *lupos graves*. Item distribuit eos in duas classes: unam eorum qui ingressuri sint, alteram eorum qui ex ipsismet sint exorituri. Postremó hortationem institutam confirmat á suo exemplo, quod eis imitandum proponit ℣.31. Atque hæc de membro tertio. Valedictio continet votum quo commendat eos Deo: & rationem voti á Dei potentia & voluntate: quarum illam expresse nominat, hanc significat vocabulo *sanctificatorum*. Quos enim Deus sanctificavit, eos vult salvos facere. Votum autem amplificat expositione causę instrumentalis qua Deus utitur in electis suis consolandis & salvandis, nempe *sermone gratiæ*, id est sermone Evangelii de gratia Dei propter Christum erga omnes credentes. Hactenus de sermone Pauli. Tertia ejus actio, videlicet oratio sive precatio illustratur ab adjuncto gestu, quód oraverit positis genibus. Item ab adjuncto comitatu, quód oraverit cum presbyteris illis omnibus. Eventa istius sermonis narrantur tria. 1. Magnus omnium fletus ortus est. 2. Ruětes in collum Pauli, deosculati sunt eum. 3. Deduxerunt eum ad navim. Fletus ille illustratur expositione causæ præcipuæ, in principio versus ultimi.

SCHOLIA IN CAP. XX.

3 *Et ibi commoratus menses tres*. ποιήσας τε μῆνας τρεῖς. De hac phrasi vide suprá 15.33.

5 *Exspectarunt*. ἔμενον. Ad verb. *Manserunt*. Metonymia effecti destinati.

7 *Intra dies quinque*. ἄχρις ἡμερῶν πέντε. Ad verb. *Usque ad dies quinque*. Id est, proficiscendo ad quintum usque diem. *Egimus*. διετρίψαμεν Vel, *commorati sumus*. Ad verb. *contrivimus*. Scil. τὸν χρόνον, tempus. Ellipsis Græca.

7 *Primo autem die*. ἐν δὲ τῇ μιᾷ. Subaudi ἡμέρᾳ. Est autem.

tem Hebraismus geminus: unus in præpositionis expres-sione, alter in enallage nominis numeralis cardinalis pro ordinali, nempe μιᾷ pro πρώτῃ. *Hebdomadis.* τῶν σαββάτων. Ad verb. *Sabbatorum.* Enallage numeri, & synecdoche membri. *Ad frangendum panem.* τοῦ κλάσαι ἄρτον Scil. ἕνεκα. Id est, ad celebrandum cœnam Domini. Synecdoche membri, ut suprà 2.42. *Sermonem habebat ad eos.* διελέγετο αὐτοῖς. Ad verb. *Differebat eis,* vel, *cum eis.* Confirmatur autem nostra interpretatio per verba sequentia, παρέτεινε τὸ λόγον &c.

8 *Multæ.* ἱκαναὶ. Ad verb. *Sufficientes.* Phrasis crebró occurrens in hoc libro.

9 *Præ somno.* ἀπὸ τοῦ ὕπνου. Ad verb. *A somno:* id est, vi somni.

10 *Prolapsus est.* ἐπέπεσεν Vel, *illapsus est.* Ut olim fecerat Elisæus, 2.Reg.4.32. *Anima enim ejus in ipso est.* ἡ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστι. Sic loquitur, vel quia anima istius adolescẽtis jam in ipsius corpus redierat, post preces nimirum Pauli inter illum complectendũ conceptas: vel quód certó confideret, mox esse reversuram. quomodo Christus ajebat, puellã excitaturus: *Non est mortua, sed dormit.*

11 *Fregissetq; panem.* κλάσας ἄρτον. Nempe panem Domini in celebranda sacra cæna. *Cibum cepisset.* γευσάμενος. Ad verb. *Gustasset.* ut suprá 10.10. Nempe in agapis quæ cum celebratione cænæ Domini conjungebantur. *Diu.* ἐφ' ἱκανὸν. Subaudi χρόνον. Ad verb. *Ad sufficiens,* scil. Phrasis Lucæ usitata.

12 *Puerum.* τὸ παῖδα. Græcum expresśius propter articulum: qui est ἀναφορικός. Suprá ℣.9 vocavit νεανίαν, adolescentem. *Recreati sunt.* παρεκλήθησαν. *Consolatione affecti sunt.* *Non mediocriter.* οὐ μετρίως. Id est, valde λιτότης.

13 *Recepturi.* μέλλοντες ἀναλαμβάνειν. Scilicet in navem. *Mandarat.* ἦν διατεταγμένος. Vel, constituerat nobiscum. *Apud Asson.* εἰς τὴν Ἄσσον. Pro, πρὸς τὴν Ἄσσον.

15 *Sequente die.* τῇ ἐπιούσῃ Scil. ἡμέρᾳ.

16 *Die pentecostes* τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς Subaudi κατὰ. Et diem pentecostes intellige diem quo celebratur festum quod nominatur pentecoste. Vide suprá 2.1.

Hierosolymis. εἰς Ἱεροσόλυμα. Pro ἐν Ἱεροσολύμοις.

19 *Tentationibus.* πειρασμῶν. Id est, θλίψεων, afflictionibus. Sic 1.Pet.1.6. *Ob insidias.* ἐν ταῖς ἐπιβουλαῖς. Ad verb. *In insidiis.* Hebraismus.

21 *Conversionem.* μετάνοιαν. Ad verb. *Resipiscentiam.* Confer cum mandato Christi Luc.24.47.

22 *Vinctus Spiritu.* δεδεμένος τῷ πνεύματι. A Spiritu sancto impulsus.

23 *Manere.* μένειν. Id est, exspectare, parata mihi esse.

24 *Vita.* τὴν ψυχήν. Ad verb. *Animam.* Metonymia efficientis. *Ut peragam cursum meum.* ὡς τελειῶσαι τὸν δρόμον μου. Confer 2.Tim.4.7. *Et ministerium.* καὶ τὴν διακονίαν. Epexegesis. *Ad testificandum.* διαμαρτύρασθαι. Pro, τοῦ διαμαρτύρασθαι. Scilicet ἕνεκα. *Evangelium gratiæ.* τὸ εὐαγγέλιον τῆς χάριτος. Id est, quod testatur de gratia. Genitivus subjecti.

25 *Per quos.* ἐν οἷς. Pro δι' ὧν.

27 *Omne Dei consilium.* πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. Scil. de vestra salute. Synecdoche generis.

28 *Attendite.* προσέχετε. Id est, cavete. *Gregi.* τῷ ποιμνίῳ. Multitudini fidelium. Metaphora. *Episcopos.* ἐπισκόπους. Inspectores, seu curatores. *Ad pascendam.* ποιμαίνειν. Manet in metaphora, quia Ecclesiam nominaverat gregem. *Dei.* τοῦ Θεοῦ. Id est, Christi, Filii Dei unigeniti: qui unà cum Patre & Spiritu sancto unus ille & verus Deus est. Synecdoche generis, qua nomen tribus personis commune, specialiter intelligitur de persona secunda.

29 *Lupos.* λύκοι. Sic vocat pseudoprophetas seu falsos doctores per metaphoram, quam ipse mox seq. versu per epexegesin declarat. Confer Matth.7.15. *Gregi.* τοῦ ποιμνίου. Id est, Ecclesiæ. Manet in metaphora.

30 *Et exorituros.* καὶ ἀναστήσονται. Repetenda ἀπὸ κοινοῦ conjunctio ὅτι ex versu præcedente.

32 *Sermoni gratiæ.* τῷ λόγῳ τῆς χάριτος. Id est, quo annuntiatur gratia. Genitivus subjecti, & periphrasis Evangelii. *Qui potest.* τῷ δυναμένῳ. Ambiguum est, referendúmne hoc sit ad nomen sermonis, an veró Dei. Prior expo-

sitio congruit cum eo quod alibi pronuntiatur de Evangelii ministris, nempe 1. Tim 4.16. At posteriori magis favet verbum δῦναι. *Superstruere.* ἐποικοδομῆσαι. Videlicet super Christum, tanquam Ecclesiæ fundamentum. Confer Eph. 2. ℣. 20. 21. 22. *Hæreditatem.* κληρονομίας. Nempe vitam æternam.

34 *Manus istas ministrasse.* ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὗται. Confer suprá 18.3 & 1. Cor. 9.15. & deinceps.

35 *Infirmos.* τῶν ἀσθενούντων. Scilicet in fide. Confer Roman. 14.1.

37 *Magnus.* ἱκανὸς. Ad verb. *Sufficiens.* Pro, πολὺς, vel μέγας. Phrasis Lucæ usitata.

38 *Quem dixerat.* οὗ εἰρήκει. Pro, ἐκείνῳ ὃν εἰρήκει.

OBSERVATIONES EX CAP. XX.

Ex ℣. 1. & 3. Furori hostium Evangelii, quoad salva vocatione licet, cedendum est. πιστ.

Ex ℣. 3. Præposterus zelus, etiam homicidiorum magister est. B. διδ.

Ex ℣. 7. & seq. Nocturni cœtus per se damnari nec possunt nec debent, quum justa eorum causa subesse possit. B. διδ.

Ex ℣. 7. *Ad frangendum panem.* Quum tota cœnæ Dominicæ actio á fractione panis denominetur: id argumēto est, illam ab Apostolis fuisse adhibitam; ac proinde hodie quoque ab Ecclesiæ ministris esse adhibendam. διδ. πιστ.

Ex ℣. 9. & seq. Quæ Diabolus molitur ad Ecclesię perturbationem, ea Deus convertit ad ejusdem confirmationem. διδ. παρ.

Ex ℣. 18. & seq. In exemplo Pauli observent atq; imitentur pastores Ecclesiæ veras doctoris Evangelici virtutes. παιδ.

Ex ℣. 27. Doctrina Apostolica est omnibus modis absolutissima. B. διδ.

Ex ℣. 28. Sanguis quo Ecclesia acquisita est, est longé pretiosissimus: quippe quum sit sanguis Dei, nempe Filii Dei, Domini nostri Jesu Christi. Quare non est quod διδ. παρ.

 dubitemus,

dubitemus, illo sanguine pro nostris peccatis plenissimè esse judicio Dei satisfactum. Confer 1. Joh. 1. 7.

ϛ δ. Ex ℣. 29. & 30. Ut quis pro vero Ecclesiæ pastore habendus sit, non est satis legitimè esse vocatum: sed inprimis retinere oportet sanam doctrinam ab Apostolis traditam. Quam qui abjiciunt aut corrumpunt, illi ex pastoribus in lupos degenerant. Id quod videmus accidisse in Papatu.
ζ δ.

η δ. Ex ℣. 32. Spes Christianorum duobus quasi fulcris nititur: potentiâ Dei & verbo Dei seu promissione gratiæ.

θ δ. Ex ℣. 37. Evangelium non tollit, sed regit naturales affectus. B.

ANALYSIS CAP. XXI.

ARGUMENTUM.

Duo in summa hic narrantur: primùm, quibus itineribus Paulus Mileto pervenerit Hierosolymam, & quid in illo itinere ei memorabile acciderit, usque ad ℣. 17. Deinde quid egerit atque perpessus sit Hierosolymæ.

PARS PRIMA.

Quibus itineribus Paulus Mileto venerit Hierosolymam, & quid in illo itinere memorabile ei acciderit.

UT autem provecti sumus, avulsi ab eis; recto cursu venimus Coum, & sequenti die Rhodum, & illinc Patara.

2 *Et inventâ navi quæ trajiciebat in Phœnicen, eâ conscensâ, provecti sumus.*

3 *Quum autem cœpisset nobis apparere Cyprus, & eam ad sinistram reliquissemus, navigavimus in Syriam, & devecti sumus Tyrum: illic enim navis expositura erat onus.*

4 *Quumq; invenissemus discipulos, permansimus ibidem dies septem, inventis discipulis: qui Paulo dicebant per Spiritum, ne ascenderet Hierosolymam.*

5 *Sed quum explevissemus illos dies, egressi iter suscepimus, omnibus*

omnibus deducentibus nos cum uxoribus & liberis, extra urbem usque; & positis genibus in litore, precati sumus.

6 Et alii alios complexi, conscendimus navim: illi autem reversi sunt domum.

7 Nos veró navigatione perfecta, pervenimus Tyro Ptolemaida: & salutatis fratribus, mansimus diem unũ apud eos.

8 Postridie veró egressi Paulus & qui cum eo erant, venerunt Cæsaream: & ingressi domum Philippi Evangelistæ, (qui erat unus ex illis septem) mansimus apud eum.

9 Huic autem erant quatuor filiæ virgines prophetantes.

10 Et quum illic *permansissemus dies complures, descendit ex Judæa quidam Propheta nomine Agabus:*

11 Qui quum venisset ad nos, & sumsisset zonam Pauli, vinctis sibi manibus ac pedibus, dixit; Hæc dicit Spiritus sanctus, Virum cujus est hæc zona, ita vincient Hierosolymis Iudæi, tradéntque in manus Gentium.

12 Ut veró ista audivimus, rogabamus & nos & ejus loci incolæ, ne ascenderet Hierosolymam.

13 Sed respondit Paulus; Quid facitis, flentes & comminuentes cor meum? Nam ego non solùm vinciri, sed & mori paratus sum Hierosolymis pro nomine Domini Jesu.

14 Quum igitur non assentiretur, acquievimus, dicentes; Fiat Domini voluntas.

15 Porró post dies istos collectis sarcinis ascendimus Hierosolymam.

16 Unà autem profecti sunt etiam aliqui *ex discipulis Cæsarea nobiscum, adducentes apud quem hospitaremur, Mnasonem quendam Cyprium, antiquum discipulum.*

Itinera quibus Paulus Mileto Hierosolymam pervẽnit, sunt ista. 1. Mileto vẽnit Coum. 2. Coo Rhodum. 3. Rhodo Patara. 4. Pataris Tyrum. 5. Tyro Ptolemaida. 6. Ptolemaide Cęsaream. 7. Cæsarea Hierosolymam. In isto itinere duo memorabilia Paulo acciderunt: unum Tyri, alterum Cæsareæ: utrumque ejusdem generis, videlicet quód ei dissuasum fuit á prophetis & fratribus ne pergeret Hierosolymam, propter periculum quod illic eum maneret. Ac Tyri quidem qui iter illud dissuaderent, fuerunt complures, ℣.4. Cæsareæ veró unus, ℣.10.

Utraque dissuasio illustratur narratione eventus, nempe quód Paulus eâ non fuerit passus á proposito itinere se deterreri, sed Hierosolymam perrexerit. Cæterúm continuatio itineris é Tyro illustratur ex adjuncta honorifica deductione fidelium, item precatione & valedictione, ℣. 5. & 6. Dissuasio veró quæ accidit Cæsareæ, illustratur primúm á loco ubi accidit, videlicet domi Philippi Evangelistæ, ℣. 8. Qui Philippus describitur partim ab adjuncto honorifico officio diaconatus, ℣. 8. partim ab adjuncto honorifico comitatu filiarum, ℣. 9. Deinde á nomine illius qui prophetiam de vinculis Pauli protulit: unde dissuasio illa nata fuit, ℣. 10. Tum á modo agendi quo propheta ille usus fuit, ℣. 11. Præterea indicatione eorum qui iter Hierosolymitanum dissuaserunt, ℣. 12. Postremó ab eventis, videlicet Pauli recusatione, ℣. 13. fratrum consensu, ℣. 14. & Pauli cum sociis profectione, ℣. 15. & 16. Ubi nominatim indicatur ex comitibus Pauli unus, quo hospite Hierosolymis usurus erat.

PARS SECUNDA.

Quid Paulus ex Asia Hierosolymam reversus, illic egerit ac perpessus sit.

17 *Quum igitur pervenissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres.*

18 *Sequenti veró die introiit Paulus nobiscum ad* Jaco*bum: & omnes Presbyteri adfuerunt.*

19 *Quos complexus, exposuit ordine singula quæ Deus fecerat inter Gentes per ipsius ministerium.*

20 *At illi* his *auditis, glorificaverunt Dominum: & dixerunt ei, Conspicis frater quot sint millia* Judæorum *qui crediderunt: suntq; omnes accensi zelo Legis.*

21 *Audierunt autem de te ex aliorum sermone, te defectionem á Mose docere omnes qui inter Gentes sunt* Judæos, *& dicere eos non debere circuncidere filios, neque secundúm ritus ambulare.*

22 *Quid est ergo? omnino oportet convenire multitudinem, audient enim te venisse.*

23 Hoc

23 *Hoc igitur fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor voto obnoxii:*

24 *His assumtis, sanctificator cum eis, & adde ad eorum sumtus, ut radant caput: & norint omnes nihil esse eorum quæ de te famâ acceperunt, sed te quoque ita incedere ut Legem observes.*

25 *De iis autem qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus* ad eos, *& decrevimus nequid hujusmodi observent, nisi ut caveant ab iis quæ sunt immolata idolis, & á sanguine, & suffocato, & scortatione.*

26 *Tum Paulus assumtis viris illis, sequente die cum eis sanctificatus ingressus est in templum. denuntians expletionem dierum sanctificationis, usquedum oblata fuit pro unoquoque eorum oblatio.*

27 *Quum autem septeni illi dies iam essent explendi, qui ex Asia* advenerant *Judæi, eum conspicati in templo, conturbarunt totam turbam, & injecerunt manus in eum:*

28 *Clamantes; Viri Israelitæ, succurrite: hic est homo ille qui adversus populum & Legem & locum hunc omnes ubique docet: atque adeó Græcos introduxit in templum, & polluit sanctum locum istum.*

29 *(Viderant enim antea Trophimum Ephesium in urbe cum eo, quem existimabant fuisse á Paulo introductum in templum.)*

30 *Commota est igitur urbs tota, & factus est concursus populi: & prehensum Paulum trahebant é templo: statímque clausæ sunt fores.*

31 *Studentibus autem ipsis eum trucidare, pervênit rumor ad Tribunum cohortis, totā Hierosolymam conturbatā esse.*

32 *Qui eo ipso* momento *assumtis militibus ac Centurionibus, decurrit ad illos. At illi quum vidissent Tribunum & milites, cessarunt verberare Paulum.*

33 *Tunc appropinquans Tribunus prehendit eum, & jussit vinciri catenis duabus: & percontatus est quisnam esset, & quid fecisset.*

34 *Alii autem aliud clamabant in turba: & quum non posset certi* quicquam *cognoscere propter tumultum, jussit eum duci in castra.*

35 *Quum*

35 *Quum autem pervenisset ad gradus, evênit ut portaretur á militibus propter violentiam turbæ.*

36 *Sequebatur enim multitudo populi, clamans, Tolle eum.*

37 *Et quum jam futurum esset ut introduceretur in castra Paulus, dicit Tribuno; Licétne mihi aliquid tibi dicere? Qui dixit, Gracé nosti?*

38 *Nónne tu es Ægyptius ille qui ante hos dies ad seditionem concitavit & eduxit in desertum quatuor illa millia sicariorum?*

39 *Dixit autem Paulus, Ego quidem sum Judæus Tarsensis, urbis in Cilicia non obscuræ civis: cæterùm rogo te, permitte mihi ut alloquar populum.*

40 *Quum igitur ille permisisset; Paulus stans in gradibus, manu silentium postulavit á plebe: & magno silentio facto, alloquutus est eos linguâ Hebræâ, dicens.*

Hîc primúm narratur quid Paulus Hierosolymam iterum reversus egerit, usq; ad V.27. deinde quid perpessus sit, versibus reliquis. Acta Pauli narrantur in summa duo: relatio rerum á se inter Gentes gestarum apud presbyteros, & sanctificatio cum quatuor fratribus voto obnoxiis. Relatio illa amplificatur ex eventu, quód presbyteri Dominum glorificarint, V.20. Sanctificatio veró Pauli declaratur ex causa impulsiva, videl. suasu atq; rogatu presbyterorum, V.20 & deinceps. Suasionis ratio est ab eventis: videl. eventu utili si pareat, nempe ut toleretur á Judæis fidelibus: & contrá eventu pernicioso, nisi pareat, videlicet detestatione & rejectione á fratribus illis. Utraque hæc ratio significatur per eventum priorem, nempe opinionem Judæorum illorum de Paulo, quód & ipse ritus Legis observet, non autem contemnat, sicut isti famâ acceperant, V.24. Hæc ratio amplificatur antithesi de fidelibus Gentilibus, quód scil. ab illis non postulent observari ritus Mosaicos, exceptis iis tantúm de quibus jam antea factum fuerat decretum, V. 25. Sanctificatio Pauli & actiones legales cum ea connexæ, narrantur V.26. Atque hæc sunt quæ Paulus egit. Jam quod attinet ad ea quæ perpessus est, quæq; ex illa Pauli sanctificatione evenerunt,

venerunt,ea sunt octo. Primúm concitata est contra eũ turba á Judæis quibusdam ex Asia, ℣. 27. Deinde injecerunt manus in eum,ibidem. Tum criminati eum sunt tãquam falsum doctorem & violatorem templi,℣.28.& 29. Præterea traxerunt eum é templo,℣.30. Adhæc studuerunt eum trucidare,℣.31.Postea prehendit eum tribunus cohortis & catenis duabus vinciri jussit, ℣.31. 32. & 33. Præterea quum in castra duceretur,evenit ut portaretur á militibus propter violentiam turbæ,℣.34 35.& 36. Postremó suspectus fuit tribuno, quód esset Ægyptius quidam qui nuper concitarat seditionem,℣.37.& 38.Contra quam suspicionem Paulus se purgavit atque defendit, ℣. 39. Et tandem dicendi copia á tribuno impetrata, ad dicendum sese comparavit,℣.ult.

SCHOLIA IN CAP. XXI.

2 *Quæ trajiciebat.* διαπερῶν Id est,quæ trajectura erat: seu cujus dominis propositum erat trajicere. Enallage temporis, & metonymia adjuncti vel subjecti. Adjuncti, quatenus navi utuntur vectores. Subjecti, quatenus eâdem continentur.

3 *Quum cœpisset nobis apparere Cyprus.* ἀναφανέντες τὴν Κύπρον. Pro, ἀναφανείσης ἡμῖν τῆς Κύπρου. Hypallage : qualis in illo Rom.3.2. ἐπιστεύθησαν (οἱ Ἰουδαῖοι) τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, *Credita sunt eis eloquia Dei.* Sic 1.Cor.9.17. οἰκονομίαν πεπίστευμαι, *dispensatio credita est mihi.* *Expositura erat.* ἦν ἀποφορτιζόμενον. Sive, *exoneratura.* A nomine φορτίον,quo significatur onus, παρὰ τὸ φέρειν, á ferendo. *Onus.* τὸν γόμον. Id est,merces impositas. Significat enim γόμος propriè onus quo repleta est navis, παρὰ τὸ γέμειν, id est,plenum esse.

4 *Discipulos.* τοὺς μαθητάς. Pro, μαθητάς τινας. Articulus æquipollens nomini indefinito, ut suprá 17.1. *Dicebant per Spiritum,ne ascenderet Hierosolymam.* ἔλεγον διὰ τοῦ Πνεύματος, μὴ ἀναβαίνειν εἰς Ἱερουσαλήμ. Hoc est, Dicebant per Spiritum seu ex revelatione Spiritus sancti, foré ut Paulus Hierosólymis in maximo periculo esset. qua revelatione ipsi moti, suaserunt ei ex charitate, ne ascenderet

deret Hierosolymam, ad illud periculum scilicet evitandum. Est metonymia effecti. nam periculum solet homines deterrere á proposito. Et hac ratione conciliandus est hic locus cum illo suprá 20.22.

6 *Domum.* εἰς τὰ ἴδια. Ad verb. *Ad propria, sive ad sua.*

7 *Navigatione perfecta.* τὸν πλοῦν διανύσαντες. Verbo διανύειν peculiariter utuntur scriptores Græci, quum de profectionum vel itinerum absolutione loquuntur.

8 *Postridie.* τῇ δ' ἐπαύριον. Scil. ἡμέρᾳ. *Paulus & qui cum eo erant.* οἱ περὶ τὸν Παῦλον. Ad verb. *Qui circa Paulum erant.* Synecdoche membri: qualis suprá 13.13. *Evangelistæ.* τοῦ εὐαγγελιστοῦ. Id est, annuntiatoris seu præconis Evangelii. Sic Eph 4.11. Item 2. Tim. 4.5. *Ex illis septem.* ἐκ τῶν ἑπτά. Scilicet diaconis. Vide suprá cap. 6. *Mansimus.* ἐμείναμεν. Diversati sumus apud eum, hospitio ejus usi sumus.

9 *Prophetantes.* προφητεύουσαι. Hoc videtur intelligendum de dono prædicendi futura. nam munus docendi in Ecclesia sexui muliebri interdicitur, 1. Cor. 14. 34. & 1. Tim. 2. 12. Si magis placet hoc intelligere de interpretatione Scripturæ propheticæ per singularem revelationem S. Sancti: tum hoc exemplum fuit singulare, ex quo non licet facere regulam.

10 *Agabus.* Ἄγαβος. De quo & suprá 11.28.

11 *Ita vincient.* οὕτω δήσουσιν. Impletionem vide infrá ṽ. 33.

12 *Rogabamus.* παρεκαλοῦμεν. Ex charitate.

13 *Comminuentes.* συνθρύπτοντες. Vel, *Frangentes.* Sic malo, quám *emollientes.* nam ista significatio per synecdochen generis huic verbo tribuitur, quum sermo est de luxu, quo animus veluti frangitur. At hîc sermo est de lachrymis, quibus cor dicitur frangi seu comminui μεταφορικῶς. *Hierosolymis.* εἰς Ἱερουσαλήμ. Pro, ἐν Ἱερουσαλήμ.

14 *Quum non assentiretur.* μὴ πειθομένου. Ad verb. *Quum non persuaderetur,* hoc est, quum non pateretur sibi persuaderi. Metonymia efficientis.

16 Aliqui *ex discipulis.* τῶν μαθητῶν. Subaudi τινές. *Mnasonem.* Μνάσωνι. Pro Μνάσωνα. Cohæret cum articulo ᾧ, in παρ' ᾧ.

17 *Quum pervenissemus.* γενομένων. Pro, παραγενομένων.

19 *Exposuit ordine singula quæ &c.* ἐξηγεῖτο καθ' ἓν ἕκαστον ὧν ἐποίησεν Græca sic construenda ut καθ' ἓν separetur ab ἕκαστον, & ἕκαστον regatur ab ἐξηγεῖτο, & denique ἕκαστον ὧν exponatur per ἕκαστον ἐκείνων ἅ.

21 *Audierunt ex aliorum sermone.* κατηχήθησαν. Quasi dicas, *Sono imbuti sunt. A Mose.* ἀπὸ Μωσέως. Id est, á lege Mosis, quam scilicet tulit Moses. Metonymia adjuncti. *Filios.* τὰ τέκνα, *Liberos.* Synecdoche generis. *Secundùm ritus.* τοῖς ἔθεσι. Id est, κατὰ τὰ ἔθη, sive ἐν τοῖς ἔθεσι. Intellige ritus in Lege Mosis præceptos.

23 *Voto obnoxii.* εὐχὴν ἔχοντες ἐφ' ἑαυτῶν. Ad verb. *Votum habentes super se.*

24 *Eorum quæ famâ acceperunt.* ὧν κατήχηνται. Pro, ἐκείνων ἃ κατήχηνται

25 *De iis autem* &c. περὶ δὲ τῶν &c. Id est, *Ad eos autem quod attinet qui &c. De iis qui crediderunt ex gentibus.* περὶ τῶν πεπιστευκότων ἐθνῶν. Ad verb. *De gentibus quæ crediderunt.* Synecdoche integri. *Scripsimus* ad eos. ἐπεστείλαμεν. Scilic. αὐτοῖς. Literas misimus ad eos. Vide suprá cap. 15.

26 *Sequente.* τῇ ἐχομένῃ. Ad verb. *Continente.*

27 *Quum autem septeni illi dies jam essent explendi.* ὡς δὲ ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι. Id est, Quum autem septenorum illorum dierum finis instaret: hoc est, paulo ante finem septenoruui illorum dierum, hoc est, illarum hebdomadum quæ numerabantur á die oblationis manipuli spicarum usque ad diem pentecostes: ut in annotatione sua docet D. Beza. *Qui ex Asia* advenerant. οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας. Scil. παραγενόμενοι seu παραγεγονότες. qui advenerant ad festum pentecostes celebrandum. *Conturbarunt* συνέχεον. Ad verb. *Confuderunt.* Sic V. 31.

28 *Polluit.* κεκοίνωκε. Vel, *profanavit.* Ad verb. *Communem fecit.* Ut suprá 10. 15.

31 *Studentibus.* ζητούντων. Ad verb. *Quærentibus. Pervenit.* ἀνέβη. Ad verb. *Ascendit.*

32 *Eo ipso momento.* ἐξ αὐτῆς. Scil. ὥρας. *Ad illos,* ἐπ' αὐτούς. Vel, *contra illos. Cessarunt verberare.* ἐπαύσαντο τύπτοντες. Pro, τύπτειν. Græcismus.

35 *Pervenisset*

35 *Pervenisset.* ἐγένετο. Id est, παρεγένετο.

36 *Tolle.* αἶρον Scil. é medio. Id est, occide.

37 *Licétne.* εἰ ἔξεστι. Ad verb. *Si licet.* Græcismus.

39 *Ciliciæ.* τῆς Κιλικίας. Ad verb. *Ciliciæ.* Sed studendum fuit perspicuitati.

40 *Manu silentium postulavit á plebe.* κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ. Ad verb. *Decussit manu populo*, id est, ad populum, seu versus populum. Vide suprá 12.17. *Alloqutus est* eos. προσεφώνησε. Scil. αὐτοῖς. Ex collatione ℣.2. cap. seq.

OBSERVATIONES EX CAP. XXI.

διδ. Ex ℣.4. & seq. Item ex ℣.10. & seq. Vocationis cursum interdum homines non tantúm amici, sed etiam Spiritu

παιδ. Dei præditi, conantur remorari: sed nostrum officium est, ubi nos vocari á Deo scimus, sine ulla prorsus exceptione pergere. B.

διδ. Ex ℣.14. Dei voluntas omnium affectuum frenum est

παιδ. in iis qui Dei gloriam serió quærunt. B.

παιδ. Ex ℣.19. Deus author celebrandus omnium recté dictorum & factorum. B.

παιδ. Ex ℣.20. & seq. In rebus mediis seu adiaphoris (quales tempore Pauli erant legales ceremoniæ, tantisper dum pleniús patefieret Judæis Christiana libertas) præcipit charitas, ut fratribus non præfracté & malitiosé reluctantibus veritati, sed nondum plené institutis, quoad ejus fieri potest (præsertim quum de tota aliqua multitudine agitur) nos accommodemus. B. Confer suprá 16.3.

διδ. Ex ℣.27. & seq. Zelus præposterus, maximæ confusionis & magnorum scelerum sæpe causa existit. B.

διδ. Ex vers. 31. Dominus interdum etiam profanorum

παρ. hominum operâ utitur in fidelibus suis servis protegendis.

ANA-

ANALYSIS CAP. XXII.

ARGUMENTUM.

Duo hîc narrantur: ſermo Pauli ad populum Hieroſolymitanum,& ſermonis illius eventa.

PARS PRIMA.

Sermo Pauli ad pop. Hieroſolymitanum.

Viri fratres & patres,audite meam, qua nunc apud vos utor,defenſionem.

2 (*Quum audiſsent autem eum Hebraâ linguâ ipſos alloqui,magis præbuerunt ſe quietos,& dixit,*)

3 *Ego quidem ſum Judeus, natus Tarſi,* urbe *Ciliciæ, nutritus verò in hac ipſa urbe apud pedes Gamalielis, inſtitutus ad exquiſitam formam patriæ Legis,zelo Dei accenſus,ſicut & vos omnes eſtis hodie.*

4 *Qui hanc viam perſequutus ſum uſque ad mortem, vinciens ac tradens in carceres tum viros tum mulieres.*

5 *Ut & Pontifex maximus mihi teſtis eſt, & totus ſeniorum ordo: á quibus etiam epiſtolis ad fratres acceptis,Damaſcum proficiſcebar,adducturus etiam eos qui illic eſſent,vinctos Hieroſolymam,ut punirentur:*

6 *Evênit autem mihi iter facienti,& appropinquanti Damaſco circiter meridiem,ut repentè è cælo circumfulſerit me lux multa:*

7 *Cecidiq; in ſolum,& audivi vocem dicentem mihi; Saul, Saul,quid me perſequeris?*

8 *Ego verò reſpondi, Quis es domine? Dixitq; mihi, Ego ſum Jeſus ille Nazarenus,quem tu perſequeris.*

9 *Porrò qui mecum erant,lucem quidem conſpexerunt, & expavefacti ſunt: vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur mecum.*

10 *Dixi verò, Quid faciam domine? Dominus autem dixit mihi,Surge ac vade Damaſcum: & illic tibi dicetur de omnibus quæ conſtitutum eſt tibi ut facias.*

11 *Quum verò non viderem, præ claritate lucis illius, manu deductus ab iis qui mecum erant, veni Damascum.*

12 *Ananias autem quidam, vir pius secundùm Legem, testimonio ornatus ab omnibus* illic *habitantibus Judæis,*

13 *Veniens ad me & adstans dixit mihi; Saul frater suspice. Et ego eodem illo momento suspexi in eum.*

14 *Ipse autem dixit, Deus Patrum nostrorum designavit te qui cognosceres ipsius voluntatem, & videres Justum illum, & audires vocem ex ore ipsius.*

15 *Nam eris ei testis apud omnes homines,* eorum *quæ vidisti & audisti.*

16 *Nunc igitur quid cunctaris? Surgens baptizator, & abluitor à peccatis tuis, invocato nomine Domini.*

17 *Evênit autem mihi reverso Hierosolymam, ut & quum precarer in templo, raperer extra me,*

18 *Et viderem eum dicentem mihi; Festina, & exi citò Hierosolymis: quoniam non accipient testimonium tuum de me.*

19 *Et ego dixi; Domine, ipsi sciunt me pertraxisse in carcerem & verberibus affecisse per singulas synagogas eos qui credebant in te.*

20 *Et quum effunderetur sanguis Stephani martyris tui; ego quoque adstabam, & assentiebar interfectioni ejus, & custodiebam pallia eorum qui interficiebant eum.*

21 *Tum* is *dixit mihi, Proficiscere: nam ego te procul ad Gentes emittam.*

Sermonis hujus scopus est, ut Paulus se defendat, ℣. 1. Id est, ut ostendat suam innocentiam, se scilicet nullam causam prębuisse isti tumultui qui propter ipsum erat excitatus, & in quo ipse tanquam noxius erat comprehensus & verberatus. Versu 2. inseritur expositio causæ, qua factum est ut loqui incipienti præberent silentium. Sermo ipse continet narrationem bimembrem. Prius membrum est de suo zelo pro religione Judaica contra Christianam, ℣. 3. 4. & 5. Posterius membrum est de sui conversione ad religionem Christianam & vocatione ad apostolatum, versibus reliquis. Scopus narrationis est, ut ostendat se in nulla versari culpa, quòd nunc religionem Christia-

Christianam & profiteatur & doceat: quippe quum nec temerè eam sit amplexus, sed divinitus edoctus: nec privatâ authoritate illam doceat, sed ex mandato Dei. Et nisi sermo ejus interruptus fuisset, addidisset haud dubiè quomodo Evangelium prædicaverit in Asia: unde factum sit ut Asiani isti odio ipsum prosequerentur, atque ex illo odio tumultum istum excitarent. Ceterùm narrationi sui zeli pro religione Judaica præmittit brevem indicationem de sua gente, patria & educatione. Et zelum suum illustrat exemplo simili auditorum, ℣.3. Deinde zelum suum demonstrat ex factis suis, videlicet persecutione Christianorum, ℣.4.& 5. Eamq; narrationem confirmat testimonio Pontificis max. & Seniorum, ibidem. Cõversionem veró sui ad religionem Christianam & vocationem ad apostolatum illustrat primúm ex loco ubi accidit, ℣.6. Deinde á tempore quo accidit, ibid. Tum á modo quo accidit, á ℣.6. usque ad 7. Modus ille duarum personarum actiones continet: ipsius scil. Jesu & Ananiæ. Actiones Jesu fuerunt duæ, colloquium, ℣.7.8.9.& 10. & inflictio cæcitatis, ℣.11. Ananiæ actiones fuerunt item duæ, restitutio visus, ℣.13. & sermo ad ipsum: qui duo mandata continet; unum, ut sit Domino Jesu testis apud omnes homines, ℣.15. alterum, ut amplectatur fidem Christianam, ℣.16. Huic narrationi annectit alteram de sui in apostolatu confirmatione & instructione speciali, ubi locorum & gentium fungi eo debeat, ℣.17. & deinceps. Istam sui confirmationem declarat ex modo agendi, quód scilicet sibi illa acciderit in ecstasi, ℣.17. Quam ecstasin declarat ex loco ubi accidit, videlicet in templo: & ex tempore quo accidit, videl. dum precaretur. Speciale mandatum bimembre est. Prius membrum est negativum, Ne fungatur suo apostolatu Hierosolymis. Cujus mandati ratio adjicitur ab eventu, videlicet quód non sint accepturi Hierosolymitani testimonium ipsius. Quæ ratio amplificatur á testimonio approbationis Pauli: qua exponitur causa cur Hierosolymitani repudiaturi sint testimonium ipsius, quia scilicet habituri ipsum sint pro homines levi ac temerario, qui nunc profiteatur ac doceat

eam religionem quam paulo antè ut falsam fuerat persecutus, V.19.& 20. Alterum mandati membrum est affirmativum, ut proficiscatur ad Gentes.

PARS SECUNDA.

Eventa sermonis Pauli ad populum Hierosolymitanum habiti, necdum ad finem perducti.

22 *Audiebant autem eum ad hunc usque sermonem: tum verò sustulerunt vocem suam, dicentes, Tolle è terra* hominem *istiusmodi: non enim convenit eum vivere.*

23 *Clamantibus autem eis, & projicientibus pallia, & pulverem jactantibus in aerem,*

24 *Jussit tribunus eum duci in castra, dixitque ut in eum flagris inquireretur: ut resciret quam ob causam sic clamarent adversus eum.*

25 *Quum autem distendissent eum loris* cædendum, *dixit adstanti Centurioni Paulus, Num hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?*

26 Hoc *verò quum audisset Centurio, adiit Tribunum, &* hoc *annunciavit ei, dicens, Vide quid facturus sis: homo enim iste Romanus est.*

27 *Accedens autem Tribunus dixit ei, Dic mihi, num tu Romanus es? At ille dixit, Etiam.*

28 *Et respondit Tribunus, Ego multâ summâ civitatem istam acquisivi. Paulus autem ait, Ego verò etiam natus sum* civis.

29 *Statim igitur abscesserunt ab eo qui fuerant in eum inquisituri: sed & tribunus timuit, cognito eum Romanum esse, quoniam eum vinxerat.*

30 *Postero autem* die *volens certum scire, cujus rei accusaretur à Judæis, solvit eum è vinculis, & jussit primarios Sacerdotes venire, totumq; ipsorum consessum: ac deductum Paulum statuit coram eis.*

Eventa sermonis Pauli, ac nominatim clausulæ ultimæ de suo apostolatu fungendo apud Gentes, narrantur duo. Primum, tumultuatio populi, V.23. Alterum, propositum tribuni inquirendi in Paulum per flagellationem,

nem, ℣.24. & deinceps. Tumultuatio populi tribus partibus constat: clamore, projectione palliorum, & jactatione pulveris in aërem. Propositum tribuni declaratur primùm ex mandato, ℣.24. Deinde ex conatu mandati exsequendi, ℣.25. Tum ex conatus illius impeditione, ℣.25. & deinceps. Postremò ex eventis, ℣.29, & 30. Impeditio illa posita fuit in protestatione Pauli provocantis ad jus civitatis Romanæ. Ista provocatio illustratur partim relatione illius ad tribunum, ℣.26 partim inquisitione tribuni apud Paulum, ℣.27. & 28. Porrò eventa illius propositi narrantur tria: metus tribuni, quod Paulum vinxisset, ℣.29. & solutio ejus è vinculis, & denique convocatio synedrii ad eum audiendum, ℣. ult.

SCHOLIA IN CAP. XXII.

1 *Defensionem.* ἀπολογίαν. Sermonem defensorium.

2 *Præbuerunt se quietos.* παρέσχον ἡσυχίαν. Ad verb. *Præbuerunt quietem.*

3 *Judæus.* ἀνὴρ Ἰουδαῖος. Ad verb. *Vir Judæus. Apud pedes Gamaliëlis.* παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ. Scil. Sedens, ut discipulus. Cæterùm de isto Gamaliële mentio quoque fit suprà 5.34. *Ad exquisitam formam.* κατ' ἀκρίβειαν. Ad verb. *Secundùm accuratationem.*

4 *Viam.* ὁδὸν. Id est, religionem. Metaphora Hebraica. *Usque ad mortem.* ἄχρι θανάτου. Id est, eò usque ut ejus religionis confessores ad mortem tradiderim.

5 *Seniorum ordo.* τὸ πρεσβυτέριον. Videlicet τὸ συνέδριον. Alibi significat hæc vox ordinem seniorũ qualis institutus fuit in Ecclesiis per Apostolos plãtatis, ut 1. Tim. 4.14. *Epistolis acceptis.* ἐπιστολὰς δεξάμενος. Vide suprà cap. 9. *Ad fratres.* πρὸς τοὺς ἀδελφούς. Id est, ad synagogas, suprà 9.2.

6 *Lux multa.* φῶς ἱκανόν. Ad verb. *Lux sufficiens.* Phrasis Lucæ usitata.

8 *Domine.* κύριε. Non scribendum in textu per majusculam ab initio, quia capitur generaliter, ut verbum honoris.

9 *Expavefacti sunt.* ἔμφοβοι ἐγένοντο. Metu repleti sunt.

Vocem autem non audierunt, τὴν δὲ φωνὴν ἐκ ἤκουσαν. Confer suprà 9.7.

10 *De omnibus quæ constitutum est.* περὶ πάντων ὧν τέτακταί. Pro, περὶ πάντων ἐκείνων ἃ τέτακται &c. *Constitutum est tibi.* τέτακταί σοι. Id est, Decretum est á Deo de te.

11 *Præ gloria.* ἀπὸ τῆς δόξης. Ad verb. *A gloria*, id est, Vi claritatis. Sic accipitur ista vox 1. Cor. 15. ℣. 40. & 41.

13 *Suspice.* ἀνάβλεψον. ut apud Cicer. in Somn. Scip. in principio, ubi Scipio narrans, quomodo se exceperit Masinissa, sic loquitur: *Ad quem ut veni, complexus me senex collachrymavit: aliquantoq; post suspexit in cælum: & Grates, inquit, tibi ago summe Sol &c.* Ut ἀνάβλεψον non sit ἀναλαμβάνειν τὴν τοῦ βλέπειν δύναμιν, sed ἀναβλέπειν. Hanc expositonem confirmant verba sequentia.

14 *Justum illum.* τὸν δίκαιον. Nempe Jesum Christum.

15 Eorum *quæ vidisti.* ὧν ἑώρακας. Pro, ἐκείνων ἃ ἑώρακας.

16 *Nunc igitur.* καὶ νῦν. Ad verb. *Et nunc.* Hebraismus. *Et abluitor á peccatis tuis.* καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου. Verbo ἀπόλουσαι accepto pasivé, ut capitur proximé præcedens βάπτισαι: & præpositione κατὰ deficiente ante accusativum. Vel, *Abluito á te peccata tua.* Verbo ἀπόλουσαι accepto activé, & subaudito pronomine σεαυτὸν: qualis syntaxis reperitur apud Homerum Iliad. 6.

——————ὄφρα τάχιστα

Πάτροκλον λούσειαν ἄπο βρότον αἱματόεντα.

——————*Ut quam celerrimé*

A Patroclo abluerent saniem sanguinolentam.

17 *Ut & quum precarer &c.* καὶ προσευχομένου Conjunctio καὶ é regione respondet conjunctioni καὶ in principio versis sequentis: ideó eam expresi.

18 *Viderem* ἰδεῖν. Scilicet in ecstasi. ex collatione verborum præcedentium.

19 *Me pertraxisse in carcerem.* ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων. Ad verb. *Quód ego eram carcerans.*

20 *Effunderetur.* ἐξεχεῖτο. Per lapidationem, suprá cap. 6. in fine. *Martyris tui.* τοῦ μάρτυρός σου. Sive, *testis tui*: hoc est, qui tibi testimonium perhibuit quód sis Christus: Genitivus subjecti. Porró nomen Græcum μάρτυρ⟨ος⟩ á

Latinis

Latinis quoque retentum est, quum loquuntur de testibus qui sanguine suo veritatem religionis Christianæ testificati sunt. *Assentiebar interfectioni ejus.* ἤμην συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ. Vel, *approbabam interfectionem ejus:* Sic suprà 8.1.

22 *Ad hunc usq; sermonem.* ἄχρι τούτου τοῦ λόγου. Vel, *ad hoc usque verbum.*

25 *Quum autem distendissent eum loris.* ὡς δὲ προέτειναν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσιν. Videtur προτείνειν hic positum pro διατείνειν ut intelligatur distentio membrorum corporis quæ fit per alligationem ad palum aut columnam. Nisi potiùs sic vertendum: *Quum autem produxissent eum ad lora,* id est, ut loris cæderetur. Vel, *Quum objecissent eum loris.* *Num. ol.* Ad verb. *Si.* Græcismus. Sic paulo pòst ℣. 27.

28 *Multâ summâ.* πολλοῦ κεφαλαίου. Ad verb. *Multo capite.* Caput pro summa dicitur per Hebraismum, cujus exemplum occurrit Exod. 30. 12. Quando tuleris summam filiorum Israël: ubi pro summa in Hebræo exstat ראש rósch, id est, caput. *Civitatem,* τὴν πολιτείαν. Id est, jus civitatis. *Quoniam.* καὶ ὅτι. Istud καὶ omnino videtur redundare: & videtur insertum ab aliquo qui putavit orationem aliàs hiulcam esse, quia præcessit, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι. Sed is non attendit, hoc posterius ὅτι non pendere á participio ἐπιγνοὺς, sed á verbo ἐφοβήθη. Denique ratio non patitur ut dicatur, ἐπιγνοὺς ὅτι ἦν αὐτὸν δεδεκὼς: id est, *Quum cognovisset quòd eum vinxisset,* quod tamen retento illo καὶ, dicendum foret.

30 *Postero autem die.* τῇ δὲ ἐπαύριον, scilicet ἡμέρᾳ. *Certum.* τὸ ἀσφαλές. Ad verb. *Securum, tutum.* *Consessum.* τὸ συνέδριον. Sive concilium, sive senatum. *Coram eis.* εἰς αὐτοὺς. Id est, πρὸς αὐτούς.

OBSERVATIONES EX CAP. XXII.

Ex ℣. 3. & seq. Exemplo Pauli, quoties vel necessitas postulat vel proximorum ædificatio suadet, tum peccata nostra, tum Dei erga nos beneficia commemorare debemus. πυρός.

διδ. Ex ℣.22. Pervicax superbia, neque veritatem ipsa amplecti, neque ut ab aliis recipiatur, pati potest. B.

διδ. Ex ℣.24. Prudentia carnis non quid justum, sed quid utile sit, considerat: & ita quidem ut utilitatem ex præsenti aspectu metiatur. B. Confer exemplum Pilati flagellantis Christum, item comparantis eum cum Barabba latrone.

διδ. Ex ℣.25. Licet homini Christiano justis adminiculis à Deo subministratis injuriam repellere. B.

ANALYSIS CAP. XXIII.

ARGUMENTUM.

Duo in summa hîc narrantur. Primùm, quid Paulo acciderit, quidve ille egerit coram synedrio, ante quod tribunus ipsum statuerat, usque ad ℣.11. Deinde, quomodo ereptus sit ex insidiis Judæorum, versibus reliquis.

PARS PRIMA.

Quid Paulo acciderit coram synedrio quidve ille ibi egerit.

INtentis autem in consessum oculis Paulus ait; Viri fratres, ego omni conscientiâ bonâ servivi Deo ad hunc usque diem.

2 Ananias autem Pontifex maximus imperavit iis qui ipsi adstabant, ut os ejus percuterent.

3 Tum Paulus dixit ei; Futurum est ut percutiat te Deus, paries dealbate. & tu sedes judicans me secundùm Legem, & Legem trasgrediens jubes me percuti?

4 Tum qui adstabant dixerunt; Pontifici maximo Dei conviciaris?

5 Dixit autem Paulus, Nesciebam, fratres, Pontificem esse maximum. scriptum est enim, Principi populi tui non maledices.

6 Quum verò nosset Paulus unam quidem partem esse Sadducæorum, alteram verò Pharisæorum, clamavit in consessu; Viri fratres, ego Pharisæus sum, filius Pharisæi: de spe & resurrectione

resurrectione mortuorum ego in judicium vocor.

7 *Quum autem hæc esset loquutus, orta est seditio inter Pharisæos ac Sadducæos; & scissa est multitudo.*

8 *Nam Sadducæi quidem dicunt non esse resurrectionem, neque Angelum, neque spiritum: Pharisæi autem ambo ista confitentur.*

9 *Ortus est igitur clamor magnus: & quum surrexissent Scribæ ex partibus Pharisæorum, depugnabant, dicentes; Nihil mali invenimus in homine isto: quód si spiritus loquutus est ei, seu Angelus, ne repugnemus Deo.*

10 *Et quum magna esset orta seditio, veritus Tribunus ne Paulus ab ipsis discerperetur, jussit militum manum descendere, & eum rapere de medio eorum, ac ducere in castra.*

Membra istius narrationis sunt septem: Primó, Paulus verba facturus ad consessum patrum, orditur à professione bonæ suæ conscientiæ, ℣.1. Secundó, hac professione commotus pontifex maximus, imperavit adstantibus ut os ejus cæderent, ℣.2. Tertió, Paulus hanc contumeliam indigné ferens, pontifici max. denuntiavit judicium Dei, exprobrata hypocrisi, ac demonstratâ iniquitate, ℣.3. Quartó, adstantes reprehenderunt Paulum quód pontifici max. conviciaretur, ℣.4. Quintó, Paulus convicium suum excusavit; sive serió per ignorantiam suam, sive ironicé per hypocrisin & indignitatem pontificis maximi, ℣.5. Sextó, Paulus quodam quasi stratagemate usus, dissidiū inter patres excitavit atq; ita eos distraxit: professus se esse Pharisæum & in judicium vocari de spe resurrectionis mortuorum, ℣.6.7.8.&9. Cujus dissidii causa per se, erat dissensio patrum illorum de religione. Septimó, Paulus per tribunum reductus est in castra; ut qui metuebat, ne si illum diutiús coram synedrio relinqueret, ab adversariis suis discerperetur, ℣.10.

PARS SECUNDA.

Quomodo Paulus ex insidiis Judæorum ereptus sit.

11 *Sequente veró nocte adstans ei Dominus dixit, Confide*

Paule. Ut enim testificatus es de me Hierosolymis, sic te oportet etiam Romæ testificari.

12 *Orto autem die, quidam ex Judæis facta coitione devoverunt sese, dicentes neque esuros se neque bibituros donec trucidassent Paulum.*

13 *Erant autem plures quadraginta* viri *qui hanc conjurationem fecerant,*

14 *Qui adierunt primarios Sacerdotes & Seniores, & dixerunt; Devotione devovimus nosipsos, nihil gustaturos donec trucidaverimus Paulum.*

15 *Nunc ergo vos indicate Tribuno ex consessus voluntate, ut eum cras ad vos deducat, veluti exquisitius percognituros de iis quæ ad eum* spectant*: nos veró, prinsquam appropinquet, parati sumus ipsum interimere.*

16 *Quum autem filius sororis Pauli audisset insidias istas, venit, & ingressus in castra annuntiavit Paulo.*

17 *Paulus autem advocato quodam ex Centurionibus, ait; Adolescentem hunc abduc ad Tribunum: habet enim quod annuntiet ei,*

18 *Ille igitur assumtum eum duxit ad Tribunum, & dixit; Vinctus ille Paulus advocatum me rogavit ut hunc adolescentem ducerem ad te, qui aliquid habeat quod tibi loquatur.*

19 *Tribunus veró prehensa ejus manu; quum secessisset seorsum, percontatus est; Quid est quod habes mihi annuntiandum?*

20 Ille *autem dixit, Judæi constituerunt te rogare ut cras Paulum deducas in consessum, quasi aliquid exquisitius percontaturi sint de eo.*

21 *Tu veró ne ipsis assentitor. insidiantur enim ei ex istis viri plures quadraginta, qui seipsos devoverunt neque esuros neque bibituros donec interemerint eum: & nunc parati sunt exspectantes quid á te renuntietur.*

22 *Tribunus igitur dimisit adolescentem, quum ei præcepisset ut nulli effutiret quód hæc ipsi indicasset.*

23 *Et advocatis duobus quibusdam ex Centurionibus; Parate, ait, milites ducentos qui proficiscantur Cæsaream usque, & equites septuaginta, & stipatores ducentos, á tertia hora noctis:*

24 Et

24 *Et ut jumenta praeberent, ut impositum Paulum salvum perducerent ad Felicem praesidem:*

25 *Scriptâ epistolâ quae hanc summam contineret;*

26 *Claudius Lysias praestantissimo praesidi Felici salutem.*

27 *Virum hunc comprehensum á Judais, quum jam futurum esset ut ab eis interimeretur, superveniens cum militum manu erui, quum cognovissem Romanum esse.*

28 *Et volens scire causam cur eum criminarentur, deduxi eum in ipsorum consessum.*

29 *Quem comperi accusari de quaestionibus Legis ipsorum, nullius autem criminis reum esse quod sit dignum morte aut vinculis.*

30 *Indicatis autem mihi insidiis adversus hunc virum eventuris á Judaeis, eo ipso momento misi* eum *ad te: & denuntiavi quoque accusatoribus ut quae habent adversus eum, dicant apud te. Vale.*

31 *Milites igitur, sicut ipsis praeceptum erat, assumtum Paulum duxerunt nocte Antipatrida.*

32 *Postero autem die, reversi sunt in castra, relictis equitibus qui cum eo proficiscerentur.*

33 *Qui quum venissent Caesaream, & reddidissent epistolam Praesidi, stiterunt coram eo etiam Paulum.*

34 *Quum legisset autem* literas *Praeses, & interrogasset ex qua provincia esset, ac cognovisset esse ex Cilicia:*

35 *Audiam te, inquit, quum accusatores quoque tui adfuerint. Jussitq́, in praetorio Herodis ipsum custodiri.*

Quinque hîc in summa narrantur: praeparatio Pauli contra metum futurarum insidiarum, insidiae ipsae, insidiarum detectio, Pauli ex insidiis ereptio per translationem Caesaream, & denique Pauli exceptio Caesareae á praeside.

Praeparatio contra metum insidiarum posita fuit in consolatione Domini & promissione de Pauli adventu in urbem Romam, ℣.11. 1

Insidiae narrantur á ℣.12. usque ad 16.

Detectio insidiarum tres habet gradus. Primúm innotuerunt insidiae iste nepoti Pauli ex sorore, ℣.16. Deinde per illum detectae sunt Paulo, ibid. Postremó monitu 2 3

nitu Pauli & operâ Centurionis per eundem indicatæ sunt tribuno, á ℣.17. usque ad 23.

4 Ereptio Pauli ex insidiis & translatio Cæsaream narratur á ℣.23. usque ad 34. Ubi primúm indicantur causæ instrumentales: putà tum ministri, ℣.23: tum jumenta, ℣.24. Deinde recitatur adjuncta epistola de causa istius translationis, ℣.25. & deinceps. Tum deductio Pauli & translatio ipsa, ℣.31.32.& 33.

5 Exceptio Pauli á preside narratur duobus versibus ultimis. Summa est, quód præses Paulo promiserit audientiam: & quód eum jusserit custodiri.

SCHOLIA IN CAP. XXIII.

3 *Paries dealbate.* τοῖχε κεκονιαμένε. Id est, hypocrita. Periphrasis metaphorica. Confer Matth. 23.27.

5 *Nesciebam &c.* οὐκ ᾔδειν &c. Dubium est, dixerítne Paulus ista serió, an veró per ironiam. Priori sententiæ favet collatio verborum sequétium, *Scriptum est enim &c.* Quasi dicat: Si scivissem esse pontificem maximum, abstinuissem á convicio, memor interdicti divini. Quod si ista dixit per ironiam, tum verba illa sequentia tribuenda erunt Lucæ, tanquam exponenti rationem, cur adstantes Paulum reprehenderint ℣. præced.

8 *Neque spiritum.* μήτε πνεῦμα. Id est, animam: siquidem ab Angelo distinguitur. *Nisi potiús dicendum, nomine* πνεύματος *hîc intelligendum Angelum: ac proinde illa verba,* μηδὲ ἄγγελον, *tanquam glossema in contextum irrepsisse.* Cui conjecturæ favet verbum sequens, τὰ ἀμφότερα. *Ambo ista.* τὰ ἀμφότερα. Id est, Et resurrectionem corporum & angelos atque animas: quæ duo hîc tacité ad unum genus referuntur.

9. *Spiritus.* πνεῦμα Id est, *Spiritus aliquis,* indefinité: non enim dicitur τὸ πνεῦμα, ut intelligi debeat de Spiritu sancto. Spiritus autem vocabulo intelliguut Angelum aliquem, sicut Lucas mox exponit, subjungens ἢ ἄγγελος: ut hoc ipso ægré faciant Sadducæis, quos sciebant Angelos negare. Et hic locus confirmat conjecturam quam

annotavi

annotavi ad versum præcedentem, quód illud μηδὲ ἄγγελον, irrepserit in contextum, tanquam glossema illius, μή τι πνεῦμα. *Ne repugnemus Deo*, μὴ θεομαχῶμεν. Qui scilicet Angelum miserit ad Paulum.

11 *Hierosolymis*. εἰς Ἱερουσαλήμ. Pro, ἐν Ἱερουσαλήμ. Sic mox, εἰς Ῥώμην., pro, ἐν Ῥώμῃ.

12 *Factá coïtione*. ποιήσαντες συστροφήν. Id est conjuratione seu conspiratione. *Donec*. ἕως οὗ. Subaudi χρόνου.

13 *Plures quadraginta*. πλείους τεσσαράκοντα Pro, πλείους ἢ τεσσαράκοντα. *Plures quám quadraginta*. Sic infrá ṽ.21.

14 *Devotione devovimus*. ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν. Id est, gravissimé devovimus. Hebraismus.

15 *Indicate*. ἐμφανίσατε. Quasi dicas, *dilucidate*. *Ex consessus voluntate*. σὺν τῷ συνεδρίῳ. Ad verb. *Cum consessu* seu *concilio*.

21 *Ne ipsis assentitor*. μὴ πεισθῇς αὐτοῖς. Ut suprá 21.14.

22 *Adolescentem*. τὸν νεανίαν. Græcum expressius propter articulum ἀναφορικόν. *Quód hec ipsi indicasset*. ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρός με. Ad verb. *Quód hæc declarasti* (seu *patefecisti*) *apud me*. Similia personæ mutatæ exempla vide suprá 1.4. & 15.5. & 17.3.

23 *Stipatores*. δεξιολάβους. Forte legendum δεξιοβόλους. Vide annotationes D. Bezæ.

24 *Et ut jumenta præberent*. κτήνη τε παραστῆσαι. Hîc sermo rectus permutatur obliquo, unde existit ἀνωμαλία. Nam ut sermo esset regularis; aut hîc dicendum fuit, κτήνη δὲ παραστήσατε, ἵνα ἐπιβιβάσαντες τὸν Παῦλον διασώσητε &c. Vel versu præcedente sic, εἶπεν (vel ἐκέλευσεν) ἑτοιμάσαι στρατιώτας &c. *Impositum*. ἐπιβιβάσαντες. Verbum Græcum specialius est, & proprié significat efficere ut quis cõscendat jumentum. Sic Luc. 19.35.

25 *Hanc summam*. τὸν τύπον τοῦτον. Sive, *Hanc formam*.

27 *Erui*. ἐξειλόμην αὐτόν. In Græco redundat pronomen ex more Hebræorum. *Quum cognovissem* μαθών. Ad verb. *Quum didicissem*. Metonymia effecti destinati: ideó enim discimus ut cognoscamus.

29 *Nullius criminis reum esse*. μηδὲν ἔγκλημα ἔχοντα. Ad verb. *Nullum crimen habentem*, id est, habere. Græcismus.

30 *Eo*

30 *Eo ipso momento.* ἐξ αὐτῆς. Subaudi ὥρας. E vestigio. *Accusatoribus.* τοῖς κατηγόροις. Græcum expreßius propter articulum, qui est ἀναφορικός.

32 *Postero autem die reversi sunt &c.* τῇ δ' ἐπαύριον ἐάσαντες &c. In Græco sententiæ sunt trajectæ.

33 *Qui.* οἵτινες. Scilicet equites.

35 *Audiam te.* διακούσομαί σου. Quasi dicas, *Per audiã te.*

OBSERVATIONES EX CAP. XXIII.

παιδ. Ex ℣.1. Exemplo Pauli studendum bonæ conscientiæ, ut inde quum opus erit, consolari nos poßimus.

διδ. Ex ℣.2. Tandem coguntur hypocritæ sua ipsorum intemperie se prodere. B.

παιδ. Ex ℣.3. De injuriis queri, & impios ad Dei tribunal citare licet: modó id sine odio & sedato animo fiat. B. Confer exemplum Christi, quum á famulo pontificis percussus esset.

παιδ. Ex ℣.5. Magistratibus ex animo deferendus honor, etiam tyrannis. B.

διδ. παιδ. Ex ℣.6. Impios licet interdum inter se committere, ut ab oppugnatione veritatis desistant: modó id nulla veritatis jactura fiat. B.

διδ. παρ. Ex ℣.7. Infirma est malorum concordia, quantumlibet ad opprimendam veritatem conspirent. B.

ἐλ. Ex ℣.8. Negare Angelorum & animarum hypostasin, & mortuorum resurrectionem, vetus Sadducæorum hæresis est. B.

διδ. παρ. Ex ℣.9. Dominus inter ipsos hostes invenit, quum libet, causæ suæ patronos. B.

παρ. Ex ℣.10. & 11. Deus suos ad extremum non deserit. B.

διδ. Ex ℣.12. & seq. Stulto zelo correpti, mentiri & occidere, quidvis denique sibi licere arbitrantur. B. Quo ipso ostendunt, se esse diaboli filios, Johan. 8.44.

παιδ. Ex ℣.17. Cum simplicitate conjungenda est prudentia spiritus. B.

διδ. παρ. Ex ℣.22. & seq. Non est consilium contra Dominum & ipsius servos. B.

ANA-

ANALYSIS CAP. XXIV.

ARGUMENTUM.

Hîc narratur quid cum Paulo actum sit Cæsareę apud præsidem Felicem. Sunt autem duæ principales capitis partes. In priore narratur processus judicialis cum Paulo institutus coram Felice usque ad ℣. 23. In posteriore narrantur actiones quædam Felicis erga Paulum.

PARS PRIMA.

Processus judicialis cum Paulo institutus coram præside Felice.

Quinque autem post diebus descendit Pontifex maximus Ananias cum senioribus, & Tertullo quodam oratore; qui declararunt Præsidi quæ habebant *contra Paulum.*

2 *Citato igitur eo, cœpit accusare Tertullus, dicens,*

3 *Quum multa pace potiamur per te, quumq́;* multa *rectè ac feliciter gesta contingant genti huic per tuam prudentiam;*
semper & ubiq; id *accipimus, præstantissime Felix, cum omni gratiarum actione.*

4 *Ne verò te diutius interpellem, precor te ut audias nos paucis pro tua æquitate.*

5 *Comperimus enim virum hunc esse pestem, & qui moveat seditionem omnibus Judæis per orbem terrarum, & antesignanum hæresis Nazarenorum.*

6 *Qui templum quoque tentavit profanare: quem etiam prehensum voluimus secundùm Legem nostram judicare.*

7 *Sed adveniens tribunus Lysias, cum magna vi abduxit eum è manibus nostris:*

8 *Jussis ipsius accusatoribus ad te venire: ex quo poteris ipse, inquisitione habitâ, de omnibus istis cognoscere de quibus nos eum accusamus.*

9 *Consenserunt autem etiam Judæi, dicentes hæc ita se habere.*

10 *Respondit autem Paulus, quum innuisset ei Præses ut loqueretur,*

loqueretur, Quia te á multis annis isti genti præfuisse scio, eó meliore animo quæ ad me attinet pro mei defensione dicam:

11 *Quum tu possis certior fieri non plures* exactos *esse dies quám duodecim ex quo ascendi adoraturus Hierosolymis.*

12 *Neque veró me in templo invenerunt cum aliquo disserentem, aut concionem turbæ facientem, neque in synagogis, neque in urbe.*

13 *Neque probare possunt ea de quibus nunc me accusant.*

14 *Hoc veró tibi confiteor, me secundúm viam illam quam hæresin dicunt, ita servire patrio Deo, ut qui credam omnibus quæ in Lege & in Prophetis scripta sunt:*

15 Et *spem habeam in Deum, fore quam etiam ii ipsi exspectant resurrectionem mortuorum, tum justorum, tum injustorum.*

16 *Interea veró ipse* me *exerceo ad conscientiam habendam sine offendiculo apud Deum & apud homines semper.*

17 *Pluribus autem annis interjectis veni eleemosynas exhibiturus genti meæ & oblationes.*

18 *Inter quæ invenerunt me sanctificatum in templo, non* tamen *cum turba, neque cum tumultu, quidam ex Asia Judæi.*

19 *Quos oportuit apud te adesse, & accusare siquid haberent adversum me.*

20 *Aut hi ipsi dicant siquod invenerunt in me injuste factum, quum ego starem in consessu.*

21 *Nisi de hac una voce qua clamavi quum inter eos starem, De resurrectione mortuorum ego in judicium vocor hodie á vobis.*

22 *Auditis autem his, Felix distulit eos. Postquam exquisitiús pernovero quæ ad viam istam pertinent, inquiens, quum Tribunus Lysias descenderit, pernoscam vestrum negotium.*

Tria principaliter hîc narrantur: accusatio Pauli per Tertullum nomine Judæorum Hierosolymitanorum, apologia Pauli, & sententia judicis Felicis. Oratio Tertulli cõstat quatuor membris: exordio, propositione, prolepsi & conclusione. Exordium comparatum est ad captandum tum benevolentiam judicis, tum attentionem.

Bene-

Benevolentiam captat laudatione illius, ℣.3. Attentionem veró petitione & promisſione brevitatis, ℣.4. Propoſitio continet ipſa crimina quibus Paulum accuſarunt: ac primúm crimen generale, quód ſit homo peſtilens: deinde ſpecialia tria; quód moveat ſeditionem omnibus Judæis per totum orbem, quód ſit princeps ſectæ Nazarenorum, ℣.5. & quód tentaverit profanare templum, ℣. 6. Prolepſis continet excuſationem. Objectio tacita Felicis: Si homo iſte contrariam veſtræ docet religionem, ſique profanare tentavit templum veſtrum: cur non judicaſtis eum ſecundúm veſtram legem, ſed permiſiſtis cauſæ hujus cognitionem ad me deferri? Reſponſio Tertulli: Id non noſtrâ, ſed Lyſiæ tribuni culpâ factum eſt. Nos enim prehenſum illum voluimus ſecundúm legem noſtram judicare: ſed interveniens tribunus Lyſias magnâ vi abduxit eum é manibus noſtris, juſsis ipſius accuſatoribus ad te venire, ℣.6.7. & 8. Concluſio continet petitionem, ut Felix inquirat & cauſam cognoſcat, ℣.8. Huic orationi adjicitur narratio de illius confirmatione per conſenſum atque teſtimonium Judæorum qui coram Felice comparuerant, ℣.9. Apologia Pauli tribus principalibus membris conſtat: exordio, reſponſione ad crimina objecta & innocentiæ ſuæ demonſtratione. In exordio profitetur ſuam æquanimitatem in cauſa dicenda coram hoc judice, ut qui ad hoc judicium ſit idoneus: quum ei de iſtis criminibus poſsit conſtare, ℣. 10. & 11. In reſponſione ad crimina utitur partim inficiatione, partim confeſsione. Inficiatur crimen profanati á ſe templi, & motæ ſeditionis, ℣.12. item 17. & 18. Confitetur ſe amplecti fidem Chriſtianam: ſed negat illam eſſe ſectam, id eſt, religionem ab hominibus excogitatam ac proinde falſam, ℣.14. Hanc autem confeſsionem illuſtrat commemoratione vitæ ſuæ ſanctæ, ℣.14. & 16. & fidei ſuæ ſive religionis veritatem confirmat á conſenſu Legis & Prophetarum, ℣. 14. Item ex parte á conſenſu ſuorum adverſariorum, ℣.15. Porró innocentiam ſuam demonſtrat partim á defectu teſtium idoneorum, verſ. 13. & 19. partim á defectu juſtæ cauſæ irritationis adverſariorum,

rum, ℣.20. & 21. Hæc de apologia Pauli. Sententia judicis Felicis fuit, sibi non liquere, ac proinde se causam alio tempore exquisitiùs cogniturum, ℣.22.

PARS SECUNDA.

Actiones quædam Felicis erga Paulum.

23 *Edixit etiam Centurioni ut servaretur Paulus ac laxaretur, & ne quem prohiberet ex ipsius familiaribus ei ministrare, aut eum adire.*

24 *Aliquot autem pòst diebus quum adesset Felix cum Drusilla uxore sua, quæ erat Judæa, accersivit Paulum, & audivit eum de fide quæ est in Christum.*

25 *Disserente autem ipso de justitia, & continentia, & judicio futuro, expavefactus Felix respondit, Ad præsens abi: opportunitatem autem nactus accersam te:*

26 *Simul & illud sperans, fore ut pecunia ipsi daretur á Paulo, ut eum vinculis exsolveret: quamobrem etiam frequentiùs eum accersens, colloquebatur cum eo.*

27 *Biennio autem expleto accepit successorem Felix Porcium Festum: & volens gratiam inire á Judæis Felix, reliquit Paulum vinctum.*

Actiones Felicis erga Paulum narrantur in summa quatuor: quarum prima & ultima, fuerunt publicæ seu judiciales; duæ intermediæ veró, privatæ atque familiares. Primúm igitur præcepta dedit Centurioni de ratione Pauli in vinculis servandi, ℣.23. Deinde audivit Paulum disserentem de fide Christiana, ℣.24. & 25. Quæ actio amplificatur primúm ex adjuncto comite, videlicet uxore. Deinde ex argumento sive subjecto sermonis Pauli: quód disseruerit (nempe præter doctrinam de fide) de justitia & continentia & judicio futuro: quia videbat Felicem & uxorem illius contrariis vitiis laborare. Tum adduntur eventa tria: unum quód Felix fuerit expavefactus, nempe doctrina de judicio futuro: alterum, quód Paulum á se dimiserit cum silentio (id est, non expositâ sententiâ suâ de doctrina ab illo propositâ) & cum promissione aliâs iterum accersendi eum, innuens nimirum sibi

sibi doctrinam á Paulo propositam non prorsus displicere. Tertium eventum fuit, quód Felix speravit se pecuniam á Paulo accepturum, ut eum ex vinculis exsolveret: quippe quum sentiret Paulus, Felicem bene erga se esse affectum. Tertia actio, ad eundem ὑποκρίσεως finem directa, fuit: quód Felix Paulum crebró accersens, familiariter cum eo collocutus fuit. Quarta denique & postrema actio fuit, quód ex provincia decedēs, Paulum vinctum reliquit. Quæ actio illustratur á fine: nempe quód voluerit gratiam inire á Judæis.

SCHOLIA IN CAP. XXIV.

1 *Declararunt præsidi quæ habebant contra Paulum.* ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου. Ante κατὰ subaudio τὰ: & ἐμφανίζειν expono ut suprá 23.22. Confer etiam infrá 25.15.

3 *Semper.* πάντη. Sic reddo cum vetere interprete, quia sequitur πανταχοῦ. quasi dicat, Omnibus & temporibus & locis.

4 *Paucis.* συντόμως. Succinctè. Scilicet λέξοντας, dicturos.

5 *Pestem.* λοιμὸν. Id est, pestilentem seu pestiferum. Metonymia effecti hyperbolica. *Per orbem terrarum.* κατὰ τὴν οἰκουμένην. Subaudi γῆν. Ad verb. *Per habitabilem,* scilicet terram. *Antesignanum.* πρωτοστάτην. Metaphora á re militari. nam πρωτοστάτης dicitur qui primus stat in acie. *Hæresis.* τῆς αἱρέσεως. Id est, eorum qui amplectuntur hæresin Nazarenorum. Metonymia subjecti. Hæresin autem Nazarenorum vocat religionem Christianorum ut qui amplectantur doctrinam Jesu Nazareni.

7 *Interveniens.* παρελθὼν. Sive, *adveniens.*

8 *De quibus.* ὧν. Pro, περὶ ὧν.

10 *Pro mei defensione dicam.* ἀπολογοῦμαι. Pro, ἀπολογήσομαι.

11 *Duodecim.* δυοκαίδεκα. Pro, δώδεκα. Sic suprá 19.7

Ex quo ascendi, ἀφ' ἧς ἀνέβην. Id est, ἀπ' ἐκείνης ἡμέρας ἧς ἀνέβην. *Ascendi* autem, id est, pervêni, ut suprá 21.31. Metonymia effecti destinati.

13 *Probare.* παραστῆσαι. Ad verb. *Sistere.*

14 *Viam.* ὁδὸν. Id est, religionem, ut suprá 21.4. *Dicunt.* λέγουσιν. Scil. accusatores mei. Confer suprá ℣.5.

16 *Interea.* ἐν τούτῳ. Scil. χρόνῳ. *Semper.* διαπαντὸς. Id est, διὰ παντὸς χρόνου.

17 *Oblationes.* προσφορὰς. Confer suprá 21 26.

18 *Inter quæ.* ἐν οἷς. Id est, Quæ dum ago.

21 *Voce qua clamavi.* φωνῆς ἧς ἔκραξα. Pro, ἣν ἔκραξα.

22 *Distulit eos.* ἀνεβάλετο αὐτοὺς. Vel, *ampliavit eos.* Id est, cognitionem causæ, & sententiæ pronuntiationem rejecit in aliud tempus. *Ad viam istam.* τῆς ὁδοῦ. Nempe ad religionem Christianam, quam Tertullus nominaverat hæresin Nazarenorum.

23 *Edixit etiam.* διαταξάμενός τε. Subaudi ἦν: pro, καὶ διετάξατο. *Ac laxaretur.* ἔχειν τε ἄνεσιν. Ad verb. *Haberetque relaxationem.* *Familiaribus.* τῶν ἰδίων. Ad verb. *Propriis.*

25 *Expavefactus.* ἔμφοβος γενόμενος. Metu correptus seu repletus.

27 *Gratiam inire á Judæis.* χάριτας καταθέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις. Ad verb. *Gratias deponere Judæis.*

OBSERVATIONES EX CAP. XXIV.

διδ. Ex ℣.1. & seq. Hypocritæ quod nec vi nec fraude possunt, tandem juris specie nituntur obtinere. B.

παιδ. Ex ℣.10. & seq. Exemplo Pauli veritas coram judice intrepidé & sinceré confitenda ac narranda est.

διδ. Ex ℣.23. Fidus est suorum custos Dominus: & incre-
παρ. dibilis quædam virtus veritatis, etiam inter homines alioqui profanos. B.

διδ. Ex ℣.25. & 26. Homines profani & avari expavescunt quidem admoniti de judicio Dei: sed non penitus afficiuntur, ita ut serió studeant cognoscere quomodo in illo posśint consistere.

Ex

Ex ℣.27. Quibus non est cordi pietas, illi in gratiam *δικ*. potentiorum deserunt miseros quos tutari aut eripere poterant ac debebant.

ANALYSIS. CAP. XXV.

ARGUMENTUM.

Hîc narratur quid Cæsareæ cum Paulo actum sit. Primùm coram præside Festo, usque ad ℣.13. Deinde coram rege Agrippa, versibus reliquis.

PARS PRIMA.

Quid Cæsareæ cum Paulo actum sit coram præside Festo.

FEstus ergo ingressus provinciam, triduo pòst ascendit Hierosolymam Cæsareâ.

2 *Declararunt autem ei Pontifex maximus & primarii ex Judæis* quæ habebāt *contra Paulū, & eum precati sunt,*

3 *Petentes gratiā adversus eum, ut accerseret eum Hierosolymam; facturi insidias ut eum in via interimerent.*

4 *Festus autem respondit, servari Paulum Cæsareæ, se veró citó* illuc *profecturum.*

5 *Qui ergo inter vos, inquit, possunt, unà descendant, & siquid est in hoc viro improbum, accusent eum.*

6 *Quum autem contrivisset apud eos dies non plures quàm decem, descendit Cæsaream, & postero die quum consedisset in tribunali, jussit Paulum adduci.*

7 *Qui quum venisset, circumsteterunt* eum *qui Hierosolymis descenderant* Jud*æi, multas & graves criminationes adferentes adversus Paulum, quas non valebant demonstrare:*

8 *Quum ipse pro sui defensione diceret, Neque in legem* J*udæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quicquam peccavi.*

9 *Sed Festus volens gratiam inire á* Jud*æis, respondens*

Paulo, dixit; Vis Hierosolymam ascendere, & illic de his judicari apud me?

10 *Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, ubi me oportet judicari. Judæis nulla in re injuriam feci, sicut & tu pulchré nosti.*

11 *Nam siquam injuriam ac dignum morte aliquid feci, non recuso mori: sin veró nihil est* eorum *quorum isti me accusant, nemo potest me illis condonare: Cæsarem appello.*

12 *Tunc Festus cum consilio colloquutus, respondit, Cæsarem appellasti? ad Cæsarem proficiscéris.*

Tria hîc principaliter narrantur. Primúm quæ processum istum judicialem coram Festo præcesserunt: deinde processus ipse: postremó eventus. Processum præcesserunt tria. Primúm Judæi á Festo Hierosolymę petiverunt, ut Paulum eó accerseret, tribus primis versibus. Ista petitio illustratur á fine: qui fuit, ut Paulum in via per insidias interimerent, ℣.3. Deinde Festus recusavit Paulum Hierosolymam accersere, & potestatem fecit Judæis ut secum descendentes Cæsaream, illic eum coram se accusarent, ℣.4. & 5. Postremó Judæi cum Festo Cæsaream profecti sunt, ℣.6. Processus duobus constat principalibus membris: actione inter partes litigantes & actione judicis cum reo. Prior actio rursum duo habet membra, accusationem, vers.7. & negationem criminum objectorum, vers.8. Actio judicis cum reo, fuit obliqua suasio ut se judicio sisteret Hierosolymæ, vers.9. Hæc actio illustratur ex eventu, videlicet recusatione Pauli & appellatione Cæsaris, vers.10. & 11. Recusatio illustratur ex adjecta ratione, videlicet innocentia Pauli & injustitia petitionis Felicis, versibus iisdem. Eventus totius processus fuit sententia Felicis, quód Paulo ad Cæsarem sit proficiscendum, vers.12.

PARS

PARS SECUNDA.

Quid Cæsareę cum Paulo actum sit coram rege Agrippa.

13 *Diebus autem aliquot exactis, Agrippa rex & Bernice venerunt Cæsaream, salutaturi Festum.*

14 *Et quum dies complures illic contrivissent, Festus regi exposuit quæ ad Paulum* spectabant, *dicens, Vir quidam est relictus à Felice in vinculis:*

15 *De quo, quum essem Hierosolymis, declararunt mihi principes Sacerdotum & seniores Judæorum, petentes damnationem adversus eum.*

16 *Quibus respondi, non esse Romanis morem, quempiam perdendum concedere, priusquam is cui accusatur, in conspectu habeat accusatores & locum defensionis accipiat super criminatione.*

17 *Quum ergo huc convenissent, absque ulla dilatione, consequenti die quum consedissem in tribunali, jussi adduci hominem.*

18 *De quo accusatores quum adstarent, nullum crimen objiciebant eorum quæ ego suspicabar.*

19 *Sed quæstiones quasdam de sua superstitione habebant adversus eum, & de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere.*

20 *Dubitans autem ego quod ad quæstionem de hac re attinet, dixi num vellet proficisci Hierosolymam, & illic judicari super istis.*

21 *Quum verò Paulus appellasset ut servaretur Augusti cognitioni, jussi eum servari donec mitterem eum ad Cæsarem.*

22 *Agrippa verò dixit Festo, Velim & ipse hominem audire. At ille, Cras inquit, eum audies.*

23 *Postero igitur die quum venisset Agrippa & Bernice cum multa ostentatione, & introisset in auditorium cum Tribunis & eminentibus ejus urbis civibus; jubente Festo, adductus est Paulus.*

24 *Tum Festus, Agrippa rex, inquit, & omnes qui simul adestis nobiscum, conspicitis istum de quo omnis multitudo Judæorum compellavit me & Hierosolymis & hîc, vociferantes non oportere eum vivere ampliùs.*

25 *Ego veró quum comperissem nihil dignum morte eum fecisse, & is ipse appellasset Augustum, decrevi eum mittere.*

26 *De quo certi quid scribam domino, non habeo. quapropter produxi eum ad vos, & maximè ad te, rex Agrippa, ut inquisitione habitâ, habeam quod scribam.*

27 *Nam præter rationem mihi videtur, quum mittam vinctum, non etiam crimina in eum* collata *non significare.*

Duo in summa hîc narrantur: primúm occasio qua factum est ut Paulus in conspectum Agrippæ produceretur, usque ad ỷ.23. Deinde productio ipsa, versibus reliquis. Occasionem huic productioni præbuit adventus Agrippæ Cæsaream, ad invisendum Festum: unde factum ut causâ Pauli ex illo auditâ, peteret ipsummet audire. Productio ipsa illustratur primúm á magnificentia personarum in quarum conspectum adductus fuit Paulus, ỷ.23. Deinde á sermone Festi ad Agrippam cæterosque auditores de causa cur Paulum ad eos produxerit: nempe ut ex sermone illius crimina in eum collata cognoscat, eaque ad Cæsarem perscribat, ỷ.24. & deinceps.

SCHOLIA IN CAP. XXV.

2 Quæ habebant *contra Paulum*, κατὰ Παύλου. Subaudio κατὰ, ut suprá 24.1.

3 *Facturi insidias*. ἐνέδραν ποιοῦντες. Pro, ποιήσοντες: si scil. Festus ipsorum petitioni locum dedisset.

9 *Gratiam inire á Judæis*. τοῖς Ἰουδαίοις χάριν καταθέσθαι. Ad verb. *Judæis gratiam deponere*. Sic suprá 24.27. *Apud me*. ἐπ' ἐμοῦ. Vel, *Sub me*.

10 *Nulla in re*. οὐδὲν. Subaudi κατ'. *Pulchré*. κάλλιον. Ad verb, *Pulchriús*.

11 *Nam*

11 *Nam si quam injuriam &c.* εἰ μὲν γὰρ ἀδικῶ. Ad verb. *Nam si injuriam facio*, vel uno verbo, *injurior*. Enallage temporis. Eorum *quorum accusant*. ὧν κατηγοροῦσι. Pro, ἐκείνων ἃ κατηγοροῦσι.

12 *Cum consilio*. μετὰ τοῦ συμβουλίου. Id est, cum iis qui Festo tanquam judices assidebant. Metonymia subjecti: nam in consilio inter se communicando judices occupantur. Et hoc tropo Cicero quoque usus est pro Rosc. Amerino, ubi judices affatur his verbis: *Qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem. Cæsarem appellasti? ad Cæsarem proficiscêris*. Καίσαρα ἐπικέκλησαι; ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ. Elegans loquendi forma. Id est, Quoniam Cæsarem appellasti, ad Cæsarem proficiscêris. Affinia exempla vide 1.Cor.7.18 & 21.& 27. item Roman.13.3. Quæ tamen in hoc differunt á præsente exemplo, quód in illis expositio faciéda est non per *Quoniam*, sed per *Si*: id est, non per causalem conjunctionem, sed per connexivam.

14 *In vinculis*. δέσμιος. Ad verb. *Vinctus* nominaliter voce accepta. Ideó consulendum fuit perspicuitati, ne *Vinctus* putetur esse participium, quod regatur á verbis illis, *A Felice*: quum sit nomen quod regitur á verbo *Relictus est*.

15 *Hierosolymis*. εἰς Ἱεροσόλυμα. Pro, ἐν Ἱεροσολύμοις. *Damnationem*. δίκην. Pro, καταδίκην: ex collatione versus sequentis. Synecdoche generis.

16 *Perdendum*. εἰς ἀπώλειαν. Ad verb. *Ad perditionem*. *Concedere*. χαρίζεσθαι. Donare. Catachresis. Nam ne causa quidem cognitâ, Romani reum adversariis condonabant seu concedebant pro lubitu puniendum.

17 *Consequenti die*. τῇ ἑξῆς. Scilicet ἡμέρᾳ. *Hominem*. τὸν ἄνδρα. Ad verb. *Virum illum*, nempe Paulum. nam articulus est ἀναφορικός.

18 *De quo*. περὶ οὗ. Hæc pendent á verbo ἐπέφερον, objiciebant. *Objiciebant*, ἐπέφερον. Vel, *Proferebant in med ū afferebant*.

afferebant. Eorum quæ ego suspicabar. ὧν ὑπενόουν ἐγὼ. Pro, ὑπελάμβανον ἃ ὑπενόουν.

20 *Quod ad quæstionem de hac re attinet.* εἰς τὴν περὶ τούτου ζήτησιν. Subaudio ἀναβλέπων, respiciens. Nisi malis εἰς ζήτησιν positum pro ἐν ζητήσει, per enallagen Lucæ usitatam. *Num vellet.* εἰ βούλοιτο. Ad verb. *Si vellet.* Græcismus.

21 *Augusti.* τοῦ σεβαστοῦ. Sic honoris causâ nominat Cæsarem ex more Romanorum.

23 *Ostentatione.* φαντασίας. Vel, *splendore.* Lutherus reddit accommodatissimo vocabulo. *Eminentibus.* τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὖσι. Ad verb. *Qui secundùm eminentiam sive excellentiam erant. Jubente.* καὶ κελεύσαντος. Conjunctio καὶ aut redundat, aut ponitur more Hebræorum pro τότε. hîc enim incipit apodosis periodi, seu consequens enuntiati: quod est relativum temporis.

26 *Certi quid.* ἀσφαλές τι. Sic suprà 21.30. *Domino.* τῷ κυρίῳ. Id est, Cæsari. Synecdoche generis.

OBSERVATIONES EX CAP. XXV.

διδ. παρ. Ex ℣.1. & seq. Diligentes sunt ministri Satanæ in captandis omnibus occasionibus: sed excubans Dominus pro suis, omnia eorum consilia nullo negotio impedit. B.

διδ. παρ. Ex ℣.9. & seq. Dominus malorum consilia non tantùm avertit, sed etiam in ipsorum caput retorquet. B.

διδ. παρ. Ex ℣.13. & seq. Singulari Dei providentia fit, ut innocentia piorum magis ac magis in lucem proferatur.

διδ. Ex ℣.19. Profani ex intestinis doctorum Ecclesiæ rixis occasionem veræ doctrinæ damnandæ arripiunt. B.

διδ. Ex ℣.22. Homines profani cupiunt interdum cognoscere doctrinam cælestem, sed non sincero animo, ut scilicet illam amplectantur.

ANALYSIS CAP. XXVI.

ARGUMENTUM.

Continuatur narratio superiore capite cœpta, de actis Pauli coram rege Agrippa: ac duo in summa narrantur, sermo Pauli ad illum cæteró sque auditores, & sermonis illius eventa.

PARS PRIMA.

Sermo Pauli ad Agrippam.

Agrippa veró Paulo dixit, Permittitur tibi pro teipso dicere. Tūc Paulus extētà manu, hac defensione usus est,

2 *Super omnibus de quibus accusor á Judæis, rex Agrippa, beatum me duco quód sim hodie causam apud te dicturus:*

3 *Maximé quód te gnarum esse sciam omnium quæ apud Judæos sunt & consuetudinum & quæstionum, ideo rogo te ut patienter me audias.*

4 *Vitam igitur meam actam á juventute, quæ q; á principio fuit in gente mea Hierosolymis, sciunt omnes Judæi:*

5 *Ut qui antea noverint, me jam inde á majoribus (si velint testari) secundùm exquisitissimam illam hæresin nostræ religionis vixisse Pharisæum:*

6 *Nunc veró ob spem promissionis patribus factæ á Deo, sto in judicium vocatus:*

7 *Ad quam duodecim tribus nostræ, Deo nocte & die intenté servientes, sperant se perventuras. de qua spe accusor, rex Agrippa, á Judæis.*

8 *Quid? incredibile judicatur apud vos quód Deus mortuos excitet?*

9 *Equidem statueram apud me, adversus nomen Jesu Nazareni multa oportere me contraria facere.*

10 *Quod etiam feci Hierosolymis: & multos sanctorum ego carceribus inclusi, á principibus Sacerdotum potestate acceptâ: & quum ab eis interimerentur, tuli suffragium.*

11 *Ac per omnes synagogas sæpe ipsos puniens, coëgi ad blasphemandum: & supra modum furens adversus eos, persequutus sum* ipsos *etiam in exteras usque civitates.*

12 *Inter quæ etiam proficiscens Damascum cum potestate & procuratione á principibus Sacerdotum* data.

13 *Die medio, rex, in via vidi cælitus lucem, quæ splendorem solis superans circumfudit me suo splendore & eos qui mecum iter faciebant.*

14 *Quum autem omnes nos collapsi essemus in terram, audivi vocem alloquentem me, ac dicentem Hebraicâ linguâ; Saul, Saul, quid me persequeris? durum* erit *tibi contra stimulos calcitrare.*

15 *Ego autem dixi, Quis es Domine? At ille dixit, Ego sum* Jesus *quem tu persequeris.*

16 *Sed exsurge, & sta in pedes tuos: idcirco enim apparui tibi ut designarem te ministrum ac testem, tum eorum quæ vidisti, tum eorum in quibus apparebo tibi:*

17 *Eruens te ex hoc populo, & Gentibus, ad quos nunc te mitto,*

18 Ut *aperias oculos eorum, & convertas* eos *á tenebris ad lucem, & á potestate Satanæ ad Deum, ut remissionem peccatorum & sortem inter sanctificatos accipiant, per fidem quæ est in me.*

19 Unde, *rex Agrippa, non fui rebellis cælesti illi apparitioni.*

20 *Sed iis qui sunt Damasci primúm, & Hierosolymis, & in omni regione* Judææ, deinde *& Gentibus annuntiavi ut resipiscerent & converterent* se *ad Deum, opera facientes convenientia resipiscentiæ.*

21 *Horum causâ* Judæi *me in templo comprehensum tentarunt manibus* suis *interficere:*

22 *Sed auxilium quod* est *á Deo nactus perstiti in hunc usque diem, testificans* ista *tum parvis tum magnis, nec quicquam dicens extra ea quæ Prophetæ ac Moses futura prædixerunt:*

23 Nempe *Christũ fuisse passurũ, ac primum ex resurrectione mortuorũ, lucem annũtiaturũ huic populo & Gentib.*

Sermoni

Sermoni præmittitur præparatio, in duabus rebus posita: permissione dicendi & dicturi gestu. Sermo constat exordio, narratione vitæ Pauli, & demonstratione doctrinæ ipsius. In exordio profitetur gaudium suum, quód sibi causa dicenda sit coram Agrippa, petítque patientiam in audiendo, vers. 2. & 3. Narratio vitæ tria habet principalia membra. Primúm enim narrat quæ egit ante suam ad fidem Christianam conversionem, á ℣. 4. usque ad 12. deinde narrat conversionem ipsam, unà cum vocatione ad apostolatum, á ℣. 12. usque ad 19. postremó quæ egit post illam, ℣. 19. & 20. In narratione vocationis Pauli ad apostolatum continetur pulchra apostolatus descriptio ex finibus, iisdemq́; effectis, numero quinque; videl. conversione, fide, remissione peccatorum, sanctificatione & vita æterna, ℣. 18. Doctrinã suam demonstrat primúm á testimonio sanctorum patrum, ℣. 6. deinde á testimonio sanctorum Judæorum illius ætatis, ℣. 7. tum á potentia Dei, ℣. 8. Postremó á testimonio Scripturæ, ℣. 22. & 23.

PARS SECUNDA.

Eventa sermonis Pauli ad Agrippam habiti.

24 *Hæc autem ipso ad sui defensionem dicente, Festus magnâ voce ait; Insanis Paule: multæ literæ te ad insaniam adigunt.*

25 *Tunc ille, Non insanio, inquit, præstantissime Feste, sed vera ac sobria verba eloquor.*

26 *Scit enim ista rex, apud quem etiam liberé loquor: nam latêre eum quicquam horum nequaquam mihi persuadeo. neque enim id in angulo gestum est.*

27 *Credis rex Agrippa Prophetis? scio te credere.*

28 *Agrippa veró dixit Paulo, Propemodum persuades mihi ut fiam Christianus.*

29 *Tum Paulus dixit, Optarim á Deo ut & propemodum & admodũ non tu modó, sed omnes etiã qui me audiunt hodie,*

hodie, facti essetis tales qualis ego sum, exceptis istis vinculis.

30 *Quumque hæc dixisset, surrexit rex ac Præses, & Bernice, & qui consederant cum eis.*

31 *Et quum secessissent, loquebantur alii ad alios, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste.*

32 *Agrippa verò Festo dixit; Dimitti poterat homo iste nisi appellasset Cæsarem.*

Eventa sermonis á Paulo habiti narrantur quatuor. Primum in Festo: secundum in Agrippa: tertium in toto consessu: quartum iterum in Agrippa. Festus dixit Paulum insanire, vers. 24. Huic criminationi Paulus contradixit, & provocavit ad judicium Agrippæ, ℣. 25. 26. & 27. Agrippa dixit, se propemodum persuaderi ut fiat Christianus, ℣. 28. Paulus excepit, se id exoptare tum illi tum reliquis qui aderant, ℣. 29. Totus consessus dixit inter se, Paulum esse innocentem, ℣. 30. & 31. Agrippa dixit Festo, potuisse Paulum dimitti nisi appellasset Cæsarem.

SCHOLIA IN CAP. XXVI.

2 *Duco.* ἥγημαι. Pro, ἡγοῦμαι.

3 *Maximé quód te gnarum esse sciam.* μάλιστα γνώστην ὄντα σε εἰδώς. Deest in nonnullis exemplaribus participium. εἰδώς: sed illud redditum est á paraphraste Syro. *Consuetudinum.* ἐθῶν. Id est, rituum seu ceremoniarum. Synecdoche generis.

4 *Vitam actam.* τὴν βίωσιν. Quasi dicas, *victionem.*

5 *Hæresin.* αἵρεσιν. Sive *sectam.* Erant enim tunc tres hæreses sive sectæ apud Judæos: Pharisæorum, Sadducæorum & Essenorum.

6 *Patribus.* πρὸς τοὺς πατέρας. *Ad patres.* Scil. nostros, quod innuit articulus. *Sto.* ἕστηκα. Ad verb. *Steti.* Enallage temporis. *In judicium vocatus.* κρινόμενος. Vel, *reus:* vel, *& judicor.*

7 *Ad quam.* εἰς ἥν. Scilicet ἐπαγγελίαν, promissionem, id est, rem promissam, nempe vitam æternam. Metonymia

nymia adjuncti. Vel, *Ad quam spem.* Id est, rem speratam. Eodem sensu, & per eundem tropum. *Duodecim tribus.* τὸ δωδεκάφυλον. Id est, αἱ δώδεκα φυλαί. *Intenté.* ἐν ἐκτενείᾳ. Pro μετ' ἐκτενείας, cum intentione. Periphrasis adverbii Hebraica.

10 *Et multos.* καὶ πολλούς. Id est, *Nam multos.* Sequitur enim declaratio specialis confessionis generalis quæ præcessit. *Tuli suffragium.* κατήνεγκα ψῆφον. Ad verb. *Detuli calculum.* Id est, approbavi. Confer suprà 22. 20.

11 *Furens adversus eos.* ἐμμαινόμενος αὐτοῖς. Pro, μαινόμενος ἐν αὐτοῖς, id est, εἰς αὐτούς.

12 *Inter quæ.* ἐν οἷς. Ut suprà 24. 18. *A principibus sacerdotum data.* τῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων. Scil. ἐξουσίας.

16 *Tum eorum quæ vidisti &c.* ὧν τε εἶδες, ὧν τε ὀφθήσομαί σοι. Pro, καὶ ἐκείνων τε ἃ εἶδες, καὶ ἐκείνων ἐν οἷς ὀφθήσομαί σοι.

17 *Gentibus ad quos.* τῶν ἐθνῶν εἰς οὓς. Pro, εἰς ἅ. Syntaxis refertur non ad vocem, sed ad sensum. Per gentes enim intelliguntur homines.

19 *Rebellis.* ἀπειθής. Sive, inobediens. *Cælesti illi apparitioni.* τῇ οὐρανίῳ ὀπτασίᾳ. Quid intersit inter ὀπτασίαν, apparitionem, & ὅρασιν sive ὅραμα, visionem seu visum, dixi in Matth. 17. 8.

20 *Et in omni regione.* εἰς πᾶσάν τε τὴν χώραν. Pro, ἐν πάσῃ τε τῇ χώρᾳ. Enallage Hebraica. *Annuntiavi.* ἀπήγγελλον. Quidam codices habent ἀπαγγέλλων. Scilicet ἤμην. Per Hebraismum. *Convenientia resipiscentiæ.* ἄξια τῆς μετανοίας. Ad verb. *Digna resipiscentiá.* Syrus דשוין לתיבותא deschavín lattejabuthá, id est, *qui æquales sint conversioni:* hoc est, qui deceant conversionem.

22 *Quod* est á *Deo.* τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ. Scil. ἐπικουρίας. *Tum parvis tum magnis.* μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ. Ad verb. *Et parvo & magno.* Id est, tum plebeiis tum illustribus personis. *Extra ea quæ Prophetæ ac Moses futura prædixerunt.* ἐκτὸς ὧν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι καὶ Μωσῆς. Pro, ἐκτὸς ἐκείνων τῶν μελλόντων γίνεσθαι ἃ οἱ τε προφῆται ἐλάλησαν καὶ Μωσῆς.

23 *Nempe Christum fuisse passurum &c.* εἰ παθητὸς ὁ

Χριστὸς

χριςὸς &c. Ad verb. *Si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum lucem annuntiaturus sit:* Id est, An futurum sit ut patiatur Christus, an primus &c. *Ex resurrectione mortuorum.* ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν. Bifariam potest accipi. Vel, *Ex iis qui resurgunt á mortuis:* vel, *á resurrectione mortuorum*, id est, postquam resurrexerit á mortuis. Secundùm priorem expositionem præpositio ἐξ pendet á nomine πρῶτος: secundùm posteriorem á verbo καταγγέλλειν. Priori expositioni congruit dictum Pauli Coloss. 1. 18. ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν.

25 *Vera ac sobria verba.* ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα. Ad verb. *Veritatis & sobrietatis verba.* Hebraismus.

26 *Nequaquam mihi persuadeo.* οὐ πείθομαι οὐδέν. In Græco gemina negatio, fortiùs negans, more Græcorum.

31 *Facit.* πράσσει. Pro, *fecit.* πέπραχε. Enallage.

OBSERVATIONES EX CAP. XXVI.

παιδ. Ex ℣. 2. & seq. Exemplum ingenuæ defensionis, & confessionis doctrinæ cælestis.

διδ. Ex ℣. 18. Evangelii finis seu scopus est, ut homines adducat ad fidem in Christum, & per fidem ad possessionem vitæ æternæ.

διδ. Ex ℣. 22. Doctrina Evangelii cum doctrina Mosis & Prophetarum consentit, atque adeó in illis fundata

παιδ. est. Quare libri Mosis & Prophetarũ in Ecclesia Christiana sunt retinendi & proponendi atque explicandi. Confer Joh. 5. ℣. 39. & 46. Luc. ult. 44. 1. Cor. 15. ℣. 3. & 4. 2. Pet. 1. ℣. 19.

διδ. Ex ℣. 24. & 25. Sapientia Dei est profanis hominibus

παιδ. insania: sed nihilominus constanter asserenda est veritas. B. Confer 1. Cor. 1. ℣. 18. & seq.

ANALYSIS CAP. XXVII.

ARGUMENTUM.

Hic narratur, quibus itineribus Paulus, Romam deducendus, unâ cum sociis seu vectoribus reliquis venerit in insulam Melitam: & quomodo ipse unâ cum illis ex naufragio salvus evaserit.

UT autem decretum fuit ut nos abnavigaremus in Italiã, tradiderunt tum Paulum, tum quosdam alios vinctos Centurioni nomine Julio, cohortis Augustæ.

2 *Conscenso igitur navigio Adramytteno, navigaturi secundùm Asiæ regiones, provecti sumus, & nobiscum erat Aristarchus Macedo Thessalonicensis.*

3 *Altero autem* die *devecti sumus Sidonem. & Julius humaniter tractato Paulo, permisit ut ad amicos profectus, ab illis curaretur.*

4 *Illinc verò provecti sublegimus Cyprum, quòd venti essent adversi.*

5 *Et pelagus quod est secundùm Ciliciam & Pamphyliam emensi, devenimus Myra* urbem *Lyciæ.*

6 *Et illic nactus Centurio navem Alexandrinam navigantem in Italiam, imposuit nos in eam.*

7 *Quumq́, multis diebus tardè navigaremus, vixq́, pervenissemus secundùm Gnidum, non admittente nos vento, sublegimus Cretam secundùm Salmonen:*

8 *Et illam vix prætelegentes, pervenimus in locum quendam, quem vocant Pulcbros portus, cui propinqua erat civitas Lasæa.*

9 *Multo autem tempore elapso; & quum jam esset periculosa navigatio, quòd jam etiam jejunium præteriisset, adhortabatur* eos *Paulus,*

10 *Dicens eis; Viri, video cum injuria multoq; damno non solùm oneris & navis, sed etiam capitum nostrorum, futuram navigationem.*

11 *Centurio autem gubernatori & nauclero potiùs assentiebatur quàm iis quæ à Paulo dicebantur.*

12 *Et quum appositus portus non esset ad hybernandum, plerique ceperunt consilium solvendi etiam illinc,* experturi *siquo modo possent Phœnica pervenire, & illic hybernare: qui portus est Cretæ, spectans ad Africum & Chorum.*

13 *Quum autē aspirasset Notus, visi sibi propositi compotes, quum solvissent, propiùs præterlegebant Cretam.*

14 *Verùm haud multo pòst impegit in eam ventus turbulentus qui vocatur Euroclydon.*

15 *Quumq; abreptum esset navigium, nec posset obniti vento, dato* navigio flatibus, *ferebamur.*

16 *Et quum infra parvam quandam insulam quæ Clauda vocatur, cursu delati essemus, vix valuimus scaphæ compotes fieri.*

17 *Qua subducta, adjumentis utebantur, succingentes navim: timentesq; ne in Syrtin inciderent, summissis velis, ita ferebantur.*

18 *Quum autem vehementi tempestate jactaremur, sequenti* die *jacturam fecerunt:*

19 *Ac tertio die ipsi nostris manibus armamenta navis abjecimus.*

20 *Quum autem neque sol neque sidera apparuissent ad complures dies; & tempestas non parva incumberet, jam ablata erat omnis spes salutis nostræ.*

21 *Et quum multa jam fuisset inedia, tunc Paulus quum constitisset in medio eorum, dixit; Oportebat quidem, ô viri, mihi obediendo non provehi à Creta, & vitare injuriam hanc & damnum.*

22 *Sed nunc adhortor vos ut bono animo sitis: jactura enim nulla erit cujusquam ex vobis, sed tantùm navis.*

23 *Adstitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cujus sum ego, cui etiam servio,*

24 *Dicens; Ne metue Paule, oportet te Cæsari sisti: & ecce, condonavit tibi Deus omnes qui tecum navigant.*

25 *Propterea bono animo estote, viri: credo enim Deo, ita fore quemadmodum loquutus est mihi.*

26 *In*

26 *In insulam autem quandam excidere nos oportet.*

27 *Caterùm quum quartadecima nox advenisset, & jactaremur in Adria, nautæ circa medium noctis suspicati sunt appropinquare sibi aliquam regionem.*

28 *Et demissa bolide invenerunt passus viginti: & paululum inde progressi, rursum demissa bolide, invenerunt passus quindecim.*

29 *Timentesq́ ne quo modo in aspera loca exciderent, jactis é puppi anchoris quatuor, optabant diem oriri.*

30 *Quum veró nautæ studerent fugere é navi, & dimisissent scapham in mare, sub obtentu velut é prora anchoras extensuri,*

31 *Dixit Paulus Centurioni & militibus, Nisi isti in navi manserint, vos servari non potestis.*

32 *Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & siverunt eam excidere.*

33 *Interim autem dum oriretur dies, hortabatur Paulus omnes ut caperent cibum, dicens; Dies hic est decimusquartus ex quo exspectantes, jejuni permanetis, nihil cibi sumentes:*

34 *Ideo vos hortor ut sumatis cibum: hoc enim ad salutem vestram spectant. nullius enim vestrûm capillus ex capite cadet.*

35 *Et quum hæc dixisset, & accepisset panem, gratias egit Deo in conspectu omnium: & quum fregisset, cæpit edere.*

36 *Omnes veró quum jam bono animo essent, sumserunt & ipsi cibum:.*

37 *Eramus autem universæ capita in navigio, ducenta septuaginta sex.*

38 *Caterùm satiati cibo, allevabant navim, projicientes frumentum in mare.*

39 *Quum autem dies ortus esset, terram illam non agnoscebant: sinum veró quendam animadverterunt habentem littus, in quem consilium ceperant, si possent, expellere navim.*

40 *Igitur anchoris sublatis, permiserunt eam mari, simul*

laxatis vinculis gubernaculorum, & sublato artemone ad venti flatum, tendebant ad littus.

41 *Sed quum incidissent in locum bimarem, illiserunt navem: ac prora quidem infixa manebat immota, puppis veró solvebatur præ undarum violentia.*

42 *Militum autem consilium erat ut vinctos trucidarent, ne quis quum enatasset, effugeret.*

43 *Sed Centurio volens conservare Paulum, prohibuit eos ab hoc consilio: jussitq; ut qui possent natare, abjicerent se primos, & in terram evaderent:*

44 *Reliqui veró partim in tabulis, partim in quibusdam navis* fragmentis. *& ita factum est ut omnes salvi evaderent in terram.*

Itinera quæ hîc narrantur, sunt ista. 1. Cæsareâ venerunt Sidonem, ℣.3. 2. Sublegerunt Cyprum, vers. 4. 3. Emensi pelagus quod est secundum Ciliciam & Pamphyliam, devenerunt Myra urbem Lyciæ, ℣.5. 4. Navigantes secundúm Cnidum, sublegerunt Cretam secundúm Salmonen, ℣.7. 5. Pervenerunt ad Pulchros portus, ℣.8. 6. Præterlegerunt Cretam, ℣.13. 7. Delati sunt infra insulam Claudam, ℣.16. Naufragio facto evaserunt in insulam Melitam, ℣.ult. ex collatione versus primi, cap sequentis. Atque hæc fuerunt itinera. Jam ad naufragium quod attinet: quatuor principaliter narrantur, præmonitio Pauli, periculum naufragii, naufragium ipsum, & evasio naufragorum. Præmonitio Pauli narratur vers. 9. 10. Et illustratur eventu, videlicet diverso judicio Centurionis & gubernatoris & naucleri, ℣.11. Periculum naufragii narratur á vers. 14 usque ad 41. Et illustratur ex effectis variis, videlicet tum factis destinatis ad naufragii aut saltem submersionis evitationem, tum factis destinatis ad consolationem atque recreationem ex metu. Ut, quód assumserunt scapham repertam, ℣.16. Quód scaphâ illa subductâ, navim succinxerunt, ℣.17. Quód vela summiserunt, ibid. Quód jacturam fecerunt, ℣.18. Quód armamenta navis abjecerunt, ℣.19. Quód Paulus socios

eos consolatus est promissione divina evasionis é naufragio, á vers. 21. usque ad 27. Quód nautæ bolidem demiserunt, idque bis, vers. 28. Quód iidem anchoras quatuor é puppi jecerunt, ℣. 29. Quód nautæ studuerunt fugere é navi, demissâ scaphâ in mare, vers. 30. Quód iidem monitu Pauli retenti sunt in navi, ℣. 31. & 32. Quód vectores omnes hortatu Pauli sumserunt cibum, á ℣. 33. usque ad 38. Quód projecerunt frumentum in mare ut allevarent navim, vers. 38. Quód nautæ conati sunt navim expellere in sinum quendam qui habebat littus, vers. 39. & 40. Atque hæc de naufragii periculo & effectis illius. Naufragium ipsum describitur, ℣. 41. Evasio naufragorum narratur versibus reliquis. Ac primúm specialiter evasio vinctorum declaratur remotione causæ corrumpentis. Nam milites volebant illos occidere: ne quis quum enatasset, effugeret, vers. 42. Sed Centurio conservandi Pauli gratiâ id prohibuit, vers. 43. Deinde evasio universorum declaratur distributione. Alii enim evaserunt natando, ℣. 43: reliqui veró partim in tabulis, partim in fragmentis navis, ℣. ult.

SCHOLIA IN CAP. XXVII.

1 *Vinctos.* δεσμώτας. Aliâs δεσμίοις.

3 *Altero autem die.* τῇ τε ἑτέρᾳ. Scil. ἡμέρᾳ. *Ab illis curaretur.* ἐπιμελείας τυχεῖν. Ad verb. *Curationem eorum consequeretur.* Id est, officia humanitatis ad corpus curandum pertinentia ab eis perciperet.

6 *Nactus.* εὑρών. Ad verb. *Quum invenisset. Imposuit.* ἐνεβίβασεν. Effecit ut inscenderemus.

9 *Jejunium.* τὴν νηστείαν. Articulus innuit aliquid certi, nempe τὴν τῶν Ιουδαίων, id est, jejunium Judæorum: ut Syrus declarat: hoc est, á Judæis observari solitum, in festo scilicet expiationis, quod incidebat in septimum mensem ad occasum Vergiliarum: quod tempus incommodum est navigantibus. Jejunium

autem pro tempore quo jejunium celebrabatur, per metonymiam subjecti vel adjuncti dicitur.

10 *Capitum nostrorum.* τῶν ψυχῶν ἡμῶν. Ad verb. *Animarum nostrarum.* id est, vitæ nostræ. Metonymia efficientis.

11 *Assentiebatur.* ἐπείθετο. Vel, *obediebat.* Ad verb. *Persuadebatur.* Metonymia efficientis.

12 *Ad hybernandum.* πρὸς παραχειμασίαν. Quasi dicas, *Ad hybernationem. Solvendi.* ἀναχθῆναι. *Ut proveherentur.*

14 *Impegit in eam.* ἔβαλε κατ' αὐτῆς. Vel, *irruit in eam.* Metaphora ab irruptione hostium in bello.

16 *Scaphæ.* τῆς σκάφης. Pro, σκάφης τινός.

18 *Sequenti die.* τῇ ἑξῆς. Scil. ἡμέρᾳ.

19 *Tertio die.* τῇ τρίτῃ. Scil. ἡμέρᾳ.

20 *Salutis nostræ.* τοῦ σώζεσθαι ἡμᾶς. Id est, τῆς σωτηρίας ἡμῶν.

21 *Vitare injuriam hanc.* κερδῆσαί τε τὴν ὕβριν ταύτην. Ad verb. *Lucrari &c.* Metonymia effecti. Id est, vitando injuriam hanc, lucrum facere.

22 *Cujusquam.* ψυχῆς. Ad verb. *Animæ*: id est, hominis. Synecdoche membri Hebraica. *Sed tantùm.* πλὴν. Ad verb. *Præterquam.* Genus loquendi præcisum seu ἐλλειπτικὸν, deficientibus particulis exegeticis τοῦτ' ἔστι. Ad quas quidem particulas ἀπὸ κοινοῦ quædam verba ex præcedente membro repetenda sunt, quasi ita diceretur: ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδεμία ἔσται ἐξ ὑμῶν, τουτέστιν ἀποβολὴ οὐδεμία ἔσται πλὴν τοῦ πλοίου. *Jactura enim nulla erit cujusquam ex vobis*: hoc est, Jactura nulla erit *præterquam navis.* Similem ellipsin annotavi Gal. 2. 16.

24 *Condonavit tibi.* κεχάρισταί σοι. In tuam gratiam vivos conservabit, ne pereant naufragio.

26 *Excidere.* ἐκπεσεῖν. Nempe ab instituto cursu aberrantes.

27 *Quum jactaremur.* διαφερομένων ἡμῶν. Ad verb. *Quum differremur,* id est, huc illuc ferremur, navi scilicet á ventis agitatâ. *Appropinquare sibi.* προσάγειν αὐτοῖς.

τοῖς. Vel *accedere ad se.* Ad verb. *Adducere*, scil. seipsam. Hypallage. pro, se accedere ad regionem aliquam.

34 *Ad salutem.* πρὸς σωτηρίας. Id est, conservationem corporis & vitæ. *Nullius enim vestrûm capillus &c.* οὐδενὸς γὰρ &c. Id est, Nam ne capillus quidem ex capite ullius vestrûm cadet. quasi dicat: Multo minús vitam quisquam amittet.

37 *Universa capita.* αἱ πᾶσαι ψυχαί. Ad verb. *Omnes animæ.* Synecdoche membri: qualis suprá ℣.22.

40 *Ad venti flatum.* τῇ πνεούσῃ. Subaudi ἀνέμῳ, vel πνοῇ: quo vocabulo ad significandum ventum usus est suprá 2.2.

44 *Salvi evaderent in terram.* διασωθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν: Id est, διασωθέντας ἐξιέναι ἐπὶ τὴν γῆν. Ellipsis Hebraica.

OBSERVATIONES EX CAP. XXVII.

Ex ℣.9. & seq. Providentia Dei, etiam quum accessit extraordinaria eventus patefactio, causas medias non tollit: sed ordinat potiús ac disponit rectum illarum usum. B. διδ. παιδ.

Ex ℣.11. & seq. Homines profani suæ potiús prudentiæ quám Deo per os servorum suorum loquenti obtemperantes, ultró sese in maxima pericula conjiciunt. B. διδ. παιδ.

Ex ℣.21. & seq. Deus parcit etiam impiis ad tempus, propter electos suos. B. Confer Gen. 18. responsionem Domini ad intercessionem Abrahæ pro Sodomitis. διδ.

Ex ℣.31. Etsi promissionum Dei exitus á causis mediis simpliciter non pendet: tamen Dei beneficentiâ indignos se reddunt, qui oblata media vel temere vel diffidentiâ non amplectuntur. B. παιδ.

Ex ℣.33. & seq. Trepidante mundo, soli fideles non modó quieti manent, sed alios etiam suo exemplo confirmant. B. διδ.

Ex ℣.42. Incredulis nihil est magis ingratum. B. διδ.

διδ. Ex v. 43. Deus inter suos etiam hostes invenit, quo-
παρ. rum operâ suos conservet. B.
διδ. Ex vers. 44. Hominum malitiam vincit Dei bonitas. B.

ANALYSIS CAP. XXVIII.

ARGUMENTUM.

Tria hîc in summa narrantur. Primúm, quid memorabile Paulus egerit in insula Melite: deinde quibus itineribus inde venerit Romam: postremó quid Romæ egerit memorabile.

PARS PRIMA.

Acta Pauli in insula Melite.

ET quum salvi evasissent, tunc agnoverunt insulam vocari Melitam.

2 *Barbari veró præstabant nobis non vulgarem humanitatem. accensâ enim pyrâ, acceperunt nos omnes, propter imbrem urgentem, & propter frigus.*

3 *Quum autem convertisset Paulus nonnihil sarmentorum, & imposuisset in pyram, vipera é calore prorepens invasit ejus manum.*

4 *Ut veró barbari viderunt pendentem bestiam é manu ejus, alii aliis dicebant; Omnino homicida est homo iste, quem servatum é mari ultio non sivit vivere.*

5 *At ille excussâ bestiâ in ignem, nihil mali passus est.*

6 *Illi veró exspectabant dum intumesceret, aut collaberetur repenté mortuus: sed quum diu exspectassent, & viderent nihil incommodi illi accidere, mutati, dicebant, eum esse Deum.*

7 *Cæterúm circa locum illum erant prædia primario insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduó peramicé hospites habuit.*

8 *Factum est autem ut pater Publii febribus ac dysenteria*

via detentus, decumberet: ad quem Paulus ingressus, & precatus, impositis ei manibus, sanavit eum.

9 *Hoc igitur facto, reliqui etiam qui morbis tenebantur in illa insula, accedebant & sanabantur.*

10 *Qui etiam multis honoribus nos honorarunt, & quum proveheremur imposuerunt quæ usui* nobis *erant.*

Acta Pauli in insula Melite narrantur in summa duo: excussio viperæ in ignem, quæ manum ejus invaserat, ita ut nihil ab illa læderetur: & sanatio ægrotorum. Casus ille de vipera illustratur ex effectis contrariis, videlicet contrariis judiciis incolarum: qui primúm judicarunt Paulum esse homicidam, ꝟ.4. deinde esse Deum, vers.6. Sanatio ægrotorum illustratur distributione: primúm enim sanavit á febri & dysenteria patrem primarii insulæ, vers.7. & 8. deinde reliquos insulanos á morbis variis, vers.9. Hoc beneficium illustratur ab effectu, videlicet gratiâ ab insulanis relatâ, ꝟ.10.

PARS SECUNDA.

Itinera Pauli insula Melita in urbem Romam.

11 *Tribus itaque póst mensibus provecti sumus navi Alexandrinâ, quæ in illa insula hyemauerat, cui erat insigne Castor & Pollux.*

12 *Et devecti Syracusas* illic *mansimus triduum.*

13 *Unde circumlegentes devenimus Rhegium: & altero póst die quum supervenisset Auster, secundo die venimus Puteolos.*

14 *Ubi repertis fratribus, rogati sumus ut permaneremus apud eos dies septem, & ita contendimus Romam.*

15 *Unde quum audissent fratres de rebus nostris, prodierunt nobis in occursum usque ad Appii forum & Tres tabernas: quos quum vidisset Paulus, gratiis actis Deo, sumsit fiduciam.*

16 *Quum veró venissemus Romam, Centurio tradidit*

vinctos præfecto exercituum: sed permissum est Paulo ut habitaret seorsim, cum milite qui ipsum custodiret.

Itinera fuerunt hæc. 1. Ex insula Melite venerunt Syracusas, ỹ.12. 2. Devenerunt Rhegium, ỹ.13. 3. Venerunt Puteolos, ỹ.eod. 4. Puteolis venerunt Romam, ỹ.14. Adventus Romam illustratur partim ab exceptione fratrum ad Appii forum & Tres tabernas, ỹ.15. partim ex Pauli traditione præfecto exercituum & liberali custodia, ỹ.16.

PARS TERTIA.

Acta Pauli Romæ.

17 *Factum est autẽ ut tertio post die convocaret Paulus Judeorum primos: qui ubi convenissent, dixit eis; Ego, viri fratres, quum nihil fecerim adversus populum aut ritus patrios, vinctus traditus sum Hierosolymis in manus Romanorum:*

18 *Qui quæstione de me habita, volebant me demittere, quód nullum sit in me crimen capitale:*

19 *Sed contradicentibus Judæis coactus sum appellare Cæsarem: non* tamen *quasi habeam de quo gentem meam accusem.*

20 *Ob hanc igitur causam vos advocavi, quos viderem & alloquerer. nam propter spem Israëlis circundatus sum hac catena.*

21 *Illi veró dixerunt ei, Nos neque literas accepimus de te ex Judæa: neque adveniens quisquam fratrum annuntiavit aut loquutus est aliquid de te mali.*

22 *Velimus autem ex te audire quæ sentias. nam de hæresi ista notum est nobis, ubiq; ei contradici.*

23 *Quum igitur constituissent ei diem, venerunt ad eum in hospitium complures: quibus cum testificatione exponebat regnum Dei, studens eis persuadere quæ de Jesu Christo sunt, ex Lege Mosis & Prophetis, á mane usque ad vesperam.*

24 *Et alii quidem assentiebantur iis quæ dicebantur,* quidam

quidam verò non credebant.

25 *Quum autem inter se discordes essent, digressi sunt quum Paulus hoc verbum dixisset; Rectè sanè Spiritus sanctus loquutus est per Esaiam prophetam Patribus nostris,*

26 *Dicens; Vade ad populum istum, & dic; Auditu audietis & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis.*

27 *Pinguefactum enim est cor populi hujus, & auribus graviter audierunt, & oculis suis conniverunt: ne cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertant* sese *& sanem eos.*

28 *Notum ergo sit vobis, missam esse Gentibus hanc Dei salutem; ipsi etiam audient:*

29 *Quum ergo hæc dixisset, exierunt Judæi, multam habentes inter se disceptationem.*

30 *Mansit autem Paulus biennium totum in proprio conducto: & excipiebat omnes qui ad ipsum ingrediebantur:*

31 *Prædicans regnum Dei, ac docens quæ sunt de Domino Jesu Christo cum omni libertate, nemine prohibente.*

Acta narrantur tria: quorum duo sunt specialia, tertium generale. Primum est, quód Judæis convocatis ad se exposuit suam causam atque innocentiam, á ℣.17. usque ad 23. Hæc actio illustratur ex eventis duobus, videlicet acceptatione excusationis Pauli, ℣.21: & petitione expositionis fidei Christianæ, ℣.22. Secunda actio fuit expositio fidei Christianæ apud Judæos, ℣.23. Quæ illustratur ex eventis quatuor. 1. Alii sunt assensi, ℣.24. 2. Alii non crediderunt, ℣.eod. 3 Paulus contra incredulos illos ad confirmationem credentium protulit prophetiam Esaiæ, ℣.25.26. & 27. & adjecit, Gentibus hoc mysterium posthac communicandum esse, ℣.28. 4 Judæi exierunt, disceptantes inter se, ℣.30. Tertia actio est generalis, videlicet prædicatio Evangelii apud omnes á quibus invisebatur, duobus versibus ultimis.

SCHO-

SCHOLIA IN CAP. XXVIII.

2 *Urgentem.* τὸν ἐφεστῶτα. Qui ingruerat & nos premebat.

3 *E calore prorepens.* ἐκ τῆς θέρμης ἐξελθοῦσα. Vel, *vi caloris egressa.* nempe ex pyra illa. *Invasit.* καθῆψε. Ad verb. *Attigit.*

4. *Non sivit vivere.* ζῆν οὐκ εἴασεν. Ita de Paulo loquuntur, ac si jam esset mortuus: quia pro certo habebant paulo póst moriturum. Simile exemplum vide suprá 20.10.

6 *Exspectabant dum intumesceret &c.* προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι. Ad verb. *Exspectabant fore ut intumesceret:* id est, exspectantes putabant. Ex consequente intelligitur antecedens. *Ut intumesceret.* πίμπρασθαι. Ad verb. *Ut incenderetur.* nempe ex veneno viperæ. Metonymia efficientis. *Diu.* ἐπὶ πολύ. Scil. μέρος τοῦ χρόνου: ad multam partem temporis. *Mutati.* μεταβαλλόμενοι. Ad verb. *Mutantes sese.* id est, mutatâ sententia.

9 *Qui morbis tenebantur.* οἱ ἔχοντες ἀσθενείας. Ad verb. *Qui habebant infirmitates. Sanabantur.* ἐθεραπεύοντο. Ad verb. *Curabantur.* Metonymia effecti destinati καταχρηστικῶς. nam Paulus non curabat adhibitis medicamentis, sed sanabat miraculosé per nomen Jesu.

10 *Imposuerunt.* ἐπέθεντο. Scil. in navem.

14 *Contendimus Romam.* εἰς τὴν Ῥώμην ἤλθομεν. Ad verb. *Romam venimus.* Metonymia effecti, vel causæ finalis. Sic Johan. 6.17. Luc. 15.20.

16 *Habitaret seorsim.* μένειν καθ᾽ ἑαυτόν. Ad verb. *Maneret secundúm se.*

17 *Ritus.* ἔθεσι. Ad verb. *Consuetudines.*

18 *Crimen capitale.* αἰτίαν θανάτου. Ad verb. *Causa mortis.* quod potest accipi simpliciter: vel ut αἰτία per synecdochen generis notet crimen, & θανάτου habeat vim epitheti more Hebræorum. Crimen mortis, id est, morte dignum, morte plectendum.

20 *Propter*

20 *Propter spem Israelis.* ἕνεκεν τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραήλ. Id est, propter resurrectionem mortuorum & vitam æternam, quam Israëlitæ ex promissione Dei sperant & exspectant. Metonymia adjuncti.

22 *Hæresi.* αἱρέσεως. Id est, religione. *Ista.* ταύτης. Nempe Christiana: quam Iudæi hæresin Nazarenorum appellabant, suprá 24.5. *Ubique* ei *contradici.* ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται. Ad verb. *Quód* (hæresis illa) *ubique contradicitur,* id est, contradictionem patitur. Sic Luc. 2.34. *Hic positus est* εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον, *in signum cui contradicitur.*

23 *Studens eis persuadere.* πείθων αὐτούς. Ad verb. *Suadens eis.*

24 *Assentiebantur.* ἐπείθοντο. Ad verb. *Persuadebantur.* ut suprá 21.14.

27 *Pinguefactum est.* ἐπαχύνθη. Ad verb. *Incrassatum est.*

28 *Hanc Dei salutem.* τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. Pro, τὴν σωτηρίαν τοῦ Θεοῦ. Sic Luc. 2.30. Id est, quæ á Deo revelatur & præstatur credentibus promissioni ipsius. Genitivus adjuncti occupati, vel efficientis. *Ipsi etiam audient.* αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται. Hæc verba non pendent á conjunctione ὅτι, sed annectuntur per ἐπισυνάψιν.

31 *Libertate.* παῤῥησίας. Dicendi libertate. Nemine prohibente. ἀκωλύτως. Quasi dicas, *improhibité.*

OBSERVATIONES EX CAP. XXVIII.

Ex ℣. 2. In Melitensibus proponitur exemplum humanitatis erga peregrinos afflictos. παιδ.

Ex ℣. 3. & seq. Pios pericula quidem ex periculis manent, sed glorioso semper exitu. B. διδ. παρ.

Ex ℣. 4 Etsi res adversæ sunt peccatorum pœnæ: tamen quum Deus affligendis hominibus non semper respiciat peccata, temere judicant qui vel non exspectant exitum, vel ex rebus prosperis aut adversis unumquemque æstimant. B. παιδ.

Ex

διδ. Ex ℣.6. Hominibus veræ religionis ignaris nihil in utramque partem instabilius.B.

διδ. Ex ℣.7.& seq. Servum Dei quamvis miserum & egentem excepisse, nullum unquam pœnituit.B.

παιδ. Ex ℣.10. Deus in suorum gratiam etiam exteris qui
διδ. cum ipsis versantur, benefacit.B.

παιδ. Ex ℣.11. Idola sanctos nullo modo consentientes
διδ. non polluunt.B.

διδ. Ex ℣.15.& 16. Deus nunquam patitur suos supra vi-
παρ. res affligi,B.

παιδ. Ex ℣.17.& seq. Ministri verbi operam dare debent, ut sinistris de se suspicionibus quamprimùm occurrant.

διδ. Ex ℣.23. Evangelii doctrina fundamentum habet in libris Mosis & Prophetarum.

διδ. Ex ℣.24.& seq. Evangelium credentibus odor vitæ est, contumacibus odor mortis.B.

διδ. Ex ℣.26.& 27. Increduli sponte quidem reluctantur
παρ. veritati, non tamen fortuitò.B.

διδ. Ex ℣.28. Incredulitas reproborum non potest irritam facere Dei fidem.B.

διδ. Ex ℣.29. Non Evangelium, sed Evangelii contemtus, dissidiorum causa est.B.

διδ. Ex duobus versibus ultimis. Verbum Dei non potest
παρ. vinciri.B.

FINIS.

ANALYSIS LOGICA LIBRI S. LUCÆ QUI INSCRIBITUR ACTA APOSTO-LORUM.

UNA CUM SCHOLIIS ET OB-ſervationibus locorum doctrinæ.

Authore

M. JOHANNE PISCATORE, SACRARUM literarum in illuſtri ſchola Naſſovica-Sigenenſi Profeſſore.

LONDINI,
Excudebat Felix Kingſtonus.

---

cIɔ. Iɔ. xcVII.

18 *Nota sunt Deo ab* omni *ævo omnia opera sua.*

19 *Quamobrem ego censeo non esse obturbandos eos ex Gentibus qui ad Deum se convertunt.*

20 *Sed ad eos scribendum ut abstineant à pollutionibus idolorum, & scortatione & suffocato, & sanguine.*

21 *Moses enim ab ætatibus antiquis per singulas civitates habet qui ipsum prædicent, quum in synagogis per singula Sabatha legatur.*

22 *Tunc visum est Apostolis & Presbyteris cum tota Ecclesia, delectos ex sese viros mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba:* nempe *Judam qui cognominabatur Barsabas, & Silam, viros primarios inter fratres:*

23 *Istis per eos scriptis: Apostoli & Presbyteri & fratres, iis qui sunt Antiochiæ & in Syria & in Cilicia fratribus qui* sunt *ex Gentibus, salutem.*

24 *Quoniam quosdam è nobis egressos audivimus vos turbasse verbis, labefactantes animas vestras, dicentes* oportere vos *circuncidi, & servare Legem, quibus* hoc *non mandaveramus:*

25 *Visum est nobis concorditer congregatis delectos viros mittere ad vos cum dilectis nostris Barnaba & Paulo.*

26 *Hominibus qui exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi.*

27 *Misimus ergo Judam & Silam, qui & ipsi* vobis *eadem verbis referent.*

28 *Visum est enim Spiritui sancto ac nobis, ne quod amplius imponeremus vobis onus præter necessaria ista.*

29 Videlicet *ut abstineatis ab iis quæ sunt immolata idolis, & sanguine, & suffocato, & scortatione: à quibus si servetis vos integros, bene agetis. Valete.*

30 *Illi igitur dimissi venerunt Antiochiam: & congregata multitudine, reddiderunt epistolam.*

31 *Quam quum legissent, gavisi sunt super exhortatione.*

32 *Judas quoque & Silas, quum essent & ipsi Prophetæ, multo sermone adhortati sunt fratres, & confirmarunt.*

33 *Et quum egissent* illic *aliquandiu, dimissi sunt cum pace à fratribus ad Apostolos.*

34 *Sed Silæ visum est ibi manere.*

Tria

Tria sunt principalia narrationis hujus membra. Primúm narrantur concilii istius causæ procreantes, usque ad ℣.6. Deindè ipsa concilii acta, á ℣.6. usque ad 30. Postremó eventa, á ℣.30. usque ad 35. Causæ concilii procreantes narrantur quinque: quarum aliæ ex aliis consecutæ sunt. Prima & originalis causa fuit dogma quorundam qui descenderant à Judæa, ℣.1. Secunda causa fuit dogmatis illius oppugnatio per Paulum ac Barnabam, seu controversia inde nata, ℣.2. Tertia causa fuit decretum Ecclesiæ Antiochenæ de mittendis legatis ad Apostolos Hierosolymam, ibid. Quarta causa fuit decreti illius exsecutio, seu ipsa legatorum missio, ℣.3. Quinta causa fuit legatorum apud Apostolos propositio atque petitio, ℣.4 & 5. Harum causarum quarta illustratur é subjectis locis per quæ legati illi profecti fuerunt: & ex eorundem facto seu actione laudabili in illis locis: ejusdémq; actionis eventu. Quinta autem causa illustratur ex adjuncta narratione rerum ab illis legatis gestarum apud Gentes. Cæterum controversia fuit duplex, quarum una alteram secum traxit. Prima fuit, an gentiles qui tum fidem Christianam amplexi erant in Ecclesia Antiochena, sint circumcidendi? Pharisæi qui Hierosolymis Antiochiam descenderant, id affirmabāt: Paulus & Barnabas negabant. Affirmationem suam probabāt illi hoc argumento, quód secus non possent servari: quod argumentum fundabatur in hac sententia generali, Neminem posse servari nisi per circumcisionem, & ex consequente per observationem legis Mosaicæ. Id quod rursum Paulus & Barnabas negabant, Syllogismus igitur Pharisæorum hic erat.

Si nemo potest servari nisi per circumcisionem, ac omnino per observationem legis Mosaicæ: certè Gentiles qui fidem Christianam fuerint amplexi, circumcidi oportet: si modó servari velint.

Atqui nemo potest nisi per circumcisionem ac omnino Legis Mosaicæ observationem servari.

Ergo Gentiles illos circumcidi oportet, si servari velint.

Hujus syllogismi assumtionem negabant Paulus & Barnabas: & hic erat τὸ κρινόμενον, atque controversia principalis.

cipalis. Hactenus de concilii causis procreantibus.

Jam ad acta ipsa quod attinet, ea narrantur quinque. Primúm de quæstione proposita fuit disceptatum, ℣.7. Deinde Petrus suam pronuntiavit sententiam, concludendo partem negativam, videlicet Gentes non esse circumcidendas, & salutem non pendêre ab observatione legis Mosaicæ, á ℣.7.usque ad 12. Tum Barnabas & Paulus narrarũt res á se gestas apud Gentes, ℣.12 Postea Jacob sententiam dixit: qua & sententiam Petri confirmavit, & aliquid adjecit de abstinentia á certis quibusdam rebus observanda Gentilibus ad Christum conversis, á ℣.13. usq; ad 22. Postremó totum concilium fecit decretum de sentẽtia á Petro & Jacobo proposita Ecclesię Antiochenę exponenda partim per legatos, ℣.22:partim per epistolam, quę recitatur á ℣.23.usque ad 30. Cæterúm ad sermonem Petri quod attinet, duo sunt principalia illius membra. Priore ostendit, gentiles qui tum Christianam fidem amplectebantur, non esse circumcidendos, ℣.7.8. & 9. Posteriore ostendit, salutem non pendere ab observatione legis Mosaicæ, ℣.10.& 11. Prior demonstratio directa est contra syllogismi Pharisæorum conclusionem: posterior contra assumtionem. Priorem sententiam probat Petrus á pari, videl. exemplo gentilium ministerio suo ad fidem adductorum Cæsareæ apud Cornelium cẽturionem. Nam si gentiles Antiocheni, aliique qui tum Christianam fidem amplectebantur, fuissent circumcidendi: pari ratione circumcidendi fuissent gentiles illi Cæsareenses. At illi non fuerunt circumcidendi. Nec isti igitur. Assumtionem probat testimonio Dei, quod positum est in facto, videlicet donatione Spiritus sancti. Nam nisi Deus gẽtiles illos gratos atq; acceptos habuisset absque circumcisione propter solam in Christum fidem: non dedisset eis Spiritũ sanctum, i. e. facultatem prophetandi seu mysteria cælestia enarrandi peregrinis linguis: Atqui dedit eis Spiritũ sanctum. Ergo acceptos illos habuit absque circumcisione. Atque hæc de sententia priore. Posteriorem probat Petrus duobus argumentis. Primúm á consequente absurdo. Nam si salus penderet ab observatione

tione Legis Mosaicæ, nemo servaretur. At certum est aliquos servatum iri. Non igitur pendet salus ab observatione Legis Mosaicæ. Connexum probat ab adjuncto Legis inseparabili in hac vita, quód scilicet Lex sit onus importabile: id est, quód observatu impossibilis sit. Quam sententiam illustrat & amplificat distributione, ubi ait: *Neque patres nostri, neque nos portare potuimus.* Cujus impossibilitatis causa est naturalis impotentia hominis per lapsum primorum parentum corrupti & peccato infecti. Deinde idem probat á contrario. Quicunque servantur, servantur ex gratia Dei propter Christum: Nemo igitur servatur per observationem Legis: sic enim servaretur aliquis ex merito, ac proinde non ex gratia. Antecedēs illustrat distributione, ubi ait: *Credimus nos servatum iri, quemadmodum & illi,* videlicet patres, servati fuerunt. Hic sermo Petri illustratur ex eventu, quód scil. tota multitudo tacuerit, id est, silentio suo sententiam Petri approbarit. Jam ad sermonem Jacobi quod attinet, illius quoq; duo principalia membra sunt. Nam primúm confirmat sententiam Petri á ℣.14. usque ad 20. Deinde aliquid adjicit, ℣.20. & 21. Sententiam Petri confirmat primúm testimonio prophetæ Amos ex cap.9. ℣.11.& 12. Deinde á natura Dei, videlicet á Dei sapientia: cujus ea est ratio ut quicquid in tempore agit, id ab æterno agere decreverit, ℣.18. Unde sequitur, ab æterno quoque decrevisse Gentes absq; circumcisione in communionem populi sui vocare per Evangelii prædicationem: quippe quũ illud isto tempore jam facere cœperit. Contra decreta autem Dei non est fas homini quicquam moliri aut agere. Ex istis argumentis deducit conclusionem, ℣.19. fideles ex gentibus non esse obturbandos, adigendo scilicet eos ad circumcisionem.

Adjectio Jacobi est de abstinētia á quatuor rebus, quibus gentes assuetæ erant: quum tamen una ex illis, videlicet scortatio, prohibita sit lege morali: reliquæ veró tres ejusmodi sint, ut Judæi plane ab illis abhorrerēt. Gentes veró absq; ulla difficultate abstinere ab illis possent. Per pollutiones autem idolorum intelliguntur carnes idolis

immolatæ,

immolatæ, ut percipitur ex collatione ℣ 29. Hanc adjectionem confirmat Jacobus á causa finali, ne scil. temere offendantur fideles ex Judæis. Fore autem ut offendantur, probat á causa procreãte, videlicet persuasione quam de illis rebus hauserant jam longo tempore ex lectione legum Mosaicarum, quibus res istæ prohibentur, ℣. 21. Unde pii ab illis meritó abhorrebant. Atque hæc de sermone Jacobi. Jam epistola concilii tribus principalibus partibus constat, salutatione, ℣. 23. expositione decreti & conclusione. Expositio decreti rursum duabus constat partibus: expositione causæ impulsivæ, ℣. 24. & indicatione membrorum: quæ duo sunt: unum de legatis mittendis, ℣. 25. 26. & 27: alterum de scribendo suo postulato, ℣. 28. & 29. Conclusio est ibi: *A quibus si servetis vos &c.* Atque hæc de concilii actis. Jam eventa narrantur septem. 1. Legati venerunt Antiochiam. 2. Coactâ multitudine reddiderunt epistolam. 3. Illi epistolâ lectâ, gavisi sunt super exhortatione. 4. Judas & Silas, legati nimirum, eos confirmarunt. 5. Aliquandiu illic substiterunt. 6. Tandem á fratribus Antiochenis dimissi sunt. 7. Silas tamen remansit.

PARS SECUNDA.

Dissidium Pauli & Barnabæ.

35 *Paulus autem & Barnabas egerunt Antiochiæ, docentes & evangelizantes cum aliis etiam multis sermonem Domini.*

36 *Post aliquot autem dies dixit Barnabæ Paulus, Reversi invisamus fratres nostros per omnes civitates in quibus annuntiavimus sermonem Domini,* cogniturі *quomodo se habeant.*

37 *Barnabæ veró consilium erat assumere secum Johannem qui vocabatur Marcus:*

38 *Paulus autem æquum censebat, eum non simul assumere, qui abscessisset ab ipsis ex Pamphylia, nec cum ipsis profectus esset ad illud opus.*

39 *Sic igitur sunt exacerbati, ut alter ab altero discederet:*

&

& Barnabas assumto Marco enavigaret in Cyprum:

40 *Paulus veró allecto Sila abiit, commendatus gratiæ Dei á fratribus.*

41 *Peragravitq; Syriam ac Ciliciam, confirmans Ecclesias.*

Tria sunt principalia narrationis hujus membra: Caussæ procreantes dissidii, dissidium ipsum, & eventa. Caussæ procreantes narrantur duæ: quarũ una fuit in Barnaba, altera in Paulo: illa quidem per accidens causa, videlicet consilium Barnabæ de Johanne Marco ad commune iter assumendo, ℣.37: ista veró per se, videlicet judicium Pauli de iniquitate rei propter Marci illius indignitatem, ℣.38. Cæterúm consilium Barnabæ declaratur é sua occasione, videlicet conventione cum Paulo de suscipiendo itinere ad invisendum fratres apud gentes, ℣.36. ubi latet causa impulsiva á fine: Ideo enim id consuluit Barnabas, ut ministrum in itinere haberent: quo nimirum & antea usi fuerant. Porró ista conventio inter Paulum & Barnabam declaratur é causa procreante, videlicet conjunctione ipsorum in docendo apud Antiochenos, ℣.35. Dissidium ipsum amplificatur vocabulo paroxysmi seu exacerbationis animorum, ℣.39. Eventa narrantur quatuor. 1. Alter ab altero discessit. 2. Barnabas assumpto Marco navigavit in Cyprum. 3. Paulus allecto Sila abiit, commendatus gratiæ Dei á fratribus. 4. Idem peragravit Syriam ac Ciliciam, confirmans Ecclesias.

SCHOLIA IN CAP. XV.

2 *Repugnantiâ:* στάσεως. Pro, ἀντιστάσεως. *Non exigua.* οὐκ ὀλίγης. Id est, maxima. Λιτότης. *Constitutum fuit.* ἔταξαν. Ad verb. *Constituerunt.* scilicet fratres qui erant Antiochiæ.

3 *Adferebant.* ἐποίουν. Ad verb. *Faciebant.*

4 *Per ipsos.* μετ' αὐτῶν. Ut suprá 14.27.

5 *Eos.* αὐτοὺς. Nempe Gentes fidem Christianam amplexas. Legem. τὸν νόμον. Non solúm moralem, sed & ceremonialem: ídque ad promerendum vitam æternam. Ex collatione ℣.10.

6 *De hoc negotio.* περὶ τοῦ λόγου τούτου. Ad verb. *De sermone hoc.* Metonymia Hebraica.

7 *Jampridem.* ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων. Vel, *Jam inde ab initio.* Scil. prædicati post Domini ascensionem Evangelii. Ad verb. *A diebus antiquis. Elegisse me.* ὅτι ἐξελέξατο. Vide suprà cap.10.

8 *Spiritu sancto.* τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Vide suprà cap.10. ℣.44.& seq.

10 *Imponendo.* ἐπιθεῖναι. Id est, τοῦ ἐπιθεῖναι. Dum vultis imponere. *Jugum.* ζυγὸν. Nempe Legem Mosis. Ex collatione ℣.5. Metaphora.

11 *Imò.* ἀλλά. Quasi dicat, Non per Legem (ut cujus perfecta observatio sit impossibilis) sed per gratiam. *Quemadmodum & illi.* καθ' ὃν τρόπον κἀκεῖνοι. Scilicet servati fuerunt, σωθήσονται. *Illi* autem, id est, patres nostri: ex collatione versus præcedentis. Quum enim dixisset, ne patres quidem potuisse portare jugum Legis Mosaicæ: promtum erat quærere, quomodo igitur servati sint: & quomodo item nos servemur qui itidem jugum illud portare non possimus. Respondet, *Per gratiam Christi*, id est, per gratiam Dei partam morte Christi. Sic genitivus notat causam efficientem.

12 *Tota multitudo.* πᾶν τὸ πλῆθος. Scilicet Apostolorum & Presbyterorum, ex collatione ℣.6. ad quem respicit articulus ἐπιφορικός. Nisi malimus nomine multitudinis intelligere Ecclesiam, cujus mentio fit infrà ℣.22.

14 *Respexerit.* ἐπεσκέψατο. Ad verb. *Visitaverit*, seu, *inviserit. Respexerit Gentes ut sumeret ex ipsis.* ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν. Ad verb. *Visitaverit accipere ex gentibus. Nomini suo.* ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Vel, *sub nomine suo.* Id est, qui nominaretur ipsius populus, ex collatione ℣.17.

17 *Quæ vocatæ fuerint de nomine meo.* ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς. Ad verb. *Super quos invocatum fuerit nomen meum super ipsos.* Hebraismus geminus: unus in phrasi, alter in repetitione pronominis.

19 *Non esse obturbandos* μὴ παρενοχλεῖν. Scilicet δεῖν. Ellipsis Græca.

20 *A pollutionibus idolorum.* ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων.

λων. Id est, á carnibus pollutis per idola, eó quód illis fuerunt immolatæ. Quæ infrá ℣.29. nominantur εἰδωλόθυτα. Genitivus τῶν εἰδώλων notat causam efficientem.

21 *Per singulas civitates*, κατὰ πόλιν. Videtur subaudiendum πᾶσαν: Sicut extat integré infrá ℣.36. Et sic mox dicit, κατὰ πᾶν σάββατον. *Ipsum*. αὐτόν. Id est, doctrinam ipsius. Metonymia adjuncti. Sic mox: *Quum legatur*, scilicet Moses: id est, libri Mosis.

23 *Istis per eos scriptis*. γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε. Id est, Istis quæ sequuntur scriptis ac missis per eos. Ellipsis usitata. *Per eos*. διὰ χειρὸς αὐτῶν. Ad verb. *Per manum eorum*, id est, ministerio eorum. Hebraismus. Quanquam hoc accipi potest proprié: quia literæ quæ alió mittuntur, dantur in manum ei qui fert. *Salutem*. χαίρειν. Ad verb. *Gaudere*. Quem Græcismum imitatus est Horatius in epistola quæ incipit, *Celso gaudere*.

24 Oportere vos *circumcidi*. περιτέμνεσθαι. Scil. δεῖν ὑμᾶς. Ellipsis gemina. *Legem*. τὸν νόμον. Ut suprá ℣.5.

25 *Concorditer congregatis*. γενομένοις ὁμοθυμαδὸν. Vel, *Concorditer consentientibus*. Ad verb. *Factis unanimiter*. *Delectos viros mittere*. ἐκλεξαμένους ἄνδρας πέμψαι. Vel, στείλαντες, *Deligere viros & mittere*. Ad verb. *Postquam delegissemus viros, mittere* eos.

26 *Qui exposuerunt* παραδεδωκόσι. Ad verb. *Qui tradiderunt*.

27 *Verbis*. διὰ λόγου. Ad verb. *Per sermonem*.

28 *Visum est*. ἔδοξε. Vel, *Placuit*. *Spiritui sancto ac nobis*. τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν. Id est, Visum est nobis ex instinctu sive suggestione Spiritus sancti. ἐνδιαθέτω. *Præter necessaria*. πλὴν τῶν ἐπάναγκες. Pro, τῶν ἀναγκαίων. Nomen indeclinabile. Nisi forte sit adverbium, & subaudiatur ἐχόντων; & dicantur τὰ ἐπάναγκες ἔχοντα, ea quæ se habent necessarió, per periphrasin. Necessaria autem hîc intellige ad pacem Ecclesiæ, quæ tum erat, per tolerantiam infirmorum: non autem necessaria semper & ubique, nec necessaria ad salutem per se & simpliciter. Exceptâ tamen scortatione. Quæ quidem ideó hîc inter adiaphora enumeratur, quia á Gentibus non habebatur

batur pro flagitio: ut videre est ex 1.Cor.6.15. & deinceps: & notũ est ex illo Terẽtiano, *Non est flagitium (mihi crede) adolescentulum scortari &c.* Adelph.act.1.scen.2.

29 *Ab iis quæ sunt immolata idolis.* εἰδωλοθύτων. Confer 1.Cor.8.

32 *Prophetæ.* προφῆται. Id est, doctores Ecclesiæ, præditi singulari dono interpretandi Scripturas propheticas.

33 *Et quum egissent* illic *aliquamdiu.* ποιήσαντες δὲ χρόνον. Subaudi τινὰ: ut plené loquitur Lucas infrá 18.23. Item ante χρόνον subaudiendum κατὰ. Verbum autem ποιεῖν in hac phrasi usurpatur, ut apud Latinos verbum *Agere*, pro *Vivere* vel *degere*. Vide scholia nostra in Jac.4.13.

35 *Egerunt.* διέτριβον. Scil. τὸν χρόνον. Id est, Contriverunt tempus. Ellipsis Græca.

36 *Reversi invisamus,* ἐπιστρέψαντες ἐπισκεψώμεθα. Vel, *Revertamur & invisamus.* *Per omnes civitates in quibus.* κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐν αἷς. Ad verb. *Per omnem civitatem in quibus.* Relativum refertur ad sensum, non ad vocem.

37 *Consilium erat.* ἐβουλεύσατο. Vetus interpres & Syrus paraphrastes, *Volebat.* Videntur igitur legisse ἐβούλετο.

38 *Qui abscessisset.* τὸν ἀποστάντα. Suprá 13.13. *Ad illud opus.* εἰς τὸ ἔργον. Scil. conficiendum. Nempe opus illud ad quod ipsos advocaverat Spiritus sanctus, suprá 13.2. Articulus igitur est ἀναφορικός.

39 *Sic igitur sunt exacerbati.* ἐγένετο οὖν παροξυσμός. Ad verb. *Facta est igitur* (vel, *exstitit igitur*) *exacerbatio.*

OBSERVATIONES EX CAP. XV.

διδ. πογ. Ex ℣.1. Nihil est novi si ex doctoribus Ecclesiæ exoriantur qui falsam de causis salutis doctrinam tradant: quum videamus id accidisse Ecclesiæ Antiochenæ quæ clarissimis doctoribus abundabat.

παιδ. Ex ℣.2. Falsa docentibus de causis salutis, acriter resistendum est: sique necessitas postulet, cognitio causæ aliis fidis doctoribus, deferenda, ut communi illorum consensu veritas stabiliatur.

Ex

Ex ℣.3. *Adstrebant gaudium &c.* Quum audimus Ecclesias alibi plantari, gaudere debemus. πραγμ.

Ex ℣.4. *Quæcunque Deus per ipsos effecerat.* Efficacia ministerii verbi Deo accepta ferenda est. Confer 1. Cor. 3. ℣.5. & deinceps. πραγμ.

Ex ℣.6. *Congregati sunt &c.* Controversiæ de religione per pastores Ecclesiæ congregatos dijudicandæ sunt πραγμ.

Ex ℣.9. *Ut qui fide purgarit corda eorum.* Declarandum hîc, quomodo per fidem Deus purget corda. Id autem facit, quatenus per fidem imputat obedientiam mortis Christi ad justitiam seu in remissionem peccatorum, morte Christi partam. Nam sanguis Christi purgat nos ab omni peccato, 1. Johan. 1. quatenus nimirum pro nobis effusus est in cruce cum sensu iræ Dei. Vide Heb. 9. 14. & cap. 10. ℣. 22. & 23. διδ.

Ex ℣.10. & 11. Salutem seu vitam æternam nemo per bona opera in Lege Dei præcepta mereri potest quia nemo illa perfecté præstare potest: sed datur salus ex gratia iis qui credunt in Christum, idque propter meritum illius: quippe qui judicio Dei pro nostris peccatis satisfecit luendo pœnam illorum, atque ita favorem Dei (qui vitæ æternæ fons est) nobis conciliavit. διδ.

Ex ℣.11. *Quemadmodum & illi.* Sancti patres in V.T. non minús quám nos in N.T. per gratiam Chirsti (quippe in quem tanquam venturum crediderunt) servati sunt. Huc pertinet illud Heb 13 8. *Jesus Christus heri & hodie idem est, & in secula.* Item illud, Johan. 8.56. *Abraham gestivit ut videret diem meum* (ait Christus) *& vidit ac gavisus est.* Confer etiam Hebr. 11. διδ.

Ex ℣.12. *Tacuit autem tota multitudo.* Si quis in synodo veritatem cælestem claré exposuerit, ut hîc fecit Petrus: tum cæterorum est aquiescere, & Deo gloriam dare. Huc pertinet exemplum patrum in concilio Niceno amplectentium sententiam Paphnutii, contradicentis legi sive canoni de omittendo clericis seu ministris Ecclesiæ concubitu cum uxoribus. Hist. tripart. lib. 2. cap. 14. πραγμ.

Ex ℣.14. & sequentibus. Qui in synodo authoritate præ cæteris valent, uti tunc Hierosolymis valebat Jacobus: πραγμ.

bus:

bus: illos decet veritatem ab aliquo ex fratribus expositam non solúm unâ cum ceteris approbare, sed etiam per testimonia Scripturæ confirmare.

παιδ. Ex ℣.20. *Ut abstineant á pollutionibus idolorum &c.* In rebus mediis (seu adiaphoris) hactenus communicandum cum fratrum infirmitate, ut eis concedatur discendi spatium. B.

παιδ. Ex ℣.21. *Moses enim &c.* Sicut olim Judæi singulis sabbatis convenerunt ad legendum & audiendum scripta Mosis: ita in N. T. debent Christiani convenire singulis diebus Dominicis ad legendum & audiendum scripta tum Mosis, tum Prophetarum & Apostolorum quæ sacro canone continentur. Confer 1. Cor. 16, 2.

παιδ. Ex ℣.22. & seq. In legitima synodo nec ii quibus permittitur judicium, quicquam tyrannicé statuunt: neç communis cœtus tumultuosé se opponit sedentibus ex Dei verbo judicibus: nec dissimilis ratio observatur in significandis & stabiliendis quæ ita fuerint decreta. B.

διδ. Ex ℣.28. *Visum est enim Spiritui sancto & nobis.* Ea demum est legitima synodus cui Spiritus sanctus præest. B. Is autem tunc præest, quum qui congregati sunt, illum ex vero corde á Deo petunt, Luc. 11. ℣. 13.

διδ. Ex eodem versu. *Præter necessaria ista.* Charitas res natura suâ liberas seu medias atq; indifferentes, tanquam
παιδ. necessarias observat in gratiam fratrum infirmorum: ne intempestivo earum usu illi offendantur.

παιδ. Ex ℣.31. *Gavisi sunt super exhortatione.* Quum controversiæ in Ecclesia exortæ, ex verbo Dei per legitimos pastores decisæ sunt: Ecclesia eo nomine gaudere debet & Deo gratias agere.

παιδ. Ex ℣.32. *Adhortati sunt fratres & confirmarunt.* Fidelium verbi ministrorum est, nullam occasionem prætermittere rudes erudiendi, & infirmos in fide confirmandi.

παιδ. Ex ℣.36. *Invisamus fratres.* Non est satis, Ecclesias passim plantare: sed perpetua inspectione ac crebra visitatione opus est, ut singuli in officio contineantur.

διδ. Ex ℣.37. & seq. Si contingat præcipuæ authoritatis
παι. pastores vehementiús erga se mutuó exacerbari: deploranda

randa quidem est naturæ humanæ infirmitas, veruntamen ea re non nimis nos offendi oportet: quum videamus idem sanctissimis viris Barnabæ ac Paulo accidisse, & deum ejusmodi distractionibus ad amplificandam suam Ecclesiam uti solere.

ANALYSIS CAP. XVI.

ARGUMENTUM.

Hic narratur primùm, quid egerit Paulus tum Lystris tum in aliis urbibus, ubi antea unâ cum Barnaba Ecclesias plantaverat, usq; ad ℣.6. Deinde quid ei acciderit volenti Evangelium prædicare in Asia & Bithynia, ℣.6.& 7. Tum quid ei acciderit Troade, á ℣.8. usq; ad duodecimi medium. Postremó quid egerit ac perpessus sit Philippis, á ℣.11. usque ad finem.

PARS PRIMA.

Quid egerit Paulus Lystris & in cæteris urbibus illius regionis.

Pervênit autem Derben & Lystram: & ecce, discipulus quidam erat illic nomine Timotheus, filius mulieris cujusdam Judeæ fidelis, patris autem Græci.

2 *Huic dabant testimonium fratres qui Lystris erant & Iconii.*

3 *Eum* itaque *voluit Paulus secum proficisci: & assumtum eum circuncidit, propter Judæos qui in illis locis erant: sciebant enim omnes, patrem ejus Græcum esse.*

4 *Prout autem pertransibant urbes, tradebant eis servanda instituta quæ decreta fuerant ab Apostolis & Presbyteris qui Hierosolymis erant.*

5 *Itaque Ecclesiæ confirmabantur fide, & exuberabant numero quotidie.*

Duo principaliter narrantur: unum, quód Paulus Lystris assumserit comitem Timotheum, tribus primis versibus: alterum, quód unâ cum Sila Ecclesiis quas invisebat

sebat tradiderit servandum decretum concilii Hierosolymitani, de quo in capite precedente, ℣. 4. & 5. Assumtio Timothei illustratur primúm ab illius descriptione, ℣. 1. Deinde ab assumendi causa impulsiva, ℣. 2. Postremó ab assumti præparatione ad propositum iter, ℣. 3. Timotheus describitur á causis procreantibus, videlicet parentibus. Causa assumendi impulsiva fuit testimonium fratrum illius loci de Timotheo. Præparatio assumpti ad propositum iter fuit circumcisio: quæ illustratur ex causa finali, videlicet ne Judæi quibus Paulus cum sociis prædicaturus erat, á Timotheo abhorrerent: quippe qui nondum intelligebant, circumcisionem abolitam esse. Traditio decreti Hierosolymitani illustratur ex eventis, videlicet Ecclesiarum tum confirmatione tum incremento.

PARS SECUNDA.

Quid Paulo acciderit volenti prædicare in Asia & Bithynia.

6 *Phrygiâ autem peragratâ & Galaticâ regione, prohibiti á Spiritu sancto loqui sermonem in Asia,*

7 *Quum venissent in Mysiam, tentabant ire versus Bithyniam: sed non sivit eos ire Spiritus.*

Summa est, quód Paulus & socii á Spiritu sancto sint prohibiti, ne in Asia & Bithynia prædicarent.

PARS TERTIA.

Quid Paulo acciderit Troade.

8 *Præteritâ autem Mysiâ descenderunt Troada.*

9 *Et visum per noctem conspectum est Paulo: Vir Macedo quidam adstabat precans eum, & dicens, Trajice in Macedoniam, & succurre nobis.*

10 *Ut autem hoc visum vidit, statim studuimus abire in Macedoniam, collatis argumentis colligentes quód advocasset nos Dominus ut eis evangelizaremus.*

11 *Provecti igitur Troade, rectum cursum tenuimus Samothracen, & sequenti die Neapolin:*

12 *Et illinc Philippos, quæ est prima hujus partis Macedoniæ urbs, colonia.*

Summa est, Paulum unâ cum sociis divinitus evocatum esse Troade in Macedoniam ad prædicandum illic Evangelium. Ista evocatio declaratur ex forma seu modo agendi, quód scilicet vir Macedo in viso nocturno rogaverit Paulum, ut Macedonibus succurreret, ℣.9. Hoc visum illustratur ex eventis: quód scilicet Paulus & socii inde collegerint suam vocationem, ℣.10. quodque mox in Macedoniam sint profecti, ac primúm venerint Philippos, ℣.11. & 12.

PARS QUARTA.

Quid Paulus & Silas egerint Philippis, quídq; ibi sint perpęsi.

Egimus autem in ea urbe aliquot dies.

13 *Et die Sabbathi egressi sumus ex urbe ad flumen, ubi solebat esse precatio: ubi quum consedissemus, alloquuti sumus mulieres quæ convenerant.*

14 *Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in urbe Thyatirorum, Deum colens,* nos *audivit: cujus Dominus adaperuit cor ut attenderet ea quæ dicebantur á Paulo.*

15 *Quum veró baptizata esset, & domus ejus, rogavit* nos, *dicens; Si judicastis me fidelem esse Domino, ingressi domum meam, manete. Et adegit nos.*

16 *Factum est autem proficiscentibus nobis ad precationem, ut ancillula quædam habens spiritum Pythonis occurreret* nobis; *quæ quæstum magnum præbebat dominis suis, vaticinando.*

17 *Hæc subsequuta Paulum ac nos, clamabat dicens; Isti homines, servi sunt Dei illius altissimi, qui annuntiant vobis viam salutis.*

18 *Hoc autem faciebat ad multos dies. sed molestè ferens Paulus, & sese convertens, spiritui illi dixit; Præcipio tibi per nomen* Jesu *Christi ut exeas ab ea. Exiit igitur eodem illo momento.*

19 *Videntes*

19 *Videntes autem illius domini, abiisse spem quaestus sui, prehensum Paulum & Silam traxerunt in forum ad magistratus.*

20 *Et quum adduxissent eos ad praetores, dixerunt; Homines isti conturbant civitatem nostram, quum sint Judaei:*

21 *Et annuntiant ritus quos non licet nobis suscipere, neque usurpare, quum simus Romani.*

22 *Unà autem insurrexit turba adversus eos: & praetores diruptis eorum vestibus jusserunt eos virgis caedi.*

23 *Quumq; multas plagas eis imposuissent, conjecerunt eos in carcerem, additis mandatis commentariensi ut tutò eos asservaret.*

24 *Qui quum tale mandatum accepisset, conjecit eos in intimum carcerem, & pedes eorum adstrinxit numella.*

25 *Media autem nocte precantes Paulus & Silas hymnis laudabant Deum: & qui vincti erant, exaudiebant eos.*

26 *Repentè verò terraemotus magnus exstitit, ita ut concuterentur fundamenta carceris: & illico apertae sunt omnes fores, & omnium vincula laxata.*

27 *Expergefactus autem commentariensis, quum videret fores carceris apertas, educto gladio erat seipsum interempturus, existimans vinctos effugisse:*

28 *Clamavit autem Paulus voce magna, dicens; Ne quid feceris tibiipsi mali: omnes enim hic sumus.*

29 *Is verò petito lumine irrupit, & tremefactus accidit Paulo & Silae* ad pedes.

30 *Et productis ipsis foras, ait; Domini, quid me oportet facere ut server.*

31 *At illi dixerunt, Crede in Dominum Jesum Christum, & servaberis tu ac domus tua.*

32 *Et loquuti sunt ei sermonem Domini, & omnibus qui erant domi ipsius.*

33 Ipse *verò illis assumtis eâ ipsâ horâ noctis, lavit* eorum *plagas: & baptizatus est ipse & omnes* domestici *illius illico.*

34 *Et ipsis deductis domum suam, apposuit mensam: & exultavit quòd cum universa domo sua credidisset Deo.*

35 *Die autem exorto praetores miserunt viatores qui dicerent, Dimitte homines illos.*

36 *Annun-*

36 *Annuntiavit autem commentariensis hos sermones Paulo; Miserunt,*inquit,*pratores ut dimittamini: nunc igitur egressi,ite in pace.*

37 *Paulus autem dixit eis; Cæsos nos publicé, indictâ causâ,quum simus Romani, conjecerunt in carcerem; & nunc clam nos ejiciunt? non profectó: sed veniant ipsi,& nos educant.*

38 *Renuntiârunt autem prætoribus viatores verba ista: timueruntq; audito eos Romanos esse.*

39 *Et venientes precati sunt eos, & eductos rogârunt ut egrederentur ex urbe.*

40 *Egressi autem é carcere introierunt ad Lydiam: & visis fratribus,consolati sunt eos,& egressi sunt.*

Narrationis hujus partes principales sunt quinq;: videlicet conversio Lydiæ, usque ad ℣.15. Ejectio spiritus Pythonis ex ancillula quadam,á ℣.16.usque ad ℣.19. Injuriæ atque contumeliæ Paulo & Silæ á quibusdam illatæ,á ℣.19. usque ad 25. Conversio commentariensis seu custodis carceris,á ℣.25.usque ad 35.Et postremó dimissio Pauli & Silæ é carcere,versibus reliquis.

Conversio Lydiæ illustratur primúm á tempore quo accidit,videlicet die sabbathi,℣.13.Deinde á loco ubi accidit, videlicet extra urbem ad flumen ubi solebat esse precatio,ibid. Tum á causa instrumentali,videlicet sermone Pauli,℣.13.& 14. Postea ab alia causa instrumentali,videlicet auscultatione Lydiæ,℣.14.Præterea á causa procreante principali, videlicet apertione cordis Lydiæ per Dominum,ibid. Postremó ab eventis numero tribus. 1.Baptizata est. 2. Curavit baptizari domesticos suos. 3. Excepit Paulum cum sociis hospitio. Quæ exceptio illustratur recitatione verborum quibus illos rogavit: & amplificatur verbo adigendi,℣.15.

Ejectio spiritus Pythonis ex ancillula declaratur primúm á causa impulsiva, deinde á forma seu modo agendi. Causa impulsiva quæ Paulum ad spiritum illum ejiciendum movit, fuit pronuntiatum illius de Paulo & sociis quo testimonium illis dedit vocationis & doctrinæ, ℣.17. Istud pronuntiatum illustratur ex occasione, videlicet

licet occursu ancillulæ istius, ℣.16. Item ab adjuncta iteratione, ℣.18. Forma seu modus agendi fuit mandatum Pauli, ibid.

Injuriæ atque contumeliæ Paulo & Silę illatæ narrantur septem. Primó, tracti sunt ad magistratus á dominis illius ancillulæ, ℣.19. Quæ injuria illustratur á causa impulsiva, videl. dolore ob ademtam spem quæstus quem facere solebant ex ancillulæ vaticinationibus. Secundó, falsó accusati sunt quód turbent civitatem sua doctrina, ac proinde quód tradant falsam doctrinam: Id quod probant á testimonio communis consensus idololatrarum in illa urbe degentium, ℣.20. & 21. Tertió, turba adversus eos insurrexit, ℣.22. Quartó, præfecti diruptis eorum vestibus jusserunt eos virgis cædi, ibid. Quintó, multas plagas eis imposuerunt, ℣.23. Sextó, conjecerunt eos in carcerem, ibid. Hæc injuria amplificatur ab adjuncto singulari mandato ad commentariensem de eis tutó asservandis. Septimó, commentariensis conjecit eos in intimum carcerem, & pedes eorum adstrinxit numella, versu 24.

Conversio commentariensis declaratur partim é causis procreantibus, partim ex effectis. Causæ procreantes narrantur duæ: miraculum editum in Paulo & Sila, & prædicatio Evangelii per eosdem. Miraculum fuit, quód ipsis canentibus terræmotu concussa sunt fundamenta carceris, & illico fores omnes apertæ sunt, omniúmque vincula laxata, ℣.25. & 26. Quo miraculo Deus testimonium innocentiæ Paulo & Silæ præbuit, atq; ita illorum doctrinam de consequenda salute confirmavit. Istud miraculum illustratur ex effectis in commentariensi: nempe quód fuerit expergefactus, ℣.27. quód viderit fores carceris apertas, ibid. quód voluerit se ipse interimere gladio, ibid. quód cohibitus sit á Paulo, ℣.28. quód tremefactus acciderit Paulo & Silæ ad pedes, ℣.29. quód produxerit eos foras, ℣.30. quód petiverit ab illis institui de ratione consequendi salutem, ibid. Prædicatio Evangelii per Paulum & Silam apud istum commentariensem amplificatur ab adjuncto illius comitatu, quód videlicet domesticis

mesticis ejus simul prædicarint, ℣.31.& 32. Effecta conversionis in commentariensi narrantur sex. 1.Lavit plagas Pauli & Silæ. 2.Baptizatus est. 3.Baptizari curavit omnes domesticos suos. 4.Paulum & Silam duxit domum suam. 5.Apposuit eis mensam. 6.Exultavit quód cum universa domo sua credidisset Deo,℣.33.& 34.

Dimissio Pauli & Silæ é carcere illustratur ex actionibus tribus. Primúm, præfecti urbis per viatores mandarunt commentariensi ut illos dimitteret, ℣.35. Deinde, commentariensis mandatum illud Paulo retulit, atque ita abeundi potestatem eis fecit,℣.36. Postremó,præfecti ipsi veniẽtes precati sunt eos ut é carcere exirent,& eductos rogarunt ut ex urbe egrederentur, ℣.39. Hæc tertia actio declaratur partim ex causis impulsivis, videlicet relatu viatorum de querela Pauli & Barnabæ super injuria incarcerationis, & inde orto metu in præfectis, ℣.37. & 38.partim ex eventis in Paulo & Sila:quæ narrantur tria ℣.ult. 1.Egressi é carcere introierunt ad Lydiam. 2.Visis fratribus consolati sunt eos. 3.Egressi sunt urbe.

SCHOLIA IN CAP. XVI.

1 *Fidelis.* πιστῆς. Id est, credentis in Christum. Græci. ἕλληνος. Tum natione scil.tum religione.

2 *Huic dabant testimonium fratres.*ὃς ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν.Vel, *Qui testimonio ornabatur á fratribus.* Porró relativum pronomen refertur ad nomen Timothei.

3 *Propter Judæos.*διὰ τοὺς Ἰουδαίους. Ut ne repudiarent illum Judæi, tanquam incircumcisum: quia nondum intelligebant, circumcisionem esse abrogatam. *Sciebant enim omnes,patrem ejus Græcum esse.*ᾔδεισαν γὰρ ἅπαντες τὸν πατέρα αὐτοῦ ὅτι ἕλλην ὑπῆρχεν.Ad verb.*Sciebant enim omnes patrem ejus,quód Græcus esset.*Hellenismus.

4 *Instituta.* τὰ δόγματα. Vel, *Placita* : Vel,*decreta.*Nomen conjugatum est verbo δοκεῖν,quo usus fuit Lucas suprá 15.28.

5 *Exuberabant,* ἐπερίσσευον. Id est,augebantur.

7 *Sed.* καὶ. Copulativa pro adversativa, ex Hebraismo.

Spiritus.

Spiritus. τὸ πνεῦμα. In nonnullis exemplaribus, teste D. Beza, additum est nomen Jesu.

9 *Adstabat.* ἦν ἑςὼς. Ad verb. *Erat stans.*

10 *Studuimus.* ἐζητήσαμεν. Ad verb. *Quæsivimus.*

11 *Provecti.* ἀναχθέντες. In altum subvecti. Sic suprá 13.13. *Et sequenti die.* τῇ τε ἐπιούσῃ. Scil. ἡμέρᾳ. Ad verb. *Succedente die.* Hinc ἄρτος ἐπιούσιος.

12 *Egimus.* ἦμεν διατρίβοντες. Vel, *Commorati simus.* Pro, διετρίβομεν. Scilicet τὸν χρόνον. Græcismus geminus.

13 *Sabbathi.* τῶν σαββάτων. Pro, τοῦ σαββάτου. Ut suprá 13.14. *Solebat.* ἐνομίζετο. Νομίζεσθαι, pro, moris esse, sive in more positum esse, reperitur passim apud Grecos authores: ut exemplis confirmat Henr. Steph. in suo thesauro. *Precatio.* προσευχή. Syrus paraphrastes vertit *domum precationis.* Et sane domos illas in quibus convenire solebant Judæi ad legendum Scripturam & precandum, appellabant, προσευχάς: quam vocem Romani quoque usurpârunt, nominantes proseuchas, quasi dicas oratoria. Sed istam interpretationem hoc quidem loco repudiant verba ἐνομίζετο εἶναι.

15 *Domus.* ὁ οἶκος. Id est, familia. Metonymia subjecti. *Domino.* τῷ Κυρίῳ. Christo scilicet.

16 *Ad precationem.* εἰς προσευχὴν. Vel, *Ad proseucham,* id est, domum precationis. nam ista expositio huc quadrat. *Spiritum Pythonis.* πνεῦμα πύθωνος. Id est, Spiritum pythonem. Genitivus speciei. Dicitur autem πύθων spiritus vaticinans, δαιμόνιον μαντικόν, nomine deducto ab urbe Phocidis Pytho sive Pythone, quæ aliâs Delphis: ubi talis spiritus responsa dabat consulentibus, ídque sub nomine Apollinis, é ventre anus fatidicæ.

18 *Molesté ferens.* διαπονηθείς. Quasi dicas, *molestatus,* seu, *molestiâ confectus.* *Per nomen.* ἐν τῷ ὀνόματι Ad verb. *In nomine.* Hebraismus. Id est, ex mandato.

19 *Illius.* αὐτῆς. Scil. τῆς παιδίσκης, ancillulæ, ex ꝟ. 16. Græcum clarius propter terminationem fœmininam.

20 *Ad pretores.* τοῖς στρατηγοῖς. στρατηγοὶ proprié duces exercitus, οἱ ἄγοντες τὸν στρατόν. Vide annotationes D. Bezæ.

21 *Ritus.* ἔθη. Mores.

22 *Jusse-*

22 *Jusserunt virgis cædi.* ἐκέλευον ῥαβδίζειν. Ad verb. *Jusserunt virgis cædere.* Græcismus. Id est, jusserunt ut ministri eos virgis cæderent.

23 *Imposuissent.* ἐπιθέντες. Nempe ministri, seu lictores.

24 *Adstrinxit.* ἠσφαλίσατο. Quasi dicas, *assecuravit.* Id est, ita astrinxit ut securus esset de ipsorum fuga. Metonymia effecti synecdochica. *Numella.* εἰς τὸ ξύλον. Ad verb. *In lignum.* Metonymia materiæ.

29 *Irrupit.* εἰσεπήδησε. Vel, *insiliit*, seu, *intrò saliit.*

31 *Domus tua.* ὁ οἶκός σου. Familia tua. Metonymia subjecti. Sic ℣.34.

33 *Lavit* eorum *plagas* ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν. Ad verb. *Lavit* eos *à plagis.* Id est, lavando purgavit. Synecdoche mẽbri metonymica. Vel ellipsis, subaudito participio καθαρίζων.

35 *Viatores.* τοὺς ῥαβδούχους. Sic dicti apud Græcos, quód gestarunt bacillos seu virgas, παρὰ τὸ ἔχειν ῥάβδους. Vide annotationes D. Bezæ.

37 *Indictâ causâ.* ἀκατακρίτους. Sive, *indemnatos:* id est, non damnatos. *Et nunc clàm nos ejiciunt?* καὶ νῦν λάθρᾳ ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν; Interrogatio est indignantis: quasi dicat, Nequaquam ita fieri debet.

38 *Audito.* ἀκούσαντες. Quum audissent.

40 *Ad Lydiam.* εἰς τὴν Λυδίαν. Pro, πρὸς τὴν Λυδίαν. Nisi forte legendum, εἰς τὴν Λυδίας. Scil. οἰκίαν. Ut suprá ℣.15. *Egressi sunt.* ἐξῆλθον. Scilicet ex urbe.

OBSERVATIONES EX CAP. XVI.

Ex ℣.2. *Huic dabant testimonium.* Testimonio piorum ornatum esse oportet eum qui ad ministerium verbi Dei vocandus est. διδ.

Ex ℣.3. *Circumcidit propter Judæos.* Exemplo Pauli & Timothei ne gravemur ad lucrifaciendum infirmos, etiam res molestas, quas alioquin bona conscientia omittere poteramus, suscipere. Confer 1.Cor.9.℣.19.& seq. παραιν.

Ex ℣.4. *Tradebant eis servanda instituta &c.* Servanda in rebus mediis charitas; tum ut infirmis, tum ut Ecclesiæ paci consulatur. B. παραιν.

Ex

Ex ℣.6. *Prohibiti á Spiritu sancto &c.* Et ℣.7. *Non sivit eos Spiritus.* Deus sua momenta constituit patefaciendæ veritati: ut sit prorsus gratuita tum electio tum vocatio.B.

Ex ℣.9. *Succurre nobis.* Evangelii ministri ii sunt per quos Dominus pereuntibus opitulatur. B. Sic Christus Apostolos ad Evangelium in terra Israëlitica prædicandum emittens, dicebat: *Proficiscimini ad oves perditas domus Israël.* Matth. 10. ℣.6.

Ex ℣ 10. *Statim studuimus &c.* Cognitâ Dei voluntate, promtè & absque mora illi obsequendum est. Confer exemplum Abrahæ, Gen. 22. 3.

Ex ℣. 14. *Quædam autem mulier &c.* Deus á muliérculæ conversione suum in Macedonia regnum auspicatus, ostendit nullam esse in Evangelio personarum acceptionem.B.

Ex eodem versu: *Cujus Dominus adaperuit cor &c.* Dominus quidem unus cor aperit, sed ad audiendum verbum quod prædicatur.B.

Ex ℣.15. *Ingressi domum meam &c.* Vera in Christum fides continuó ex se gignit charitatem ac beneficentiam erga proximum, inprimis erga fidos Christi servos.

Ex ℣.18. *Sed molesté ferens Paulus &c.* Diabolus etiamsi vera loquatur, non tamen audiendus est: quia verum interdum testando, hoc agit, ut postea eos qui ipsi aures præbent, fallat. Confer exemplum Christi Marc. 1. 25. Item pronuntiatum Johan 8. 44.

Ex eodem versu. *Exiit igitur.* Mandato Christi obediunt mali spiritus vel inviti. Hinc divina ejus potentia perspicitur. Confer exempla dæmoniorum ab ipso Christo immediaté ejectorum.

Ex ℣.19. *Abiisse spem quæstus sui.* Causa quæ multos ad persequendum confessores veritatis cælestis movet, est cupiditas quæstus seu avaritia: quæ, teste Apostolo, radix est omnium malorum.

Ex ℣.20. *Homines isti conturbant civitatem &c.* Persecutores veritatis prætexunt avaritiæ suæ studium tum publicæ pacis, tum etiam pietatis.B.

Ex

Ex ℣.21. *Quum simus Romani.* Impii verbo Dei opponere audent placita humana. διδ.

Ex ℣.22. *Jusserunt eos virgis cædi.* Iniquorum magistratuum exemplum, populi furori obsequentium. B. Confer exemplum Pilati in damnando Christo. διδ.

Ex ℣.26. *Repente verò terræmotus extitit.* Sanctorum preces cælum & terram concutiunt. B. διδ.

Ex ℣.27. & seq. In conversione istius commentariensis proponitur nobis insigne exemplum misericordiæ Dei. διδ.

Ex vers. 31. *Crede &c.* Et vers. 33. *Lavit eorum plagas.* Et ℣.34. *Apposuit eis mensam.* Salutis via est fides in Christum: quæ quidem fides per dilectionem operatur, Gal. 5. ℣. 6. διδ.

Ex eodem versu. *Servaberis tu ac domus tua.* Patrisfamilias est curare ut domestici sui veram religionem unâ cum ipso amplectantur, ut ita unâ cum ipso serventur. Confer exemplum Abrahæ Gen. 18. 19. & Cornelii suprà 10. 2. Item præceptum Dei generale, Deut. 6. 7. & speciale, Exod. 12. ℣. 26. & 27. παρδ.

Ex ℣.37. *Veniant ipsi &c.* Non sunt quidem retaliandæ injuriæ, sed nihilominus utendum est adminiculis à Domino porrectis, ad cohibendam impiorum libidinem, ne saltem aliis similiter noceant. B. παρδ.

Ex ℣.38. *Timueruntq; &c.* Impii non Dei, sed hominum metu moventur: & Deus hac etiam ratione suis prospicit, quum opus est. B. διδ.

Ex ℣.39. *Et venientes precati sunt &c.* Ignominia tandem iniquorum magistratuum merces. B. διδ.

Ex ℣.40. *Introierunt ad Lydiam &c.* Sic vitanda pericula, ut nunquam negligatur officium. B. παρδ.

ANALYSIS CAP. XVII.

ARGUMENTUM.

Hic narratur quid Paulus egerit ac perpessus sit primúm Thessalonicæ, usque ad ℣. 10: deinde Berœæ, á ℣. 10. usque ad 16: postremó Athenis, á ℣. 16. usq; ad finem. Ita tres sunt capitis partes.

PARS PRIMA.

Quid Paulus egerit ac perpessus sit Thessalonicæ.

Quum autem iter fecissent per Amphipolin & Apolloniã, venerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga Judæorum.

2 *Paulus autem sicut consueverat introivit ad eos, & per Sabbatha tria disseruit* cum *eis ex Scripturis,*

3 *Explicans & ob oculos ponens, oportuisse Christum pati, & resurgere á mortuis: & hunc esse Christum,* nempe *Jesum,* *Quem ego* inquit *annuntio vobis.*

4 *Nonnulli igitur eorum assensi sunt, & consociati sunt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorum multitudo magna, & ex mulieribus primariis non pauca.*

5 *Sed invidiâ commoti Judæi qui increduli erant, assumtis quibusdam circumforaneis, viris sceleratis, ac turba congregata turbaverunt civitatem, & adorti domum Jasonis, studebant eos adducere ad populum.*

6 *Et quum non invenissent eos, traxerũt Jasonem & quosdam fratres ad magistratus civitatis, clamando, Isti qui orbis terrarum statum subverterunt, etiam hic adsunt,*

7 *Quos accepit Jason: qui omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse,* nempe *Jesum.*

8 *Commoverunt autem turbam & magistratus civitatis hæc audientes.*

9 Qui *tamen quum satis accepissent ab Jasone & cæteris, dimiserunt eos,*

10 *Fratres veró statim per noctem emiserunt Paulum simul & Silam Berœam.*

Summa

Summa est, Paulum in synagoga disseruisse de Christo, & propterea ab incredulis Judæis cum sociis quæsitum esse ut traheretur in judicium. Dissertatio Pauli illustratur ex effectu, videlicet assensione nonnullorum, tum Judæorum tum Græcorum, ℣.4. Inquisitio declaratur é loco ubi quæsiti fuerunt, videlicet domo Jasonis, ℣.5; & eventis: quód non sint inventi, ℣.6: quód Jason & quidam fratres tracti sint ad præfectos urbis, & accusati doctrinæ seditiosæ, ibid. & ℣.7: quód ista accusatione præfecti turbati sint, ℣.8: quód Jason & cæteri satisdatione facta dimissi sint, ℣.9: quód Paulus & Silas noctu per fratres emissi sint, ℣.10.

PARS SECUNDA.

Quid Paulus egerit ac perpessus sit Berœæ.

Qui quum advenissent, abierunt in synagogam Judæorum.
11 *Fuerunt autem isti generosiores iis Judæis qui erant*
Thessalonicæ, ut qui receperint Sermonem cum omni alacritate, quotidie scrutantes Scripturas, an hæc ita se haberent.
12 *Multi igitur ex eis crediderunt, & Græcarum mulierum honoratarum, & virorum non pauci.*
13 *Ut autem cognoverunt Thessalonicenses Judæi, Berœæ*
quoque annunciatum esse á Paulo sermonem Dei, venerunt etiam illuc, concitantes turbam.
14 *Sed statim tunc Paulum emiserunt fratres, ut iret velut ad mare: Silas autem & Timotheus remanserunt illic.*
15 *Qui veró Paulum susceperant tuto loco constituendum,*
deduxerunt eum Athenas usq;: & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, ut quam-citissimé ad ipsum venirent, abierunt.

Summa est, Paulum in synagoga Berœensium disseruisse de Christo, & propterea á Judæis Thessalonicensibus turbam contra eum concitatã esse. Dissertatio Pauli declaratur ex effectis: quód Berœenses Judæi doctrinã ejus receperint, & é Scripturis examinarint, ℣.11. quód etiam ex Græcis non pauci crediderint, ℣.12. Concitatio turbæ illustratur partim é causa impulsiva, videl. rumore de facto Pauli, ℣.13: partim ex eventis, videl. subductione

Pauli & evasione per fratres, ejusdémque deductione Athenas usque, & denique mandato ejus ad Silam & Timotheum qui Berœæ substiterant, V. 14. & 15.

PARS TERTIA.

Quid Paulus egerit ac perpessus sit Athenis.

16 *Paulo autem Athenis illos exspectante, exacerbabatur spiritus ejus in ipso, quum conspiceret urbem idolis refertam.*

17 *Disserebat igitur in synagoga cum Judæis & religiosis, & in foro quotidie cum quibusvis obviis.*

18 *Quidam autem ex Epicureis & Stoicis philosophis conferebant cum eo: & quidam dicebant, Quid vult blaterator iste dicere? Alii verò, Peregrinorum deorum videtur annuntiator esse: quia Jesum & resurrectionem ipsis annuntiabat.*

19 *Et prehensum eum duxerunt in Areopagum, dicentes; Possumusne scire quæ sit ista nova quæ à te prædicatur doctrina?*

20 *Peregrina enim quædam ingeris auribus nostris: volumus ergo scire quidnam ista sibi velint.*

21 *(Cæterum Athenienses omnes & advenæ hospites nulli alii rei vacabant, nisi ad dicendum aut audiendum aliquid novi.)*

22 *Quum autem constitisset Paulus in medio Areopago, dixit, Viri Athenienses, omnino conspicio vos quasi religiosiores.*

23 *Pertransiens enim & contemplans sacra vestra, inveni etiam aram cui inscriptum erat, Ignoto Deo: Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego vobis annuntio.*

24 *Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, quum sit cæli & terræ dominus, in manufactis templis non habitat:*

25 *Nec manibus hominum colitur, alicujus rei egens; quum ipse det omnibus vitam & halitum & omnia.*

26 *Fecitque ex uno sanguine totam gentem hominum, ut habitarent super universa superficie terræ, definitis statis temporibus,*

peribus, & positis terminis habitationis eorum.
27 *Ut quærerent Dominum, si forte palpando eum attin-
gerent & invenirent: quanquam profecto non longe abest ab
unoquoque nostrûm.*
28 *In ipso enim vivimus, & movemur, & sumus: sicut &
quidam vestratium poëtarum dixerunt, Nam hujus progenies
etiam sumus.*
29 *Progenies ergo Dei quum simus, non debemus existi-
mare auro aut argento, aut lapidi, nempe sculpturæ artificiose
excogitatæ hominum, numen esse simile.*
30 *Temporibus igitur istius ignorantiæ dissimulatis, Deus
nunc denuntiat omnibus ubique hominibus ut resipiscant.*
31 *Eo quod statuit diem qua juste judicaturus est orbem
terrarum, per eum virum quem destinavit, fide palam facta om-
nibus illo a mortuis excitato.*
32 *Quum audissent autem resurrectionem mortuorum, alii
quidem cavillabantur: alii vero dicebant, Audiemus te rursus
de hac re.*
33 *Et ita Paulus exivit e medio eorum.*
34 *Quidam vero ei adhæserunt & crediderunt: in quibus
& Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alii
cum eis.*

Tria hic principaliter narrantur. Primùm, Paulum Athenis disseruisse de Christo: deinde ob eam causam persecutionem passum à quibusdam philosophis: postremò sermonem habuisse ad Areopagitas. Dissertatio Pauli declaratur primùm à causis impulsivis: videlicet quòd spiritus ejus fuerit irritatus, quum conspiceret urbem idolis deditam, v. 16. Deinde à locis ubi, & à personis cum quibus disserit: nempe tum in synagoga cum Judæis & religiosis, tum in foro cum quibusvis obviis, v. 17. Postremò ex eventu, videlicet persecutione philosophorum, v. 18. 19 & 20.

Persecutio illa declaratur per partes. 1. Conflictati sunt cum ipso. 2. Quidam per contumeliam nugatorem vocarunt. 3. Alii crimen capitale ei intentarunt, quòd videretur annuntiare peregrinos deos. 4. Traxerunt illum in Areopagum. 5. Ibi eum accusarunt novitatis doctrinæ:

quæ accusatio sequenti sermoni causam præbuit. Cui sermoni præmittitur narratio de ingenio & more Atheniensium, ℣. 21. ut causa significetur, qui factum sit ut Paulum patienter audirent. Deinde sermo ipse recitatur. Postremò narrantur eventa. Cæterùm sermo ipse tribus partibus constat; exordio, propositione doctrinæ, & conclusione. Exordium continet narrationem casus qui Paulo Athenis acciderat, unde occasionem sumit veræ de Deo & cultu Dei doctrinæ proponendæ. Casus ille fuit, quód Athenis invenerat aram cui inscripti erat, IGNOTO DEO. Hujus casus narrationem amplificat corollario reprehensionis Atheniensium propter superstitionem; atque ita significat opus eis esse institutione veræ religionis, ℣. 22. & 23. Propositio doctrinæ, duo capita continet; unum, quisnam sit verus Deus; alterum ex priore deductum, quomodo verus Deus sit colendus. Summa est, Verum Deum esse illum solum qui fecit mundum, & proinde est cæli & terræ dominus: item qui omnibus hominibus dat vitam & halitum, & omnia; quique ex uno sanguine omne genus hominum condidit; qui illis orbem terrarum inhabitandum concessit; qui singulis dat vitam & motum, singulorúmq; substantiam conservat: Ac proinde Deum non esse colendum per idola. Cæterùm doctrinam suam de Deo confirmat testimonio poëtæ Arati ex Phænomenis: quia judicabat illud aliquid ponderis apud ipsos habiturum, ut eó faciliús crederent veritati, ℣. 24. & deinceps. Conclusio continet exhortationem ad pœnitentiam; quam confirmat á fine, ut scilicet possint consistere in judicio Dei, ℣. 30. & 31. Eventa illius sermonis, ac nominatim extremæ clausulæ ubi mentionem fecerat resurrectionis mortuorum, narrantur quatuor, ℣. 32. & seq. 1. Quidam cavillati sunt. 2. Alii dixerunt, *Audiemus te rursus de hac re.* 3. Paulus exivit é medio eorum. 4. Quidam ei sese adjunxerunt, doctrinæq; ejus crediderunt. Hoc postremum eventum illustratur indicatione exemplorum specialium duorum, ℣. ult.

SCHO-

SCHOLIA IN CAP. XVII.

1 *Synagoga.* ἡ συναγωγή. Articulus hoc loco vim habet infinitam, ut nomen *τὶς*.

2 *Paulus autem sicut consueverat, introivit.* κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ Παύλῳ, εἰσῆλθε. Pro, ὁ δὲ Παῦλος εἰσῆλθε κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ. Hebraismus.

3 *Explicans.* διανοίγων. Ad verb. *Adaperiens.* Metaphora. *Ob oculos ponens.* παρατιθέμενος. *Christum.* τὸν χριστόν. Indefinitè dictum: ut Luc. 24.26.

4 *Assensi sunt.* ἐπείσθησαν. Ad verb. *Persuasi sunt.* Metonymia efficientis. *Consociati sunt.* προσεκληρώθησαν. Adjuncti sunt quasi sorte lecti. Synecdoche speciei κατὰ τὸ χρῆσιν. *Non paucæ.* οὐκ ὀλίγαι. Id est, plurimæ λιτότης.

5 *Qui increduli erant.* οἱ ἀπειθοῦντες. Ut suprà 14.2. *Turbaverunt.* ἐθορύβουν. fecerunt ut tumultuaretur civitas. μεταβατικῶς usurpato verbo θορυβεῖν: quod usitatius capitur ἀμεταβάτως. *Studebant.* ἐζήτουν. Ad verb. *quærebant.*

6 *Qui orbis terrarum statum subverterunt.* οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες. Vel, *qui orbem terrarum ad seditionem excitarunt.* Verbo ἀναστατοῦν deducto à nomine ἀνάστασις, quatenus eo significatur insurrectio, quum alii adversum alios insurgunt: pro quo usitatè dicitur στάσις, seditio.

7 *Alium.* ἕτερον. Nempe præter Cæsarem.

9 *Quum satis accepissent.* λαβόντες τὸ ἱκανὸν. Syrus, *Et acceperunt fidejussores*, sive, *sponsores*: qui scil. fidejusserunt, quòd vellent se judicio sistere, si illi elaberentur. *Quum advenissent.* παραγενόμενοι. Scil. Berœam.

11 *Sermonem.* τὸν λόγον. Scilic. Dei. Græcum expressius propter articulum. *Scrutantes.* ἀνακρίνοντες. Vel, *interrogantes.* Nisi fortè ἀνακρίνοντες positum est pro συγκρίνοντες, id est, *comparantes*: nempe comparantes Scripturas cum doctrina Pauli, ut per illam collationem deprehenderent consensum, vel discrepantiam.

12 *Græcarum mulierum.* τῶν ἑλληνίδων γυναικῶν. Scilic. οὐκ ὀλίγαι. Est enim hoc loco ὑπερβατόν.

13 *Concitantes*, σαλεύοντες. *Quatientes, concutientes*. Metaphora ab ædificiis, quæ concutiuntur vento.

15 *Qui verò Paulum susceperant tuto loco constituendum*, οἱ δὲ καθιστῶντες τὸν Παῦλον. Ad verb. *Qui constituebant Paulum*. Id est, in eo elaborabant ut constituerent, scil. tuto loco. Metonymia effecti seu finis, & synecdoche generis. Vide annotationes D. Bezæ.

16 *Spiritus* τὸ πνεῦμα. Id est, animus. Hebraismus.

17 *Religiosis*. τοῖς σεβομένοις. Proselytis nimirum, quod nomen additur suprà 13. 43.

18 *Conferebant cum eo*. συνέβαλλον αὐτῷ. Scil. λόγους, id est, sermonem. Ellipsis. *Blaterator*. ὁ σπερμολόγος. Vel *Seminilega*. Tradit enim Eustathius, referente Henrico Stephano, σπερμολόγους Atticis nominari τοὺς περὶ ἐμπόρια καὶ ἀγορὰς διατρίβοντας, nimirum διὰ τὸ ἀναλέγεσθαι τὰ ἐκ τῶν φορτίων ἀπορρέοντα, καὶ διαζῆν ἐκ τούτων; id est eos qui in foro grana seu semina colligunt è saccis effusa, atque inde victum quærũt. Significantur ergo hoc nomine homines viles & contemti. Aliis placet, sic dici blateronem sive garrulum per metaphoram, quód similis sit avi quæ nominatur σπερμολόγος, Latiné frugilega: quia rostro refossa semina legit & depascitur.

19 *Areopagum*, Ἄρειον πάγον. Quasi dicas, Martium collem. Erat curia sita non procul Acropoli. Vide annotationes D. Bezæ. *Prædicatur*. λαλουμένη. Loquendo proponitur.

21 *Aliquid novi*. τι καινότερον. Pro, καινόν τι. Comparativus pro positivo.

22 *Religiosiores*. δεισιδαιμονεστέρους. *Numinis metuentiores*. Nam dictus est δεισιδαίμων, quasi δείδων τὸ δαιμόνιον, metuens numen. Aliâs valet superstitiosum.

23 *Pertransiens*. διερχόμενος. Scil. τὴν πόλιν, urbem.

25 *Alicujus rei egens*. προσδεόμενός τινος. Id est, ὡς προσδεόμενός τινος, tanquam alicujus rei egens.

28 *In ipso*. ἐν αὐτῷ. Id est, Per ipsum, seu virtute ipsius. *Nam hujus &c*. τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. Hemistichium hoc ex phænomenis Arati sumtum est.

29 Nempe *sculpturæ &c*. χαράγματι. Appositio ἐπεξηγητικά.

τύπῳ. Quia commemoraverat solàs materias: nunc declarat se intelligere materias illas certa figura informatas, id est, simulachra. *Sculpturæ artificiosè excogitatæ.* χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως. Ad verb. *Sculpturæ artis* (seu *artificii*) *& cogitationis* ἐν διὰ δυοῖν, & genitivi notantes causam efficientem.

30 *Dissimulatio.* ὑπεριδών.

31 *Justè.* ἐν δικαιοσύνῃ. Ad verb. *In justitia.* Periphrasis Hebraica. *Per eum virum.* ἐν ἀνδρί. Pro, δι' ἀνδρός. Hebraismus. *Quem definiit.* ᾧ ὥρισε. Pro, ἐκείνῳ ὃν ὥρισε. Græcismus.

34 *Quidam veró.* τινὲς δὲ ἄνδρες. Ad verb. *Quidam veró viri.* Synecdoche speciei Hebraica: ut liquet ex eo quód mox inter illos qui crediderunt, commemoratur mulier quædam.

OBSERVATIONES EX CAP. XVII.

Ex ℣. 2. *Disseruit cum eis ex Scripturis.* Veritas doctrinæ Christianæ ex testimoniis Scripturæ demonstranda est.

Ex ℣. 3. *Oportuisse Christum pati & resurgere á mortuis.* Duo principalia doctrinæ Christianæ capità sunt: Christum esse passum propter peccata nostra, scilicet expianda: & á mortuis resurrexisse propter justificationem nostri, scilicet demonstrandam. Rom. 5. ℣. ult. Luc. ult. ℣. 26. 1. Cor. 15. ℣. 3. & 4.

Ex ℣. 4. Verbum Dei nunquam frustrá prædicatur: sed semper aliquos reperit qui assensum ei præbeant.

Ex ℣. 5. & seqq. Diabolus semper aliquos excitat, qui se verbo Dei opponant, & doctores illius opprimere conentur. Non igitur est quód hac re tanquam nova & insolita nimis perturbemur.

Ex ℣. 6. *Isti qui orbis terrarum statum subverterunt.* Hostes Evangelii culpam motuum ac seditionum, quæ exoriuntur ad illius prædicationem, conferunt in præcones illius, sed falsó ac immeritó.

Ex ℣. 7. *Regium alium dicentes esse.* Nihil novi est, si hostes Evangelii doctrinam illius calumniantur.

Ex